

პარმენ ლემონჯავა

ანზორ აბრალავა

ეკონომიკის პრინციპები

(მეორე გამოცემა)

გამომცემლობა „ბრაალი“

თბილისი

2011

ნაშრომი შედგენილია უახლესი მასალების საფუძველზე, ძირითადად კი გრეგორი მენქიუს სახელმძღვანელოს – „ეკონომიკის პრინციპები“ – მიხედვით. იგი განკუთვნილია უმაღლესი განათლების სისტემის სტუდენტებისა და, საერთოდ, ეკონომიკის პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველებისათვის.

რედაქტორი: ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ალფრედ კურატაშვილი

რეცენზენტები: ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი პაატა ლეიაშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი უშანგი სამადაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი,
პროფესორი კახა შენგელია

© გამომცემლობა „გრადი“, 2011

© პ. ლემონჯაგა, ა. აბრალაგა.

ISBN 978-9941-9209-3-6

შ ი ნ ა ა რ ს ი

თემა №1

ეკონომიკური აზროვნება

1. “პოლიტიკური ეკონომიის” გენეზისი და მისი არსი. . .16
2. ეკონომისტი როგორც მეცნიერი 23
3. ეკონომისტი როგორც პოლიტიკური მრჩეველი . . . 28
4. რატომ არ ეთანხმებიან ეკონომისტები ერთმანეთს.. . 29
- რას შეისწავლის ეკონომიკის პრინციპები 31
6. მეცნიერული გამოკვლევის რომელ მეთოდებს
იყენებს ეკონომიკის პრინციპები 41
7. ეკონომიკის რომელ ფუნქციებს ემყარება
ეკონომიკის პრინციპები 46
8. ეკონომიკის პრინციპების კავშირი დარგობრივ
ეკონომიკურ მეცნიერებებთან 47

თემა №2

ეკონომიკის ათი პრინციპი

1. როგორც იღებენ ადამიანები გადაწყვეტილებებს
(1-4 პრინციპი) 49
2. როგორ ურთიერთობენ ადამიანები ერთმანეთთან
(5-7 პრინციპი) 52
3. როგორ მუშაობს ეკონომიკა როგორც მთლიანი
სისტემა (8-10 პრინციპი) 55
4. მერკანტილიზმი - „ეკონომიკის” პირველი
მიმდინარეობა 57
5. ფიზიოკრატიზმი 59
6. კლასიკური ეკონომიკური თეორია 60
7. მარქსისტული ეკონომიკური თეორია 63
8. „ეკონომიკის პრინციპები“ და თანამედროვე
ძირითადი ეკონომიკური თეორიები 65

თემა №3

მიწოდებისა და მოთხოვნის საბაზრო პალები

1. ბაზრები და კონკურენცია 69
2. მოთხოვნა და მისი ცვლილებები. მოთხოვნის მრუდი 71
3. მიწოდება და მისი ცვლილებები. მიწოდების მრუდი 75
4. მიწოდება - მოთხოვნა ერთად, მათი თანაფარდობა და საბაზრო წონასწორობა 78

თემა №4

ელასტიურობა და მისი გამოყენება

1. მოთხოვნის ელასტიურობა ფასის მიხედვით 82
2. მოთხოვნის ელასტიურობა შემოსავლების მიხედვით 85
3. მოთხოვნის ჯვარედინი ელასტიურობა 86
4. მიწოდების ელასტიურობა ფასის მიხედვით 87
5. მომხმარებელთა (მყიდველთა) ქცევა და ბაზარი . . 90

თემა №5

მიწოდება, მოთხოვნა და სამთავრობო პოლიტიკა

1. ფასების კონტროლი და მისი სამთავრობო პოლიტიკის შეფასება 93
2. ფასების ზედა და ქვედა ზღვრის მოქმედება ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე 94
3. დაბეგვრის მოქმედება ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე 97
4. მიწოდებისა და მოთხოვნის ელასტიურობა და გადასახადის გადაკისრება 98

თემა №6
მომხმარებლები, მიმწოდებლები და ბაზრის
ეფექტიანობა

1. სამომხმარებლო დანაზოგი, მისი მნიშვნელობა და
გადახდისათვის მზადყოფნა 100
2. მწარმოებელთა დანახარჯი, დანაზოგი და
გაყიდვისათვის მზადყოფნა 102
3. ბაზრის ეფექტიანობა და საბაზრო „ჩაყარდნა“ . . . 104

თემა №7
მომხმარებლის არჩევანის თეორია

1. მომხმარებელთა არჩევანის თეორიის არსი 107
2. მომხმარებელთა შემოსავალი და მათი არჩევის
ცვლილება 110
3. ფასები და მომხმარებელთა არჩევანის ცვლილება 112
4. მომხმარებელთა ინდივიდუალური და საბაზრო
მრუდები. 113
5. სრული ურთიერთშემცვლელი და სრული
ურთიერთშემავსებელი საქონელი 114

თემა № 8
წარმოების დანახარჯები

1. წარმოების დანახარჯების არსი 116
2. წარმოების დანახარჯების კლასიფიკაცია 118
3. წარმოების დანახარჯები მოკლევადიან და
გრძელვადიან პერიოდებში. 125

თემა №9
ზირმები კონკურენტულ ბაზარზე

1. კონკურენტული ბაზრის არსი და თვისებები 128
2. კონკურენციის მნიშვნელობა და კონკურენტული ფირმის შემოსავალი 129
3. კონკურენტული ფირმის მოგების მაქსიმიზაცია და მისი მიწოდების მრუდი 132
4. ფირმის მოკლევადიანი გადაწყვეტილება წარმოების დროებით შეწყვეტის შესახებ. ფირმის გადაწყვეტილება დარგიდან გასვლის შესახებ გრძელვადიან პერიოდში 136

თემა №10
მონოპოლია

1. მონოპოლიის წარმოშობის მიზეზები და არსი 138
2. ბუნებრივი მონოპოლიები 140
3. მთავრობის მიერ შექმნილი მონოპოლიები და მათი არსი 141
4. მონოპოლიის შემოსავალი და მონოპოლიის მოგების მაქსიმიზაცია 142
5. მონოპოლიის ქცევის რეგულირება 149

თემა №11
ოლიგოპოლია

1. ოლიგოპოლია, მისი არსი და სახეები 151
2. დუოპოლია, მისი არსი 153
3. კონკურენცია, მონოპოლიები და კარტელი 154

4. ოლიგოპოლიებისათვის წონასწორობის როლი და მნიშვნელობა (ნეშის წონასწორობა)	159
5. ოლიგოპოლიის ზომების (სიდიდის) მოქმედება ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე	161
6. სახელმწიფო პოლიტიკა ოლიგოპოლიებთან მიმართებაში	165

თემა №12

მონოპოლისტური კონკურენცია

1. მონოპოლიის არსი და მისი მოკლე დახასიათება .	167
2. მონოპოლისტური კონკურენციის არსი და ადამ სმიტის „უხილავი ხელის“ დოქტრინა	170
3. მონოპოლიის ორგანიზაციული ფორმები	175
4. კონკურენცია და ეკონომიკური ეფექტიანობა	181
5. კონკურენცია დიფერენცირებული საქონლის პირობებში	188
6. მონოპოლისტური კონკურენცია და საზოგადოების კეთილდღეობა	189

თემა №13

წარმოების ფაქტორთა ბაზრები

1. წარმოების ფაქტორთა შემოსავლების ფორმირების საბაზრო მექანიზმი	190
2. შრომა და შრომის ფაქტორული შემოსავალი	192
3. მეწარმეთა მოგება როგორც ფაქტორული შემოსავალი	194
4. სახელმწიფოს ეკონომიკური საქმიანობის ფაქტორული შემოსავალი	196
5. წარმოების ფაქტორთა სრულყოფილი და არასრულყოფილი ბაზარი	196

თემა №14

მიწა და კაპიტალი

1. ფიზიკური კაპიტალი და მისი გამოყენებიდან მიღებული მოგება	199
2. კაპიტალი და პროცენტი	202
3. მიწა და იჯარა. მიწის განაწილება კონკურენციის პირობებში	204

თემა №15

მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების გამოთვლა

1. ეკონომიკის შემოსავლები და ხარჯები;	207
2. ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემა	209
ა) მთლიანი ეროვნული პროდუქტი (მეპ)	209
ბ) წმინდა ეროვნული პროდუქტი (წეპ).	214
გ) მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), მისი კომპონენტები	215
დ) ეროვნული შემოსავალი (ეშ)	218
ე) წმინდა ეკონომიკური კეთილდღეობა (წეკ)	219
ვ) ეროვნული სიმდიდრე (ეს)	220

თემა №16

ცხოვრების ღირებულების გამოთვლა

1. რა არის და როგორ განისაზღვრება მოსახლეობის ცხოვრების საერთო დონე	221
2. როგორ გამოითვლება სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (სფი)	223
3. ინფლაციის დონის გამოთვლა. ეკონომიკური ცვლადების კორექცია ინფლაციის ეფექტის გათვალისწინებით	224
4. მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) დეფლატორი და სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (სფი)	225

5. ინდექსაცია. ფული დროის სხვადასხვა ინტერვალში. სარგებლის რეალური და ნომინალური განაკვეთები	227
6. ცხოვრების ღირებულების გამოთვლის პროცესში წარმოშობილი პრობლემები	229

თემა №17

წარმოება და ეკონომიკური ზრდა

1. წარმოება და კელავწარმოება	232
2. კელავწარმოების თეორიები.	235
3. ეკონომიკური ზრდა და ეკონომიკური განვითარება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში	238
4. მწარმოებლურობის როლი ეკონომიკურ ზრდაში და მისი დეტერმინანტები ეკონომიკური ზრდის თეორიული მოდელები	243
5. დანაზოგებისა და ინვესტირების დიდი მნიშვნელობა. მულტიპლიკატორის თეორიები და მათი როლი ეკონომიკური ზრდის მოდელების განვითარებაში	246
6. ეკონომიკური ზრდის ზოგადი და კონკრეტული ფაქტორები. გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის დიდი მნიშვნელობა	249

თემა №18

დანაზოგები, ინფლაციები და ფინანსური სისტემა

1. შემოსავალი, მოხმარება და დანაზოგები	253
2. ფინანსური სისტემა და ფინანსური ინსტიტუტები	256
3. ფინანსური ბაზრები	256
4. ფინანსური შუამავლები	259
5. სასესხო კაპიტალის მიწოდება და მოთხოვნა	261
6. გადასახადები. დანაზოგები და ინვესტიციები	262
7. სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი	265

თემა №19

უმუშევრობა

1. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობა და მისი წინააღმდეგობები 267
2. უმუშევრობის განსაზღვრა და უმუშევრობის გამოთვლა 270
3. უმუშევრობის ხანგრძლივობა. უმუშევრობის სახეები და შედეგები 273
4. მინიმალური ხელფასები. ეფექტიანი ხელფასების თეორია 278
5. სახელმწიფოს პოლიტიკა და სამუშაოს ძიება. უმუშევრობის დაზღვევა 280

თემა №20

მონეტარული სისტემა

1. ფულის მნიშვნელობა და ფუნქციები 283
2. ფულის სახეობები: ქაღალდის ფული, საკრედიტო ფული და მისი სახეები 290
3. ფედერალური სარეზერვო სისტემა და მისი სტრუქტურა. ღია ბაზრის ფედერალური კომიტეტი 296
4. ბანკები და ფულის მიწოდება. ფულადი მულტიპლიკატორი. ფულის კონტროლის ინსტრუმენტები 300
5. ფულის კონტროლისას წარმოქმნილი პრობლემები 303

თემა №21

ფულის მასის ზომა და ინფლაცია

1. ინფლაციის არსი. ინფლაციის დანახარჯები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები 305
2. ინფლაციის მიზეზები და სახეები 308

3. ფულის მიწოდება, ფულზე მოთხოვნა და
მონეტარული პოლიტიკა 312
4. ფულის ბრუნვის სიჩქარე და რაოდენობრივი
განტოლება. ივრინგ ფიშერის ეფექტი 314
5. ანტიინფლაციური პოლიტიკა. მაკროეკონომიკური
არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა დაძლევის
გზები 316

თემა №22

შემოსავლის უთანაბრობა და სიღარიბე

1. უთანასწორობის რაოდენობრივი განსაზღვრა . . . 322
2. შემოსავლების განაწილების პოლიტიკური
ფილოსოფია. უტილიტარიზმი, ლიბერალიზმი,
ლიბერტარიანიზმი 324
3. სიღარიბესთან ბრძოლის პოლიტიკური
პროგრამები 329

თემა №23

საერთაშორისო ვაჭრობა

1. საერთაშორისო ვაჭრობის არსი და მისი
თავისებურებანი 333
2. ვაჭრობის დეტერმინანტები (ფაქტორები) 336
3. აბსოლუტური უპირატესობა, მისი არსი 341
4. მსოფლიო ფასები და შეფარდებითი უპირატესობა 344
5. ქვეყნის საგადასახადელო და სავაჭრო ბალანსი . . 346
6. დასკვნები სავაჭრო პოლიტიკის შესახებ 348

თემა №24

ღია ეკონომიკის მაკროეკონომიკური ცნებები

1. საქონლისა და კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადი 319
2. ექსპორტი, იმპორტი და წმინდა ექსპორტი 350

3. წმინდა უცხოური ინვესტიციები	352
4. დანაზოგები, ინვესტიციები და მათი დამოკიდებულება საერთაშორისო ნაკადებთან . . .	353
5. ნომინალური და რეალური სავალუტო კურსები. მყიდველობითი უნარის პარიტეტი	354

თემა №25

ერთობლივი მოთხოვნა და ერთობლივი მიწოდება

1. ეკონომიკური რყევების სამი ძირითადი ფაქტი . .	359
2. ერთობლივი მოთხოვნის არსი. ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი. ერთობლივ მოთხოვნაზე მოქმედი არაფასისმიერი ფაქტორები	361
3. ერთობლივი მიწოდების არსი. ერთობლივი მიწოდების მრუდი. ერთობლივ მიწოდებაზე მოქმედი არაფასისმიერი ფაქტორები	367
4. ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების მრუდების გადაადგილების შედეგები	371

თემა №26

მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის ბაზლენა ერთობლივ მოთხოვნაზე

1. როგორ მოქმედებს მონეტარული პოლიტიკა ერთობლივ მოთხოვნაზე	373
2. როგორ მოქმედებს ფისკალური პოლიტიკა ერთობლივ მოთხოვნაზე	377
3. მულტიპლიკატორისა და გამოდევნის ეფექტი	377
4. ავტომატური სტაბილიზატორები	379
5. ეკონომიკა გრძელვადიან და მოკლევადიან პერიოდებში	382

თემა №27

მოკლევადიანი პერიოდის ალტერნატივა ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის

1. ფილიპსის მრუდი, მისი ისტორია 386
2. ფილიპსის მრუდის გადაადგილებები.
მიწოდების შოკური ცვლილებების როლი 389
3. ანტიინფლაციური პოლიტიკის დანახარჯები.
„მსხვერპლის ნორმა“ 392
4. რაციონალური მოლოდინი და უდანახარჯო
ანტიინფლაციური პოლიტიკა 394

თემა №28

შემაჯავებელი თემა: მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ბარშემო გამართული დებატების ხუთი მახასიათებელი

1. უნდა ცდილობდეს თუ არა მონეტარული და
ფისკალური პოლიტიკა ეკონომიკის სტაბილიზებას 397
2. კანონი უნდა წარმართავდეს თუ ზღუდავდეს
მონეტარულ პოლიტიკას 399
3. უნდა ისახავდეს თუ არა მიზნად ცენტრალური
ბანკი ნულოვანი ინფლაციის მიღწევას 402
4. უნდა ცდილობდეს თუ არა მთავრობა ქვეყნის
ბიუჯეტის დაბალანსებას 403
5. უნდა შეიცვალოს თუ არა საგადასახადო
კანონმდებლობა დანახარჯების სტიმულირების
მიზნით 405

თანამედროვეების გამოკვეთილი ნიშანია ცხოვრების თითქმის ყველა დარგის ეკონომიზაცია – ეკონომიკის ფართოდ შეჭრა ადამიანთა საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში. ეს ცხადია მოითხოვს შესაბამისი დონის საგანმანათლებლო ლიტერატურით უზრუნველყოფას, რომელიც ადეკვატურად უპასუხებს დროის ობიექტურ მოთხოვნებს. ამ თვალსაზრისით მეცნიერ-ეკონომისტებმა გაწიეს მნიშვნელოვანი სამუშაო, გამოიკა არაერთი საინტერესო ფუნდამენტური მონოგრაფიული ნაშრომი და სახელმძღვანელო. მათ შორისაა ამერიკის შეერთებული შტატების ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის გრეგორი მენქიუს “ეკონომიკის პრინციპები” (თბ., 2008წ.), რომელიც საინტერესო და ორიგინალურია თავისი სტრუქტურით, თემატიკით, შინაარსობრივად და მთლიანობაში ლოგიკური თანმიმდევრობით წარმოაჩენს საკითხებს მაღალ თეორიულ და გამოყენებით დონეზე რეტროსპექტულ – პერსპექტიული რაკურსით (ასეთივე სახელწოდებით – “ეკონომიკის პრინციპები” – გამოსცა თავისი ნაშრომი ცნობილმა დიდმა ინგლისელმა ეკონომისტმა ალფრედ მარშალმა 1890 წელს.). ამიტომაც მივიღეთ გადაწყვეტილება სწორედ იგი აგველო ჩვენი ნაშრომის ძირითად საფუძველად.

გამოყენებული გვაქვს კურსის პრობლემატიკასთან დაკავშირებით სხვა ცნობილი უცხოელი მეცნიერების ნაშრომებიც, კერძოდ კი შემდეგი ავტორების: ა. სმიტის, დ. რიკარდოს, ს. ბრიუს, კ. მაკკონელის, ვ. ნორდჰაუსის, პ. სამუელსონის, ჯ. საქსის, ს. ფიშერის, რ. დორნბუშის, რ. შმალენზის, ა. მარშალის, ბემ-ბავერკის, გ. ფრიდმანის, დ. კეინზის, დ. გელბრეითის, ლ. ჰარისის, ლ. ერხარდის, ვ. ვიდეაპინის, გ. ჟურავლიოვის, პ. ჰეინესა და სხვათა. აგრეთვე გამოყენებულია ქართველ მეცნიერთა – საქართველოს მეც-

ნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტების: ლ. ჩიქავას, ვ. პაპავას, ა. სილაგაძის, პროფესორების: გ. თოდუას, გ. ადგიშვილის, რ. ასათიანის, რ. გოგოხიას, ნ. ჭითანავას, მ. ჯიბუტის, ე. მექვაბიშვილის, ჯ. კახნიაშვილის, რ. ქუტიძის, ე. ბარათაშვილის, გ. მაღალაშვილის, კ. ლურჯაიას, ა. კურატაშვილის, ა. აბრალავას, პ. ლემონჯავას, პ. ლეიაშვილის, უ. სამადაშვილის, ე. ბოლოკაძის, ლ. ყორღანაშვილის, ა. ჯიბუტის და სხვათა – გამოკვლევები.

ნაშრომის პრობლემატიკის შინაარსიდან გამომდინარე, ზოგიერთი თემის დასათაურების, დაზუსტებისა და მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით გადაადგილების მიზნით შეტანილი გვაქვს გარკვეული ცვლილებები.

გადაეწყვიტეთ წიგნის გამოყენების დროს დიდი ფიზიკური მოცულობითი უხერხულობის თავიდან აცილების მიზნით, თითოეული თემის მიხედვით სავარჯიშოები და ამოცანები უახლოეს მომავალში ცალკე გამოვცეთ.

თემა №1

ეკონომიკური აზროვნება

1. „პოლიტიკური ეკონომიის“ ბენეზისი და მისი არსი

საზოგადოების წარმოშობისა და განვითარების ისტორიული პროცესი მოიცავს ეკონომიკის, პოლიტიკის, კულტურის, ხელოვნებისა და სხვა დარგთა ერთობლიობას. ცნობილია ისიც, რომ მათი განვითარების პროცესი რთული და წინააღმდეგობრივია, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს საზოგადოების წარმოშობისა და განვითარების სირთულეს.

საზოგადოების წარმოშობისა და განვითარების პროცესის სხვადასხვა მხარეს სწავლობს სხვადასხვა მეცნიერება. სწორედ მეცნიერების ერთ-ერთი დარგი, რომელიც სწავლობს საზოგადოების წარმოშობისა და განვითარების ეკონომიკურ მხარეს, არის ეკონომიკა. ბუნებრივია, ისმის კითხვა, რატომ უნდა დაიწყოს XXI საუკუნის სტუდენტმა ახალგაზრდობამ ეკონომიკის, მისი პრინციპების შესწავლა? ეს აუცილებელია ძირითადად სამი მიზეზის გამო.

პირველი მიზეზი ისაა, რომ სტუდენტ-ახალგაზრდობას ეკონომიკის შესწავლა დაეხმარება სამყაროს შეცნობაში. ეკონომიკასთან დაკავშირებით ჩნდება მრავალი კითხვა, კერძოდ, რატომ აქვს სხვადასხვა საქონელსა და მომსახურებას განსხვავებული ღირებულება, ფასი და ა.შ.

მეორე მიზეზი ისაა, რომ სტუდენტი ახალგაზრდები ეკონომიკის, მისი პრინციპების შესწავლით უკეთ გაიგებენ ცხოვრების ეკონომიკურ არსს, გაარკვევენ სად ისწავლონ, სად იმუშაონ, როგორ ხარჯონ თავიანთი შემოსავალი, რამდენი დაზოგონ და სხვა.

მესამე მიზეზი ისაა, რომ სტუდენტი ახალგაზრდობას ეკონომიკის, მისი პრინციპების შესწავლა დაეხმარება

კარგად და ადვილად გაერკვეს ქვეყნის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ რეალობაში, განსაზღვროს, რომელ პოლიტიკურ ძალას დაუჭიროს მხარი და რატომ და ა.შ.

ასე რომ, სტუდენტ ახალგაზრდობას ეკონომიკის, მისი პრინციპების შესწავლა ქმედითად შეუწყობს ხელს მრავალი საკითხის ადვილად და კარგად გარკვევის საქმეში.

მეცნიერების ამ დარგს, ეკონომიკას, რომლის შესწავლასაც ჩვენ ვიწყებთ, ადრე “პოლიტიკური ეკონომია” ეწოდებოდა.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ცნობილი დიდი ინგლისელი ეკონომისტი ალფრედ მარშალი 1890 წელს გამოცემულ თავის სახელმძღვანელოში, “ეკონომიკის პრინციპები”, წერდა, რომ “ეკონომიკა არის მეცნიერება ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრების შესახებ”. ამ განმარტებას მნიშვნელობა დღესაც არ დაუკარგავს.

სახელწოდება „პოლიტიკური ეკონომია“ მისი განვითარების ისტორიაში სხვადასხვა ვარიაციებით გვხვდება. „პოლიტიკური ეკონომია“ როგორც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგის სახელწოდება დასაბამს იღებს XVII საუკუნის დასაწყისიდან. შემდგომ პერიოდში, განსაკუთრებით XIX-XX საუკუნეში გაჩნდა მისი სხვადასხვა სახელწოდებითი ვარიანტები, კერძოდ როგორიცაა: „ეკონომიკის პრინციპები“, „ეკონომიკური თეორიის საფუძვლები“, „ეკონომიკის საფუძვლები“ „ზოგადი ეკონომიკური თეორია“, „თეორიული ეკონომიკა“, „ეკონომიკური თეორია“, „ეკონომიკისი“, „ეკონომიკა“ და სხვა.

ამ მეცნიერების სხვადასხვა სახელწოდებით წარმოდგენა ნიშნავს თუ არა მათ შორის პრინციპული ხასიათის შინაარსობრივი განსხვავების არსებობას? მეცნიერთა შორის შეჯერებული აზრი ამაზე არ არსებობს. ჩვენ ვიზიარებთ თვალსაზრისს, რომ აღნიშნულ სხვადასხვა დასახელებათა ქვეშ მოქცეული შინაარსი არ შეიცავს პრინციპული ხასი-

ათის განსხვავებას.

სხვათა შორის, ასეთ მოსაზრებას გამოთქვამენ ცნობილი ამერიკელი მეცნიერებიც: პოლ სამუელსონი და ვილიამ ნორდჰაუსი, რომლებიც ამავე დროს არიან ავტორები მსოფლიოში აღიარებული სახელმძღვანელოს „ეკონომიკისი“, რომელიც დღემდე 14-ჯერ გამოიცა: პირველად 1948 წელს, ხოლო მე-14, ბოლო გამოცემა – 1993 წელს.

1980 წელს ტოკიოში გამოცემული ამ სახელმძღვანელოს მე-2 გვერდზე აღნიშნულია, რომ „ეკონომიკსმა“ ანუ „პოლიტიკურმა ეკონომიამ“, როგორც მას ყველაზე უფრო ტრადიციულად უწოდებენ, თავისი განვითარების მრავალი ეტაპი გაიარა. ეს მიგვანიშნებს იმაზე, რომ მისი ავტორები პოლიტიკურ ეკონომიასა და მის სხვადასხვა სახელწოდებით წარმოდგენილ ვარიაციებს შინაარსობრივად ერთმანეთთან აიგივებენ.

აქედან გამომდინარე, როცა ეკონომიკის რაობის შესახებ ვსაუბრობთ, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ „პოლიტიკურ ეკონომიას“ და ჩვენ მიერ ზემოაღნიშნულ მის სხვადასხვა სახელწოდებით ვარიანტებს შორის არსებითი ხასიათის პრინციპული განსხვავება არ არსებობს. თუმცა არიან მეცნიერ-ეკონომისტები, რომლებიც მათ შორის დიდ განსხვავებას ხედავენ. ამის შესახებ ჩვენ უფრო დაწვრილებით და საგნობრივად ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

„ეკონომიკის პრინციპები“, რომელიც ჩვენი შესწავლის საგანია, საზოგადოებრივი ხასიათის მეცნიერების, „პოლიტიკური ეკონომიის“, პრინციპებია.

საერთოდ, ეკონომიკა, მისი პრინციპები, საწყისი სახით (იგულისხმება „პოლიტიკური ეკონომია“), სათავეს ძველ სამყაროში იღებს. მაგრამ მანამდე შევნიშნავთ, რომ საბჭოური პერიოდის „პოლიტიკური ეკონომია“, როგორც მარქსისტულ-ათეისტური მოძღვრების შემადგენელი, ეფუძნებოდა საზოგადოების კლასებად დაყოფასა და კლასობრივი

ბრძოლის თეორიას, ბუნებისა და საზოგადოების განვითარების ათეისტურ-მატერიალისტურ გაგებას და საკითხებსაც აქედან გამომდინარე განიხილავდა პოზიტიურ თუ ნეგატიურ ჭრილში, მისი იდეოლოგიური მიზნიდან გამომდინარე. ამიტომ “პოლიტიკური ეკონომია” და მისი საბჭოური ვარიაცია გარკვეულ ფუძემდებლურ საკითხებში არსებითად არ იმეორებენ ერთმანეთს.

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ძველი სამყაროს მოაზროვნენი საზოგადოებრივ მეცნიერებათა რგოლიდან ეკონომიკურ მოვლენებს ცალკე არ გამოყოფდნენ.

ეკონომიკის როგორც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგის აღმნიშვნელ სხვადასხვა სახელწოდებათა არსებული ვარიაციებიდან ერთ-ერთია „პოლიტიკური ეკონომია“, რომელიც ფეოდალიზმთან ბურჟუაზიის ბრძოლის პროცესში ჩამოყალიბდა XVII საუკუნის დასაწყისში და დაახლოებით 4 საუკუნემდე პერიოდს ითვლის. მიუხედავად ამისა, იგი მაინც შედარებით ახალგაზრდა მეცნიერებაა.

მეცნიერების ყველა დარგს აქვს განვითარების თავისი წინაისტორია. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ეკონომიკა წარმოადგენს.

დასაბამიდანვე ცნობილია, რომ ეკონომიკური ცხოვრების მოწესრიგება პრაქტიკულად ადვილია იმ ადამიანებისათვის, რომლებსაც გააჩნიათ საფუძვლიანი და მყარი ეკონომიკური ცოდნა.

საერთოდ, ეკონომიკის, მისი პრინციპების და პრობლემების შესწავლა საზოგადოებაში ცხოველ ინტერესს იწვევდა და იწვევს დღესაც, ვინაიდან იგი ფართოდ და მკაფიოდ აშუქებს ისეთ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან საკითხთა ფართო წრეს, რომლებიც აინტერესებს და ეხება საზოგადოების ყველა წევრს.

ჭეშმარიტებაა, რომ ადამიანთა მიერ ეკონომიკის საკითხებში საფუძვლიანი ცოდნის მიღება და მომავალში მისი

სასურველი მიმართულებით წარმართვა მოითხოვს ეკონომიკური შემეცნების განვითარების ისტორიის სათანადოდ ცოდნას.

მრავალი მნიშვნელოვანი მოვლენა და პროცესი განხილულია ანტიკური სამყაროს წარმომადგენელთა: ქსენოფონტეს, პლატონის, არისტოტელეს, ძველი ეგვიპტის, ჩინეთის მოაზროვნეთა ნაშრომებში. ამიტომ საჭიროა მათი გულდასმით შესწავლა.

საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების თეორიული და პრაქტიკული გააზრებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე ქრისტიანობის საღვთო წიგნს „ბიბლიას“, რომელშიც ფართოდ არის ასახული ძვ. წ. აღ. II-I საუკუნეებში პალესტინასა და მის შემოგარენში დასახლებული ებრაელებისა და სხვა ხალხების ეკონომიკური ცხოვრების მდგომარეობა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ეკონომიკური მოძღვრების პრობლემების ცნობილმა მკვლევარმა, ისტორიკოსმა, პროფესორმა ჯონ ბელიმ ერთ-ერთ ნაშრომში ბიბლიის მნიშვნელობას ერთი მოზრდილი თავი უძღვნა.

პირველი და მარტივი წარმოდგენები ეკონომიკის შესახებ მოცემულია ძველ ეგვიპტურ წყაროებში, ბაბილონის მეფის, ჰამურაბის (ძვ. წ. აღ. 1775-1722 წ. წ.) კანონებში, ჩინეთში – კონფუციუსისა და სი-უნძის ნაშრომებში, ინდოეთის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ძველ ძეგლში - „არხაშასტრშიც“ (IV-III ს. ძვ. წ. აღ.).

არის მეცნიერ-მკვლევართა მოსაზრება, რომ სოციალურ-ეკონომიკურ ლიტერატურაში ტერმინი „ეკონომიკა“ პირველად ანტიკური სამყაროს დიდმა მოაზროვნეებმა (ძვ. წ. აღ. V-IV საუკუნეებში) ქსენოფონტემ და არისტოტელემ გამოიყენეს. ასე, მაგალითად, ქსენოფონტემ საბერძნეთის ეკონომიკის გაშუქებას სპეციალური ნაშრომი „ოიკონომიკისი“ მიუძღვნა. მისი აზრით, ეკონომიკა არის მეცნიერება მეურ-

ნეობის წარმართვის კანონების შესახებ. პლატონი თავის ნაშრომებში ეხებოდა ეკონომიკის მრავალ თეორიულ საკითხს. იგი ეძებდა ურთიერთკავშირს შრომის დანაწილებას, ვაჭრობასა და ფულს შორის.

ეკონომიკური შინაარსის მრავალი დებულება თავდაპირველი სახით მოცემულია არისტოტელეს ნაშრომებშიც. არისტოტელე პირველად შეეხო არაერთ ეკონომიკურ კატეგორიას და გამოავლინა მათ შორის ურთიერთკავშირი. მან პირველმა აღმოაჩინა საქონლის ორი თვისება – სახმარი და საცვლელი ღირებულება, დაინტერესდა, თუ რით განისაზღვრება საქონლის საცვლელი თანაფარდობა და სხვა.

არისტოტელე თავის ნაშრომში „ნიკო მაქეს ეთიკა“ აღნიშნავს, რომ „მართლაც საზოგადოება შედგება არა ორი ექიმისაგან, არამედ ექიმისა და მიწათმოქმედისაგან, ამიტომ ასეთი ადამიანების საქმიანობა უნდა გაუტრლდნენ ერთმანეთს. რაც იცვლება, ერთმანეთს უნდა შეეფარდოს“.

არისტოტელე თავის შეხედულებას გამოთქვამს ფულის წარმოშობისა და მისი ფუნქციების შესახებაც. მან ყურადღება მიაქცია იმას, რომ ფულს აქვს თვისება, მის მესაკუთრეს მოუტანოს „ახალი ფული“.

რომის სახელმწიფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისიდან (ძვ.წ.ად. II-I საუკუნეებში) გამოსვლის საშუალებად იმდროინდელი ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწეები: ტიბერიუს და გაიუს გრახკუსები აგრარული რეფორმის განხორციელებას, ე.ი. ეკონომიკური საკითხების მოწესრიგებას მიიჩნევდნენ.

მწერალი და აგრონომი კულუმელა ყურადღებას ამახვილებდა ლატიფუნდიებში მონური შრომის დაბალმწარმოებლობაზე.

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ეკონომიკური მეცნიერების თეორიულ ამოსავალს ძველ ბერძენ ფილოსოფოსთა

შეხედულებები წარმოადგენს.

თავის დროზე ეკონომიკის საკითხების კვლევას მიუძღვნა გამოჩენილი მოაზროვნეების: ადამ სმითის, დევიდ რიკარდოს, კმარქსის, ჟან ბატისტ სეის, სისმონდის, ჯონ მაკულოხის, ფ. ლისტის, ბ. ჰილდებრანდის, კ. კნისის, ჯონ სტიუარტ მილის, ნ. ჩერნიშევსკისა და სხვათა ფუნდამენტური ნაშრომები.

სახელწოდების „პოლიტიკური ეკონომია“ ჩამოყალიბების საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის ერთ-ერთი ეკონომიკური მიმდინარეობის – მერკანტილიზმის ფუძემდებელს სერ-დე ვატევილ ანტუან მონკრეტიენს. მან პირველმა სოციალურ-ეკონომიკურ ლიტერატურაში ტერმინი „პოლიტიკური ეკონომია“ გაშლილად, თავისი მნიშვნელობით გამოიყენა.

მონკრეტიენი ღარიბი ფრანგი აზნაური იყო, ძლიერი და განათლებული პიროვნება. მან 1615 წელს ქალაქ რუანაში გამოსცა ნაშრომი „პოლიტიკური ეკონომიის ტრაქტატი“, რომელიც მიუძღვნა საფრანგეთის მეფეს ლუდოვიკო XIII-ს. ნაშრომი მეფის კარზე დიდი ზარზემით მიიღეს, რადგან მისი ავტორი კარგი ეკონომიკური მრჩეველის როლში გამოდიოდა. იგი ამ ნაშრომში რჩევას აძლევდა მეფეს, თუ როგორი ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა გაეტარებინა მას, რომ ქვეყანა გამდიდრებულიყო.

ბერძენი ფილოსოფოსების ქსენოფონტესა და არისტოტელეს მიერ შემოღებული ტერმინები „ეკონომიკა“ და „ეკონომია“ 1615 წლამდე ძველი შინაარსით გამოიყენებოდა. ეს გარემოება კარგად იცოდა მონკრეტიენმა. მან „ეკონომიის“ წინ ჩასვა ტერმინი „პოლიტიკური“ და ამით მიიღო ეკონომიკური მეცნიერების სახელწოდება „პოლიტიკური ეკონომია“, რომელიც დღესაც გამოიყენება ზოგიერთ ქვეყანაში (მიუხედავად მწვავე კამათისა ამ საკითხზე). სახელწოდება „პოლიტიკური ეკონომია“ ორი ბერძნული სიტყვის შეერთებით წარმოდგება, კერძოდ: „პოლიტიკოსისა“

და „ოიკონომიისაგან“.

ბერძნულად „პოლიტიკოსი“ გულისხმობს მეურნეობის მოწყობის საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივ ორგანიზაციას. რაც შეეხება „ოიკონომიას“, იგი ორი სიტყვის შეერთებითაა მიღებული, კერძოდ, „ოიკოსისა“ და „ნომოსის“ შეერთებით. „ოიკოსი“ ნიშნავს ოჯახს, საოჯახო მეურნეობას, „ნომოსი“ კი - კანონს.

მონკრეტიენს „პოლიტიკური ეკონომია“ ესმოდა არა როგორც მეცნიერება „საოჯახო მეურნეობის მართვის შესახებ“, არამედ მეცნიერებად „მეურნეობის სახელმწიფოებრივი მართვის შესახებ“ საერთოდ.

ანტუან მონკრეტიენი ნაშრომში „პოლიტიკური ეკონომიის ტრაქტატი“ ამტკიცებდა, რომ „ადამიანების ბედნიერება სიმდიდრეშია, ხოლო სიმდიდრის წყაროა შრომა“.

2. ეკონომისტი როგორც მეცნიერი

მეცნიერების ყოველ დარგს აქვს თავისი ცნებები და კატეგორიები. მაგალითად, მათემატიკოსები ან ფიზიკოსები მსჯელობენ თავიანთი ცნებებით და კატეგორიებით, ე.ი. მეტყველებენ თავიანთი ენით და აზროვნებენ თავიანთი წესით.

ამ მხრივ გამონაკლისს არც ეკონომიკური მეცნიერება წარმოადგენს. მასაც აქვს თავისი ცნებები და კატეგორიები, მაგალითად, მიწოდება, მოთხოვნა, ელასტიურობა, შეფარდებითი და აბსოლუტური უპირატესობა და სხვა, რომლებიც ეკონომიკური აზროვნების პროცესში გამოიყენება. ეკონომისტები ცდილობენ თავიანთი შესწავლის საგანი სრული ობიექტურობით გააშუქონ. მეცნიერ-ეკონომისტების მიდგომა თავიანთი საკვლევი ობიექტისადმი ისეთივეა, როგორც სხვა მეცნიერებისა. ისინი აგროვებენ მასალებს, აანალიზებენ მათ და შემდეგ აყალიბებენ დასაბუთებულ

თეორიებს. აქ აუცილებელია მიეუთითოთ იმის შესახებ, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებაში ამ თეორიებისათვის არ გამოიყენება სინჯარები, ტელესკოპები, მაგრამ მას აქვს თავისი კელევის მეთოდი – თეორიული აზროვნება, ლოგიკური მეცნიერული მსჯელობა. აღნიშნულ მიმართულებაზე მიუთითებდა თავის დროზე ალბერტ აინშტაინი, როცა აღნიშნავდა „მეცნიერება სხვა არაფერია, თუ არა ყოველდღიური აზროვნება და მისი სრულყოფა.“

საერთოდ, მეცნიერული აზროვნების და, კერძოდ, ეკონომიკური აზროვნების ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს დაკვირვებასა და შემდეგ, მის საფუძველზე თეორიის ჩამოყალიბებას. მაგალითად, ისააკ ნიუტონს ხიდან ვაშლის ჩამოვარდნაზე დაკვირვებამ უბიძგა ჩამოყალიბებინა მსოფლიო მიზიდულობის კანონი.

ასეთი შემთხვევები ეკონომიკურ მეცნიერებაშიც გვხვდება. მაგალითად, სწავლულ ეკონომისტებს საქონელზე ფასების ხშირმა ცვლილებამ უბიძგა ჩამოყალიბებინათ ინფლაციის თეორია, უმუშევრების რაოდენობის ხშირმა ცვლილებამ – უმუშევრობის თეორია და სხვა.

მართალია, ეკონომისტები დაკვირვებას და მის საფუძველზე თეორიის შექმნის მეთოდს მეცნიერების სხვა დარგის მსგავსად იყენებენ, მაგრამ აქ არსებითი ხასიათის ერთ თავისებურებას აქვს ადგილი, რომელიც მიუღწეველს არ ხდის, მაგრამ აძნელებს მის წინაშე მდგარი ამოცანის გადაწყვეტას. ეს სპეციფიკურობა არის ის, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებაში ძნელია ტექნიკური ექსპერიმენტების ჩატარება. თუმცა, ამის მაგიერობას აქ ასრულებს თეორიულ-მეცნიერული აზროვნება, კერძოდ, ეკონომიკური აზროვნება. იგი ეკონომისტს როგორც მეცნიერს მოეთხოვება იმისათვის, რომ გამოჩნდეს როგორც მეცნიერ-მკვლევარი, რომელმაც ზოგადი ტერმინების გამოყენებით და მოდულების საშუალებით უნდა გვაჩვენოს თუ როგორ არის ეკონომიკა

წარმოება ორგანიზებული. ასეთ ეკონომიკურ მოდელებს წარმოადგენენ ა) „რესურსების წრებრუნვის მოდელი“ და ბ) „საწარმოო შესაძლებლობათა ზღვრული მოდელი“. განვიხილოთ ისინი.

ა) რესურსების წრებრუნვის მოდელი

ღრმა ანალიზისა და კვლევის გამოცდილებიდან გამომდინარე, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ მეცნიერების ყველა დარგი სუბიექტის, საგნის, ყოველგვარი მოვლენის, პროცესის ღრმად და ყოველმხრივ შესწავლის მიზნით იყენებს შესაბამის მოდელებს. მაგალითად, როცა სკოლაში ანატომიის მასწავლებელი მოსწავლეებს უხსნის ადამიანის ანატომიას, იგი იყენებს მის პლასტიკურ მოდელს. ასევე, როცა მშენებელ-არქიტექტორი აკეთებს რომელიმე მნიშვნელოვანი ობიექტის პრეზენტაციას, ის პროექტის სახით წარმოადგენს თაბაშირისაგან დამზადებულ მის მოდელს. ეს მოდელები იმის საშუალებას იძლევიან, რომ მსმენელი და მაყურებელი ღრმად ჩაწედეს შესასწავლი ობიექტის თუ მოვლენის არსს.

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პროცესში ღრმად ჩაწვდომის მიზნით ეკონომიკურ მეცნიერებაში გამოიყენება შესაბამისი მოდელები, რომლებიც ზემოთ ჩამოთვლილი მეცნიერებებისაგან განსხვავებით შედგება დიაგრამებისა და განტოლებებისაგან.

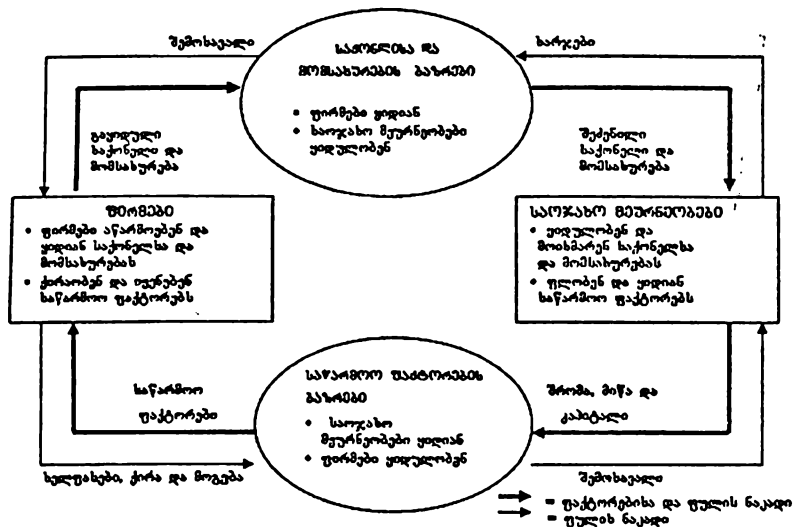
ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ანატომიის მასწავლებლისა და მშენებლობის არქიტექტორის მიერ გაზოყენებული მოდელების მსგავსად, ეკონომიკის განვითარების მოდელებსაც მრავალი კონკრეტული დეტალი და თავისებურება აქლია. მაგრამ ეს ხელს არ უშლის იმ რეალურად არსებობის დანახვას, რადგან ეს ნაკლი პრობლემის შესწავლის პროცესში უმნიშვნელოა.

აქედან გამომდინარე, თამამად შეიძლება აღინიშნოს, რომ ყველა ეკონომიკური მოდელი ამარტივებს რეალობის

წარმოდგენას.

ეკონომიკურ პროცესში მონაწილეობს მილიონობით ადამიანი, რომლებიც სხვადასხვა საქმით არიან დაკავებული. მაგალითად, ზოგი აწარმოებს, ზოგი აშენებს, ზოგი ყიდის, ზოგი ყიდულობს, ზოგი აქირავენ და ასე შემდეგ.

იმის გასაგებად, თუ როგორ ფუნქციონირებს ეკონომიკა, ჩვენ გეჭირდება ეკონომიკური მოდელი, რომელიც ზოგადი ტერმინების გამოყენებით გვიჩვენებს, თუ როგორ არის ეკონომიკური საქმიანობა ორგანიზებული. ყოველივე ეს ვიზუალურად რესურსების წრებრუნვის მოდელის სახით შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვიდგინოთ (იხ. ნახ. 1.1).

ნახ. 1.1 ეკონომიკური წრებრუნვის მოდელი

წარმოების ორგანიზება, სადაც გადაწყვეტილებებს ღებულობენ საოჯახო მეურნეობები (პაუსკოლდები) და ფირმები. ამ შემთხვევაში საოჯახო მეურნეობები და ფირმები ურთიერთზემოქმედებენ საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე. პირველ შემთხვევაში საოჯახო მეურნეობები მყიდველები არიან, ფირმები კი გამყიდველები. რაც შეეხება საწარმოო ფაქტორების ბაზრებს, აქ საოჯახო მეურნეობები გამყიდველები არიან, ხოლო ფირმები - მყიდველები.

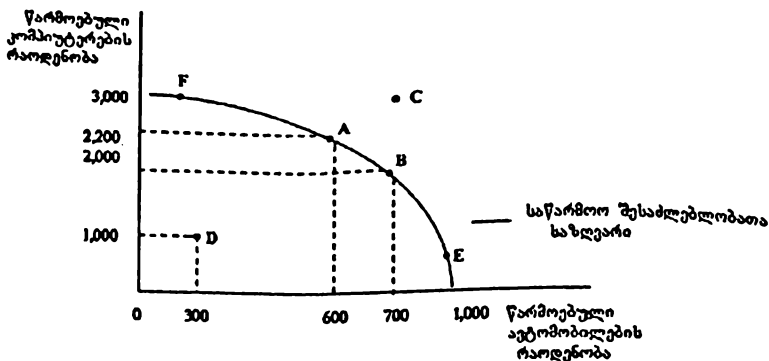
რესურსების წრებრუნვის ამ მოდელში მკაფიოდ ჩანს, რომ ფირმები აწარმოებენ საქონელსა და მომსახურებას სხვადასხვა ნედლეულისა და მასალების გამოყენებით (შრომა, მიწა, კაპიტალი, რომლებიც წარმოების ძირითად ფაქტორებს წარმოადგენენ), რომლის მომხმარებლები (მყიდველები) არიან საოჯახო მეურნეობები.

რესურსების წრებრუნვის მოდელი გვიჩვენებს იმ მარტივ ურთიერთობას, რომელსაც ადგილი აქვს ეკონომიკის წარმოების პროცესში საოჯახო მეურნეობებსა და ფირმებს შორის.

რესურსების წრებრუნვის მოდელებისაგან განსხვავებით, ყველა დანარჩენი ეკონომიკური მოდელი აგებულია მარტივი მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით.

ბ) საწარმოო შესაძლებლობათა საზღვრის ეკონომიკური მოდელი

საწარმოო შესაძლებლობათა ზღვრის გრაფიკი გვიჩვენებს წარმოების ფაქტორების სხვადასხვა კომბინაციით ეკონომიკის მიერ რომელიმე პროდუქციის წარმოების შესაძლებლობას მის ხელთ არსებული წარმოების საშუალებებისა და ტექნოლოგიების პირობებში (იხ. ნახ. 1.2).

ნახ. 12 საწარმოო შესაძლებლობათა საზღვარი

ამ გრაფიკის მიხედვით, თუ ეკონომიკის შექმნის პროცესში ყველა რესურსს საავტომობილო დარგი გამოიყენებს, მაშინ წარმოებული იქნება 1000 ცალი ავტომანქანა და არცერთი ცალი კომპიუტერი, ხოლო თუ ყველა რესურს გამოიყენებს კომპიუტერის დარგის წარმოება, მაშინ წარმოებული იქნება 3000 ცალი კომპიუტერი და არცერთი ცალი ავტომანქანა. თუ ამ ორ დარგს შორის რესურსები განაწილებული იქნება პროპორციით 700:2000, მაშინ, შესაბამისად, წარმოებული იქნება 700 ცალი ავტომანქანა და 2000 ცალი კომპიუტერი.

3. ეკონომისტი რობორტ პოლიტიკური მრჩეველი

ეკონომისტებს ხშირად სთხოვენ ახსნან ამა თუ იმ პრობლემების გამომწვევი მიზეზები. კერძოდ, რატომ არის ინფლაცია, უმუშევრობა და სხვა. ამ მოვლენების მიზეზების

ახსნის პროცესის დროს ეკონომისტი მეცნიერის როლში გამოდის, მის ფუნქციას ასრულებს, ხოლო როდესაც ეკონომისტი ცდილობს აღნიშნული მოვლენებით განპირობებული პრობლემების დაძლევის და იძლევა რეკომენდაციას, მაშინ ეკონომისტი პოლიტიკოსის მრჩეველის როლში გამოდის.

ეკონომისტების მიერ რჩევის პროცესში ჩამოყალიბებული დებულებები ზოგადად ორი ტიპისაა: ა) პოზიტიური ტიპის და ბ) ნორმატიული ტიპის.

პოზიტიური დებულება აღწერითი ხასიათისაა და სამყაროს გვიჩვენებს ისეთნაირად, როგორიცაა ის რეალურად, ხოლო ნორმატიული ტიპის დებულება სარეკომენდაციო ხასიათისაა და გეკარნახობს, თუ როგორი უნდა იყოს სამყარო.

4. რატომ არ ეთანხმებიან ეკონომისტები ერთმანეთს

ცნობილი ამერიკელი მწერალი ბერნარდ შოუ აღნიშნავდა, რომ ეკონომისტები ერთად რომ დავსვათ, რომელიმე საკითხთან დაკავშირებით ვერ მივლენ ერთნაირ გადაწყვეტილებამდე. ეს მართლაც ასეა, რადგან სინამდვილეშიც ეკონომისტები ხშირად ურთიერთსაწინააღმდეგო რჩევებს აძლევენ პოლიტიკოსებს.

ბუნებრივია ისმის კითხვა, რატომ აძლევენ ეკონომისტები პოლიტიკოსებს ურთიერთსაწინააღმდეგო რჩევებს?

რეალურად, ქვეყნის სამეურნეო და პოლიტიკურ პრაქტიკაში, ეკონომისტების ასეთი ქცევის ორი მიზეზია ცნობილი.

პირველი მიზეზი: ეკონომისტებს შესაძლოა ერთნაირი აზრი არ ჰქონდეთ სამყაროს მოწყობის ჭეშმარიტი თეორიის მიმართ.

საზოგადოდ, გასაკვირი არ უნდა იყოს, თუ რომელიმე

პრობლემის ძიების პროცესში მეცნიერები დროებით ვერ შეთანხმდნენ ჭეშმარიტების შესახებ. მაგალითად, რამდენიმე საუკუნის წინ ასტრონომები კამათობდნენ იმის თაობაზე, მზეა სამყაროს ცენტრი თუ დედამიწა. უკანასკნელ ხანებში მეტეოროლოგები კამათობდნენ იმის შესახებ, განიცდის დედამიწა გლობალურ დათბობას თუ არა. აქედან გამომდინარე, გასაკვირი არ არის, რომ რომელიმე პრობლემაზე ეკონომისტებიც არ ეთანხმებოდნენ ერთმანეთს.

ეკონომიკური მეცნიერება სხვა მეცნიერებებთან შედარებით ახალგაზრდაა და აქ ჯერ კიდევ ბევრია ღრმად შესასწავლი. ამიტომ შეიძლება ეკონომისტები ზოგიერთ პრობლემაზე არ დაეთანხმონ ერთმანეთს. მაგალითად, ეკონომისტები არ ეთანხმებიან ერთმანეთს იმის თაობაზე, მთავრობამ გადასახადები საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების მიხედვით უნდა დააწესოს თუ შემოსავლების მოხმარების (ხარჯების) მიხედვით. შემოსავლების მოხმარების (ხარჯების) მიხედვით გადასახადების დაწესების მომხრეთა ჯგუფი თვლის, რომ ასეთი საგადასახადო პოლიტიკა გამოიწვევს საოჯახო მეურნეობების მხრიდან მეტი თანხის დაზოგვის სტიმულს, რადგან დაზოგილი შემოსავალი არ იბეგრება.

მეორე ჯგუფი ეკონომისტებისა თვლის, რომ ამ საგადასახადო პოლიტიკაზე გადასვლით საოჯახო მეურნეობების დანაზოგები არსებითად არ შეიცვლება. აქაც ვხედავთ, რომ ეკონომისტები ვერ თანხმდებიან ერთმანეთთან. ასეთი შემთხვევები ბევრია და მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლება მის დასამტკიცებლად.

მეორე მიზეზი: ეკონომისტებს შესაძლოა განსხვავებული აზრი და განსხვავებული ნორმატიული შეხედულებები ჰქონდეთ იმის მნიშვნელობაზე, თუ რის მიღწევაც არის გათვალისწინებული შემუშავებული პოლიტიკით.

საერთოდ და კონკრეტულად, იმის მნიშვნელობისა და

როლის შესახებ, თუ რა ღონისძიებებს ითვალისწინებს შემუშავებული პოლიტიკა, ეკონომისტებს შეიძლება შეუთანხმებლობა ჰქონდეთ. მაგალითად, არის შემთხვევა, როცა ეკონომისტები ვერ თანხმდებიან იმაზე, თუ რა რაოდენობისა უნდა იყოს გარემოს დაცვის თანხა ეკონომიკური განვითარების თანხასთან შედარებით. ზოგი თვლის, რომ გარემოს დაცვაზე თანხის დიდი რაოდენობით გათვალისწინება შეამცირებს ეკონომიკური განვითარების თანხას და სხვა.

ავიღოთ მეორე ასეთი მაგალითი. ვთქვათ ქალაქის წყლით მომარაგების ჭიდან ივანე და პეტრე ერთი და იმავე რაოდენობით იღებს წყალს. ქალაქის მერიამ ჭის შენახვის ხარჯების დასაფარავად დააწესა გადასახადი.

ვთქვათ ივანეს შემოსავალი არის 50 000 ლარი, გადასახადმა შეადგინა 5000 ლარი, ანუ 10%, პეტრეს შემოსავალი არის 10 000 ლარი, გადასახადმა შეადგინა 2000 ლარი ანუ 20%.

აქაც ჩანს, რომ ერთი და იმავე რაოდენობით წყლის მოხმარებისათვის საგადასახადო განაკვეთი განსხვავებულია, რის მართებულობის შესახებაც ეკონომისტებს შორის შეიძლება შეუთანხმებლობა იყოს.

5. რას შეისწავლის ეკონომიკის პრინციპები

ეკონომიკა, როგორც უკვე არაერთხელ აღვნიშნეთ, მეცნიერების ერთ-ერთი დარგია, რომელიც ახალი იდეების, აღმოჩენების შესაბამისად იცვლება და ვითარდება.

ეკონომიკა, მისი პრინციპები თანამედროვეობის ახალი ეკონომიკური პრობლემების გაანალიზებისა და მისი გადაჭრის ახალი გზების ძიებით, მიგნებით მომავალშიც გაზიარდება პროგრესული იდეებით, მიმართულებებით და კვლავაც იქნება საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების დამაჩქარებელი მუხტი. ამ თვალსაზრისით ეკონომიკა, მისი

პრინციპები, რომელიც ზოგად ასპექტში შეისწავლის მიკრო, – მაკრო, – მეზო, – და მეგაეკონომიკის პრობლემებს, საბაზრო ეკონომიკის თეორიისა და პრაქტიკის სინთეზურ სახეს ქმნის, რომლის შესახებ უფრო გაშლილად და საგნობრივად ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

ეკონომიკას საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან განსაზღვრავს ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტის რაციონალურ გზებს. იგი ორგანულად არის დაკავშირებული ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკასთან, რომელიც მოიცავს ღონისძიებათა კომპლექსს. ეკონომიკურ განვითარებაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით არჩევენ აქტიური და პასიური ხასიათის ეკონომიკურ პოლიტიკას.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ კეინზიანელების მტკიცებით ეკონომიკის განვითარებისათვის გარკვეული თვალსაზრისით ყოველთვის დამახასიათებელია არასტაბილურობა და ამიტომ ეკონომიკა დროდადრო განიცდის შოკურ რყევებს, რაც იწვევს წარმოების ცვლილებებს შემცირების ან გადიდების თვალსაზრისით. ასეთ შემთხვევაში ნებისმიერი ქვეყნის მთავრობის ამოცანაა ეკონომიკური ღონისძიებების გატარება და მდგომარეობის დარეგულირება, ე.ი. აუცილებელია ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება.

ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებას დადებითი შედეგი თუ მოჰყვება, მაშინ მას ეწოდება აქტიური ეკონომიკური პოლიტიკა. თუ პირიქითაა და ეკონომიკური პოლიტიკა არ განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილურ განვითარებას, მაშინ ასეთი ეკონომიკური პოლიტიკა პასიურად ითვლება.

ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე ზემოქმედებენ, აგრეთვე, სხვა კონკრეტული ღონისძიებებით. ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიება არის ლაგი. იგი, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის იყენებს ისეთ ღონისძიებებს,

როგორცაა საბიუჯეტო საგადასახადო პოლიტიკა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის ამ ეკონომიკური ბერკეტების გამოყენება ხორციელდება დროის გარკვეულ მონაკვეთში. ლაგით გათვალისწინებული ღონისძიებების განხორციელება არაა განსაზღვრული დროში. ამიტომ პროცესი ახანგრძლივებს და აძნელებს ეკონომიკური განვითარებისათვის საჭირო ღონისძიებების რეალიზაციას.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში განასხვავებენ ეკონომიკური სტაბილიზაციის პროცესში ლაგის ორ სახეს: შიდას და საგარეოს.

შიდა ლაგი არის დროის მონაკვეთი (შუალედი), რომელიც საჭიროა ეკონომიკის შოკურ მდგომარეობაში ყოფნისა და მის აღსაკვეთად ეკონომიკური პოლიტიკით გასათვალისწინებელ ღონისძიებათა შემუშავებისა და გატარებისათვის. რაც შეეხება სტაბილიზაციურ საგარეო ლაგს, ესაა დროის მონაკვეთი, რომელიც საჭიროა ეკონომიკური პოლიტიკით გათვალისწინებული ღონისძიებების გატარებისათვის მისი შედეგების მიღებამდე.

საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკით ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის დამახასიათებელია ხანგრძლივი დრო (შიდა ლაგი), რადგან სახელმწიფო ხარჯების ან გადასახდების გადასინჯვა საჭიროებს ქვეყნის პრეზიდენტისა და პარლამენტის თანხმობას, კანონების მიღებას, რაც ხანგრძლივ დროს მოითხოვს და ამის გამო პროცესი მიმდინარეობს საკმაოდ ნელა.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით ეკონომიკის სტაბილიზაციისას მისთვის დამახასიათებელია შედარებით ხანმოკლე დრო (საგარეო ლაგი), რომელიც მოითხოვს ინვესტიციების მოზიდვას, მათზე პროცენტული განაკვეთის ცვლილებისა და გაველენის გათვალისწინებას. ამიტომ მისი გაველენა რეალური ხდება გარკვეული დროის გაველის – არა უმეტეს

ექვსი თვის შემდეგ.

ამასთან ერთად აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკის განვითარების სტაბილიზაციისათვის ზემოაღნიშნული ეკონომიკური ბერკეტების გარდა გამოიყენება “ავტომატური სტაბილიზატორები”, როგორიცაა საგადასახადო სისტემაში ავტომატური ცვლილება, უმუშევართა დაზღვევა და სხვა სოციალური ტრანსფერები.

საგადასახადო სისტემა ავტომატურად მოიცავს სტაბილურობის ელემენტებს. მაგალითად, საგადასახადო განაკვეთის გადიდება ან შემცირება ავტომატურად იწვევს პიროვნებებისა და ფირმების შემოსავლების ცვლილებას შემცირების ან გადიდების თვალსაზრისით, რაც განაპირობებს წარმოების მოცულობის ცვლილებას - მის გადიდებას ან შემცირებას.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში შემუშავდა უმუშევართა დახმარების პროგრამები, რომლებიც ითვალისწინებენ სამუშაოს დაკარგვის შემთხვევაში უმუშევრებზე დახმარების ფონდიდან შემწეობის გაცემას, ხოლო როცა ისინი მუშაობას დაიწყებენ, მაშინ წყდება დახმარების გაცემა. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მკვეთრად იზრდება უმუშევართა დახმარების სარეზერვო ფონდი და პირიქით - მცირდება უმუშევართა რაოდენობა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ საგადასახადო სისტემაში ცვლილება, უმუშევართა დაზღვევა და სხვა სოციალური ტრანსფერები წარმოადგენენ ეკონომიკური განვითარების ავტომატურ „სტაბილიზატორებს“.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში ცნობილია ე.წ. „დისკრეციული ეკონომიკური პოლიტიკა“, რომელიც გულისხმობს ეკონომიკური მდგომარეობის (პრობლემების) შეფასებას ყოველი შექმნილი კონკრეტული სიტუაციისათვის და მის აღსაკვეთად ეფექტიანი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავე-

ბა-გატარებას.

არსებობს, აგრეთვე, „საქმიანი აქტიურობის პოლიტიკური ციკლი“. ამ ღონისძიებებს მიმართავენ პოლიტპარტიები არჩევნების წინ ან გამარჯვების შემდეგ, რაც საჭიროების შემთხვევაში ეკონომიკის განვითარების ან სხვა ღონისძიებების გათვალისწინებას გულისხმობს (ყოველ შემთხვევაში დაპირებას). „საქმიანი აქტიურობის პოლიტიკური ციკლის“ პრაქტიკული განხორციელების შესაძლებლობა ხშირ შემთხვევაში არ არსებობს და ამიტომ იგი შეფერხებებით მიმდინარეობს.

საზოგადოებრივი ხასიათის მეცნიერების არცერთი დარგი ისე მჭიდროდ არაა დაკავშირებული მატერიალურ წარმოებასთან, მომსახურების სფეროს განვითარებასთან, განაწილებასთან, გაცვლასა და მოხმარებასთან, როგორც ეკონომიკა. აღნიშნული პრობლემების გაანალიზება და გადაწყვეტის გზების ძიება-დასახვა მეტად რთული და ძნელი ამოცანაა. სწორედ ამ რთული და მნიშვნელოვანი პრობლემების გადაწყვეტა ეკისრება „ეკონომიკას“, როგორც მეცნიერებას.

საზოგადოებას მრავალი სახის მოთხოვნილება აქვს, მათი დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელია მრავალფეროვანი საქონლისა და მომსახურების წარმოება, რისთვისაც საჭიროა წარმოების საშუალებები. ამასთან, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ საზოგადოების მთლიანი მოთხოვნილების მოცულობა მნიშვნელოვნად აღემატება საქონლისა და მომსახურების წარმოებისათვის საჭირო რესურსების მოცულობას. აქედან გამომდინარე, საზოგადოების საერთო მოთხოვნილება წინ უსწრებს საქონლისა და მომსახურების წარმოებას, მათი წარმოებისათვის საჭირო რესურსების შეზღუდულობის გამო. ეს შეზღუდულობა კი ეკონომიკურ განვითარებაში და საზოგადოების საერთო მოთხოვნილების განუწყვეტლად განუსაზღვრელობის პირობებში დაბრკოლე-

ბას ქმნის საჭირო მატერიალური სიუხვის შექმნის გზაზე.

მათემატიკური მეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენლის ლაპლასის მტკიცებით, ნებისმიერმა მეცნიერებამ, ნებისმიერი დარგის განვითარების წინასწარი სრულყოფილი პროექტის (გეგმის) შედგენის პროცესში, სწორი პროგნოზული მონაცემებისა და სერიოზული, საფუძვლიანი მუშაობის პირობებში შესაძლებელია განსაზღვროს ამა თუ იმ დარგის სრულყოფილი განვითარების პერსპექტივა. ასეთი მსჯელობა მისაღებია ეკონომიკურ მეცნიერებაშიც, სადაც სხვა მეცნიერებასთან შედარებით დიდია განუსაზღვრელობა, რადგან თვით ეკონომიკური ცხოვრება ხასიათდება განუსაზღვრელობის მაღალი ხარისხით. ეკონომიკური მეცნიერება ევოლუციურად ვითარდება, იგი ცდილობს შედარებით სწორად აღწეროს და გაანალიზოს საზოგადოებრივი ეკონომიკური პროცესები. მიღებულ შედეგებს ეკონომიკური მეცნიერება ამოწმებს, ავითარებს და ხშირად თეორიასა და პრაქტიკაში აღწევს გაწონასწორებულ ურთიერთობას. ეკონომიკური მეცნიერების ევოლუციური განვითარების ფაქტი უპირისპირდება ძველ თეორიებს და იძენს შემდგომი ტრანსფორმაციის მძლავრ, ახალ მუხტს. ეს პროცესი მიმდინარეობს უწყვეტად, როდესაც ძნელია ყველა სირთულის განჭვრეტა. ამიტომ ეკონომიკურ მეცნიერებაში ამბობენ, რომ „განუსაზღვრელობას აქვს ადგილი „ეკონომიკაში“. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია ეკონომიკის, მისი პრინციპების შესწავლის საკითხის სათანადოდ განსაზღვრა.

ეკონომისტების გარკვეული ნაწილი ეკონომიკის, მისი პრინციპების შესწავლის საკითხს სწორად ვერ განსაზღვრავდა. ისინი ძირითადად აქცენტს აკეთებდნენ ფულსა და საქონელმომოქცევის პროცესზე. ვარაუდობდნენ, რომ სიმდიდრე იქმნება საერთოდ მიმოქცევის პროცესში (ასე ფიქრობდნენ მერკანტილისტები).

როგორც ცნობილია, ეკონომიკის მეორე ჩამოყალიბე-

ბული მნიშვნელოვანი მიმართულებაა ფიზიოკრატიზმი. მისი იდეოლოგიები პრაქტიკულად დარწმუნდნენ, რომ სიმდიდრის შექმნის გადამწყვეტი სფერო არის წარმოება. ფიზიოკრატებმა საფუძვლიანად დაამტკიცეს, რომ საზოგადოების ეკონომიკური განვითარება არის წარმოების განვითარების შედეგი და თანდათანობით დაშორდნენ იმ აზრს, რომ მიმოქცევა არის სიმდიდრის შექმნის მთავარი ადგილი. ამან დიდი როლი ითამაშა და ფართო გზა გაუხსნა ეკონომიკის საკითხების შესწავლას ნამდვილ მეცნიერულ დონეზე.

მიუხედავად ამისა, თანამედროვე პირობებში ეკონომიკის, მისი პრინციპების შესწავლის საკითხის შესახებ ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს განსხვავებული მოსაზრებებიც:

- 1) სწავლულ ეკონომისტთა გარკვეული ჯგუფის აზრით ეკონომიკის შესწავლის საკითხებს წარმოადგენს ის ეკონომიკური ურთიერთობები, რომლებიც მყარდება მატერიალური დოვლათის წარმოების, განაწილების, გაცვლის და მოხმარების პროცესში. ამ მოსაზრების მომხრეთა შეხედულებით საწარმოო ძალების განვითარებასთან და სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკასთან დაკავშირებული პრობლემები ეკონომიკის შესწავლის საკითხებს გარეთ მდებარეობენ და სხვა მეცნიერებათა შესწავლის საგანს წარმოადგენენ (ძირითადად, კ. მარქსი და მარქსისტები).
- 2) არის სწავლულ ეკონომისტთა საკმაოდ დიდი ჯგუფი, რომელთა შეხედულებით ეკონომიკის შესწავლის საკითხებს წარმოადგენს საზოგადოებრივ ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემა, საწარმოო ძალებსა და ზედნაშენთან მჭიდრო კავშირურთიერთობაში.

სინამდვილეში, საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემის ღრმა და ყოველმხრივ შესწავლა მართლაც

მხოლოდ საწარმოო ძალებსა და ზედნაშენთან კავშირშია შესაძლებელი. წარმოება ყოველთვის ცვლილებას განიცდის – ვითარდება. ამ ცვალებადობის, განვითარების გადამწყვეტ პირობას საწარმოო ძალთა განვითარება წარმოადგენს. წარმოებითი ურთიერთობა, თავის მხრივ, როგორც ფორმა უკუზემოქმედებას ახდენს საწარმოო ძალების, როგორც შინაარსის განვითარებაზე, ე.ი. ისინი დიალექტიკურ კავშირურთიერთობაში იმყოფებიან ერთმანეთთან. აქედან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქონლისა და მომსახურების წარმოების განვითარება დამოკიდებულია ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემისა და საწარმოო ძალების დიალექტიკურ კავშირურთიერთობაზე (ფორმასა და შინაარსს შორის დამოკიდებულებაზე).

ეკონომიკური დოვლათის წარმოების განვითარება დაკავშირებულია როგორც მატერიალური, ისე მომსახურების სფეროს განვითარებასთან, ამ სფეროში ჩამოყალიბებულ ურთიერთობათა სისტემასთან და ამიტომ მათი ერთმანეთისაგან გათიშვა შეუძლებელია, უფრო სწორად მიზანშეწონილი არ არის. მაგალითად, ურთიერთობები, რომლებიც წარმოიშობა მეწარმეობის, სასაქონლო-ფულადი მიმოქცევის, შრომითი რესურსების დასაქმების, ხელფასის, საგადასახადო სისტემის და ა.შ. სფეროებში, როგორც ეკონომიკური, ისე სოციალური ხასიათის ურთიერთობებიცაა, რადგან მათი მეშვეობით განისაზღვრება ადამიანის მდგომარეობა საერთოდ საზოგადოებაში.

3) ზემოაღნიშნულთან ერთად, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკის შესწავლის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად გამოიკვეთა აგრეთვე ეკონომიკური სისტემების შედარებითი ანალიზი. ამ მიმართულებამ XX საუკუნის 30-იან წლებში ფართოდ დაიმკვიდრა ადგილი აშშ-ში, ავსტრალიაში, გერმანიაში, ნორვეგიაში და ა.შ. ამ-

შეხედულების არიან ამერიკელი ეკონომისტი რ. სტიუარტი და ინგლისელი ეკონომისტი ქ. უალიზი.

სინამდვილეში, თანამედროვე ეტაპზე მართლაც ახალი პრობლემები დგას ეკონომიკის წინაშე. მან უნდა ჩამოაყალიბოს სამეურნეო მექანიზმის მოქმედების საფუძვლები, ღრმად უნდა ჩაწვდეს იმ კანონზომიერებებს, რომლებსაც აყენებს სამეურნეო მექანიზმის მოქმედების საფუძვლების შექმნის პროცესი. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკა, მისი პრინციპები არის ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიულ-პრაქტიკული მოქმედების საფუძველი, რომლის დაშორება ეკონომიკური პოლიტიკისაგან აუცილებლად განაპირობებს არასასურველ შედეგებს ქვეყნის განვითარების პროცესში.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკა შეისწავლის საზოგადოების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მაქსიმიზაციის მიზნით შეზღუდული რესურსების ეფექტიანად გამოყენების გზებსა და მათი ოპტიმიზაციის პრობლემას, საერთოდ, საქონლისა და მომსახურების წარმოების, განაწილების გაცვლისა და მოხმარების პროცესში ადამიანთა ქცევას. ეს სამართლიანია, რამდენადაც მეცნიერების არცერთი დარგი ისე ორგანულად არ არის დაკავშირებული ქვეყნის სამეურნეო პრაქტიკის, სოციალური სფეროს პრობლემების, საწარმო ძალების განვითარების საკითხებთან, ზედნაშენურ პრობლემებთან, როგორც ეკონომიკა.

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ფართო განვითარება ჰპოვა „ეკონომიკსმა“, რომლის შესწავლის საკითხზე ერთიანი აზრი დღესაც არ არსებობს. აღსანიშნავია, რომ ამ საკითხზე ცალსახა მოსაზრება თვით მის ავტორებსაც არა აქვთ ჩამოყალიბებული. მაგალითად, კემპბელის, მაკკონელის, სტენლი ლ. ბრიუს რედაქტორობით 1993 წელს გამოცემულ „ეკონომიკის“ სახელმძღვანელოში მოცემულია ეკონომიკის შესწავლის საგნის შემდეგი სამი სახის განმარტება.

- 1) ამ სახელმძღვანელოს I ნაწილის მე-5 გვერდზე აღნიშნულია, რომ „ეკონომიკის“ საგანს წარმოადგენს შეზღუდული რესურსების სამყაროში მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების წარმოების, განაწილებისა და მოხმარების პროცესში ადამიანთა ქცევის გამოკვლევა.
- 2) „ეკონომიკის“ იკვლევს შეზღუდული წარმოებითი რესურსების ეფექტიანად გამოყენების ან მართვის პროცესებს ადამიანის მატერიალურ მოთხოვნილებათა მაქსიმალური დაკმაყოფილების მიზნით (ნაწ. I, გვ. 6).
- 3) “ეკონომიკის” როგორც საზოგადოებრივი მეცნიერება შეისწავლის მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების წარმოებით, გაცვლითა და მოხმარებით დაკავებული ინდივიდებისა და ინსტრუმენტების ქცევას (ნაწ. I, გვ. 13).

ვემხრობით მოსაზრებას, რომ „ეკონომიკის“ არის საბაზრო ეკონომიკის თეორია და პრაქტიკა, ხოლო მისი შესწავლის საგანი მოიცავს საერთოდ წარმოების განვითარების საკითხებს დანახარჯებისა და შედეგების თვალსაზრისით და მასში ჩადებულია მთლიანად ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების სამეურნეო მექანიზმი, მისი მეთოდები. ამ მოსაზრებას უფრო მკაფიოდ გამოხატავს და ადასტურებს პოლ სამუელსონიც. საზოგადოება – აღნიშნავს იგი – „იქნება მთლიანად კოლექტივიზებული, სახელმწიფო, თუ კაპიტალისტური წარმოება, სამკითხვიანი გლობალური ამოცანის წინაშე დგას:

- 1) რა აწარმოოს საზოგადოებამ და რა რაოდენობით;
- 2) როგორ აწარმოოს საზოგადოებამ დოვლათი და მომსახურება;
- 3) გისტეის აწარმოოს საზოგადოებამ დოვლათი და მომსახურება.

აღნიშნულიდან ჩანს, რომ “ეკონომიკის” შესწავლის

საგანში ჩადებულია მთლიანად წარმოებისა და სამეურნეო მექანიზმის მეთოდები.

უფრო ზუსტად რომ ჩამოვაყალიბოთ, „ეკონომიკისი“ ესაა ადამიანთა ქცევის გამოკვლევა შეზღუდული რესურსების სამყაროში, მატერიალური დოვლათისა (სიკეთის) და მომსახურების წარმოების, განაწილების, გაცელებისა და მოხმარების პროცესში” (ეკონომიკისი, ტ. I, გვ. 24, თბ. 2001).

6. მეცნიერული გამოკვლევის ორმელ მეთოდებს იყენებს „ეკონომიკისი პრინციპები“.

ეკონომიკას, როგორც მეცნიერებას საქმე აქვს ცვალებადი მასალების შესწავლასთან. ის გვიჩვენებს სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენების წარმოშობის, განვითარებისა და ახლით შეცვლის პროცესს, ხსნის კანონზომიერებას, თუ როგორ ხდება საზოგადოებრივი წარმოების დაბალი საფეხურიდან მისი განვითარების უმაღლესი ისტორიული განვითარებისაკენ სვლა. აქედან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ გარკვეული აზრით „ეკონომიკა“ ისტორიული ხასიათისაა.

1. ეკონომიკა, როგორც ნებისმიერი სხვა მეცნიერება უპირველეს ყოვლისა ემყარება ფილოსოფიის ზოგად მეთოდს – დიალექტიკურ მეთოდს. ეკონომიკაში დიალექტიკური მეთოდის გამოყენების საკითხის გარკვევისას ბუნებრივად ისმის კითხვა: პრაქტიკულად რას გულისხმობს ამ მეთოდის გამოყენება ეკონომიკის კატეგორიების შესწავლისას?

დიალექტიკური მეთოდის გამოყენება ეკონომიკის საკითხების შესწავლისას ნიშნავს:

- 1) ეკონომიკური კატეგორიების: ფულის, საქონლის, ღირებულების, კაპიტალის, ფასის, მოგების, ხელფასისა და სხვა კატეგორიების განხილვას არა მეტაფიზიკურად, უძრავად, მარადიულად, არამედ ცვალებად

და განვითარებად კატეგორიებად.

2) ეკონომიკაში დიალექტიკური მეთოდის გამოყენება ნიშნავს პირველად ყველაზე მარტივი კატეგორიის გამოყოფას და შესწავლას, ე.ი. ისეთისა, რომელიც ყველაზე ადრე წარმოიშვა და საფუძველი გახდა დანარჩენი, უფრო რთული მოვლენების, პროცესების განვითარებისათვის, რადგან განვითარება იწყება მარტივიდან და მიმდინარეობს რთულისაკენ, დაბლიდან მაღლისაკენ.

3) დიალექტიკური მეთოდის გამოყენება ეკონომიკაში ნიშნავს მისი შესასწავლი ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების დაპირისპირებულობისა და ერთიანობის პროცესში შესწავლას და ა.შ.

ამასთან, ეკონომიკის საკითხების შესწავლისას გამოიყენება სპეციფიკური, კონკრეტული მეთოდები, კერძოდ:

1) **აბსტრაქციის მეთოდი.** ეკონომიკა მოკლებულია მექანიკური და ქიმიური რეაქტივების გამოყენების საშუალებას. მას ტექნიკური მეცნიერების მსგავსად არ შეუძლია საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების პროცესის შესწავლისას გამოიყენოს ლაბორატორიული ცდები, ექსპერიმენტები. აქ ამ ცდებსა და ექსპერიმენტებს ცვლის აბსტრაქციის მეთოდი, რომლის გამოყენება ნიშნავს თეორიული ანალიზის საფუძველზე კონკრეტული მოვლენის მრავალი ნიშნიდან ძირითადის გამოყოფას და შესწავლას, თანაც ისე, რომ გვერდი აუაროს და აბსტრაქცირება მოახდინოს შემთხვევითი, უმნიშვნელო, მეორეხარისხოვანი ნიშნებისგან.

2) **ნეოკლასიკური სინთეზის მეთოდი.** ამ მეთოდის გამოყენების პროცესში გამოიყოფა მისი ძირითადი და ამოსავალი ეკონომიკური კატეგორიები, რომელთა ანალიზისა და შესწავლის დროს იქმნება უფრო კონკრეტული და რთული ეკონომიკური მოვლენების შესწავლისა და გაანალიზების შესაძლებლობა. ადამ სმითმა თავის გამოკვლევაში პირვე-

ლად გამოყო ისეთი ეკონომიკური კატეგორიები, როგორიცაა: შრომის დანაწილება, გაცვლა, საცვლელი ღირებულება. ამის შემდეგ ის შეუდგა ძირითადი კლასების შემოსავლების ანალიზს, გააშუქა შრომის მწარმოებლურობაზე მოქმედი დეტერმინანტები (ფაქტორები), კლასებსა და სოციალურ ჯგუფებს შორის პროდუქტების განაწილების „ბუნებრივი წესრიგის“ ხასიათი. ამით სმითმა შეისწავლა რეალური ეკონომიკური მოვლენები. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკის უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს ისეთი ეკონომიკური მოვლენების შესწავლა, როგორიცაა წარმოება, ინფლაცია, შემოსავლების განაწილება და სხვა.

სინთეზის მეთოდი გამოიყენება ეკონომიკური ქცევის დასასაბუთებლად და საჩვენებლად იმისა, თუ რატომ გიქცევით ეკონომიკური თვალსაზრისით ასე და არა სხვანაირად.

„ეკონომიკის“ სახით ერთიანობაში ჩვენ გვაქვს საქმე პოზიტიურ თეორიულ მოძღვრებასთან, საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურისადმი თანამედროვე მიდგომასთან.

ეკონომიკა არა მხოლოდ აღწერს ისეთ ეკონომიკურ მოვლენებს, როგორიც არის შრომის დანაწილება, გაცვლა, საცვლელი ღირებულება, წარმოება, ინფლაცია, შემოსავლები, განაწილება და ა.შ., არამედ ის ობიექტური, ღრმა ანალიზის საფუძველზე განსაზღვრავს და წყვეტს პრაქტიკულად მნიშვნელოვან ეკონომიკურ პრობლემებს, შეიმუშავებს ისეთ ეკონომიკურ პოლიტიკას, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების კეთილდღეობის ზრდას; ასაბუთებს, თუ როგორ გაიზარდოს ერის სიმდიდრე. ასეთ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტასთან პრაქტიკულად ნორმატიული მეთოდის გამოყენებით და იგი ცნობილია „ნორმატიული ეკონომიკის პრინციპების“ სახელწოდებით. ნორმატიული ეკონომიკის პრინციპები გუ-

ლისხმობს მოვლენების რეალურ ღირებულებით შეფასებებს. ასე მაგალითად, რამდენით უნდა გაიზარდოს სამხედრო ხარჯები - წლიურად 10%-ით თუ 3%-ით, მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ზრდა წლიურად ხელსაყრელია 2,5%-ით თუ 4%-ით, საზოგადოებისათვის მიზანშეწონილია გადასახადების განაკვეთების გადიდება 8%-ით თუ შემცირება 3%-ით? და სხვა. რეალობიდან გამომდინარე შეიძლება აღინიშნოს, რომ პოზიტიური და ნორმატიული მიდგომები ურთიერთკავშირში იმყოფებიან და ავსებენ ერთმანეთს. მათი გამოყენებით შესწავლის მეთოდი ცნობილია „ნეოკლასიკური სინთეზის“ სახელწოდებით და მისი ავტორია პოლ სამუელსონი.

3) ეკონომიკური აღწერისა და ანალიზის მეთოდი. ეკონომიკის როგორც მეცნიერების კვლევის უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს წარმოების, დასაქმების, ფასების, შრომის დანაწილების, გაცვლის, საცვლელი ღირებულების, ინფლაციის, შემოსავლების განაწილების და სხვა მსგავსი ეკონომიკური მოვლენების სწორად აღწერა და შემდეგ მათი ღრმა მეცნიერული ანალიზი. ეკონომიკური მოვლენების აღწერას მეცნიერული ღირებულება რომ ჰქონდეს, აუცილებელია ისინი დაექვემდებაროს განსაზღვრულ ქმედით სისტემას. სწორედ ასეთ შემთხვევაში მივაღწევთ მეცნიერულ ანალიზს. საზოგადოებრივი ცხოვრების დინამიკის თუნდაც მკაფიოდ დანახვა-დაკვირვება შედეგად არ იძლევა კვლევის პროცესში მოვლენების სიღრმისეულად აღქმის და სიზუსტის მიღწევის საშუალებას, როგორც ეს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაში ხდება. ფიზიკოსი ატარებს ექსპერიმენტებს და ამით ახერხებს დააკვირდეს პროცესის მსვლელობას და გამოაქვს დასკვნები. ასეთ მეთოდს მოკლებულია ეკონომიკა. შესაბამისად, კვლევის შედეგიც არ იქნება ზუსტი, მაგრამ წარმატებასთან გვექნება საქმე, თუ სწორად განვსაზღვრავთ მოვლენის ზოგად მიმართულებას და მისაღწევ ეფექტს. ამასთან, თუ ზუსტად არ იქნა

ეკონომიკური მოვლენები აღწერილი და დაქვემდებარებული განსაზღვრულ სისტემას, მაშინ ანალიზის შედეგი იქნება შესაბამისი. ასე მაგალითად, თუ გვინდა გავიგოთ, როგორ ქმნიან ბანკები ფულს, როგორ ვითარდება ინფლაცია და რა როლს ასრულებს მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობა ფასების დადგენაში, ამისათვის აუცილებელია მათ შესახებ გვექონდეს პირველადი აღწერის ზუსტი მონაცემები. ეს უკანასკნელი კი მოგვცემს ეკონომიკური მოვლენების მიუკერძოებელი ანალიზისა და საბოლოოდ მიღებული სწორი დასკვნის საფუძველზე ღონისძიებათა დასახევის საშუალებას ისეთი არასასურველი მოვლენების თავიდან ასაცილებლად, როგორიცაა ეკონომიკური კრიზისი, უმუშევრობა, საქონლის დეფიციტი, რესურსების დეფიციტი და სხვა.

4) ანალიზისა (დაშლისა) და სინთეზის (შეერთების) მეთოდი. ანალიზი და სინთეზი ობიექტური სინამდვილის შეცნობის ერთიანი პროცესის განუყოფელი ორგანული მხარეებია. ეკონომიკური მოვლენების შესწავლისას ანალიზის ხერხის გამოყენება ნიშნავს მოვლენების დანაწილებულად, ცალ-ცალკე შესწავლას, როგორც მთელის ცალკეული შემადგენლების. მაგრამ შესწავლა ამით არ მთავრდება. ამის შემდეგ აუცილებელია სინთეზი² – დანაწილებულად შესწავლილი მოვლენების შეერთება დიალექტიკურად დაკავშირებულ მთლიანობად.

5) ლოგიკურობისა და ისტორიზმის მეთოდი. ლოგიკურობის მეთოდის გამოყენება ნიშნავს მარტივიდან რთულისაკენ სვლას, მარტივი კატეგორიებიდან უფრო რთულ კატეგორიებზე გადასვლას, კონკრეტულად კვლევას შემდეგი თანმიმდევრობით: ფული, საქონელი, ღირებულება, ფასი, მოგება და ა.შ.

ისტორიზმის მეთოდის გამოყენება მოვლენების კვლევაში ნიშნავს კატეგორიების განხილვას წარმოშობის დროის თანმიმდევრობის დაცვით და დიალექტიკური კავშირით.

ობიექტური სინამდვილის მეცნიერული შესწავლისათვის პირველ რიგში განხილული უნდა იქნას ყველაზე ადრე წარმოშობილი კატეგორიები.

6) მათემატიკური მეთოდი. ეკონომიკურ-სოციალური მოვლენების რაოდენობრივი მხარის ანალიზის დროს ეკონომიკა იყენებს როგორც მათემატიკურ, ისე პროგნოზირებისა და პროგრამულ-მიზნობრივ მეთოდებს. ძირითადად ისინი გამოიყენება ბიუჯეტისა და ბალანსების შედგენის დროს და სხვა შემთხვევებში.

7. ეკონომიკის ობიექტურ ფუნქციებს ემყარება “ეკონომიკის პრინციპები”

თეორიული დებულების მართებულობის მთავარი საზომი არის ცხოვრებასთან, ობიექტურ სინამდვილესთან მათი შესაბამისობა. ოდითგანვე ცნობილია, რომ თეორიის ჭეშმარიტება მოწმდება პრაქტიკით. აღნიშნულის შესაბამისად შეიძლება გამოვყოთ ეკონომიკის ცნობილი ხუთი ძირითადი ფუნქცია:

- 1) შემეცნებით-თეორიული ფუნქცია;
- 2) პრაგმატული (პრაქტიკული) ფუნქცია;
- 3) პროგნოზული ფუნქცია;
- 4) მეთოდოლოგიური ფუნქცია;
- 5) კრიტიკული ფუნქცია.

უფრო კონკრეტულად განვიხილოთ ამ ფუნქციათა არსი და დანიშნულება.

1) შემეცნებით-თეორიული ფუნქციის არსი და დანიშნულება მდგომარეობს იმაში, რომ ამ ფუნქციამ პრაქტიკულად ღრმად და ყოველმხრივ უნდა შეისწავლოს საზოგადოების ეკონომიკური სტრუქტურა, მისი აღმოცენებისა და განვითარების კანონები და კანონზომიერებები.

2) პრაგმატული (პრაქტიკული) ფუნქციის დანიშნულებას წარმოადგენს ის, რომ მეცნიერულად დაასაბუთოს სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის პრაქტიკული ეფექტიანობა, სხვანაირად რომ ეთქვას, დაასაბუთოს იმ ღონისძიებათა სამეურნეო სარგებლიანობა პრაქტიკაში, რომელსაც ის შეიცავს.

3) პროგნოზული ფუნქციის დანიშნულებას წარმოადგენს საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების მეცნიერულად დასაბუთებული პროგნოზირება და პერსპექტიული ხედვა. ეს ფუნქცია ფართოდ გამოიყენება მსოფლიოს მთელ რიგ ქვეყნებში.

4) მეთოდოლოგიური ფუნქციის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ის წარმოადგენს დარგობრივ ეკონომიკურ მეცნიერებათა თეორიულ ფუნდამენტს და მეთოდოლოგიურ საფუძველს.

5) კრიტიკული ფუნქციის დანიშნულებას წარმოადგენს საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების ისტორიული საფეხურების მიხედვით განხილვა, როგორც მიღწევების ისე წარუმატებლობის და საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორების გამოვლენა.

8. „ეკონომიკის“ გაფშვირდი ღარბობრივ

ეკონომიკური მეცნიერებებთან

„ეკონომიკა“ არ ვითარდება იზოლირებულად, მას კავშირი აქვს სხვა დარგობრივ ეკონომიკურ მეცნიერებებთან, კერძოდ, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიასთან, ეკონომიკის ისტორიასთან, მსოფლიო ეკონომიკასთან, ეკონომიკურ სტატისტიკასთან, მრეწველობის ეკონომიკასთან, ვაჭრობის ეკონომიკასთან და სხვა.

„ეკონომიკის“ კავშირი ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტო-

რიასთან გამოიხატება იმაში, რომ შესწავლის პროცესში ის იყენებს მასალებს, რომლებიც ასახავენ ეკონომიკური მოძღვრების მნიშვნელოვან მომენტებს მოძღვრებათა ისტორიის ცნობილ მეცნიერთა ნაშრომებიდან საზოგადოების განვითარების ისტორიულ ეტაპების მიხედვით, რაც შესაძლებელს ხდის, უფრო დამაჯერებელი და გასაგები იყოს ეკონომიკის ზოგიერთ პრობლემაზე მსჯელობა.

„ეკონომიკას“ უშუალო კავშირი აქვს ეკონომიკის ისტორიასთან, რადგან იგი მოითხოვს ეკონომიკური ისტორიის მასალების გამოყენებას.

„ეკონომიკის“ კავშირი მსოფლიო ეკონომიკასთან გამოიხატება იმაში, რომ იგი გლობალური მასშტაბით განიხილავს შეზღუდული წარმოების რესურსების, მიწოდება-მოთხოვნის, მომხმარებელთა არჩევანის, საბანკო-საკრედიტო, ვაჭრობისა და სხვა პრობლემებს.

„ეკონომიკის“ კურსის შესწავლა შეუძლებელია ეკონომიკური სტატისტიკის, მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის, საბანკო-საკრედიტო, ვაჭრობისა და სხვა ეკონომიკური მიმართულებების ობიექტური გაშუქების, მათი განვითარების ამსახველი ფაქტობრივი მასალების გამოყენებისა და ანალიზის გარეშე.

თემა №2
ეკონომიკის 10 პრინციპი

**1. როგორ იღებენ ადამიანები
ბაღაჟყვეტილებს (1-4 პრინციპი)**

ეკონომიკის პრინციპების შესწავლა აუცილებელია დაეიწყოთ ინდივიდუალური გადაწყვეტილებების მიღების დროს გამოყენებული ოთხი პრინციპის განხილვით.

სიტყვა „ეკონომიკა“ ბერძნულია და ნიშნავს ადამიანს, რომელიც საოჯახო მეურნეობას უძღვება¹. ოჯახმა უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება, თუ რა უნდა აკეთოს მისმა თითოეულმა წევრმა. მოვალეობათა განსაზღვრის დროს უნდა გაითვალისწინოს თითოეული წევრის უნარი, შესაძლებლობა და სურვილი. ოჯახმა უნდა გაანაწილოს შეზღუდული რესურსიც.

ოჯახის მსგავსად საზოგადოებაც დგას რთული ამოცანების წინაშე. მან უნდა გადაწყვიტოს, რა უნდა აწარმოოს და ვინ რომელი სახის სამუშაო შეასრულოს. საზოგადოების ერთმა ნაწილმა უნდა დაამზადოს კვების პროდუქტები, მეორემ სამრეწველო საქონელი და ა. შ. ამის შემდეგ უნდა გაანაწილოს ამ ადამიანების მიერ წარმოებული საქონელი და მომსახურება.

საზოგადოების მიერ მის ხელთ არსებული რესურსების განაწილებისადმი ასეთი მიდგომა არსებითი მნიშვნელობისაა, რადგან რესურსები საერთოდ შეზღუდულია. რესურსების შეზღუდულობის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადოებას იმაზე ნაკლების შეთავაზება შეუძლია მომხმარებლისათვის, ვიდრე მათ სურთ.

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ეკონომიკა იმის შესწავლაა, თუ როგორ განაგებს და როგორ მართავს საზოგადოება მის ხელთ არსებულ შეზღუდულ რესურსებს.

¹ გრ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, თბ., 2008, გვ. 3.

ეკონომიკის 1-ლი პრინციპი გულისხმობს შეზღუდული რესურსების განაწილებისას შესაბამისი გადაწყვეტილების გამოტანას იმის მიღებისათვის, რაც მოგეწონს და ზოგიერთი რამის დათმობას, რომელიც აგრეთვე მოგეწონს და გეინდა მივიღოთ. ილუსტრირებისათვის ავიღოთ ასეთი მაგალითი: სტუდენტს, რომელიც სწავლობს “ეკონომიკის პრინციპებს” და “ფსიქოლოგიას”, შეუძლია დრო გაანაწილოს იმის მიხედვით, თუ რომელია მისთვის უფრო პრიორიტეტული. ვთქვათ, პრიორიტეტულია პირველი. მაშინ იგი „ეკონომიკის პრინციპების“ უკეთ შესწავლას მეტ დროს უთმობს, ვიდრე ფსიქოლოგიისას, ე.ი. თმობს დროს პირველის სასარგებლოდ მეორის ხარჯზე.

ავიღოთ მეორე ასეთი მაგალითი. ოჯახს შეუძლია მიიღოს გადაწყვეტილება ერთი რომელიმე საქონლის ან მომსახურების შეძენისათვის ოჯახის შემოსავლის მეტი ნაწილის ხარჯვაზე, ვიდრე სხვა საქონლისა და მომსახურების შეძენისათვის. ასეთ შემთხვევაში, ისინი შემოსავლის გარკვეულ ნაწილს პირველის სასარგებლოდ მიმართავენ.

საზოგადოების მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში დგება არაერთი პრობლემა, რომლის დროსაც ერთმანეთს უპირისპირდება ეფექტიანობა და თანასწორობა.

ეფექტიანობა გულისხმობს საზოგადოების მიერ შეზღუდული რესურსებიდან მაქსიმალური შედეგის მიღებას, თანასწორობა კი შედეგის სამართლიან განაწილებას. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ეფექტიანობა მიგვანიშნებს ეკონომიკის სიდიდეზე, ხოლო თანასწორობა – მიღებული სარგებლის, ე.ი. ეკონომიკის განაწილების სამართლიანობაზე.

ეკონომიკის მე-2 პრინციპი გულისხმობს ნივთის, პროცესის ალტერნატიული დანახარჯის განსაზღვრას.

ნივთის, პროცესის ალტერნატიული დანახარჯი არის ის, რასაც ვთმობთ ამ ნივთის ან პროცესის ფლობის სანაცვლოდ, როდესაც ვდებულობთ რაიმე გადაწყვეტილებას.

მაგალითად, გამოჩენილი სპორტსმენისათვის კოლეჯში სწავლა და სტუდენტობა ინტელექტუალურ გამდიდრებას წარმოადგენს, მაგრამ მან ამისათვის უნდა დათმოს ხელფასი, რომელსაც იგი ღებულობდა სხვადასხვა სპორტულ ღონისძიებებში მონაწილეობისათვის, თუ სურს მიიღოს ეს ინტელექტუალური გამდიდრება.

სწორედ ის დანახარჯი (ხელფასი), რომელსაც სპორტსმენი თმობს კოლეჯში სწავლისა და ინტელექტუალური გამდიდრების სანაცვლოდ, წარმოადგენს ალტერნატიულ დანახარჯს.

ეკონომიკის მე-3 პრინციპი იმის გარკვევას გულისხმობს, თუ როგორ იქცევა რაციონალურად მოაზროვნე ადამიანი მრავალი ცხოვრებისეული საკითხის მოგვარებისათვის გადაწყვეტილებების მიღების დროს. პრაქტიკულად დამტკიცებულია, რომ რაციონალურად მოაზროვნე ადამიანს მთელი ცხოვრებისეული საქმიანობის დროს, მოქმედების პროცესში საქმიანობის უფრო რაციონალურად წარმართვის მიზნით ტრადიციულად არსებული მოქმედების პროცესში მცირე ცვლილებები შეაქვს. ამ მცირე ცვლილებებს ეკონომისტები ზღვრულ ცვლილებებს უწოდებენ.

ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ ასეთი მაგალითი. ეთქვათ, რომელიმე ავიაკომპანიას მგზავრის გადაყვანა უჯდება 500 ლარი. რათქმაუნდა, კომპანია ეცდება ბილეთები გაყიდოს მხოლოდ 500 ლარად, გარკვეული შემთხვევების გარდა. ისმის კითხვა, როდის დგება ეს გარკვეული შემთხვევა? ეთქვათ, თვითმფრინავი მზად არის გაფრენისათვის. სალონში 10 ადგილი თავისუფალია. ასეთ შემთხვევაში, რაციონალურად მოაზროვნე ადამიანი თავისი მოგების გაზრდის მიზნით ბილეთის 300 ლარად გაყიდვის გადაწყვეტილებას ღებულობს, რომლის გადახდისათვის დარჩენილი მგზავრები მზად არიან. სწორედ ასეთი ცვლილება ბილეთების გაყიდვის პროცესში არის ზღვრული ცვლილება,

რომელიც იძლევა დამატებითი – ზღვრული მოგების მიღების საშუალებას. აქედან გამომდინარე, რაციონალურად მოაზროვნეა ის ადამიანი, რომელიც მიზნობრივად ცდილობს და მოქმედებს იმისათვის, რომ საკუთარი შესაძლებლობის პირობებში სასარგებლო მიზანს მიაღწიოს.

ეკონომიკის მე-4 პრინციპის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ გვიჩვენოს, თუ როგორ ახდენენ რეაგირებას ადამიანები სიტუაციებზე, როდესაც დანახარჯებისა და მიღებული შედეგის შედარების დროს მათი თანაფარდობის მიხედვით ხდება გადაწყვეტილებების მიღება ამა თუ იმ საქონლის და მომსახურების წარმოების გადიდებისა თუ შემცირების თაობაზე.

მაგალითად, თუ რომელიმე საქონლის და მომსახურების ფასი იზრდება, მაშინ ფირმები ცდილობენ შეამცირონ ამ საქონლისა და მომსახურების წარმოება და გაზარდონ იმ საქონლისა და მომსახურების წარმოება, რომლის ფასი უფრო დაბალია და იყიდება. ეს პროცესი სტიმულს აძლევს გამყიდველებისა თუ მომხმარებლის ქცევას. სტიმული არის ის, რაც ადამიანებს უბიძგებს შემდგომი მოქმედებებისაკენ: მეწარმეებს წარმოების გადიდების თუ შემცირებისაკენ, ხოლო მომხმარებლებს მათთვის სასურველი საქონლის შეძენის გადიდების თუ შემცირებისაკენ.

2. როგორ ურთიერთობენ ადამიანები ერთმანეთთან (მე-5-7 პრინციპი)

პირველი ოთხი ეკონომიკური პრინციპი ეხებოდა ინდივიდების მიერ გადაწყვეტილების მიღებას. რაც შეეხება ეკონომიკის მომდევნო სამ პრინციპს, ისინი ეხება ადამიანების ერთმანეთთან ურთიერთობის პროცესს.

ეკონომიკის მე-5 პრინციპი ეხება ვაჭრობის როლსა და მნიშვნელობას ადამიანების ურთიერთობის პროცესში. ორი

ქვეყანა ერთი და იმავე სახის საქონელსა და მომსახურებას თუ აწარმოებს, მაშინ ისინი ერთმანეთის კონკურენტები არიან ბაზარზე. მაგრამ როცა საქმე ეხება საერთოდ ვაჭრობას, მაშინ სულ სხვანაირად არის მდგომარეობა. მართალია, იაპონური „ტოიოტის“ მარკის ავტომობილის მწარმოებელი ფირმა მეტოქეობას უწევს ამერიკული „ფორდის“ მარკის ავტომობილს და ცდილობს მის დამარცხებას, მაგრამ როცა საკითხი ეხება ამ ქვეყნებს შორის ვაჭრობას, ეკონომიკური კავშირის ეს ფორმა იწვევს ორივე ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

ვაჭრობა თითოეულ ქვეყანას საშუალებას აძლევს ხელი მოკიდოს იმ საქმიანობას, რაც კარგად ემარჯვება და ხელსაყრელია მისთვის – ეს იქნება აგრარული წარმოება თუ მრეწველობა. ვაჭრობის შედეგად ადამიანებს, ქვეყნებს შეუძლიათ შეიძინონ უფრო მრავალფეროვანი საქონელი და მომსახურება. აქედან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ვაჭრობას შეუძლია ყველას მდგომარეობის გაუმჯობესება.

ეკონომიკის მე-6 პრინციპი ეხება საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბაზრის მიერ ეკონომიკური საქმიანობის ორგანიზების საკითხს. თუ სოციალისტურ სისტემის დროს ბაზრის ყველა მექანიზმი სახელმწიფოს ცენტრალიზებული მგეგმავი ორგანოების საშუალებით იმართებოდა, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ყველა ეს პროცესი ადამ სმითის მიერ 1776 წელს გამოცემულ წიგნში (გამოკვლევა „ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზნების შესახებ“) მოცემული „უხილავი ხელის“ დოქტრინის პრინციპით რეგულირდება. ამ რეგულირებას საფუძვლად უდევს მილიონობით ფირმებისა და საოჯახო მეურნეობების გადაწყვეტილებები, რა აწარმოონ, როგორ და სად გაყიდონ. შემდეგ ისინი წყვეტენ, როგორ მოიხმარონ წარმოებული საქონელი და მომსახურება თავიანთი სურვილის შესაბამისად. პირდაპირ შეიძლება

ითქვას, რომ „უხილავი ხელის“ მოქმედებას სამეურნეო პრაქტიკაში ეკონომიკის მდგომარეობის გაუმჯობესება მოჰყვება, რომელიც საზოგადოების კეთილდღეობის ამაღლების საფუძველია. „უხილავი ხელის“ დოქტრინა მთელი სიგრძე-სიგანით ფუნქციონირებს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, რადგან საბაზრო ეკონომიკა შეზღუდულ რესურსებს მრავალი ფირმისა და საოჯახო მეურნეობების გადაწყვეტილებების საფუძველზე ანაწილებს მათი ურთიერთობის დროს.

ეკონომიკის მე-7 პრინციპი გულისხმობს იმის დასაბუთებას, საჭიროა თუ არა საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებაში „უხილავი ხელის“ მოქმედების პირობებში მთავრობის ჩარევა ეკონომიკის რეგულირებისთვის. მთავრობის ამ ჩარევის ერთ-ერთი მიზეზი არის „უხილავი ხელის“ მოქმედების ქმედითუნარიანობის ამაღლება. „უხილავი ხელის“ დოქტრინა ეფექტიანად მოქმედებს იმ შემთხვევაში, თუ მთავრობა დაიცავს საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების სამართლებრივ და ინსტიტუციონურ მოთხოვნებს.

მართალია, „უხილავი ხელი“ საბაზრო ეკონომიკის რეგულირების ძლიერი საშუალებაა და, როგორც წესი, ბაზრები რესურსების ეფექტიანი განაწილებისაკენ მიჰყავს, მაგრამ ზოგჯერ იგი სხვადასხვა მიზეზის გამო არ მუშაობს. ასეთ შემთხვევაში ბაზრების ფუნქციონირებაში ადგილი აქვს შეფერხებებს, ისინი ვერ ახერხებენ რესურსების ეფექტიანად განაწილებას დამოუკიდებლად და ადგილი აქვს „საბაზრო ჩაყარდნას“.

აღსანიშნავია, რომ ბაზრის ჩაყარდნის ერთ-ერთი მიზეზია გარეგანი ფაქტორის არსებობა. გარეგანი ფაქტორი არის ერთი პირის ქმედების გავლენა მეორე პირის კეთილდღეობაზე. ამის კლასიკური მაგალითია გარემოს დაბინძურება. როცა ქარხნის გამონაბოლქვი აბინძურებს გარემოს, ის ზიანს აყენებს სხვას. ასეთ შემთხვევაში დგება

მთავრობის მიერ ღონისძიებების გატარების მომენტი დაბინძურებული გარემოს გაჯანსაღების მიზნით.

საბაზრო ჩავარდნის კიდევ ერთი მიზეზი შეიძლება იყოს „საბაზრო ძალაუფლება“.

საბაზრო ძალაუფლება არის ერთი პირის ან ჯგუფის უნარი იმოქმედოს საქონლისა და მომსახურების საბაზრო ფასზე. განვიხილოთ ასეთი მაგალითი. ქალაქის ყველა მაცხოვრებელს ჭირდება წყალი, მაგრამ ქალაქში არის ერთი ჭა. ჭის მფლობელი არ ექვემდებარება მკაცრ კონკურენციას, რის გამოც „უხილავი ხელი“ ვერ აკონტროლებს ამ დარგში მდგომარეობას. ასეთ შემთხვევაში მთავრობას გარეგანი ფაქტორისა და საბაზრო მექანიზმის ზემოქმედებით შეუძლია აამაღლოს საზოგადოებრივი ეფექტიანობა. მაგრამ აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მთავრობას ზოგჯერ არ შეუძლია ბაზრის ფუნქციონირების გაუმჯობესება. ეს მომენტიც უნდა იქნას გათვალისწინებული პრაქტიკაში.

3. როგორ მუშაობს ეკონომიკა როგორც მთლიანო სისტემა (მე-8-10 პრინციპი)

ეკონომიკის მე-8 პრინციპი გვიჩვენებს ქვეყანაში ცხოვრების ღონის დამოკიდებულებას საქონლისა და მომსახურების წარმოების უნარზე.

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ქვეყნებს შორის ცხოვრების ღონის მიხედვით დიდ განსხვავებას აქვს ადგილი. მაგალითად 2003 წელს საშუალო ამერიკელის წლიური შემოსავალი იყო 37500 დოლარი, მექსიკელის – 8950 დოლარი, ნიგერიელის კი 900 დოლარი. ცხადია, საშუალო წლიურ შემოსავლებს შორის სხვაობა ცხოვრების დონეზეც კპოვებს ასახვას. მაღალშემოსავლიანი ქვეყნის მოქალაქეებს მეტი საქონლის და მომსახურების შეძენა შეუძლიათ, ვიდრე დაბალშემოსავლიანი ქვეყნების მოქალაქეებს.

ქვეყნების მიხედვით ცხოვრების დონეებს შორის განსხ-

ვაგება ძირითადად განპირობებულია ამ ქვეყნების მწარმოებლურობაში არსებული განსხვავებით. მწარმოებლურობის მაჩვენებელია დროის გარკვეულ მონაკვეთში წარმოებული საქონლისა და მომსახურების რაოდენობა. იმ ქვეყნებში, სადაც აწარმოებენ საქონლისა და მომსახურების უფრო მეტ რაოდენობას დროის გარკვეულ მონაკვეთში, ადამიანთა უმრავლესობის ცხოვრების დონე მაღალია. აქედან გამომდინარე, მწარმოებლურობისა და ცხოვრების დონის ურთიერთდამოკიდებულება მარტივია, მაგრამ დიდი მნიშვნელობის. ამიტომ პოლიტიკოსებმა, მთავრობამ უნდა აამაღლონ მწარმოებლურობა, რის მისაღწევადაც საჭიროა უზრუნველყონ მოქალაქეთა კარგი განათლება, საქონლისა და მომსახურების დიდი რაოდენობით წარმოებისათვის საჭირო წარმოების იარაღებითა და პროგრესული ტექნოლოგიებით მომარაგება.

ეკონომიკის მე-9 პრინციპი გვიჩვენებს იმას, რომ ფასების ზრდა დაკავშირებულია მთავრობის მიერ ფულის დიდი რაოდენობით გამოშვებასთან. თუ რომელიმე ქვეყანაში ფული რეალურად აუცილებელზე მეტი რაოდენობით იბეჭდება და მიმოქცევაში ჩაერთვება, მაშინ შესაბამისად იზრდება წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასები. ეს პროცესი ფულის მიმოქცევის ისტორიაში ცნობილია ინფლაციის სახელწოდებით. ფასების ზრდა და ინფლაცია ყოველთვის იყო და არის დაკავშირებული ფულის ემისიასთან და მიმოქცევაში მის გაშვებასთან.

ეკონომიკის მე-10 პრინციპი გვიჩვენებს, რომ საზოგადოება მოკლევადიან პერიოდში დგას ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის ალტერნატივის წინაშე. ეს არჩევანი მოკლევადიან პერიოდში გაცილებით რთული და წინააღმდეგობრივი მოვლენაა, ვიდრე გრძელვადიან პერიოდში.

მართალია, ფულის მასის ზრდა, გარკვეული გაგებით, გამოიწვევს ინფლაციას და ფასების ზრდას, მაგრამ, საქონლისა და მომსახურების შეძენის შესაძლებლობის გადიდე-

ბიდან გამომდინარე, ზრდის მოთხოვნას. ეს უკანასკნელი გარკვეულ მონაკვეთში ბიძგს აძლევს ფირმებს აწარმოონ უფრო მეტი საქონელი და მომსახურება, ვიდრე წინათ. ამისათვის აუცილებელი ხდება უფრო მეტი მუშახელის დაქირავება, რაც საბოლოოდ უმუშევრობის დონის შემცირებას გამოიწვევს. აქედან გამომდინარე, საზოგადოება მოკლევადიან პერიოდში ფაქტიურად მართლაც დგება ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის არჩევანის გაკეთების წინაშე. აქ მეტი არგუმენტი შეიძლება იყოს ინფლაციის სასარგებლოდ.

და, ბოლოს, ჩვენს მიერ ათივე ძირითადი პრინციპის არსის განხილვის შემდეგ უნდა აღინიშნოს, რომ განვითარების გარკვეულ ეტაპზე ჩამოყალიბდა ეკონომიკის არაერთი მეცნიერული მიმართულება თავისი გამოკვეთილი იდეოლოგიით. ერთ-ერთ ასეთ მიმართულებას წარმოადგენს მერკანტილიზმი, რომელსაც მომდევნო საკითხად განვიხილავთ.

4. მერკანტილიზმი „ეკონომიკის“ პირველი მიმართულება

„ეკონომიკის“ პირველ მიმართულებად ითვლება მერკანტილიზმის სკოლა. მერკანტილიზმი არის სავაჭრო კაპიტალის შესახებ მოძღვრება. იგი ჯერ კიდევ არ იყო ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების რეალური სურათის ამსახველი მიმართულება, მაგრამ მაინც დიდი როლი შეასრულა „ეკონომიკის“ ჩამოყალიბებისა და განვითარების საქმეში. სიტყვა „მერკანტილისტი“ წარმოდგება იტალიური სიტყვისაგან და ნიშნავს ვაჭარს. განასხვავებენ ადრინდელ და გვიანდელ მერკანტილიზმს.

ადრინდელი მერკანტილიზმის წარმომადგენელი ინგლისში არის სტაფორდი, იტალიაში კი – სკარუფი. ადრინ-

დელი მერკანტილიზმი ემყარება ფულის დაგროვების გად-
იდებისაკენ მიმართულ მთავრობის პოლიტიკას. იგი კრძა-
ლავდა ფულის გატანას, ემყარებოდა ვალუტით ვაჭრობის
სახელმწიფო მონოპოლიად გამოცხადებას, მოითხოვდა რომ
ინგლისში, იტალიაში და საფრანგეთში უცხოელ ვაჭრებს
ამონაგები ისევ ამ ქვეყნებში დაეხარჯათ.

გვიანდელი მერკანტილიზმი ვითარდება XVI საუკუნის
მეორე ნახევრიდან და აყვავებას XVII საუკუნეში აღწევს.
მისი წარმომადგენლები ინგლისში იყვნენ: თ. მანი, დ.
ნორე და დ. იუმი, საფრანგეთში ა. მონკრეტიენი, იტალიაში
ბ. დავანცეტი.

გვიანდელი მერკანტილისტები მოითხოვდნენ საქონლის
მეტ ექსპორტს და ნაკლებ იმპორტს. მერკანტილისტური
სკოლის მთავარი წარმომადგენელია სერ დე ვატევილ
მონკრეტიენი. მან უდაოდ იცოდა, თუ რა შინაარსი ჰქონდა
ტერმინებს „ეკონომიას“ და „ეკონომიკას“ ქსენოფონტესთან
და არისტოტელესთან. ამრიგად, ა. მონკრეტიენი მერკანტილ-
ისტური სკოლის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენლად
გვევლინება.

მერკანტილისტები სიმდიდრის შექმნის ადგილს, მისი
წარმოშობის მიზეზებს მიმოქცევის სფეროში ხედავდნენ.
აღსანიშნავია, რომ მონკრეტიენის თხზულებაში „პოლი-
ტიკური ეკონომიის ტრაქტატი“ პირველადაა გამოყოფილი
სხვა საზოგადოებრივი მეცნიერებებისაგან ეკონომიკის
კვლევის საგანი.

მერკანტილიზმი ეკონომიკური პრობლემების სიღრმ-
ისეული კვლევის თვალსაზრისით სუსტი იყო. ამიტომ
მან ვერ მოგვცა იმდროინდელი ეკონომიკური სისტემის,
ეკონომიკური კატეგორიებისა და კანონების ღრმა ანალიზი,
რის გამოც დაიწყო მისი როგორც ეკონომიკის პირველი
მიმართულების კრიზისი. კვლევის ცენტრმა მიმოქცევის
სფეროდან წარმოების სფეროში გადაინაცვლა. წარმოიშვა

ახალი მიმართულება, რომელიც ეკონომიკურ მეცნიერებაში ცნობილია ფიზიოკრატიზმის სახელწოდებით.

5. ფიზიოკრატიზმი

მეცნიერების განვითარებაში წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო კვლევის ობიექტის გადატანა მიმოქცევის სფეროდან წარმოების სფეროში, კერძოდ, სოფლის მეურნეობრივ წარმოებაში. ამ როლის შესრულება მოუხდათ ფიზიოკრატებს. ფიზიოკრატიული მიმართულება „ეკონომიკის“ მეორე სკოლას წარმოადგენს. იგი კვლევის უპირატეს, მთავარ საგნად მიიჩნევდა „წმინდა პროდუქტის“ შექმნის პროცესს სოფლის მეურნეობაში, თუმცა, მხოლოდ ამ სფეროთი არ იფარგლებოდა.

ფიზიოკრატიული სკოლა შეიქმნა საფრანგეთში XVIII საუკუნეში. ფიზიოკრატების დიდი დამსახურებაა, რომ სიმდიდრის შექმნის ადგილს ისინი ეძებენ არა მიმოქცევის, არამედ წარმოების სფეროში. ფიზიოკრატიული სკოლის დამაარსებელი და მამამთავარი იყო ფრანგი ეკონომისტი ფრანსუა კენე. იგი საბაზო სპეციალობით ექიმი იყო და მოღვაწეობდა XVIII საუკუნეში. კენემ, როგორც ფიზიოკრატიული სკოლის წარმომადგენელმა 1758 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი „ეკონომიკური ცხრილი“, სადაც გვიჩვენა, თუ როგორ იქმნება მიწათმოქმედებაში ქვეყნის საერთო და წმინდა პროდუქტი და როგორ ნაწილდება ნატურალური და ფულადი ფორმით მის მიერ გამოყოფილ სამ კლასს შორის (კერძოდ, მწარმოებელ მიწის მუშას, მესაკუთრე-მიწის მფლობელ კაპიტალისტსა და მოიჯარე კაპიტალისტა კლასს შორის).

შედარებით ადრე იგივე ფიზიოკრატიული აზრი გამოთქმული აქვს ცნობილ ქართველ მწიგნობარსა და საზოგადო მოღვაწეს სულხან-საბა ორბელიანს. იგი დაი-

ბადა 1658 წელს, ზუსტად 100 წლით ადრე, ვიდრე ფ. კენეს ნაშრომი „ეკონომიკური ცხრილი“ გამოქვეყნდებოდა საწინააღმდეგოდდგომ მერკანტილისტური შეხედულებისა. კონკრეტულად, ფიზიოკრატიული მოსაზრება სულხან-საბა ორბელიანს გადმოცემული აქვს „სიბრძნე სიცრუისაში“ მოცემულ „ორ მდიდარში“, რომელიც მან 1683 წელს გამოაქვეყნა. აქედან გამომდინარე, ფიზიოკრატიული შეხედულების ჩამოყალიბებაში მას ეკუთვნის პირველობა და თანაც 75-80 წლით ადრე. აქ ის მერკანტილისტური შეხედულება, რომ სიმდიდრე იქმნება მხოლოდ ვერცხლის და ოქროს მოპოვებაში გამოყენებული შრომით, საფუძვლიანად უარყოფილია და სიმდიდრის წყაროდ სამიწათმოქმედო შრომა აღიარებული. ეს საკითხი ამგვარად პირველად გააანალიზა ცნობილმა ქართველმა მეცნიერ-ეკონომისტმა, აკადემიკოსმა ვასილ ჩანტლაძემ.

ფიზიოკრატების და მისი მთავარი წარმომადგენლის ფ. კენეს დიდ დამსახურებასთან ერთად უნდა აღინიშნოს მათი გარკვეული შეზღუდულობაც, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ისინი სიმდიდრის წყაროდ მხოლოდ სოფლის მეურნეობაში გამოყენებულ შრომას თვლიდნენ.

ფ. კენეს შეხედულება განავითარეს და ამით მრავალი შეზღუდულობისაგან გაათავისუფლეს მისმა მიმდევრებმა ვ. მირაბო-უფროსმა, დიუპონ დე ნემურმა, რობერტ ჟან ტიურგომ და სხვებმა. შემდეგში ჩამოყალიბდა კლასიკური ეკონომიკური თეორია.

6. კლასიკური ეკონომიკური თეორია

საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ეკონომიკამ როგორც მეცნიერებამ ახალ საფეხურს მიაღწია კლასიკური ეკონომიკური თეორიის შექმნით.

კლასიკური ეკონომიკური თეორია ჩაისახა ისეთ გან-

ვითარებულ ქვეყანაში, როგორიც იყო ინგლისი, სადაც ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ წარმოიშვა პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანები. ამ თეორიის გამოჩენილი წარმომადგენლები იყვნენ: ინგლისში უ. პეტი, ა. სმიტი და დ. რიკარდო, საფრანგეთში – პ. ბუაგილბერი, ა. ტიურგო და სხვები.

უ. პეტის დამსახურებაა, რომ მან პირველმა მიაქცია ყურადღება სიმდიდრის შემქმნელ ორ ფაქტორს: შრომას და მიწას. იგი აღნიშნავდა, რომ შრომა სიმდიდრის მამაა, მიწა კი დედა. ფიზიოკრატიულ სკოლასთან შედარებით კლასიკური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლებმა მისი კვლევის სფერო გააფართოვეს.

ინგლისური კლასიკური ეკონომიკური თეორიის თვალსაჩინო წარმომადგენლების ადამ სმიტისა და დევიდ რიკარდოს თვალსაზრისით სიმდიდრის შემქმნელია მატერიალური წარმოების სფეროში დახარჯული ყოველი შრომა.

ა. სმიტმა თავის ნაშრომში „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ (1773წ.), რომელიც ხუთ წიგნად გამოაქვეყნა, პირველ წიგნში განიხილა ნაყოფიერი (პროდუქტიული) შრომის გადიდებისა და შექმნილი შედეგის – პროდუქტის განაწილების საკითხი საზოგადოების სხვადასხვა კლასებს შორის. მეორე წიგნში გაანალიზებულია კაპიტალის ბუნების, მისი დაგროვებისა და გამოყენების პროცესი. მესამე წიგნში განხილულია მანუფაქტურისა და ვაჭრობის განვითარების პირობები. მეოთხე წიგნში წარმოდგენილია თეორიები, რომლებიც უპირატესობას ანიჭებენ ეკონომიკის ამა თუ იმ დარგის (სოფლის მეურნეობის, მრეწველობის) განვითარებას და, ბოლოს, მეხუთე წიგნში მოცემულია სახელმწიფო აპარატის სტრუქტურის, მისი შენახვის ხარჯებისა და ამ ხარჯების წყაროების ანალიზი.

ინგლისურმა კლასიკურმა ეკონომიკურმა თეორიამ უფრო

უპართო განვითარება ჰპოვა დ. რიკარდოს ნაშრომებში. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია „პოლიტიკური ეკონომიისა და დაბეგვრის საფუძვლები“, რომელიც რუსულ ენაზე 1941 წელს გამოვიდა, ფ. გოგიჩაიშვილის ქართულად თარგმანი კი – 1937 წელს. ეს ნაშრომი ძირითადად ეძღვნება ეკონომიკისა და დაბეგვრის თეორიის საფუძვლებსა და პრაქტიკულ საკითხებს.

ა. სმიტისა და დ. რიკარდოს მიერ შექმნილი ეკონომიკური თეორიის მასშტაბური მნიშვნელობის გამო ევროპის თითქმის ყველა უნივერსიტეტში შემოდებული იქნა „პოლიტიკური ეკონომიის“ სასწავლო კურსი.

ა. სმიტისა და დ. რიკარდოს ეკონომიკური თეორიის მიხედვით, სიმდიდრის შემქმნელია (როგორც ზემოთ აღინიშნა) მატერიალური წარმოების სფეროში დახარჯული ყოველი შრომა, რომელიც ქმნის მატერიალურ დოვლათს.

ა. სმიტისა და დ. რიკარდოს შემდეგ ინგლისურმა კლასიკურმა ეკონომიკურმა თეორიამ შემდგომი განვითარება ჰპოვა წვრილბურჟუაზიული ეკონომიკური თეორიის სკოლის წარმომადგენელთა: სისმონდის, პრუდონის, ფურიეს, სენსიმონის, ჩერნიშევსკის, ლუქსენბურგისა და კნისის ნაშრომებში. წვრილბურჟუაზიული სკოლის წარმომადგენელთა შეხედულების მიხედვით, ეკონომიკის კვლევის ობიექტს წარმოადგენს არა სიმდიდრის წყაროს ძებნა-შესწავლა, არამედ მისი განაწილების გზების ძიება. უნდა აღინიშნოს, რომ „ეკონომიკის“ მხოლოდ სიმდიდრის განაწილების გზების ძიებით წარმოდგენა მისი კვლევის საგნის ნაწილობრივი გათვალისწინებაა, რაც იმის შედეგია, რომ წვრილბურჟუაზიული ეკონომიკის წარმომადგენლები ვერ ავიდნენ კვლევის ობიექტის მეცნიერულ გაგებამდე.

7. მარქსისტული ეკონომიკური თეორია

კლასიკური ეკონომიკური თეორიის ბაზაზე შემდგომში აღმოცენდა ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთი ახალი იმიმართულება - მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომია, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი სოციალისტურ ქვეყნებში. მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომიის აღმოცენება დაკავშირებულია კ. მარქსის და ფ. ენგელსის სახელებთან, რომლებმაც წარმოადგინეს სოციალიზმის (კომუნიზმის) შექმნის კონცეფცია.

მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომიის კვლევის საგანია წარმოებით ურთიერთობათა განვითარების კანონზომიერებები. კერძოდ, ის სწავლობს იმ წარმოებით ურთიერთობას, რომელიც წარმოიშობა ადამიანებს შორის მატერიალური დოვლათის წარმოების პროცესში. მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომია კლასობრივი, პარტიული ხასიათის მეცნიერებაა. წარმოებითი ურთიერთობა, რომელსაც მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომია სწავლობს, მოიცავს: წარმოების საშუალებებზე საკუთრების ფორმებს, კლასებისა და სოციალური ჯგუფების მდგომარეობას წარმოებაში, მათ ურთიერთდამოკიდებულებას და შექმნილი მატერიალური დოვლათის განაწილების ფორმებს.

კ. მარქსი XIX საუკუნის დიდი მოაზროვნე იყო. მან თავისი ეკონომიკური შეხედულებები „კაპიტალის“ ოთხ ტომში ჩამოაყალიბა. პირველი ტომი თვითონ 1867წ. გამოსცა, ხოლო დანარჩენი სამი ტომი კი მისმა მეგობარმა – ენგელსმა.

კ. მარქსის ზოგი დებულება დღეს მიუღებელია, მაგრამ მეცნიერებაში დიდი დამსახურებისათვის მსოფლიოს ეკონომიკურ აზროვნებაში მას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. პ. სამუელსონის აზრით, კ. მარქსი იმდენად ძლიერი პიროვნებაა, რომ ის არ შეიძლება მხოლოდ მარქსისტებს „შევატოვოთ“, მიუხედავად იმისა, რომ მარქსის მოძღვრება

ისტორიის კუთვნილებაა.

XX საუკუნის დასაწყისიდან ძლიერი განვითარება დაიწყო პოლიტიკურმა ეკონომიამ, მისი ერთ-ერთი სახელწოდებით ვარიაციით „ეკონომიკის“. კერძოდ, ის განვითარდა აშშ-ში, ინგლისში, იაპონიაში, გერმანიაში და სხვაგან.

ამ სახელწოდებით, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 14-ჯერ გამოიცა პოლ სამუელსონისა და ვილიამ ნორდჰაუსის სახელმძღვანელო, რომელმაც მსოფლიო მასშტაბით დიდი აღიარება ჰპოვა.

„ეკონომიკის“ ავტორების მიხედვით, მისი შესწავლის საგანს წარმოადგენს საერთოდ წარმოების განვითარება და არა წარმოების განვითარება საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების ისტორიული ფორმების მიხედვით. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ მათ საგნის საბოლოოდ ჩამოყალიბებული ფორმულირება არ გააჩნიათ. ამას გვიჩვენებს თვით პოლ სამუელსონის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ „ეკონომიკის“ საგნის განსაზღვრა კვლავ შეიძლება გაგრძელდესო.

„ეკონომიკისში“ მოცემულია მისი შესწავლის საგნის სამი განმარტება:

პირველი, „ეკონომიკის“ საგანს წარმოადგენს შეზღუდული რესურსების სამყაროში მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების წარმოების, განაწილებისა და მოხმარების პროცესში ადამიანთა ქცევის გამოკვლევა (გვ. 5. ნაწ. I).

მეორე, „ეკონომიკის“ იკვლევს შეზღუდული წარმოებითი რესურსების ეფექტიანად გამოყენების ან მართვის პრობლემებს ადამიანის მატერიალური მოთხოვნილებათა მაქსიმალური დაკმაყოფილების მიზნით (გვ. 6. ნაწ. I).

მესამე, „ეკონომიკის“, როგორც საზოგადოებრივი მეცნიერება, შეისწავლის მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების წარმოებით, გაცვლითა და მოხმარებით დაკავებული ინდივიდების და ინსტიტუტების ქცევას (გვ. 13, ნაწ. I).

აქედან ჩანს, რომ „ეკონომიკის“ ერთი, ცალსახად,

საბოლოოდ ჩამოყალიბებული განმარტება, როგორც უკვე შევნიშნეთ, ჯერ კიდევ არა აქვთ მის ავტორებს.

8. „ეკონომიკის პრინციპები“ და თანამედროვე ძირითადი ეკონომიკური მიმართულებები

XXI საუკუნის საყოველთაოდ აღიარებული სახელმძღვანელოს, „ეკონომიკის პრინციპების“, ავტორია აშშ-ს ჰარვარდის უნივერსიტეტის ცნობილი პროფესორი გრეგორი მენქიუ. სახელმძღვანელოს პირველ თავში მოცემულია ეკონომიკის მრავალწახნაგოვანი პრობლემების ამსახველი ეკონომიკის ათი პრინციპი და მისი გაშუქება. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკის ეს ათი ძირითადი პრინციპი წარმოადგენს თანამედროვე ძირითადი ეკონომიკური მიმართულებების მყარ ბაღაყარს და განვითარების საფუძველს.

ეკონომიკის აღნიშნული ათი პრინციპი საშუალებას აძლევს ადამიანებს გაეცნონ და ჩაწედნენ მსოფლიო ეკონომიკის, ეკონომიკური აზროვნების, მიწოდება-მოთხოვნის, ეკონომიკური ელასტიურობისა და მისი გამოყენების, სამთავრობო პოლიტიკის, ბაზრებისა და კეთილდღეობის თეორიის პრაქტიკულად გამოყენების, საერთაშორისო ვაჭრობის, საგადასახადო სისტემის, წარმოების დანახარჯების, კონკურენტულ ბაზარზე ფირმების ფუნქციონირების, მონოპოლიის, ოლიგოპოლიის, მონოპოლისტური კონკურენციის, წარმოების ფაქტორთა და ფაქტორული შემოსავლების, მომხმარებელთა არჩევანის თეორიის, მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემის, ცხოვრების დონის, ეკონომიკური ზრდის, უმუშევრობისა და ინფლაციის, მონეტარული სისტემისა და ფისკალური პოლიტიკის, ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებზე ცნობილი სწავლული

ეკონომისტების თვალსაზრისს.

ჩამოთვლილი პრობლემების ანალიზი და განხილვა სრულად და მთელი სიგრძე-სიგანით ხსნის ეკონომიკის ამ ათივე პრინციპის არსს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკის ათი ძირითადი პრინციპი უშუალოდ დაკავშირებულია და წარმოადგენს ისეთი ეკონომიკური მიმართულებების განვითარების საფუძველს, როგორიცაა: ნეოკლასიკური, კეინზიანური და ინსტიტუციურ-სოციოლოგიური მიმართულებები.

განვიხილოთ ამ ეკონომიკურ მიმართულებათა ძირითადი შინაარსი ცალ-ცალკე.

ნეოკლასიკური მიმართულება წარმოიშვა XIX საუკუნის ბოლოს კ. მარქსის მოძღვრების საწინააღმდეგოდ. მისი წარმომადგენლები არიან ბემ-ბავერკი, ფ. ვიზერი, ე. მორგენტეინი, კ. მენგერი, ჟ. ჯევონსი, ლ. ვალრასი, ბ. კლარკი, ა. მარშალი. ამ მიმართულების ძირითადი მოთხოვნაა, რომ სახელმწიფო არ ჩაერიოს ქვეყნის ეკონომიკის რეგულირებაში. თანამედროვე ნეოკლასიკური მიმართულების მიხედვით, ეკონომიკის რეგულირებისათვის საკმარისია საბაზრო მექანიზმი, რომელიც ამყარებს წონასწორობას მიწოდება-მოთხოვნას, წარმოებასა და მოხმარებას შორის, სახელმწიფოს ჩარევა კი არღვევს ამ წონასწორობას.

ნეოკლასიკური მიმართულების წარმომადგენელთა აზრით, გასაქანი უნდა მიეცეს კერძო მეწარმეობასა და საბაზრო მეურნეობას. ამ მიმართულების შეხედულებაში წინა პლანზე წამოწეულია “ზღვრული სარგებლიანობის თეორიის” იდეა.

ინგლისელი უ. ჯევონსი ამტკიცებს, რომ ღირებულება მთლიანად დამოკიდებულია პროდუქტის გარკვეულ პირობებში სარგებლიანობაზე. მაგალითად, მშიერი ადამიანისათვის პურის გარკვეულ რაოდენობას, რომელიც მის მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებს, მეტი ღირებულება აქვს,

ვიდრე იმ პურს, რომელსაც მას შიმშილის დაკმაყოფილების შემდეგ მიაწოდებენ, ანდა მშიერი ადამიანისათვის პირველ ნატურ შემწვარ ხორცს მეტი ღირებულება აქვს, ვიდრე ყოველ მომდევნოს. ნეოკლასიკური მიმართულება გაბატონებული იყო XX საუკუნის 30-იან წლებამდე.

კეინზიანური მიმართულება წარმოიშვა 1929-1933 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ. ამ მიმართულების წარმომადგენელთა აზრით აუცილებელია ეკონომიკის რეგულირებაში სახელმწიფოს ჩარევა. ისინი თვლიან, რომ ამით მოხდება წარმოების ტემპების ზრდა და მიღწეული იქნება სრული დასაქმება. კეინზმა ეკონომიკის ზრდას, მისი მოცულობის და, საერთოდ, ეკონომიკური პროცესების ანალიზს საფუძვლად დაუდო ე.წ. „ფსიქოლოგიური კანონი“. ამ კანონის არსი ისაა, რომ ადამიანებს აქვთ მიდრეკილება გაზარდონ თავიანთი მოხმარება შემოსავლების ზრდასთან ერთად. კეინზის თეორიამ მნიშვნელოვნად განაპირობა ეკონომიკური აზროვნების ახალ საფეხურზე აყვანა და მისი გამოყენებითი ხასიათი.

კეინზის თეორია განავითარეს ე. დომარმა, რ. ხაროდმა, ვ. ხანსენმა და სხვებმა და მან მიიღო ნეოკეინზიანელობის სახელწოდება.

კეინზიანელობის მრავალი ვარიანტიდან გამოირჩევა პოსტკეინზიანელობა. ამ მიმართულების წარმომადგენლები დ. რობინსონი, რ. კლაუერი, ნ. კალდორი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ მარქსის კვლავწარმოების თეორიას, ცდილობენ მიუსადაგონ იგი მონოპოლისტური კვლავწარმოების პროცესს და საბაზრო კონკურენციის შეზღუდვის კონცეფციას. როგორც ჩანს, ისინი წინააღმდეგი არიან ეკონომიკის რეგულირებისა საბაზრო მექანიზმის საშუალებით, რაშიც მათ არ შეიძლება დავეთანხმოთ.

ინსტიტუციურ-სოციოლოგიური მიმართულება წარმოიშვა XIX საუკუნის ბოლოს. მისი წარმომადგენლები

ილაშქრებდნენ საბაზრო სტიქიურობის და ეკონომიკის მილიტარიზაციის წინააღმდეგ. მათი აზრით, მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს ავტომატურად და უკონფლიქტოდ შეუძლიასოციალურ წინააღმდეგობათა მოხსნა. ამ შეხედულების საფუძველზე წარმოიშვა „ინდუსტრიული“ საზოგადოების თეორიები. მათ წამოაყენეს „კონვერგენციის“ თეორია. მისი უშუალო ავტორია ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტი ჯონ გელბრეითი. ამ თეორიის მიხედვით, საზოგადოება სხვადასხვა მიდგომებისაგან იძენს დადებით ნიშნებს, რომელთა შეერთების საფუძველზე წარმოიშობა ერთიანი, სინთეზური საზოგადოება და ა. შ.

როგორც ვხედავთ, თანამედროვე ძირითადი ეკონომიკური მიმართულებების შინაარსის გაანალიზება ნათელს ფენს და უფრო სრულად ხსნის ეკონომიკის ათი პრინციპის არსს.

1. ბაზრები და კონკურენცია

ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: რა არის ბაზარი და როგორ განისაზღვრება იგი?.

ბაზარი არის კონკურენტული საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციის მიზნით მყიდველებისა და გამყიდველების ჯგუფის შეხვედრის ადგილი, მათი ურთიერთობის ორგანიზაციული ფორმა. საქონლისა და მომსახურების მყიდველთა ჯგუფი განსაზღვრავს მათზე მოთხოვნას, ხოლო გამყიდველების ჯგუფი ამ საქონლისა და მომსახურების მიწოდებას. ბაზრის სტრუქტურა სხვადასხვაგვარია.

ზოგიერთი საქონლისა და მომსახურების ბაზარი კარგად ორგანიზებულია. ასეთია, მაგალითად, სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო საქონლის ბაზრები, სადაც მყიდველები და გამყიდველები ერთმანეთს ხედებიან განსაზღვრულ (აუცილდებლობით განპირობებულ) დროსა და ადგილზე. აქ ხდება ფასების ჩამოყალიბება და რეალიზაცია.

არსებობს ბაზრები, რომლებიც ნაკლებად ორგანიზებულია, მაგალითად, ნაყინის ბაზარი კონკრეტულ ქალაქში. ნაყინის მყიდველები და გამყიდველები ერთმანეთს არ ხედებიან დათქმულ დროში. ისინი სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ადგილზე იმყოფებიან, თანაც გარკვეულწილად განსხვავებულ პროდუქტებსაც (სხვადასხვა სახეობის ნაყინს) ყიდიან (ან იძენენ). ნაყინის ფასის განსაზღვრა გამყიდველის მიერ ინდივიდუალურად ხდება. ნაყინის მყიდველიც თვითონ, ინდივიდუალურად განსაზღვრავს, თუ რამდენი იყიდოს. მიუხედავად ნაყინის ბაზრის არაორგანიზებულობისა, მისი მყიდველ-გამყიდველთა ჯგუფი ქმნის ნაყინის ბაზარს.

აღსანიშნავია, რომ ბაზრების უმეტესობა კონკურენტული ხასიათისაა. აქედან გამომდინარე, ყოველმა მყიდველმა იცის, რომ მას შეუძლია არჩევანი გააკეთოს რამდენიმე გამყიდველს შორის, რადგან მას ამის საშუალება ეძლევა კონკურენტული ბაზრის არსებობის გამო.

კონკურენტულია ბაზარი, სადაც მრავალი გამყიდველი და მყიდველია და თითოეული მათგანი უმნიშვნელო გავლენას ახდენს საქონლისა და მომსახურების ფასზე. მართლაც, თითოეულმა გამყიდველმა იცის, რომ არის სხვა გამყიდველიც, რომელიც ანალოგიურ საქონელსა და მომსახურებას ყიდის. რომელიმე გამყიდველს კონკურენტულ ბაზარზე არა აქვს საფუძველი მის საქონელზე ნაკლები ფასი დააწესოს, რადგან ის გაკოტრდება. ასევე, მას არა აქვს საფუძველი იმავე საბაზრო პირობებში დააწესოს მაღალი ფასი, რადგან მყიდველი სხვა გამყიდველთან წაეა და იქ იყიდის ანალოგიურ საქონელს დაბალ ფასში. კონკურენტულ ბაზარზე საქონელსა და მომსახურებაზე ფასები ყალიბდება მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე. სწორედ ამაში გამოიხატება მიწოდებისა და მოთხოვნის, როგორც საბაზრო ძალის არსი. საქონლისა და მომსახურების მოთხოვნა-მიწოდება ისეთი საბაზრო ძალებია, რომლებიც განსაზღვრავენ ეკონომიკის ნორმალურად ფუნქციონირებას.

სრულყოფილად კონკურენტული ბაზრის მაჩვენებელია ორი ძირითადი მახასიათებელი: 1) გასაყიდად შემოთავაზებული საქონელი და მომსახურება ყველა ერთნაირია; 2) გამყიდველების და მყიდველების დიდი რაოდენობა, რაც მათ შესაძლებლობას არ აძლევს ცალ-ცალკე მოახდინონ გავლენა საბაზრო ფასზე. ისინი ვალდებული არიან მიიღონ ბაზრის მიერ განსაზღვრული ფასი. სწორედ ამიტომ მათ ფასების მიმღებს უწოდებენ.

სრულყოფილი კონკურენცია ყველა სახის საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე არ არის. ზოგიერთ ბაზარზე

მხოლოდ ერთი გამყიდველია და ამიტომ ის აწესებს ფასს. ასეთ გამყიდველს მონოპოლისტი ეწოდება. ასეთი ბაზარი არის არასრულყოფილი კონკურენციული ბაზარი.

2. მოთხოვნა და მისი ცვლილებები.

მოთხოვნის მრუდი

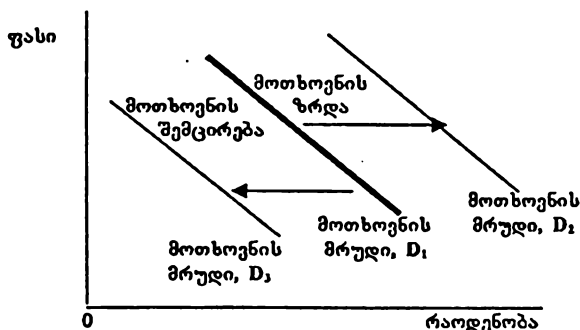
თანამედროვე პირობებში ეკონომიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს საზოგადოების მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელი საქონლისა და მომსახურების წარმოების მოცულობასა და მათი წარმოებისათვის საჭირო შეზღუდული რესურსების მოცულობას შორის თანაფარდობაში არსებული წინააღმდეგობის გადაჭრის ოპტიმალური თეორიული და პრაქტიკული გზების ძიება და დასაბუთება.

შეენიშნავთ, რომ საზოგადოების მოთხოვნილება სუბიექტურ კატეგორიას წარმოადგენს. მოთხოვნილება ადამიანის დაუკმაყოფილებელი სურვილია. იგი განსხვავდება მოთხოვნისაგან. მოთხოვნა მოთხოვნილების ის ნაწილია, რომელიც უზრუნველყოფილია სათანადო ფულადი თანხით. სხეანაირად რომ ვთქვათ, მოთხოვნა გადახდისუნარიანი მოთხოვნილებაა.

აქედან ცხადია, რომ მოთხოვნა საბაზრო ეკონომიკის კატეგორიაა უშუალოდ. მოთხოვნილება მოიცავს მოთხოვნას, მეტია მასზე და მის საფუძველს წარმოადგენს.

საზოგადოების მოთხოვნა გარკვეულ კანონზომიერებას ემყარება და კანონის ხასიათს ატარებს. მოთხოვნის კანონი გამოხატავს საქონლის და მომსახურების ფასებს და რაოდენობას შორის მიზეზ-შედეგობრივ დამოკიდებულებას. რაც უფრო მაღალია საქონლისა და მომსახურების ფასი, მით უფრო ნაკლები რაოდენობით ყიდულობს მას მომხმარებელი სხვა თანაბარ პირობებში, და პირიქით, რაც

უფრო დაბალია საქონლისა და მომსახურების ღირებულება, მით მეტი რაოდენობით ყიდულობს მას მომხმარებელი (რადგან გაიზრდება მოთხოვნა საქონელსა და მომსახურებაზე ყიდვის შესაძლებლობის მატების საფუძველზე). როგორც ვხედავთ, შესასყიდი საქონლისა და მომსახურების ფასი განაპირობებს მოთხოვნის სიდიდის ცვალებადობას, რასაც ეკონომიკური მეცნიერების ერთ მოთხოვნის სიდიდის ცვლილება ეწოდება. ამას ახასიათებს მოთხოვნის მრუდის გადახრა მარჯვნივ და მარცხნივ (ნახ. 3.1).

ნახ. 3.1 მოთხოვნის მრუდის გადაადგილებები

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულთან ერთად საჭიროა განვიხილოთ სხვა კანონზომიერებაც, კერძოდ ის, რომ მოთხოვნის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ფასი, არამედ სხვა ფაქტორებიც, კერძოდ, არაფასისმიერი ფაქტორები:

- 1) შემცვლელ საქონელზე ფასის ცვლილება;
- 2) მომხმარებელთა შემოსავლების ცვლილება;
- 3) მყიდველის მოლოდინის ცვლილება;
- 4) მყიდველის გემოვნება და განათლების დონე;
- 5) ა) შემოსავლის ეფექტი, ბ) შენაცვლების ეფექტი.

ახლა განვიხილოთ ცალ-ცალკე, თუ რა გზით ახდენენ ეს ფაქტორები გავლენას მოთხოვნის სიდიდის ცვლილებაზე.

- 1) მოთხოვნის სიდიდის ცვლილებებზე გავლენას ახდენს

შემცველ საქონელზე ფასის ცვლილება. მაგალითად, თუ საქონლის ხორცის ფასი გაძვირდა, მაშინ მომხმარებლები შეამცირებენ მის შესყიდვას და შეიძენენ მის შემცველ ქათმის ხორცს, რის გამოც გაიზრდება ქათმის ხორცზე მოთხოვნა, თუმცა, საქონლის ხორცის ფასი უცვლელი დარჩება.

ურთიერთშემცველი პროდუქტების ფასების გარდა არსებობენ ისეთი შემავსებელი პროდუქტები, რომელთა ფასები ერთმანეთზე გავლენას ახდენენ. მაგალითად ავტომობილის საბურავები და ბენზინი. თუ ბენზინი გაძვირდა, მაშინ გაძვირდება ადამიანების მგზავრობის ღირებულება და ადამიანები ნაკლებად ისარგებლებენ ავტომობილების მომსახურებით. ადამიანების ეს უკანასკნელი ქმედება კი გამოიწვევს საბურავებზე მოთხოვნის შემცირებას მასზე ფასების უცვლელობის პირობებშიც.

მსგავს მოვლენას ექნება ადგილი ასეთ შემთხვევაშიც: მაგალითად, თუ გაიზარდა მაგნიტოფონების ღირებულება და შესაბამისად ფასი, მაშინ ადამიანები ვერ იყიდიან მას. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ შემცირდება კასეტებზე მოთხოვნა, რადგან მყიდველი ვერ გამოიყენებს მათ მაგნიტოფონის გარეშე (რადგან ისინი ურთიერთშემავსებლები არიან).

2) მოთხოვნის სიდიდის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს მომხმარებელთა შემოსავლების ცვლილება. რაც უფრო მეტად იზრდება მოქალაქეთა შემოსავლები, მით უფრო მეტ საქონელს შეიძენენ ისინი.

ისეთ საქონელს, რომელზეც მოთხოვნის გადიდებას განაპირობებს მათი მყიდველის შემოსავლების ზრდა, ნორმალური საქონელი ეწოდება. არის შემთხვევა, როცა მომხმარებელთა შემოსავლების ზრდა განაპირობებს ზოგიერთი სახის საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნის შემცირებას, ე.ი. უარყოფითად მოქმედებს მოთხოვნაზე. მაგალითად, როცა მომხმარებელთა შემოსავლები იზრდება, მაშინ ისინი

ნაკლებად ყიდულობენ მარგარინს, რადგან უფრო ეტანებიან კარაქს. ასევე, შემოსავლების ზრდის შემთხვევაში მომხმარებელი ნაკლებად მიმართავს ფეხსაცმლის შემკეთების მომსახურებას, რადგან ის ყიდულობს ახალს – აქვს ამის შესაძლებლობა. იმ საქონელს, რომელზეც მოთხოვნა მომხმარებლის შემოსავლის ზრდასთან ერთად კლებულობს, მდარე საქონელი ეწოდება.

3) მოთხოვნის სიდიდის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს მყიდველის ლოდინის დრო და მისი ხანგრძლივობის ცვლილება.

ამ ფაქტორის გავლენა ელინდება შემდეგში: თუ მყიდველი მოელის, რომ იმ საქონლის ფასი, რომლის შეძენა მას სურს, რაიმე მიზეზის გამო გაძვირდება მომავალში, მაშინ გარკვეულ წინა პერიოდში გაიზრდება მასზე მოთხოვნა. ასე მაგალითად, 1986 წელს აშშ-ში ავტომობილზე მოთხოვნა გაიზარდა. ეს განაპირობა იმან, რომ 1987 წელს ახალი საგადასახადო კანონის მოქმედებაში შესვლა განაპირობებდა ავტომობილებზე 300 – 400 დოლარით ფასის გაზრდას. ამის მოლოდინში მომხმარებლებმა გადაწყვიტეს შეეძინათ ავტომობილი გაძვირებამდე ე.ი. გადიდდა ავტომობილზე მოთხოვნა. გარკვეული დროის შემდეგ პირიქით – შემცირდა მყიდველთა რაოდენობა.

4) მოთხოვნის სიდიდის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს მყიდველის გემოვნებისა და განათლების ცვლილება.

ზოგიერთ საქონელზე სწრაფად მცირდება მოთხოვნა, ზოგზე კი ნელა, ხოლო ზოგიერთ საქონელზე, პირიქით, იზრდება გემოვნებიდან და მიზნიდან გამომდინარე. მაგალითად, განვითარებულ ქვეყნებში უკანასკნელ პერიოდში განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ ჯანმრთელობასამიტომ მკვეთრად შემცირდა მოთხოვნა სიგარეტებზე, ხოლო გადიდდა მოთხოვნა სპორტულ ინვენტარზე და ფიზიკულტურულ-სპორტულ მომსახურებაზე.

5) მოთხოვნის სიდიდის ცვლილებაზე გაგლენას ახდენს ა) შემოსავლის ეფექტი და ბ) შენაცვლების ეფექტი.

ა) შემოსავლის ეფექტი ნიშნავს იმას, რომ დაბალი ფასის პირობებში მომხმარებელს შეუძლია მეტი საქონელი შეიძინოს ისე, რომ არ მიმართოს ალტერნატიული საქონლის შეძენას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ფასების შემცირება მომხმარებელს უფრო მყიდველობითუნარიანს ხდის, მაღალი ფასი კი, პირიქით, ნაკლებუნარიან მყიდველად აქცევს მას, ე.ი. ამ მე-5 ფაქტორითაც იცვლება მოთხოვნის სიდიდე.

ბ) მაღალი ფასის პირობებში მომხმარებელ-მყიდველს უზნდება სურვილი და შესაძლებლობა, რომ ძვირი საქონლის ნაცვლად იყიდოს უფრო იაფი სხვა საქონელი, რომელიც ცვლის მას. სწორედ ამაში გამოიხატება შენაცვლების ეფექტის არსი. მაგალითად, ის კარაქის ნაცვლად იძენს მარგარინს, რომელსაც ნაკლები ფასი აქვს.

3. მიწოდება და მისი ცვლილებები.

მიწოდების მრუდი

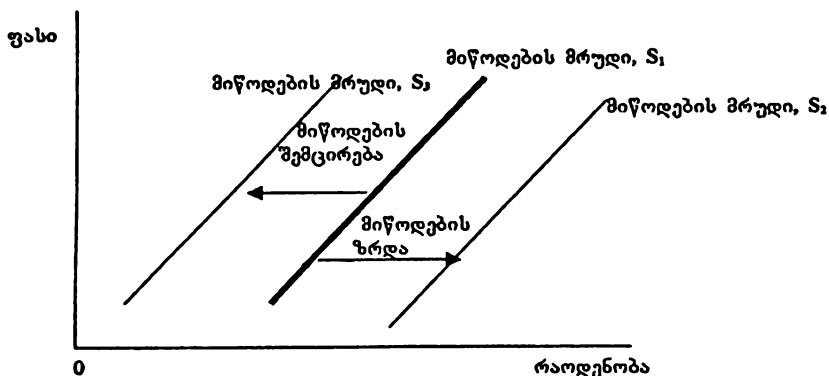
საბაზრო მექანიზმის მეორე ელემენტია მიწოდება. მიწოდება ნიშნავს გამყიდველის შესაძლებლობას, გაიტანოს ესა თუ ის საქონელი და მომსახურება ბაზარზე სარეალიზაციოდ. მიწოდების საფუძველია წარმოება. წარმოებული და მიწოდებული საქონლის რაოდენობა იდენტური (ტოლი) არაა. ყველა წარმოებული საქონელი ბაზარზე არ გადის. ნაწილი შიგნით მოიხმარება. ბაზარზე მიწოდებული საქონელი და მომსახურება მისი ის ნაწილია, რომელიც გამყიდველის ხელიდან მყიდველის ხელში გადადის ფულის საშუალებით.

საზოგადოებისათვის საქონლის მიწოდება გარკვეულ კანონზომიერებას ემყარება და კანონის ხასიათს ატარებს. მიწოდების კანონი გამოხატავს საქონლისა

და მომსახურების ფასსა და მათი მიწოდების მოცულობას შორის მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს.

მიწოდების კანონის არსი გამოიხატება იმაში, რომ რაც უფრო მაღალია საქონლისა და მომსახურების ფასი, მით უფრო მეტი საქონელი და მომსახურება მიეწოდება მომხმარებელს. ამიტომ ყველა ცდილობს აწარმოოს საქონელი და გასწიოს მომსახურება მეტი რაოდენობით. ეს კი საბოლოო ჯამში მიწოდების სიდიდის ცვლილებას იწვევს და ეკონომიკური მეცნიერების ერთ მას მიწოდების სიდიდის ცვლილება ეწოდება, რასაც გრაფიკულად გვიჩვენებს მიწოდების მრუდის გადახრა მარცხნივ ან მარჯვნივ.

მიწოდების მრუდის გადახრას (ცვლილებას) ახასიათებს ქვემოთ მოყვანილი ნახ. 3.2.

ნახ. 3.2 მიწოდების მრუდის გადაადგილებები

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, მიწოდების სიდიდის ცვლილებაზე მოქმედებს სხვა ფაქტორებიც, კერძოდ, არაფასისმიერი ფაქტორები. მაგალითად:

- 1) ტექნოლოგიის ცვლილება;
- 2) რესურსებზე ფასების ცვლილება;
- 3) სხვა საქონელზე ფასების ცვლილება;

- 4) მოლოდინის ცვლილება;
- 5) გადასახადები და დოტაციები;
- 6) გამყიდველთა რაოდენობა.

ახლა ცალ-ცალკე განვიხილოთ, თუ რაში გამოიხატება ამ ფაქტორების გავლენა მიწოდების რაოდენობაზე და როგორ იწვევენ ისინი მის ცვლილებას.

1) ტექნოლოგიის ცვლილება. ამ ფაქტორის გავლენა მიწოდების სიდიდის ცვლილებაზე გამოიხატება იმაში, რომ როცა მწარმოებლები ამცირებენ წარმოების ხარჯებს ახალი პროგრესული ტექნოლოგიების გამოყენების საფუძველზე, მაშინ მათ მეტი შესაძლებლობა ექნებათ აწარმოონ უფრო მეტი რაოდენობის პროდუქცია და ამით გაზარდონ მიწოდების რაოდენობა. ამ შემთხვევაში მიწოდების მრუდი გადაიწევს მარჯვნივ, ე.ი. ისინი ყოდიან უფრო მეტს, ვიდრე წინათ ყიდდნენ.

2) რესურსებზე ფასების ცვლილება. რესურსებზე ფასების შემცირება განაპირობებს მიწოდების გადიდებას და პირიქით. მიწოდების მრუდი აქაც გადაადგილდება – პირველ შემთხვევაში მარჯვნივ, ხოლო მეორე შემთხვევაში მარცხნივ.

3) სხვა რომელიმე საქონელზე ფასების ცვლილება, შემცირება ან გადიდება მოქმედებს მიწოდების სიდიდეზე. ამის საილუსტრაციოდ მივმართოთ ასეთ მაგალითს. ვთქვათ, რომელიმე ფერმერი აწარმოებს ჩაის და ღვინოს. თუ ღვინის ფასი იზრდება და ჩაის კლებულობს, მაშინ ფერმერი თავის ფინანსებს გადაისვრის ღვინის წარმოებაზე, ამით გადიდება ღვინის მიწოდება, ხოლო შემცირდება ჩაის წარმოება და მისი მიწოდება. ე.ი. სხვა საქონელზე ფასის ცვლილებამ მიწოდების მრუდზე მოახდინა გავლენა (გადახრა).

4) მოლოდინის ფაქტორის გავლენა მიწოდების სიდიდეზე შეიძლება გამოიხატოს ისეთ შემთხვევაში, როცა მწარმოებლები მოელოდნენ მოკლე დროში რომელიმე სახის

პროდუქციაზე ფასების ზრდას. ამ დროს კაპიტალს ისინი ჩადებენ სწორედ ასეთი პროდუქციის მწარმოებელ დარგში. ეს კი, რა თქმა უნდა, გაზრდის მიწოდებას და მიწოდების მრუდს ამ დარგში მარჯვნივ გადაადგილებს.

5) მიწოდებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს გადასახადები და დოტაციები. გადასახადების გადიდება ზრდის წარმოების ხარჯებს და მცირდება იმ რესურსების შეძენა, რომლებიც საჭიროა პროდუქციის საწარმოებლად. საბოლოოდ კი ეს ამცირებს მიწოდებას. დოტაციები კი, პირიქით, ადიდება გასაწევი ფულადი ხარჯების მოცულობას და იქმნება მეტის წარმოების შესაძლებლობა, ე.ი. მიწოდება გადიდება.

6) მიწოდებაზე მკვეთრად მოქმედებს გამყიდველთა რაოდენობა. თუ გამყიდველთა რაოდენობა იზრდება, მაშინ მიწოდება ბაზარზე იზრდება და პირიქით. ე.ი. ხდება მიწოდების მრუდის გადაადგილება მარჯვნივ და მარცხნივ.

4. მიწოდება – მოთხოვნა ერთად, მათი თანაზარდობა და საბაზრო წონასწორობა

სამეურნეო პრაქტიკაში მოთხოვნა და მიწოდება ერთმანეთზე მოქმედებენ. ვთქვათ ა) სახის პროდუქციაზე ფასები გაიზარდა. ეს, რა თქმა უნდა, პრობლემების წინაშე აყენებს მყიდველს. იგი თავს იკავებს მის ყიდვაზე, ეს კი ბაზარზე ქმნის ამ სახის პროდუქციის მიწოდების სიჭარბეს. მაგრამ მოხდება პირიქით, როცა ა) სახის პროდუქციაზე ფასი მცირდება. ამ დროს მწარმოებლები ცდილობენ ტექნოლოგიური პროცესების გაუმჯობესების გზით წარმოების დანახარჯების შემცირებას, რის შედეგად მცირდება პროდუქციის ფასი. ეს, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ზრდის შესყიდვას და ამცირებს მიწოდებას, რადგან გაიზრდება მოთხოვნა შესაძლებლობიდან (ყიდვიდან) გამომდინარე. მაგრამ აქ

ხაზი უნდა გაესვას ერთ გარემოებას: რომელიმე საჭირო პროდუქციაზე ფასი მკვეთრად არ უნდა დაეცეს, თორემ წარმოიშობა ამ პროდუქციის დეფიციტი – მნიშვნელოვნად გაიზრდება მოთხოვნა, ხოლო მიწოდება ჩამორჩება, რაც ნეგატიური პროცესებით გამოვლინდება. ამ შემთხვევაში გაჩნდება რიგები, რომელიც ცუდ გუნებაზე აყენებს ყველას, არაფერი რომ არ ეთქვათ ეკონომიკურ შედეგზე.

რეალურად, სამეურნეო პრაქტიკაში შეიძლება ბაზარზე მიწოდება და მოთხოვნა დაემთხვეს ერთმანეთს, ე.ი. მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დამყარდეს წონასწორობა. ასეთ მდგომარეობას საბაზრო წონასწორობა ეწოდება. საბაზრო წონასწორობის წერტილში ჩამოყალიბდება საქონლის ისეთი ფასი, რომელსაც წონასწორობის ფასი ეწოდება.

საბაზრო წონასწორობის წერტილში დაფიქსირებული წონასწორობის ფასი ყალიბდება მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე და იგი რადიკალურად განსხვავდება შრომითი ღირებულების თეორიაზე დაყრდნობით ფასის ჩამოყალიბების პრინციპისაგან, რაც ითვალისწინებს საზოგადოებრივად აუცილებელ შრომის დანახარჯს.

კონკურენტულ საბაზრო სისტემაში საბაზრო წონასწორობის ფასი ყველა ბაზარზე შეიძლება ჩამოყალიბდეს, მაგრამ მისი დონე უცვლელი არ არის, პირიქით, ცვალებადია. წონასწორობის ფასის დონე შეიძლება შეიცვალოს სხვადასხვა ფაქტორის გავლენით. ამასთან, წონასწორობის ფასის დონის ცვლილება შეიძლება გამოიხატოს, ერთი მხრივ, საბაზრო წონასწორობის წერტილის გადანაცვლებით და არ განაპირობოს მიწოდება – მოთხოვნის კანონის დარღვევა, მაგრამ, მეორე მხრივ, არის ფაქტორი, რომელიც იწვევს საბაზრო წონასწორობის ფასის წერტილის გადანაცვლებასაც და აგრეთვე არღვევს თავისუფალი ფასის წარმოქმნის მექანიზმს.

პირველს მიეკუთვნება გადასახადები, მეორეს კი – ად-

მინისტრაციული ფასწარმოქმნის პრინციპი. განვიხილოთ ამ ფაქტორების გავლენა საბაზრო წონასწორობის ფასის დონის ცვლილებაზე.

გადასახადების შემოღება და აკრეფა განაპირობებს საბაზრო წონასწორობის წერტილის გადანაცვლებას. ასეთ შემთხვევაში მოთხოვნის მრუდი უცვლელი რჩება, მიწოდების მრუდი კი გადაინაცვლებს მარცხნივ. ეს იმას ნიშნავს, რომ მწარმოებლები ცდილობენ გადასახადების სიმძიმე გადააკისრონ მომხმარებლებს და ამ მიზნით ზრდიან ფასებს საქონელზე. ფასების ეს ზრდა იწვევს გაყიდვის მოცულობის შემცირებას. ყოველივე ამის გამო მცირდება მიწოდება, რადგან იკვეცება წარმოების მოცულობა.

დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ გადასახადები უშუალოდ აწევა მომხმარებლებს, გადამხდელებს. საერთოდ, გადასახადები იწვევენ საბაზრო წონასწორობის ფასის ცვლილება-დარღვევას, მაგრამ არ არღვევენ მიწოდება-მოთხოვნის კანონს.

ადმინისტრაციული ფასწარმოქმნის პრინციპი არღვევს მიწოდება-მოთხოვნის კანონის მოთხოვნებს, ასევე, მთლიანად საბაზრო მექანიზმს.

როგორც ცნობილია, ეკონომიკის მართვის საბჭოურ მოდელში ჩადებული იყო ფასების ხელოვნურად, ადმინისტრაციული წესით დაწესების პრინციპი. საქონლის ფასებს სახელმწიფო აწესებდა თავისი შეხედულების მიხედვით მიწოდება-მოთხოვნის გათვალისწინების გარეშე. ხშირად ფასი საქონელზე წესდებოდა დაბალ დონეზე. ეს ერთი შეხედვით დადებითი მოვლენაა და მოსახლეობა კმაყოფილი უნდა იყოს ამ გადაწყვეტილებით, მაგრამ მალე აღმოჩნდებოდა, რომ ეს გადაწყვეტილება უსაფუძვლო იყო. მწარმოებლები კარგავდნენ საქონლის გამოშვების სტიმულს, რის გამოც იქმნებოდა საქონლის დეფიციტი, მცირდებოდა მიწოდება, ფართოდ ეხსნებოდა გზა სპეკულაციას და მისგან

მომდინარე ყველა სხვა უარყოფით ეფექტებს, ჩრდილოვან ეკონომიკას და სხვას. ყოველივე ამის გამო კლებულობდა ბიუჯეტის შემოსავლები. აქედან გამომდინარე, ფასების ადმინისტრაციული წესით დაწესების პრინციპს უარყოფით შედეგებამდე მიჰყავდა სახელმწიფო. სწორედ ამიტომაც, რომ ცივილიზებულ ქვეყნებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ანტიმონოპოლიურ კანონებს და მათი მოთხოვნების განხორციელებას. ანტიმონოპოლიური კანონის მოთხოვნაა წარმოების განვითარების სტიმულირებისა და სამართლიანი კონკურენციის წესების დაცვა. თუ ქვეყანაში საქონლის და მომსახურების მრავალი მწარმოებელია, მაშინ მათ შორის კონკურენციის გამო საქონლის ფასები თავისთავად შემცირდება სახელმწიფოს ჩარევის გარეშეც.

თემა № 4
ელასტიურობა და მისი გამოყენება

1. მოთხოვნის ელასტიურობა ფასის მიხედვით

როგორც ცნობილია, თითქმის ყველა ქვეყანა რესურსების ნაკლებობას განიცდის, რაც განპირობებულია მათი რაოდენობრივი შეზღუდულობით. ამასთან, რესურსების შეზღუდულობისა და უკმარისობის პარალელურად თანამედროვე პირობებში საზოგადოებას აქვს შეუზღუდავი მოთხოვნები, რაც დღის წესრიგში ობიექტურად აყენებს შეზღუდული რესურსების რაციონალურად გამოყენების მეთოდებისა და გზების ძიების საკითხს.

შეზღუდული რესურსების რაციონალურად გამოყენების პრობლემის სწორად გადაწყვეტის საქმეში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საბაზრო მექანიზმის ეფექტიანად გამოყენებას ისეთი დეტერმინანტების მეშვეობით, როგორცაა ფასი, შემოსავლები და სხვა.

საკითხის ყოველმხრივი გაშუქების თვალსაზრისით აუცილებელია უპირველესად გავანალიზოთ საქონლისა და მომსახურების მოთხოვნის ელასტიურობა ფასის მიხედვით, რომელიც გვიჩვენებს საქონლზე მოთხოვნის სიდიდის ცვლილებას.

საზოგადოების მოთხოვნის მოცულობაზე, მის ცვლილებაზე დიდ გავლენას ახდენს საქონლის ფასები. ფასის შემცირების შემთხვევაში საზოგადოება, როგორც მომხმარებელი, საქონლისა და მომსახურების მეტ რაოდენობას შეიძენს და პირიქით – გადიდების შემთხვევაში მას ნაკლები რაოდენობის შეიძენის შესაძლებლობა აქვს. ეს უკანასკნელი ნიშნავს, რომ მომხმარებელი მგრძნობიარეა საქონლისა და მომსახურების ფასების ცვლილებისადმი. მომხმარებელთა ელასტიურობის (მგრძნობიარობის) ხარისხი განსხვავებულია.

არის შემთხვევა, როცა წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასის უმნიშვნელო ცვლილებაც კი იწვევს ნაყიდი საქონლისა და მომსახურების მოცულობის მნიშვნელოვან ცვლილებას (გადიდების თვალსაზრისით). ასეთ შემთხვევაში აღნიშნავენ, რომ ადგილი აქვს მოთხოვნის ფასის მიხედვით ელასტიურობას. ვაჩვენოთ ფასის მიხედვით ზემოაღნიშული მოთხოვნის ცვლილება. ვთქვათ, მომხმარებელს აქვს 3000 ლარი და უნდა იყიდოს ფეხსაცმელი. ერთი წყვილი ფეხსაცმლის ღირებულება 3 ლარია. ასეთ შემთხვევაში მომხმარებელს შეუძლია შეიძინოს 1000 წყვილი ფეხსაცმელი ($3000:3=1000$). მაგრამ თუ წყვილი ფეხსაცმლის ღირებულება შემცირდა 2-ლარამდე, მაშინ მომხმარებელს შეუძლია შეიძინოს არა 1000, არამედ 1500 ($3000:2=1500$) წყვილი – უფრო მეტი რაოდენობის. აქედან ჩანს, რომ მომხმარებელი თავისი მოთხოვნით ელასტიკურია ფასის ცვლილებისადმი. მართლაც, წყვილი ფეხსაცმლის ფასის შემცირებამ ერთი ლარით განაპირობა 500 (1500-1000) წყვილი ფეხსაცმლით შენაძენის რაოდენობის გადიდება.

ამასთან, არის შემთხვევა, როცა საქონლისა და მომსახურების ფასის მნიშვნელოვანი გადიდება იწვევს ნაყიდი საქონლისა და მომსახურების მოცულობის შესაბამის ცვლილებას. ასეთ შემთხვევაშიც ამბობენ, რომ ადგილი აქვს მომხმარებლის მოთხოვნის ელასტიურობას წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების ცვლილების მიმართ, მაგრამ ფასის ცვლილებისადმი საზოგადოების როგორც მომხმარებლის მგრძნობიარობა პირველ შემთხვევასთან შედარებით უარყოფითია. მაგალითად, მომხმარებელს აქვს იგივე 3000 ლარი და უნდა იყიდოს ფეხსაცმელი, რომლის ფასი არის არა 3 ლარი, არამედ (გაიზარდა და გახდა) 4 ლარი, მაშინ იგი შეძლებს 750 წყვილი ფეხსაცმლის შეძენას ($3000:4=750$), ე.ი. შენაძენის რაოდენობა შემცირდა 750 ერთეულით. წინა შემთხვევაში იგი იძენდა 1500 წყვილს, ახლა

კი – 750 წყვილს (1500-750). აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაში მომხმარებლის მგრძნობიარობა მეორე შემთხვევასთან შედარებით უარყოფითია.

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ მოთხოვნის ელასტიურობა ფასის მიხედვით გვირგვინებს წარმოებული საქონლისა და მომსახურების შენაძენის მოცულობის სიდიდეს, გადიდებას ან შემცირებას. გადიდების შემთხვევაში ელასტიურობა დადებითია, ხოლო შემცირების შემთხვევაში უარყოფითი.

წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასის ცვლილებით განპირობებული მოთხოვნის ელასტიურობის ხარისხი პრაქტიკულად გაიანგარიშება მოთხოვნის ელასტიურობის კოეფიციენტის გამოყენებით, შემდეგი სახის ფორმულით:

$$K_{\text{ე. მოთხ.}} = \frac{\text{მ.მ.პ.ც.}}{\text{ფ.პ.ც.}};$$

სადაც $K_{\text{ე.მოთხ.}}$ - ფასის მიხედვით მოთხოვნის ელასტიურობაა; მ.მ.პ.ც. - მოთხოვნის მოცულობის პროცენტული ცვლილება.

მოთხოვნის სიდიდეზე ფასის გავლენის გაანგარიშების ფორმულა ეკონომიკურ მეცნიერებაში შემოღებულია ნეოკლასიკური სკოლის ფუძემდებლის ალფრედ მარშალის მიერ. მან ელასტიურობის გაანგარიშების ფორმულას ელასტიურობის კოეფიციენტი უწოდა.

ზემოთ მოცემული ფორმულა გამოხატავს საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნის სიდიდის პროცენტულ დამოკიდებულებას (სხვა თანაბარ პირობებში) მათი ფასის პროცენტულ ცვლილებაზე.

გარდა აღნიშნულისა, სამეურნეო პრაქტიკაში არჩევენ;

- მოთხოვნის ელასტიურობას შემოსავლების მიხედვით;
- მოთხოვნის ჯვარედინ ელასტიურობას.

მათ ეკონომიკურ შინაარსს ქვემოთ განვიხილავთ.

2. მოთხოვნის ელასტიურობა შემოსავლის მიხედვით

ცნობილია, რომ საქონლისა და მომსახურების უმეტეს ნაწილზე მოთხოვნის ელასტიურობას (რომელშიც იგულისხმება შეძენის მოცულობის გადიდება) განსაზღვრავს შემოსავლები.

იმ საქონლისა და მომსახურების მასას, რომლის შეძენის მოცულობა იზრდება შემოსავლების ზრდის კვალობაზე, ნორმალური ანუ უმაღლესი კატეგორიის საქონელი ეწოდება. მათი მოცულობა იზრდება შემოსავლების ზრდასთან ერთად, დაბალი კატეგორიის საქონლისა და მომსახურების ნაყიდობის მოცულობა კი მცირდება. მაგალითად, შემოსავლის ზრდასთან ერთად იზრდება მოთხოვნა კარაქზე, ხოლო მცირდება მარგარინზე; იზრდება მოთხოვნა ახალ საბურავებზე და მცირდება აღდგენილ საბურავებზე; ასევე, იზრდება მოთხოვნა ახალ ტანსაცმელზე, ხოლო მცირდება ნახმარ ტანსაცმელზე.

იმ საქონლისა და მომსახურების მასას, რომლის შესყიდვის მოცულობა მცირდება მომხმარებელთა შემოსავლების ზრდასთან ერთად, დაბალი კატეგორიის საქონელს უწოდებენ.

აქედან გამომდინარე, საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ საზოგადოების შემოსავლის ზრდის კვალობაზე იზრდება მოთხოვნის ელასტიურობა მაღალკატეგორიის საქონელზე, ხოლო მცირდება დაბალი კატეგორიის საქონლის მიმართ.

შემოსავლის მიხედვით მოთხოვნის ელასტიურობა მიუთითებს მაღალი კატეგორიის და ჩვეთვითი სასურველი საქონლის და მომსახურების შეძენის მოცულობის გადიდებას და ხასიათდება მაღალი დადებითი კოეფიციენტით.

3. მოთხოვნის ჯვარედინი ელასტიურობა

მოთხოვნის ჯვარედინი ელასტიურობის პრობლემის განხილვა და დასაბუთება შეგვიძლია რომელიმე დიდი კომპანიის სამეურნეო საქმიანობის განხილვის საფუძველზე. ავიღოთ ისეთი კომპანია, როგორიცაა „კოკა – კოლა“.

როცა კომპანია „კოკა-კოლას“ ადმინისტრაცია იხილავს „სპრაიტზე“ ფასის შემცირების საკითხს, მაშინ მას აინტერესებს არა მხოლოდ „სპრაიტის“ რეალიზაციის მოცულობის გადიდება (ანუ სხვანაირად რომ ვთქვათ, ელასტიურობის ამაღლება), არამედ ისიც, მოახდენს თუ არა ეს უარყოფით გავლენას „კოკა-კოლას“ გაყიდვის მოცულობაზე. აქ საკითხი დგება იმის თაობაზე, თუ რამდენად ელასტიკურია ერთი საქონლის („კოკა-კოლას“) მოთხოვნის სიდიდე მეორე საქონლის („სპრაიტის“) ფასის ცვლილების მიმართ. ეს უკანასკნელი ხომ არ ახდენს პირველის („კოკა-კოლას“) გაყიდვის მოცულობაზე გავლენას? მოთხოვნის ჯვარედინი ელასტიურობის შესახებ თეორია ნათელს ფენს ამ კითხვებს, რამდენადაც გვიჩვენებს, თუ რამდენად მგრძნობიარეა ერთი რომელიმე საქონლის (ჩვენ შემთხვევაში „სპრაიტის“) მოთხოვნის გადიდება ფასის შემცირების გამო მეორის („კოკა-კოლას“) გაყიდვის მოცულობის გადიდების მიმართ, აღიღებს თუ ამცირებს მის ელასტიურობას. აქ, როგორც ვხედავთ, ადგილი აქვს მოთხოვნის ორმხრივ ანუ ჯვარედინ ელასტიურობას.

ჯვარედინი ელასტიურობა იანგარიშება ფორმულით, სადაც საქონლის და მომსახურების მოთხოვნის სიდიდის პროცენტული ცვლილება ეფარდება საქონლის ფასის პროცენტულ ცვლილებას და ეს შეფარდება ჩაიწერება შემდეგნაირად:

$$K_{\text{ჯ}} = \frac{\text{საქონლისა და მომსახ. მოთხოვნის სიდიდის პროცენტ. ცვლილება}}{\text{საქონლისა და მომსახურების ფასის პროცენტული ცვლილება}}$$

მოთხოვნის ჯვარედინი ელასტიურობის კოეფიციენტი იძლევა საქონელთა შენაცვლებისა და ურთიერთშევისების საკითხის სწორად გაგების საშუალებას. მაგალითად, თუ მოთხოვნის ჯვარედინი ელასტიურობის კოეფიციენტი დადებითია, მაშინ ისინი ურთიერთშემცვლელეებია და პირიქით, თუ ჯვარედინი ელასტიურობის კოეფიციენტი უარყოფითია, მაშინ – არა.

4. მიწოდების ელასტიურობა ფასის მიხედვით

წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასის ცვლილება გავლენას ახდენს როგორც მოთხოვნის, ისე მიწოდების მოცულობაზე. ამიტომ ფასის ცვლილებით გამოწვეული ელასტიურობა ახასიათებს მიწოდებასაც. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მიმწოდებლები ერთნაირად არ არიან მგრძნობიარენი ფასების ცვლილების მიმართ. მაგალითად, თუ ფასების ცვლილება იწვევს მიწოდების მოცულობის მნიშვნელოვან ცვლილებას, ასეთ შემთხვევაში ადგილი აქვს მიწოდების ელასტიურობას, ე.ი. მიწოდება ელასტიკურია – დადებითი მიმართულებით.

არის ისეთი შემთხვევაც, როცა წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების მნიშვნელოვანი ცვლილება არ იწვევს მიწოდების მოცულობის მნიშვნელოვან ცვლილებას. ასეთ შემთხვევაში ადგილი აქვს მიწოდების არაელასტიურობას. აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ მიწოდების ელასტიურობის დროს მომწოდებლები ძლიერ მგრძნობიარენი არიან, ხოლო არაელასტიურობის დროს – შედარებით ნაკლებ მგრძნობიარენი.

მოვახდინოთ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების ცვლილებით მიწოდების ელასტიურობის ილუსტრირება პირობითი მონაცემების საფუძველზე. ვთქ-

ვით, მწარმოებელს აქვს 8000 ლარი და სურს აწარმოოს ფეხსაცმელი. ერთი წყვილი ფეხსაცმლის წარმოება (მისი წარმოებისათვის საჭირო ნედლეულის, მასალებისა და ყველა სხვა კომპონენტის ღირებულების გათვალისწინებით) უჯდება 8-ლარი. მაშინ მან შეიძლება აწარმოოს და ბაზარს მიაწოდოს 1000 წყვილი ფეხსაცმელი ($8000:8=1000$). მაგრამ თუ გარკვეული დროის მონაკვეთში განახევრდა ფეხსაცმლის წარმოებისათვის საჭირო მასალებისა და ყველა სხვა კომპონენტის ღირებულება, მაშინ მას წყვილი ფეხსაცმლის წარმოება დაუჯდება არა 8, არამედ 4 ლარი. ასეთ შემთხვევაში მწარმოებლები (მომწოდებლები) შეძლებენ აწარმოონ და ბაზარს მიაწოდონ არა 1000, არამედ 2000 წყვილი ფეხსაცმელი ($8000:4=2000$). აქედან ჩანს, რომ ასეთ შემთხვევაში მიმწოდებლები ძლიერ მგრძნობიარეები არიან და, წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასის ცვლილებიდან გამომდინარე, მიწოდება ელასტიკურია - დადებითი მიმართულებით.

მიწოდების ფასის მიხედვით ელასტიურობის განმსაზღვრელი ძირითადი ფაქტორია დრო, მისი ხანგრძლივობა. უდაოა, რომ დროის გარკვეულ მონაკვეთში მწარმოებელმა პასუხი უნდა გასცეს ფასის მიხედვით ცვლილებას. ამ დროის განმავლობაში მწარმოებელი ცდილობს გადაანაწილოს რესურსები და პასუხი გასცეს ფასის ცვლილებით გამოწვეულ ელასტიურობას. ეს საკმაოდ რთული პროცესია და დროს მოითხოვს. მეცნიერ-ეკონომისტები განასხვავებენ ფასის მიხედვით ცვლილების გათვალისწინების გზით რესურსების გადანაწილებისა და მიწოდების ელასტიურობაზე პასუხის გასაცემად საჭირო დროის სამ მონაკვეთს:

- 1) უმოკლეს საბაზრო მონაკვეთს;
- 2) მოკლევადიან საბაზრო მინაკვეთს;
- 3) ხანგრძლივეადიან საბაზრო მონაკვეთს.

განვიხილოთ თითოეული მათგანის ეკონომიკური შინაარსი ცალ-ცალკე.

1) უმოკლესი საბაზრო პერიოდი იმდენად მცირეა, რომ მწარმოებელი ვერ ასწრებს ინტენსიური წარმოების პროცესზე გადასვლას. მაგალითად, ვთქვათ ფერმერი აწარმოებს პომიდორს. რანაირადაც არ უნდა უბიძგოს მისმა ფასმა, იგი უმოკლეს დროში ვერ გარდაქმნის წარმოების პროცესს. ამიტომ იგი იძულებულია, რაც გამოიტანა ბაზარზე, გაყიდოს, როგორი დაბალიც არ უნდა იყოს ფასი სეზონზე. ამისკენ მას უბიძგებს ისიც, რომ პომიდორი მალე ფუჭდება. ასეთ შემთხვევაში მიწოდება სავსებით, მუდმივად არაელასტიკურია.

2) მოკლევადიან პერიოდშიც საწარმოო სიმძლავრეები უცვლელი რჩება, რადგან წარმოების გადაიარაღებას დიდი დრო სჭირდება. პომიდორის წარმოების ზემოაღნიშნულ მაგალითზე ეს უფრო მკაფიო ხდება, მაგრამ აქ ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ მოკლევადიან პერიოდში ფერმერს შეუძლია ინტენსიურ მეურნეობაზე გადასვლა, შრომის მეცნიერული ორგანიზაციით, ნიადაგის განოყიერებით, სამუშაო ძალის უფრო მწარმოებლურად გამოყენებით და სხვა გზით.

3) ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ფერმერს შეუძლია ფასის ცვლილებიდან გამომდინარე ბაზარზე შექმნილი სიტუაციის გათვალისწინება. დამატებითი მიწის ნაკვეთის და სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შეძენა, მეტი სამუშაო ძალის ჩაბმა იგივე პომიდორის წარმოებაში და სხვა. ამით უფრო ძლიერი ხდება მიმწოდებელთა მგრძნობიარობა და, შესაბამისად, ძლიერი იქნება ელასტიურობის ხარისხი.

მიწოდების ელასტიურობის ან არაელასტიურობის ხარისხის გაანგარიშება კოეფიციენტის დახმარებით პრაქტიკულად წარმოებს ზუსტად იმ ფორმულით, რომლითაც იანგარიშება წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასის მიხედვით მოთხოვნის ელასტიურობა ან არაელასტიურობა, მხოლოდ „მოთხოვნის სიდიდის პროცენტული

ცვლილება” იცვლება „მიწოდების სიდიდის პროცენტული ცვლილებით” და ფორმულა ასეთ სახეს იღებს:

$$K_{\text{ე.მ.წ.}} = \frac{\text{მიწოდების სიდიდის პროცენტული ცვლილება}}{\text{ფასის პროცენტული ცვლილება}}$$

5. მომხმარებელთა (მყიდველთა) ძეგვა და ბაზარი

ბაზარზე მომხმარებელთა ქცევის სრულყოფილად შესწავლისათვის აუცილებელია მათ მიერ ნაყიდი საქონლისა და მომსახურების მოცულობის ცვლილების ანალიზი.

მომხმარებელთა ქცევის თეორიაში ყურადღება გამახვილებულია ორ ფაქტორზე:

- 1) შესასყიდი საქონლისა და მომსახურების ფასზე;
- 2) შესასყიდი საქონლისა და მომსახურების შეძენის დროის ეკონომიის მნიშვნელობაზე.

განვიხილოთ ამ ფაქტორთა ეკონომიკური შინაარსი .

1) ბაზარზე მომხმარებელთა ქცევის შესწავლის დროს უნდა დავეყრდნოთ მოთხოვნის კანონის პრაქტიკულ მოქმედებას. მოთხოვნის კანონის მოქმედება ფასის მეშვეობით არეგულირებს მომხმარებელთა ქცევას (ქმედებას) ბაზარზე.

თუ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე მათი ფასი მაღალია, მაშინ ის შემაკავებელ როლს თამაშობს მომხმარებელთა სურვილზე, ხოლო თუ დაბალი ფასია, მაშინ ის მათი შესყიდვის უფრო ძლიერ სურვილს აღუძრავს მომხმარებელ-მყიდველს.

2) შესასყიდი საქონლისა და მომსახურების შეძენის დროის ეკონომიის მნიშვნელობა ძალზე დიდია, ვინაიდან თუ მომხმარებელი-მყიდველი ნაკლებ დროს ხარჯავს მის-

თვის სასურველი საქონლისა და მომსახურების შეძენაზე, მაშინ მას მეტი დრო ექნება სხვა სფეროში ამ დროის გამოყენებისათვის.

ეთქვათ, მომხმარებელი, რომელიც დასაქმებულია მეურნეობის გარკვეულ სფეროში, დღეში მუშაობს 8 საათს. აქედან თუ ის 2 საათს ანდომებს მისთვის სასურველი საქონლისა და მომსახურების ყიდვას, მაშინ მისი ფულადი შემოსავალი ანაზღაურებიდან იქნება 60 ლარი (საათში ანაზღაურების 10 ლარის პირობებში (8სთ.-2სთ.) $X10$). მაგრამ თუ ის საქონლისა და მომსახურების შეძენაზე დროს 1 საათით შეამცირებს, მაშინ მისი ფულადი შემოსავალი იქნება არა 60 ლარი, არამედ 70 ლარი (8სთ. -1 სთ.) $X 10=70$). აქედან ჩანს, რომ საქონლისა და მომსახურების შეძენის დროის ეკონომიას ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს. სწორედ ამიტომაც, რომ მომხმარებელი ცდილობს შეამციროს დრო, რომელიც საჭიროა მისთვის საჭირო საქონლისა და მომსახურების შესყიდვისათვის. მომხმარებლის ასეთი ქცევა გამართლებულია ეკონომიკურად.

მომხმარებელთა ქცევას ბაზარზე არეგულირებს აგრეთვე ა) შემოსავლის ეფექტი და ბ) შენაცვლების ეფექტი.

ა) შემოსავლის ეკონომიკურ შინაარსს გამოხატავს მისი ეფექტი. შემოსავლის ეფექტზე გავლენას ახდენს მომხმარებლის მიერ ნაყიდ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასის ცვლილება. თუ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასი შემცირდება, მაშინ მომხმარებელს შეუძლია მათი მეტი რაოდენობით შეძენა, ვიდრე წინათ მათზე არსებული ფასის პირობებში. მაგალითად, თუ მომხმარებელს აქვს 20 ლარი და სურს საქონლის ხორცი შეიძინოს, მას ამ თანხით 1 კგ. ხორცის ფასის 2 ლარის პირობებში შეუძლია შეიძინოს 10 კგ. ხორცი, მაგრამ ხორცის ფასი 1 ლარამდე თუ შემცირდა, მაშინ მომხმარებელს იმავე 10 კგ. ხორცის შეძენის დროს გამოუთავისუფლდება 10 ლარი (20ლარი-10ლარი=10ლარი).

მას ეს 10 ლარი შეუძლია დამატებითი ხორცის ან მისთვის სასურველი სხვა საქონლის შეძენას მოახმაროს. ფასის ასეთი ცვლილებით შემოსავლის ეკონომიკური შინაარსის ამაღლებას შემოსავლის ეფექტი ეწოდება.

ბ) შენაცვლების ეფექტს გამოხატავს ურთიერთშემცვლელ საქონელზე ფასის ცვლილება. მაგალითად, თუ 1კგ. საქონლის ხორცზე ფასი გადიდდა 1 ლარიდან 2 ლარამდე, ხოლო მის შემცვლელ ქათმის ხორცზე უცვლელი დარჩა, მაშინ მომხმარებელი—მყიდველი იღებს გადაწყვეტილებას იყიდოს საქონლის ხორცი, თუ მისი ფასი ქათმის ხორცის ფასზე ჯერ კიდევ დაბალია. მომხმარებელს ასეთ შემთხვევაში ბაზარზე მისი დიდი რაოდენობით გაყიდვის საშუალებაც უჩნდება. ასეთი გზით შემოსავლის ეკონომიკური შინაარსის გადიდებას შენაცვლების ეფექტი ეწოდება.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ზემოაღნიშნული ფაქტორები: საქონლისა და მომსახურების ფასის შემცირება, შეძენის დროის ეკონომია, შემოსავლისა და შენაცვლების ეფექტი მკვეთრად მოქმედებს ბაზარზე მომხმარებლის ქცევაზე.

მიწოდება, მოთხოვნა და სამთავრობო პოლიტიკა

1. ფასების კონტროლი და მისი სამთავრობო პოლიტიკის შეფასება

წინა ლექციებიდან ვიცით, რომ მოთხოვნა და მიწოდება, როგორც საბაზრო ეკონომიკური კატეგორიები, განსაზღვრავენ საქონლისა და მომსახურების ფასს და რაოდენობას. ისიც დავინახეთ, რომ თუ ბაზარზე მოთხოვნა იზრდება რომელიმე საქონელსა და მომსახურებაზე (მიწოდების უცვლელობის პირობებში), მაშინ მათი ფასები იზრდება, ხოლო თუ კი საქონლისა და მომსახურების მიწოდება იზრდება, ასეთ შემთხვევაში მათზე ფასი მცირდება. ე.ი. საქმე გვაქვს საპირისპირო ეკონომიკასთან. ამ საკითხის განხილვისას შევეცადოთ ვაჩვენოთ ფასზე კონტროლი არაეკონომიკური კატეგორიებით, ე.ი. არა მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობის ცვლილებით, არამედ სამთავრობო პოლიტიკით.

უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირად სამთავრობო პოლიტიკა აკონტროლებს საქონლისა და მომსახურების ფასებს. სამთავრობო პოლიტიკა და პოლიტიკოსები საქონლისა და მომსახურების ფასების კონტროლს იწყებენ მაშინ, როცა გამოაშკარავდება, რომ ფასები უსამართლოა მყიდველების ან გამყიდველების მიმართ. ამ უსამართლობაში იგულისხმება, რომ საქონლისა და მომსახურების ფასები მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობის ცვლილების გარეშეა ხელოვნურად გაბერილი. ამ თვალსაზრისით ფასების კონტროლის სამთავრობო პოლიტიკა დადებითად შეიძლება შეფასდეს.

ამასთან, ასეთი სამთავრობო კონტროლის პოლიტიკის გატარებამ შეიძლება გარკვეული უსამართლობაც გამოი-

წვიოს იმ თვალსაზრისით, რომ შეიძლება მოხდეს ფასების გადიდება ან შემცირება. ასეთ შემთხვევაში ფასების კონტროლის სამთავრობო პოლიტიკა შეიძლება შეფასდეს უარყოფითად.

2. ფასების ზედა და ძვედა ზღვრის მოძმელება ბაზრის შუნძციონირების შედეგებზე

ამთავითვე შეენიშნოთ, რომ საქონლისა და მომსახურების ფასების ქეედა და ზედა ზღვარი მოქმედებს ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე და თანაც განსხვავებულად.

განვიხილოთ რომელიმე საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციის პროცესის მიმდინარეობა ღია კონკურენტულ ბაზარზე, სადაც მათი ყიდვა-გაყიდვის პროცესი მთავრობის მხრიდან ჩარევის გარეშე მიმდინარეობს მანამ, სანამ მიწოდება და მოთხოვნა არ გაუწონასწორდება ერთმანეთს და არ ჩამოყალიბდება წონასწორული ფასი. წონასწორული ფასის პირობებში იმ საქონლის რაოდენობა, რომლის გაყიდვა სურს გამყიდველს, და იმ საქონლის რაოდენობა, რომლის ყიდვა სურს მომხმარებელს, ერთმანეთის ტოლია.

აღნიშნული შემთხვევა უფრო ნათელი რომ გახდეს და შედეგი რეალურად გავაანალიზოთ, ამისათვის დაუშვათ, რომ წონასწორობის ფასი არის 3 ლარი. ამით კმაყოფილი არ იქნებიან მომხმარებლები. ისინი გამოთქვამენ მოსაზრებას, რომ 3 ლარი (წონასწორობის ფასი) ძალიან მაღალია იმისათვის, რომ მათ შეიძინონ წარმოებული საქონელი და მომსახურება. ამავე დროს, საქონლისა და მომსახურების მწარმოებლები, თავის მხრივ, აცხადებენ, რომ ფასი დაბალია და ძლიერ ამცირებს მათ შემოსავალს. ასეთი შემთხვევები მთავრობისაგან მოითხოვს მიიღოს ისეთი კანონი, რომელიც დაარეგულირებს ბაზრის ფუნქციონირებას ფასებზე უშუალო კონტროლის დაწესების გზით.

აქედან გაომდინარე, ნებისმიერ გამყიდველს ბუნებრივია სურს საქონელზე მაღალი ფასის დაწესება, მყიდველს კი - დაბალი ფასის. შედეგად გამყიდველებისა და მყიდველების ინტერესები ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს. ასეთი შემთხვევის დარეგულირება მოითხოვს სამთავრობო ღონისძიებებს. როცა მთავრობა შეამჩნევს, რომ მომხმარებლებმა ღლობიერებაში წარმატებებს მიაღწიეს, მაშინ ის ერევა საქმეში და აწესებს გასაყიდი ფასის ზედა ზღვარს. რა არის გასაყიდი საქონლის ფასის ზედა ზღვარი?

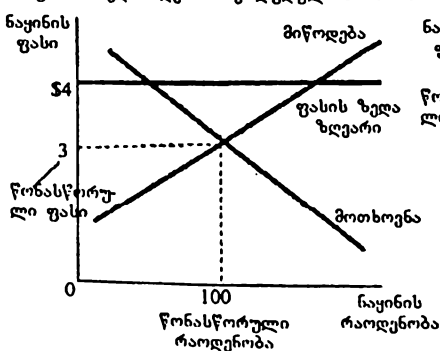
გასაყიდი საქონლისა და მომსახურების ფასის ზედა ზღვარი არის კანონით დაწესებული ფასის მაქსიმუმი, რომლითაც უნდა გაიყიდოს საქონელი.

მეორე მხრივ, როცა მთავრობა შეამჩნევს, რომ საქონლისა და მომსახურების მწარმოებლებმა მიაღწიეს წარმატებებს, მაშინ ის აწესებს საქონლისა და მომსახურების გასაყიდი ფასის ქვედა ზღვარს.

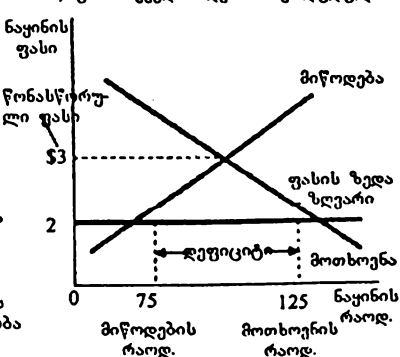
საქონლის გასაყიდი ფასის ქვედა ზღვარი არის კანონით დაწესებული ფასის მინიმუმი.

გასაყიდი ფასის ზედა და ქვედა ზღვრის პრაქტიკულად დაწესება გრაფიკულად შემდეგნაირად შეიძლება გამოისახოს (ნახ. 5.1 ა და 5.1 ბ).

ა) ფასის ზედა ზღვარი შეზღუდული არ არის

ბ) ფასის ქვედა ზღვარი შეზღუდულია

ნახ. 5.1 ბაზარი ფასის ზედა ზღვრით

ახლა განვიხილოთ მთავრობის მიერ განხორციელებული ამ ორი ღონისძიების შედეგები.

ვთქვათ პირველ შემთხვევაში (ნახ. 5.1ა) მთავრობა დარწმუნდა მწარმოებელთა მოთხოვნის (წონასწორობის ფასის სიმცირის) სამართლიანობაში. მაშინ მას შეუძლია საქონლის ზედა ზღვრის დაწესება. თუ მთავრობამ წონასწორობის ფასის – 3 ლარის პირობებში ფასის ზედა ზღვრად დააწესა 4 ლარი, ასეთ შემთხვევაში წარმოება შეზღუდული არ იქნება და ბაზრის მიწოდებისა და მოთხოვნის ძალებს ეკონომიკა მიჰყავთ წონასწორობისაკენ, სადაც მიწოდება და მოთხოვნა ტოლი იქნება. ასეთ შემთხვევაში ფასის ზედა ზღვარს არანაირი ნეგატიური შედეგი არ მოჰყვება.

ახლა განვიხილოთ რა შედეგს ვიღებთ მეორე შემთხვევაში (ნახ. 5.1ბ), როდესაც მთავრობა აწესებს ფასის ზედა ზღვრად 2 ლარს, ხოლო წონასწორობის ფასი ისევ არის 3 ლარი. წონასწორობის ფასი 3 ლარი ფასის ზედა ზღვრის ფასზე – 2 ლარზე მეტია. ამიტომ აქ ფასის ზედა ზღვარი წარმოების შემზღუდველია. მართალია, მიწოდებისა და მოთხოვნის საბაზრო ძალებს ეკონომიკა წონასწორობისაკენ მიჰყავს, მაგრამ როცა საბაზრო ფასი ზედა ზღვარს მიაღწევს, მეტად ვეღარ გაიზრდება. აქედან გამომდინარე, საბაზრო ფასი ფასის ზედა ზღვრის ტოლი ხდება. ასეთ შემთხვევაში საქონელზე მოთხოვნის რაოდენობა მეტი იქნება მიწოდების რაოდენობაზე, რადგან მეტს ვერ აწარმოებენ. იქმნება დეფიციტი და მსურველები ვერ ახერხებენ სასურველი რაოდენობით საქონლის ყიდვას. ამას მოჰყვება არასასურველი შედეგები. სავაჭრო ქსელებთან ჩნდება დიდი რიგები, გამყიდველებს შეუძლიათ მხოლოდ თავიანთ ნაცნობებსა და ნათესავებს შეახვედრონ საქონელი, რაც საზოგადოების მხრიდან უკმაყოფილებას იწვევს და სხვა.

3. ღაბეშვილის მოძრაობა ბაზრის ფუნქციონირების შეღებვაზე

ნებისმიერ ქვეყანაში გადასახადები საზოგადოებისათვის საჭირო სახსრების მიღების საშუალებას წარმოადგენს. გადასახადების ამ განსაზღვრის მიმართ ერთიანი, ცალსახა აზრი არსებობს. რაც შეეხება იმას, თუ ვინ უნდა იყოს გადამხდელი კონკრეტულად, ამის შესახებ არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა. საქონლისა და მომსახურების მწარმოებლები აცხადებენ, რომ გადასახადის გადამხდელები უნდა იყვნენ მყიდველები, ხოლო მყიდველები მიიჩნევენ, რომ გადასახადი უნდა გადაიხადონ გამყიდველებმა. არის მოსაზრება, რომ გადასახადის გადახდა თანაბრად უნდა განაწილდეს გამყიდველებსა და მყიდველებს შორის. ზოგიერთი მიდგომით გადასახადის მთლიანი ნაწილის „გადაკისრება“ უნდა მოხდეს სხვა გადამხდელებზე.

მომხმარებლებზე გადასახადების გადაკისრება ძლიერ მოქმედებს მოთხოვნის სიდიდეზე, მისი შემცირების თვალსაზრისით. გადასახადის მთელი თანხის მომხმარებელზე გადაკისრება ზრდის გასაყიდი საქონლისა და მომსახურების ფასს, რის გამოც მყიდველებს მომატებული ფასით საქონლის შეძენის ნაკლები სურვილი აქვთ. მოთხოვნის სიდიდის შემცირება ასახვას პოვნებს მოთხოვნის მრუდის გადაადგილებაში მარცხნივ და ქვემოთ, ვინაიდან მცირდება მოთხოვნის სიდიდე. გადასახადის მთელ თანხას იღებს სახელმწიფო. აქედან გამომდინარე ჩანს, რომ მყიდველების დაბეგვრა და გადასახადის მათზე გადაკისრება მოქმედებს ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე, რადგან, როგორც დავინახეთ, ამცირებს მყიდველთა სურვილს – შეიძინონ სასურველი საქონელი და მომსახურება.

ახლა გავანალიზოთ მეორე შემთხვევა, როდესაც გადასახადის მთელი თანხა გადაკისრებულია გამყიდველებზე.

ეს, ცხადია, იმოქმედებს საქონლისა და მომსახურების მიწოდების მოცულობაზე და მიწოდების მრუდი, რომელიც გვიჩვენებს მიწოდების მოცულობის ცვლილებას, გადაადგილდება მარცხნივ და ქვემოთ, რაც ნიშნავს მისი რაოდენობის შემცირებას. საბოლოოდ მომხმარებელი მიიღებს ნაკლები რაოდენობის საქონელსა და მომსახურებას გაზრდილი ფასით, რადგან მისი წარმოების დანახარჯები გაიზარდა. შედეგად გამყიდველები ნაკლებს გაყიდვიან, ხოლო მყიდველი – მომხმარებელი ნაკლებს საქონელსა და მომსახურებას შეიძენს. ასეთ შემთხვევაში მყიდველები საქონლისა და მომსახურების შეძენაზე მეტს იხდიან, ხოლო გამყიდველები კი ნაკლებს იღებენ, რადგან გადასახადის თანხა უშუალოდ გადადის სახელმწიფოს სალაროში. აქედანაც ჩანს, რომ როცა გამყიდველები იბეგრებიან და იხდიან გადასახადის თანხას, ეს შესამჩნევად მოქმედებს ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე.

4. მიწოდებისა და მოთხოვნის ელასტიურობა და გადასახადის გადაკისრება

სამეურნეო ცხოვრებაში, პრაქტიკულად, როგორც წესი, გადასახადის სიმძიმე ნაწილდება მყიდველებსა და გამყიდველებს შორის. ამასთან, ეს განაწილება იშვიათად არის თანაბარი.

გადასახადების პროპორციების განსაზღვრის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მიწოდებისა და მოთხოვნის ელასტიურობას, რადგან ეს მიუთითებს გადასახადის გადამხდელი სუბიექტის მგრძნობიარობის ხარისხზე.

არის ბაზარი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ძალიან ელასტიკური მოთხოვნა და შედარებით არაელასტიკური მიწოდება.

ბაზარი, რომლის მოთხოვნა ძლიერ ელასტიკურია და

მიწოდება შედარებით ელასტიკური, იმას გვიჩვენებს, რომ მყიდველები (მომხმარებლები) მეტად მგრძნობიარენი არიან საქონლისა და მომსახურების ფასებისადმი, ხოლო გამყიდველები ნაკლებ მგრძნობიარენი. მიწოდებისა და მოთხოვნის ასეთი ელასტიურობის ბაზარზე საქონლისა და მომსახურების ფასი, რომელიც მისაღებია გამყიდველისათვის, დიდად არ მცირდება. ასე, რომ გამყიდველები ამ შემთხვევაში გადასახადის სიმძიმის მცირე ნაწილს იტვირთავენ. რაც შეეხება მყიდველებს, მათ მიერ საქონლისა და მომსახურების შეძენისათვის გადახდილი ფასი მნიშვნელოვნად იზრდება. ამიტომ გადასახადის სიმძიმის ძირითადი ნაწილი მყიდველებს აწევა და მისი ძირითადი გადამხდელებიც ისინი არიან.

მომხმარებლები, მიმწოდებლები და ბაზრის ევმე-
ტიანობა

1. სამომხმარებლო დანაზოგი, მისი
მნიშვნელობა და გადახდისათვის მზადყოფნა

მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე გაწეული დანახარჯების სიდიდეს, უპირველეს ყოვლისა, გვიჩვენებს მოხმარებული საქონლისა და მომსახურების შეძენისათვის გადახდილი ფულადი დანახარჯების ჯამი. მოხმარების დანახარჯი ოჯახის ბიუჯეტის დანახარჯის ყველაზე დიდი ნაწილია. ამიტომ სამომხმარებლო დანაზოგს რეალურად სამეურნეო ცხოვრებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს.

აქედან გამომდინარე, მომხმარებელი ბაზარში შესვლისას ყოველთვის ცდილობს მისთვის სასურველი საქონლისა და მომსახურების ნაკლებ ფასად შეძენას, ე.ი. სამომხმარებლო დანაზოგის გაკეთებას, ხოლო გამყიდველი მეტ ფასში გაყიდვას.

ცნობილია, რომ ბაზარზე საქონლისა და მომსახურების ფასი თვითრეგულირდება და ეს გრძელდება მანამ, სანამ მიწოდებული საქონლისა და მომსახურების რაოდენობა არ გაუთანასწორდება მათზე მოთხოვნის რაოდენობას და არ ჩამოყალიბდება წონასწორობის ფასი. საქონლისა და მომსახურების წონასწორობის ფასი, რომელიც აწონასწორებს მათ მიწოდებასა და მოთხოვნას, როგორც გრ. მენქიუ აღნიშნავს, საუკეთესო და მისაღებია, რადგან ის ახდენს მიმწოდებლებისა და მომხმარებლების მთლიანი კეთილდღეობის მაქსიმიზაციას.

ახლა ვნახოთ რაში გამოიხატება გადახდისათვის მზადყოფნის არსი. თუ რეალურად რომელიმე საქონლისა და მომსახურების ყიდვის მსურველი რამდენიმე მომხმარებ-

ლია, მაშინ ფაქტია, თითოეულ მათგანს უნდა მათი შეძენა. ამას ადასტურებს მოცემული ფასის გადახდისათვის მათი მზადყოფნა.

თითოეული მყიდველის იმ შესაძლებლობის მაქსიმუმს, რომლითაც მათ შეუძლიათ მოცემული საქონლისა და მომსახურების შეძენა, მათი გადახდისათვის მზადყოფნა ეწოდება და ის დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად აფასებს გამყიდველი საქონელსა და მომსახურებას. აქ აღსანიშნავია ის, რომ თითოეული მყიდველი სიამოვნებით იყიდის მისთვის სასურველ საქონელსა და მომსახურებას მის ნახევარ ფასში, ხოლო უარს იტყვის მათ ყიდვაზე, გადახდისათვის მზადყოფნაზე მაღალ ფასად. ამასთან, აშკარად გაურკვეველი იქნება მყიდველის სურვილი საქონლისა და მომსახურების შეძენის ფასის გადახდისათვის მზადყოფნის ტოლობის პირობებში.

ავიღოთ მაგალითი, სადაც ოთხი მყიდველი მონაწილეობს. ვთქვათ პირველი მყიდველის გადახდისათვის მზადყოფნა 100 ლარია, მეორის – 80 ლარი, მესამის – 70 ლარი, მეოთხის კი – 50 ლარი. ასეთ პირობებში აუქციონი, როგორც წესი, იწყება დაბალი ფასით, ვთქვათ – 10 ლარის გამოცხადებით. ეინაიდან ჩვენი მაგალითის მიხედვით ოთხივე მყიდველი მზადაა ბევრად მეტი გადაიხადოს, ამიტომ ფასი სწრაფად იზრდება. ვაჭრობა წყდება, როცა ფასი გამოცხადდება 80 ლარზე ცოტა მეტი და რჩება ერთი მყიდველი. დანარჩენი სამი გამოეთიშება ვაჭრობას, რადგან გადახდისათვის მზად არ არიან. საქონელი მიაქვს პირველ მყიდველს – 80 ლარად.

ახლა გავანალიზოთ, რა სარგებლობა ნახა პირველმა მყიდველმა, რომელმაც შეიძინა საქონელი. ჩვენ ვიცით, რომ ის მზად იყო გადაეხადა 100 ლარი, მაგრამ ივაჭრა კარგად და მან შეძლო საქონლის შეძენა 80 ლარად. ასეთ შემთხვევაში ვამბობთ, რომ პირველმა მყიდველმა მიიღო

სამომხმარებლო დანაზოგი – 20 ლარი. აქედან გამომდინარე, სამომხმარებლო დანაზოგი არის სხვაობა იმ თანხას, რომლის გადახდისათვისაც მზადაა მომხმარებელი, და იმ თანხას შორის, რომელსაც იგი რეალურად იხდის.

სამომხმარებლო დანაზოგი ასახავს მყიდველის მიერ ბაზარში მონაწილეობით მიღებულ სარგებლიანობას. ჩვენ შემთხვევაში პირველი მყიდველის სარგებლიანობა არის 20 ლარი, რადგან მან საქონელი 80 ლარად შეიძინა 100 ლარის გადახდისათვის მზადყოფნის პირობებში. დარჩენილი სამი მყიდველი ვერანაირ სარგებლიანობას ვერ ღებულობს, ვინაიდან ისინი სამომხმარებლო გადახდისათვის მზად არ იყვნენ.

2. მწარმოებელთა დანახარჯი, დანაზოგი და გაყიდვისათვის მზადყოფნა

ჩვენ უკვე განვიხილეთ და გავაანალიზეთ ბაზრის ერთი სუბიექტის – მომხმარებლის დანაზოგის სიდიდე და მისი გადახდისათვის მზადყოფნის პრობლემა. ახლა კი უნდა განვიხილოთ და გავაანალიზოთ ბაზრის მეორე სუბიექტის – გამყიდველის დანახარჯი, დანაზოგი და მისი გაყიდვისათვის მზადყოფნის პრობლემა.

ამ საკითხის არსებითად განხილვისათვის აუცილებელია გავარკვიოთ, თუ რა არის და როგორ განისაზღვრება მწარმოებლის მიერ გაწეული წარმოების დანახარჯი. მწარმოებლის მიერ გაწეული წარმოების დანახარჯი არის ღირებულება, რომელიც გამყიდველმა უნდა გასწიოს საქონლისა და მომსახურების წარმოებისათვის.

აღნიშნული განსაზღვრების ილუსტრირებისათვის ავიღოთ ასეთი პირობითი მაგალითი: ვთქვათ, რომელიმე სახის საქონლისა და მომსახურების წარმოებისათვის საჭირო ნედლეულის და მასალების ღირებულება არის 700 ლარი,

ხოლო შრომის ანაზღაურების ღირებულება ანუ ხელფასი – 300 ლარი. ამ შემთხვევაში წარმოების დანახარჯები არის $(700+300) 1000$ ლარი (ე.ი. წარმოების მთლიანი დანახარჯის ჯამი).

მწარმოებლის დანახარჯების ჯამი (1000 ლარი) წარმოადგენს მის მიერ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების გაყიდვისათვის მზადყოფნის მაჩვენებელს.

თითოეული მყიდველი სიამოვნებით გაყიდის თავის წარმოებულ საქონელსა და მომსახურებას საკუთარ დანახარჯებზე მეტ ფასად და უარს იტყვის მათ გაყიდვაზე დანახარჯებზე ნაკლებ ფასად. მისი პოზიცია გაურკვეველი იქნება საკუთარი წარმოების დანახარჯების ტოლ ფასად საქონლისა და მომსახურების გაყიდვის პირობების დადგომის დროს.

საქონლისა და მომსახურების წარმოების დანახარჯის განსაზღვრის შემდეგ აუცილებელია განვიხილოთ მწარმოებლის დანაზოგის არსისა და მნიშვნელობის საკითხი.

საქონლისა და მომსახურების ფასი აუქციონზე, ე.ი. საჯაროდ გაყიდვისათვის გამოტანის დასაწყისში მაღალია, მაგრამ მწარმოებელთა მეტოქეობის პროცესში სწრაფად მცირდება და დავინახავთ, როგორ მიიღება მწარმოებლის დანაზოგი. განვიხილოთ და გავანალიზოთ შემთხვევა, როცა ბაზარზე საქონლისა და მომსახურების გამყიდველი ოთხი ორგანიზაციაა. პირველის წარმოების დანახარჯია 900 ლარი, მეორის - 800, მესამის 600, ხოლო მეოთხის - 500 ლარი. იმ შემთხვევაში, როცა გაირკვევა, რომ აუქციონზე საქონელი და მომსახურება გაიყიდება 600 ლარად და ცოტა მეტად, მაშინ ერთადერთ გამყიდველად დარჩება მეოთხე ორგანიზაცია, რომლის წარმოების დანახარჯია 500 ლარი.

ახლა, ბუნებრივია ჩნდება კითხვა: რა სარგებლობას დებულობს ეს მეოთხე გამყიდველი ორგანიზაცია? ის იღებს

მწარმოებლის დანაზოგს 100 ლარის რაოდენობით იმის გამო, რომ ის მზადაა გაყიდოს საქონელი და მომსახურება 500 ლარად, მაგრამ ყიდის 600 ლარად. აქედან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია განესაზღვროთ: მწარმოებლის დანაზოგი არის მყიდველის მიერ საქონელში გადახდილ ფასსა და გამყიდველის წარმოების დანახარჯებს შორის სხვაობა.

3. ბაზრის ეფექტიანობა და საბაზრო „ჩაზარდნა“

ბაზარზე მომხმარებლისა და მწარმოებლის დანაზოგები ის მნიშვნელოვანი სახსრებია, რომლებიც გვიჩვენებენ მომხმარებლისა და მწარმოებლის შესაძლებლობებს.

მომხმარებლისა და მწარმოებლის დანაზოგები ის სარგებლიანობაა, რომელსაც მყიდველები და გამყიდველები ღებულობენ ბაზრის ფუნქციონირებაში მონაწილეობისათვის.

საზოგადოების მასშტაბით ეკონომიკურ კეთილდღეობას სხვა მაჩვენებლებთან ერთად გვიჩვენებს მომხმარებელთა და მწარმოებელთა დანაზოგების ჯამი, რომელიც წარმოგვიდგება, როგორც მთლიანი დანაზოგი.

აქ ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ თანამედროვე ეტაპზე ბაზრის ერთ-ერთი განმარტების (არსებობს სამი განმარტება) შესაბამისად, ბაზარი წარმოადგენს ადგილს, სადაც რესურსების განაწილება დამყარებულია საქონლის ფასებზე და რესურსების რაციონალურად განაწილებაზე. თუ რესურსების ასე განაწილება ბაზარზე განაპირობებს მთლიანი დანაზოგის ფაქტიურად მიღებას, მაშინ, ცხადია ბაზარზე ასეთი განაწილება ეფექტიანია.

აქედან გამომდინარე, ეფექტიანობა საზოგადოების მისწრაფებაა - მიადწიოს მაქსიმალურ შედეგებს არსებული შეზღუდული რესურსების რაციონალურად განაწილების საფუძველზე.

რესურსების განაწილება რეალურად არ არის ეფექტიანი იმ შემთხვევაში, როცა მყიდველებსა და გამყიდველებს შორის არსებული ყველა ხელსაყრელი გარიგება არ არის რეალიზებული. მაგალითად, განაწილება არაეფექტიანია იმ შემთხვევაში, როცა საქონელსა და მომსახურებას არ აწარმოებენ ის მწარმოებლები, რომელთაც აქვთ უმცირესი დანახარჯები მათი წარმოებისათვის.

განაწილების ეფექტიანობასთან ერთად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მყიდველთა და გამყიდველთა ეკონომიკური კეთილდღეობის დაკავშირებას რესურსების სამართლიან განაწილებასთან. რესურსების განაწილების ეფექტიანობა მიგვანიშნებს გასანაწილებელი რესურსების სიდიდეზე, ხოლო სამართლიანობა გვიჩვენებს, არის თუ არა რესურსები ეფექტიანად განაწილებული.

ბაზრის ფუნქციონირების სამართლიანობის შეფასება უფრო ძნელია, ვიდრე ეკონომიკური ეფექტიანობის შეფასება. შედეგების ეფექტიანობა ობიექტურ ეკონომიკურ საფუძველთან არის დაკავშირებული და მასზე შეიძლება მკაცრად ვიმსჯელოთ პოზიტიურ საფუძველზე. რაც შეეხება სამართლიანობას, ის გულისხმობს ნორმატიულ მსჯელობას, რომელიც სცილდება ეკონომიკის ფარგლებს და პოლიტიკური მიზნების განხორციელებას ისახავს მიზნად.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, მიწოდებისა და მოთხოვნის ურთიერთქმედება და წონასწორობა საერთოდ ხელს უწყობენ ბაზარზე წარმოების რესურსების ეფექტიან განაწილებას, რომელიც იწვევს მყიდველისა და გამყიდველის მთლიანი სარგებლიანობის მაქსიმიზაციას.

მართალია, აქ ჩვენ ბაზრის წონასწორობა განვიხილეთ ბაზრის უპირობო ეფექტიანობის საფუძველად, მაგრამ ამ უკანასკნელის დასაბუთების დროს გარკვეული სიფრთხილეც არის საჭირო, თორემ ბაზრის ეფექტიანობის საფუძველად ბაზრის წონასწორობის შესახებ აზრი საეჭვო გახდება.

ჩვენ ხშირად აღვნიშნავთ, რომ ბაზრები სრულყოფილად კონკურენტულია, მაგრამ რეალობაში ისინი ზოგჯერ შორს არიან სრულყოფილი კონკურენტიანობისაგან. არის შემთხვევა, როგორც გრ. მენქიუ აღნიშნავს, როცა ბაზრის ფასებს აკონტროლებს ერთი გამყიდველი და მყიდველი ან გამყიდველთა და მყიდველთა მცირე ჯგუფი. ბაზარზე საქონლის ფასებზე გამყიდველ-მყიდველის ზემოქმედების უნარს საბაზრო ძალაუფლება ეწოდება. საბაზრო ძალაუფლებას შეუძლია ბაზრის არაეფექტიანობა განაპირობოს, ვინაიდან საბაზრო ძალები მიწოდება – მოთხოვნას წონასწორობის მდგომარეობისგან განსხვავებულ პირობებში აყენებს. ეს გარემოება აუცილებლად გასათვალისწინებელია. არის მეორე გარემოებაც: მყიდველები და გამყიდველები წარმოებისა და მოხმარების მოცულობის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების დროს არ ითვალისწინებენ გარეგან ეფექტს, მაგალითად, როგორიცაა გარემოს დაბინძურება. თუ წარმოების პროცესში ეს მომენტი არ არის ჩადებული, ბაზარზე წონასწორობა მთლიანად საზოგადოებისათვის არეფექტიანი იქნება. ეს უკანასკნელი კი, გარკვეული თვალსაზრისით, შეიძლება იყოს ბაზრის ჩავარდნის მიზეზი, რაც საბოლოო შედეგის მიხედვით მიგვანიშნებს ბაზრის მიერ რესურსების ეფექტიანად განაწილების უუნარობაზე, ბაზრის ფიასკოსა და ჩავარდნაზე.

ზემოაღნიშნული პროცესის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ 1. საბაზრო ძალაუფლების გამოყენება და 2. გარეგანი ეფექტის გაუთვალისწინებლობა (გარემოს დაბინძურება) ის ზოგადი ფაქტორებია, რომლებიც იწვევს საბაზრო ჩავარდნას, მის ფიასკოს, რის დასაბუთებაც გვინდოდა ამ საკითხის განხილვასას.

1. მომხმარებელთა არჩევანის თეორიის არსი

„ეკონომიკის პრინციპებში“ მოცემული ათი პრინციპიდან ერთ-ერთის მიხედვით, მომხმარებლების სურვილის დაკმაყოფილება დაკავშირებულია მათ მიერ საქონლისა და მომსახურების არჩევანის მოტივებთან.

მომხმარებელთა მიერ არჩევის მოტივი ემყარება განსაზღვრულ თეორიას, რომელიც ეკონომიკურ მეცნიერებაში ცნობილია მომხმარებელთა არჩევის თეორიის სახელწოდებით.

მომხმარებელთა არჩევის თეორია ემყარება იმ ალტერნატივებს (განსხვავებებს), რომელთა შორის არჩევის გაკეთება უხდებათ მომხმარებლებს.

მომხმარებელმა იმის შესაძენად, რაც მოსწონს, როგორც წესი, უნდა დათმოს ბევრი სხვა რამ, რომელიც აგრეთვე მოსწონს. ამ უკანასკნელის (რომელიც აგრეთვე მოსწონს) დათმობის ობიექტური მიზეზია შესაძლებლობების (რესურსების) შეზღუდულობა.

სარგებლიანობა გამოხატავს სიამოვნებას, კმაყოფილებას, რომელსაც მომხმარებლები განიცდიან ნაყიდი საქონლის ან მომსახურების გამოყენების დროს. მომსახურებაც არის მეცნიერული კატეგორია, რომელსაც მეცნიერები თეორიულ-პრაქტიკული თვალსაზრისით იყენებენ მომხმარებლების მიერ რესურსების განაწილების ანალიზის პროცესში და რომელიც გვიჩვენებს მომხმარებლების მიერ შეზღუდული რესურსების სწორი განაწილებისა და რაციონალური გამოყენების ხარისხს. თუ მომხმარებლების მიერ რესურსები რაციონალურად, სწორად არის განაწილებული, მაშინ მათი გამოყენება გვიჩვენებს მომხმარებლების მიერ შეზღუდული

რესურსების მოთხოვნილების დაკმაყოფილებასთან ოპტიმალურად მიახლოებას. მომხმარებელთა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების მატერიალური საფუძველია სხვადასხვა სახის საქონელი და მომსახურების საშუალებანი, რომელსაც ქმნის საზოგადოება.

სარგებლიანობის ცნება საზოგადოებრივ მეცნიერებაში შემოიღო ინგლისელმა ფილოსოფოსმა და სოციოლოგმა ჯონ (იერემია) ბენტამმა, რომელიც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა 1748-1832 წლებში. მან ჩამოაყალიბა მოძრაობა, რომელმაც მიიღო „უტილიტარიზმის“ სახელწოდება. უტილიტარიზმი (ლათ. utilitas –სარგებელი, გამორჩენა) ეკონომიკური აზრის მიმდინარეობაა, რომელსაც საფუძველად უდევს ნივთების, საგნების, პროცესების, მოვლენების შეფასება მათი სარგებლიანობის, გამოყენების მიხედვით. მიზნის მისაღწევად და მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად ჩვენ, საერთოდ, სარგებლიანობის შესახებ მოძღვრების ფესვები უნდა ვეძებოთ სწორედ უტილიტარიზმის მიმდინარეობაში, რომელიც ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში იყო დასავლეთის ერთ-ერთი გავლენიანი მიმართულება.

სარგებლიანობის შესახებ მოძღვრება განავითარეს საბაზრო ეკონომიკის ავსტრიული სკოლის ცნობილმა წარმომადგენლებმა: კ. მენგერმა, ე. ბემ-ბავერკმა, ფ. ვიზერმა და სხვებმა. ამ სკოლას ხშირად „ფსიქოლოგიურს“, ან „ზღვრული სარგებლიანობის“ სკოლასაც უწოდებენ.

„ზღვრული სარგებლიანობა“ არის სხვა თანაბარ პირობებში ყოველი დამატებითი ერთეულის (მაგ. წარმოების რომელიმე ფაქტორის), გამოყენებით მიღებული დამატებითი სარგებლიანობა. მაგალითად, ადამიანი ერთი ქურთუკის გამოყენების დროს იღებს გარკვეული ზომის სარგებლობას, ხოლო მეორე, მესამე და მეოთხე ქურთუკის გამოყენებისას დეზულობს უფრო მეტ დამატებით სარგებლიანობას და ა.შ.

ავსტრიული სკოლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი კ.

მენგერი ზღვრული სარგებლიანობის პრინციპის შემმუშავებლად ბერძენ ფილოსოფოსს არისტოტელეს თვლის.

„ზღვრული სარგებლიანობის“ თეორია, რომლის მიხედვით საქონლისა და მომსახურების ღირებულება სარგებლიანობის ხარისხით განისაზღვრება, უპირისპირდება ღირებულების კლასიკურ (შრომით) თეორიას, რომლის მიხედვით ღირებულება განისაზღვრება საზოგადოებრივად აუცილებელი შრომის დანახარჯებით. „ზღვრული სარგებლიანობის“ თეორიის მიხედვით საქონლისა და მომსახურების ღირებულების განსაზღვრის თაობაზე შეხედულებას იზიარებენ ავსტრიული სკოლის წარმომადგენლები კ. მენგერი და კ. ვიზერი.

„ზღვრული სარგებლიანობის“ თეორიის შემდგომი განვითარებით ორი განსხვავებული მიმდინარეობა ჩამოყალიბდა, მაგრამ მათ შენარჩუნებული აქვთ ძირითადი თეორიული პრინციპებისადმი ერთგულება. განსხვავება მხოლოდ სარგებლიანობის გაზომვის პრობლემასთან არის დაკავშირებული.

პირველი მიმდინარეობა ჩამოყალიბებულია კარდინალისტების სახელწოდებით, რომლებიც მეცნიერებას სთავაზობენ სარგებლიანობის აბსოლუტური სიდიდის გაზომვის ხელოვნურ საშუალებებს.

მეორე მიმართულებაა ორდინალისტები, რომლებიც კარდინალისტების საპირისპიროდ აღიარებენ სარგებლიანობის გაზომვის შეუძლებლობას.

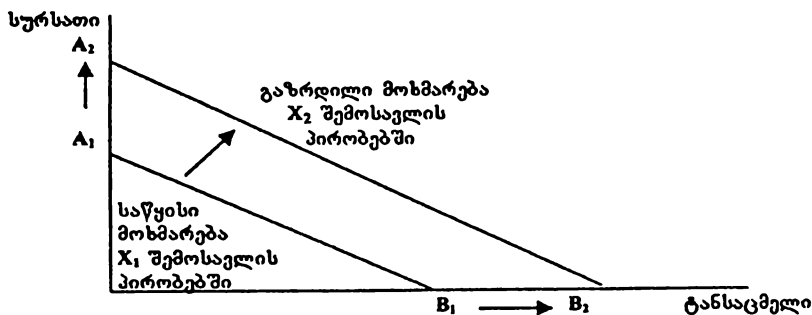
საქონლისა და მომსახურების ყიდვის შემთხვევაში მომხმარებლები იღებენ გადაწყვეტილებას, თუ რომელი საქონელი იყიდონ, რომელი მომსახურებით ისარგებლონ და, ფინანსური რესურსების შეზღუდულობის გამო, რომელზე თქვან უარი. აქდან ცხადია, მომხმარებლები ყველაფერს ვერ იყიდიან მათი ბიუჯეტის შეზღუდულობის გამო.

2. მომხმარებელთა შემოსავალი და მათი არჩევანის ცვლილება

წინამდებარე საკითხის გაშუქებისას ჩვენ დავასაბუთეთ, რომ საქონლისა და მომსახურების ყიდვის არჩევის პროცესში მომხმარებლების გადაწყვეტილების მიღების განმსაზღვრელია მათ ხელში არსებული რესურსების რაოდენობა და იმ საქონლის სარგებლიანობა, რომლის შეძენასაც ისინი აპირებენ. ახლა ვნახოთ და გავანალიზოთ, თუ როგორ გავლენას ახდენს მომხმარებელთა შემოსავლების ცვლილება მათ მიერ საქონლის შეძენის არჩევანზე.

უთქვამთ, მომხმარებელი იძენს ორი სახის საქონელს-სურსათს და ტანსაცმელს. დაუშვათ პირველი შემთხვევა, როცა მომხმარებელთა შემოსავალი იზრდება. სხვა თანაბარ პირობებში მომხმარებლებს შეუძლიათ არჩევიანი გააკეთონ ორივე სახის საქონლის მეტი რაოდენობით შეძენაზე. თუ მომხმარებელთა შემოსავლები საწყის ეტაპზე არის X_1 , მაშინ მოხმარების მრუდი იქნება A_1B_1 ხაზზე (წირზე), ხოლო თუ გაიზარდა და გახდა X_2 მაშინ ის გადაიხრება მარჯვნივ და მაღლა დაიკავებს A_2B_2 მდგომარეობას. აქედან ჩანს, რომ მოხმარების რაოდენობა შეიცვალა შემოსავლების გაზრდის საფუძველზე, მომხმარებელთა მიერ საქონლის გადიდებული რაოდენობით შეძენის გადაწყვეტილების შესაბამისად.

ეს პროცესი, გრაფიკულად წარმოდგენილია ნახ. 7.1-ზე.

ნახ. 7.1 შემოსავლის გავლენა მოხმარებაზე

აღსანიშნავია, რომ მომხმარებელი ყველა შემთხვევაში არ მოითხოვს ორივე სახის საქონლის მოხმარების გაზრდას ერთდროულად, თუმცა, ასეთი შემთხვევაც შეიძლება იყოს.

როდესაც მომხმარებელთა შემოსავლების გაზრდით იზრდება ერთი რომელიმე საქონლისა და მომსახურების შეძენის რაოდენობა, ასეთ საქონელს ეკონომისტები ნორმალურ საქონელს უწოდებენ. ჩვენი მაგალითის შემთხვევაში, “სურსათი” და “ტანსაცმელი” ნორმალურად უნდა ჩაითვალოს.

ახლა დავუშვათ მეორე შემთხვევა, როცა მომხმარებელი თანაბარი რაოდენობით ყიდულობს კარაქს და მარგარინს. თუ მომხმარებლებს შემოსავალი გაეზარდათ, მაშინ მათ საშუალება ეძლევათ გააკეთონ არჩევანი, რომ მეტი რაოდენობის კარაქი იყიდონ და ნაკლები რაოდენობის მარგარინი.

როგორც უკვე ვთქვით, თუ მომხმარებლები შემოსავლების გაზრდის შემთხვევაში ზრდიან რომელიმე ერთი სახის საქონლის შეძენის რაოდენობას, ასეთი სახის საქონელს ეკონომისტები ნორმალურ საქონელს უწოდებენ. ამ შემთხვევაში ნორმალური საქონელია კარაქი, მარგარინსკი, რომლის ყიდვა შეამცირეს მომხმარებლებმა მათი შემოსავლების ზრდასთან ერთად, მდარე საქონელი ეწოდება. მსოფლიოში საქონლის უმრავლესობა ნორმალურია.

შეიძლება გაკეთდეს ასეთი დასკვნა:

მომხმარებელთა არჩევანზე გავლენის მოხდენა შეუძლია საოჯახო ბიუჯეტის ისეთ წყაროებს, როგორიცაა ხელფასი, საბანკო ანაბრების განაკვეთის სიდიდე (ზომა), ფულადი დახმარება და სხვა. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ოჯახის ბიუჯეტი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს არჩევნის ცვლილებაზე.

3. ფასები და მომხმარებელთა არჩევანის ცვლილება

ახლა ვნახოთ, თუ რა გავლენას ახდენს მომხმარებელთა არჩევანზე საქონლისა და მომსახურების ფასების ცვლილება. საილუსტრაციოდ ისევ სურსათი და ტანსაცმელი ავიღოთ. ვთქვათ, მომხმარებლის შემოსავალია 100 ლარი. სურსათისა და ტანსაცმლის შეძენის საწყის ეტაპზე ფასების y დონის პირობებში მომხმარებლებს შეუძლიათ შეიძინონ X რაოდენობის საქონელი, ხოლო მოთხოვნის მრუდის მდებარეობა არის AB ხაზზე (წირზე). ვთქვათ, ორივე სახის საქონელზე ფასი შემცირდა 2-ჯერ. მაშინ მომხმარებლებს შეუძლიათ შეცვალონ არჩევანი X რაოდენობის საქონლის შეძენის თაობაზე და მის ნაცვლად იყიდონ $X+X=2X$ რაოდენობის საქონელი. ასეთი არჩევანის შესაძლებლობას მათ აძლევთ ორივე სახის საქონელზე ფასების ცვლილება (შემცირება). საპირისპირო არჩევანის გაკეთებას განაპირობებს ფასების გაზრდა. საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების ცვლილების (შემცირება-გაზრდის) გამო მომხმარებლების მიერ მიღებული გადაწყვეტილების საფუძველზე საქონლის ყიდვის არჩევანის შეცვლა შეგვიძლია გამოვსახოთ გრაფიკულად ნახ. 7.1-ის ანალოგიურად, ოღონდ ახალი მოხმარება აქ ზუსტად 2-ჯერ იქნება გაზრდილი.

ასეთი მსჯელობის შემდეგ შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა: მომხმარებელთა სასურველ საქონელზე ფასების ცვლილება გავლენას ახდენს მყიდველთა (მომხმარებელთა) გადაწყვეტილების საფუძველზე მათ მიერ გაკეთებული არჩევანის ცვლილებაზე ყიდვის გაზრდა – შემცირების თვალსაზრისით, რის ილუსტრირება და დასაბუთებაც გვინდოდა.

4. მომხმარებელთა ინდივიდუალური და საბაზრო მრუდები

ინდივიდუალური მომხმარებლები – საოჯახო მეურნეობები, როგორც ეკონომიკური სუბიექტები, თავიანთი შემოსავლების ხარჯვაზე გადაწყვეტილებას თავად იღებენ და მის საფუძველზე აკეთებენ არჩევანს. მომხმარებელთა მოთხოვნის მოცულობას განსაზღვრავს მათი შემოსავლების მოცულობა. აქედან გამომდინარე ისინი არჩევენ აკეთებენ, თუ რომელი სახის საქონელი შეიძინონ და რა მოცულობით. ეს დამოკიდებულია ფასზე, რომელსაც ისინი არ განსაზღვრავენ, რადგან ფასს განსაზღვრავს არა ინდივიდუალური, არამედ საბაზრო მოთხოვნა.

საბაზრო მოთხოვნის ზრდას ან შემცირებას, საერთოდ მის მოცულობას გვიჩვენებს საბაზრო მოთხოვნის მრუდი. საბაზრო მოთხოვნის მრუდი წარმოგიდგება როგორც ბაზარზე ყველა ინდივიდუალური მოთხოვნის ჯამი.

ვთქვათ, რომელიმე ნორმალური საქონლის ერთეულის ფასი 10 ლარია, ხოლო მისი შეძენის მსურველის შესაძლებლობა 200 ლარი. მაშინ მისი მოთხოვნის მოცულობა იქნება 20 ერთეულის ტოლი, ხოლო სხვა მომხმარებლისათვის, რომელსაც აქვს 400 ლარი, იქნება 40 ერთეულის ტოლი. ასეთ შემთხვევაში დასახელებული საქონლისა და ფასის პირობებში საბაზრო მოთხოვნის ერთობლივი მოცულობა იქნება $(20+40)$ 60 ერთეული.

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მოთხოვნის კანონი ბაზარზე ყოველთვის სრულდება ნორმალური საქონლისათვის. აქედან გამომდინარე, მოთხოვნის კანონის მიხედვით, თუ საქონლის ფასი გაიზარდა, მაშინ მოთხოვნა შემცირდება და ყველა ინდივიდუალური მოთხოვნის მრუდი გადაიხრება მარცხნივ და დაბლა. ასევე მარცხნივ და დაბლა იქნება გადახრილი საბაზრო მოთხოვნის მრუდიც, რადგან ის,

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, წარმოადგენს ინდივიდუალურ მოთხოვნათა ჯამს.

5. სრული ურთიერთშემცველი და სრული ურთიერთშემამავსებელი საქონელი

მომხმარებელთა მიერ საქონლისა და მომსახურების შეძენის დროს სწორი არჩევანის გაკეთებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს სრული ურთიერთშემცველი და სრული ურთიერთშემამავსებელი საქონლისა და მომსახურების საკითხის განხილვას და განსაზღვრას.

თუ ორი სახის საქონლიდან და მომსახურებიდან რომელიმე ერთის ფასის ზრდა იწვევს მეორეზე მოთხოვნების ზრდას, მაშინ ისინი სრული ურთიერთშემცველი საქონლებია. ასეთია მაგალითად, საქონლისა და ქათმის ხორცი, კარაქი და მარგარინი, ყავა და ჩაი და სხვა.

მართლაც, როდესაც ერთი სახის საქონლისა და მომსახურების ფასი იზრდება, მომხმარებელი იღებს გადაწყვეტილებას და აკეთებს არჩევანს: შედარებით ძვირ საქონელსა და მომსახურებას იგი შეცვლის შედარებით უფრო იაფით, რათა ნაკლები ხარჯებით დაიკმაყოფილოს მოთხოვნა. მომხმარებლები აქ იქცევიან და არჩევანს აკეთებენ ისე, როგორც ბიზნესმენები, რომლებსაც რაიმე რესურსზე ფასის ზრდა უბიძგებთ შეანაცვლონ იგი უფრო იაფი რესურსით და იგივე პროდუქცია დაამზადონ ნაკლები დანახარჯებით.

ანალოგიურად, როდესაც მომხმარებლები აკეთებენ არჩევანს, შეანაცვლონ ძვირად ღირებული საქონელი და მომსახურება იაფად ღირებულით, მაშინ ისინი მოთხოვნის დაკმაყოფილებისათვის საქონელს ყიდულობენ უფრო იაფად, ვიდრე ადრე.

ახლა განვიხილოთ და განვსაზღვროთ, თუ რა არის სრუ-

ლი ურთიერთშემავსებელი საქონელი და მომსახურება.

ვიციტ, რომ თუ რომელიმე საქონელსა და მომსახურებაზე ფასი გაიზარდა, მაშინ შემცირდება მათზე საბაზრო მოთხოვნის მოცულობა და გაიზრდება შემცვლელ საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნა. მაგრამ გარდა ამისა, ზემოთ განხილულ პროცესს სხვა თანამდევი ფაქტორიც ახასიათებს. ერთი საქონლის ფასის გაზრდა იწვევს სხვა, ამ საქონლის შემავსებელი საქონლის მოთხოვნის მოცულობის შემცირებას. ასე, მაგალითად, საერთოდ, მაგნიტოფონზე ფასების ზრდა იწვევს კასეტებზე მოთხოვნის შემცირებას, რადგან მათი გამოყენების სფერო იზღუდება (კასეტების გამოყენება მაგნიტოფონების გარეშე შეუძლებელია). ასევე, ყავის ფასის გაზრდა განაპირობებს მისი შემცვლელი ჩაის საბაზრო მოთხოვნის მოცულობის გაზრდას. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, განაპირობებს ყავის ჭიქის მოთხოვნის შემცირებას, რადგან მოიხსნება მისი გამოყენების საჭიროება ყავაზე მოთხოვნის შემცირების გამო. აქედან გამომდინარე, შეიძლება სრული შემავსებელი საქონლისა და მომსახურების განსაზღვრება შედეგაირად ჩამოყალიბდეს:

სრული ურთიერთშემავსებელია ისეთი საქონელი და მომსახურება, რომელთა გამოყენება ერთმანეთის გარეშე (როგორც მარჯვენა ფეხსაცმლის მარცხენას გარეშე გამოყენება) შეუძლებელია.

ჩვენ შემთხვევაში სრული ურთიერთშემავსებელი საქონელია კასეტა და ყავის ჭიქა, რადგან კასეტის გამოყენება შეუძლებელია მაგნიტოფონის გარეშე, ხოლო ყავის ჭიქის გამოყენება მიზანშეუწონელია ყავის მირთმევის გარეშე და სხვა.

1. წარმოების დანახარჯების არსი

საზოგადოების არსებობისა და განვითარებისათვის აუცილებელია მატერიალური დოვლათი და მომსახურება, რადგან მათი მოხმარების გარეშე ვერ იარსებებს იგი. ამასთან აღსანიშნავია, რომ ეს მატერიალური დოვლათი და მომსახურება ბუნებაში მზამზარეულად არ მოიპოვება. ისინი უნდა აწარმოონ საზოგადოების წევრებმა და კონკრეტულმა ადამიანებმა.

მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების წარმოების პროცესი მოითხოვს გარკვეულ საწარმოო დანახარჯებს, რომლებიც იყოფა განივთებული შრომის დანახარჯებად და ცოცხალი შრომის დანახარჯებად.

- 1) განივთებული შრომის დანახარჯებს მიეკუთვნება წარმოების იარაღების ღირებულების ნაწილი ამორტიზაციის სახით და ნედლეულისა და მასალების დანახარჯები.
- 2) ცოცხალი შრომის დანახარჯებს მიეკუთვნება ახალი ღირებულების ნაწილი, რომელიც შრომის ანაზღაურების წყაროს წარმოადგენს ხელფასის სახით.

ორივეს ჯამი კი, ე.ი. წარმოების იარაღების ღირებულების ნაწილი ამორტიზაციის სახით, ნედლეულისა და მასალების ღირებულება და გამოყენებული წარმოების მუშაკის შრომის ანაზღაურება ხელფასის სახით არის ის, რაც უჯდება ნაწარმი მწარმოებელს. ამიტომ ეს დანახარჯები მწარმოებლისათვის წარმოადგენს წარმოების დანახარჯებს, რომელიც მან გასწია მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების საწარმოებლად.

როგორც ვხედავთ, წარმოების დანახარჯები არის მა-

ტერიალური დოვლათისა და მომსახურების წარმოებაზე დახარჯული განიუთებული და ცოცხალი შრომის ფულადი დანახარჯების ჯამი.

წარმოების დანახარჯები (შინაარსისა და ფორმის ცვალებადობის) ხასიათის მიხედვით იყოფა:

- ა) მუდმივ დანახარჯებად;
- ბ) ცვალებად დანახარჯებად.

განვიხილოთ ამ დანახარჯების ეკონომიკური შინაარსი ცალ-ცალკე.

ა) მუდმივ დანახარჯებს მიეკუთვნება ის დანახარჯები, რომლებიც შინაარსით და ფორმით არ იცვლებიან და აქეთ ადგილი წარმოების მოცულობის ნებისმიერი ცვლილებისაგან დამოუკიდებლად. მუდმივ დანახარჯებს კონკრეტულად მიეკუთვნება:

1. ადმინისტრაციული პერსონალის ხელფასი;
2. კონტრაქტული საიჯარო ქირა;
3. საწარმოს დაცვის პერსონალის შრომის ანაზღაურების დანახარჯები და სხვა.

ბ) ცვალებად დანახარჯებს მიეკუთვნება ის დანახარჯები, რომლებიც იცვლებიან წარმოების მოცულობისა და, შესაბამისად, შექმნილი მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების რაოდენობის გადიდებასთან ერთად.

მაგალითად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რომელიმე სახის დოვლათისა და მომსახურების წარმოება მოითხოვს გარკვეული მოცულობის ცვალებად დანახარჯებს. ეს დანახარჯები შედგება შემდეგი ელემენტებისაგან:

1. დანახარჯები ნედლეულისა და მასალების შეძენაზე;
2. დანახარჯები სათბობსა და ენერგიაზე;
3. დანახარჯები მუშის შრომის ანაზღაურებაზე ხელფასის სახით;
4. წარმოების იარაღების ამორტიზაციის დანახარჯები

და სხვა (ამ დანახარჯების რაოდენობა სხვადასხვაგვარია).

წარმოების დანახარჯების ამ ცალკეული ელემენტების ხვედრით წილს წარმოების საერთო დანახარჯებში განსაზღვრავს შესაბამისი სტრუქტურა, რომელიც სხვადასხვა დარგის საწარმოებში განსხვავებულია. ასე, მაგალითად:

1. ჰიდროელექტროსადგურებში და მომპოვებელ მრეწველობაში ყველაზე მეტი ხვედრითი წილი უჭირავს ამორტიზაციის დანახარჯებს;
2. მსუბუქი და კვების დარგის საწარმოებში მეტი ხვედრითი წილი უჭირავს დანახარჯებს ნედლეულსა და მასალებზე;
3. ზუსტი მანქანათმშენებლობის საწარმოებში ყველაზე დიდია ხელფასზე დანახარჯები;
4. თბოელექტროსადგურებსა და მეტალურგიაში დიდი ხვედრითი წილი უჭირავს დანახარჯებს სათბობსა და ენერგიაზე და ასე შემდეგ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ წარმოების სტრუქტურის სწორად, მეცნიერულად დასაბუთებულად განსაზღვრას დიდი მნიშვნელობა აქვს სამეურნეო ცხოვრებაში, რადგან იგი ქმნის კარგ პირობებს წარმოების დანახარჯების ცალკეული ელემენტების შემცირების ძირითადი გზებისა და მიმართულებების სწორად დასახეისა და განსაზღვრისათვის.

2. წარმოების დანახარჯების კლასიფიკაცია

სამეურნეო პრაქტიკაში არსებობს წარმოების დანახარჯების შემდეგი სახის კლასიფიკაცია და სახეები:

1. ალტერნატიული დანახარჯები;
2. აშკარა და ფარული ანუ იმპლიციტური დანახარჯები;
3. მთლიანი და საშუალო დანახარჯები;

4. ზღერული დანახარჯები;

5. გარე და შიდა დანახარჯები.

განვიხილოთ ამ დანახარჯების არსი ცალ-ცალკე სახეების მიხედვით.

1) ალტერნატიული დანახარჯები

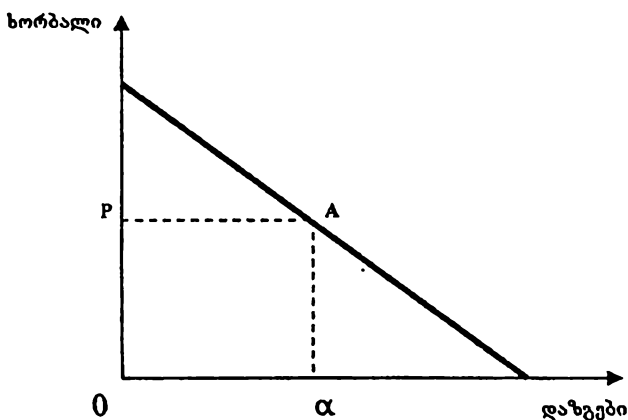
ეკონომიკაში სიტყვა „ალტერნატივა“ რამოდენიმე შესაძლებლობიდან ისეთი ვარიანტის არჩევაა, რომელსაც ეკონომიკური უპირატესობა აქვს. მაგალითად, თუ რომელიმე საქონლისა და მომსახურების საწარმოებლად ეკონომიკური უპირატესობის გათვალისწინებით უკვე არჩეულია რომელიმე რესურსი, მაშინ გამორიცხულია სხვა ალტერნატიული რესურსის გამოყენების შესაძლებლობა. აქედან გამომდინარე, იმ გათვალისწინებულ დანახარჯებს, რომელიც უნდა იქნას გაწეული უკვე არჩეული საქონლისა და მომსახურების საწარმოებლად, „ალტერნატიული დანახარჯები“ ეწოდება.

აღნიშნული მსჯელობის საილუსტრაციოდ შეიძლება ასეთი მაგალითის მოყვანა.

ვთქვათ, ქვეყანაში აწარმოებენ მხოლოდ ა) ხორბალს და ბ) დაზგებს. იმ შემთხვევაში თუ სურთ ხორბლის წარმოების გაზრდა, უნდა შეამცირონ დაზგების წარმოება, ე.ი. დაზგების წარმოების შემცირებული ნაწილის ხარჯზე უნდა მოხდეს ხორბლის წარმოების გადიდება. პირიქით, თუ სურთ დაზგების წარმოების გადიდება, უნდა შეამცირონ ხორბლის წარმოება, ე.ი. ხორბლის წარმოების შემცირებული ნაწილის ხარჯზე უნდა მოხდეს დაზგების წარმოების გადიდება.

ამ მაგალითიდან ჩანს, რომ საზოგადოებამ ორი ალტერნატივიდან უნდა აირჩიოს ერთი. ა) ალტერნატივის არჩევისას რესურსები მოხმარდება უფრო მეტად ხორბლის წარმოებას, ხოლო ბ) ალტერნატივის არჩევის დროს კი

დაზგების წარმოებას და ა.შ. ამ ალტერნატივების ურთიერთ-დამოკიდებულების გამოსახატავად გამოიყენება „საწარმოო შესაძლებლობის მრუდი“, რომელიც გრაფიკულად შემდეგნაირად გამოისახება:

ნახ. 8.1 საწარმოო შესაძლებლობათა მრუდი

როგორც გრაფიკიდან ჩანს, საწარმოო შესაძლებლობის მრუდის ყოველი წერტილი გამოხატავს ხორბლისა და დაზგების წარმოების მოცულობას.

თუ სხვადასხვა კომბინაციის დროს საწარმოო შესაძლებლობის მრუდი ეშვება ქვემოთ მარცხნივ, მაშინ ეცემა დაზგების წარმოება და იზრდება ხორბლის წარმოება და პირიქით, თუ საწარმოო შესაძლებლობის მრუდი ეშვება მარჯვნივ და ქვემოთ, მაშინ იზრდება დაზგების წარმოება და მცირდება ხორბლის წარმოება. ამ შემთხვევაში დაზგების წარმოებას წინანდელზე მეტი რესურსი ხმარდება. წარმოების დანახარჯთა ამ ურთიერთკავშირს „იზოკვანტი“ ეწოდება. სამეურნეო პრაქტიკაში არის შემთხვევა, როცა ალტერნატივის რაოდენობა ორზე მეტია, ე.ი. მრავალია, რაც იმას ნიშნავს, რომ საზოგადოებას აქვს ალტერნატივის

არჩევის რამდენიმე შესაძლებლობა.

ყოველივე აქედან გამომდინარე, ქვეყანას არ შეუძლია განუზომლად გაზარდოს წარმოება რესურსების შეზღუდულობის გამო. რესურსების შესაძლებლობა განაპირობებს წარმოების შეზღუდვის ნიშს.

2) აშკარა და უარული ანუ იმპლიციტური დანახარჯები

წარმოების დანახარჯების ეს სახე იყოფა: ა) აშკარა და ბ) ფარულ ანუ იმპლიციტურ დანახარჯებად.

ა) აშკარა ხარჯები არის ის ალტერნატიული ხარჯები, რომლებიც აშკარად ფულადი გადასახადის ფორმას იღებს და ხმარდება წარმოების ფაქტორების შესყიდვას, აგრეთვე, ეძლევათ შუალედური პროდუქციის მიმწოდებლებს. ამის გამო ასეთი სახის დანახარჯებს ცხად დანახარჯებსაც უწოდებენ, რადგან ის ფირმებს რეალურად სჭირდებათ ფულადი ფორმით წარმოების ფაქტორების შესაძენად. წარმოების აშკარა, ანუ ცხად დანახარჯებს მიეკუთვნება:

1. მუშის ხელფასი;
2. სავაჭრო ფირმის საკომისიო გადასახდელები;
3. მენეჯერთა შრომის ანაზღაურების ხარჯები;
4. საბანკო მომსახურების შრომის ანაზღაურების ხარჯები;
5. ჰონორარები იურიდიული კონსულტაციებისათვის;
6. სატრანსპორტო დანახარჯების განაღდება და ა. შ.

ბ) ფარული ანუ იმპლიციტური დანახარჯები არის საწარმოს, ფირმის საკუთრებაში არსებული რესურსების გამოყენების ის ალტერნატიული ხარჯები, რომლებიც კონტრაქტში არაა გათვალისწინებული. ეს ხარჯები ანაზღაურებას არ ექვემდებარება. ასეთი სახის დანახარჯები არაცხადი დანახარჯებია, რადგან ისინი ფირმებს რეალურად

რად ფულადი ფორმით არ ჭირდებათ წარმოების ფაქტორების შესაძენად. მაგალითად, ფირმა, რომელიც იყენებს თავის შენობას, თვითონ არის მისი მესაკუთრე და გადასახადს არ იხდის. ფარული (არაცხადი) ანუ იმპლიციტური ხარჯები ფირმის საბუღალტრო ანგარიშგებაში არ აისახება. წარმოების აშკარა და იმპლიციტური ანუ ფარული (არაცხადი) დანახარჯების სწორ გაგებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ფირმის მოგების განსაზღვრისათვის. ფირმის მთლიანი შემოსავლიდან აშკარა (ცხადი) და ფარული დანახარჯების ჯამის გამოქვითვის შემდეგ დარჩენილი თანხა არის წმინდა ეკონომიკური მოგება.

ფირმის წმინდა ეკონომიკური მოგება განსხვავდება ბუღალტრული მოგებისაგან. ფირმის ბუღალტრულ მოგებას ეღებულობთ იმ შემთხვევაში, როცა მთლიან შემოსავალს გამოვაკლებთ მხოლოდ აშკარა ანუ ცხად დანახარჯებს, ე.ი. ფირმის ბუღალტრული მოგება მეტია წმინდა ეკონომიკურ მოგებაზე. ეს განსხვავება მკაფიოდ ჩანს ქვემოთ მოყვანილ ფორმულაში:

წმინდა ეკონომიკური მოგება = ბუღალტრული მოგება – ფარული ანუ არაცხადი დანახარჯები.

3) მთლიანი და საშუალო დანახარჯები

ფირმის საქმიანობის ანალიზისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს წარმოების მთლიანი და საშუალო დანახარჯების გაანგარიშებას.

მთლიანი დანახარჯები სხვა არაფერია, თუ არამუდმივი და ცვალებადი დანახარჯების ჯამი. თუ სიმბოლურად მუდმივ დანახარჯებს აღვნიშნავთ C-თი და ცვალებად დანახარჯებს – V-თი, მათ ჯამს K-თი და საშუალო დანახარჯს – P-თი, ასეთ შემთხვევაში $K=C+V$.

საშუალო დანახარჯები არის პროდუქციის ერთეუ-

ლის წარმოებაზე გაწეული დანახარჯები და გაიან-გარიშება მთლიანი დანახარჯების გაყოფით გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობაზე. ეთქვათ, გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობა არის n . მაშინ:

$$\text{მთლიანი საშუალო დანახარჯი } P = \frac{C+V}{n} = \frac{K}{n}.$$

საშუალო დანახარჯები იყოფა მუდმივ საშუალო და ცვალებად საშუალო დანახარჯებად.

მუდმივ საშუალო დანახარჯები მიიღება მუდმივი დანახარჯების გაყოფით გამოშვებული პროდუქციის საერთო რაოდენობაზე, ხოლო ცვალებადი საშუალო დანახარჯები კი ცვალებადი დანახარჯების გაყოფით გამოშვებული პროდუქციის მთლიან რაოდენობაზე. ისინი ფორმულით შემდეგნაირად გამოსახება:

$$1. \text{ მუდმივი საშუალო დანახარჯი } P = \frac{c}{n};$$

$$2. \text{ ცვალებადი საშუალო დანახარჯი } P = \frac{v}{n}.$$

იმის გამო, რომ მუდმივი დანახარჯების რაოდენობა დამოკიდებული არ არის გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობაზე, ამიტომ პროდუქციის გამოშვების ზრდასთან ერთად მუდმივი დანახარჯები ანუ მთლიანი მუდმივი და საშუალო მუდმივი დანახარჯები მცირდება წილადის თვისებიდან გამომდინარე.

4) წარმოების ზღვრული დანახარჯები

საქმიან და უნარიან მეწარმეს დამატებით გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობასთან დაკავშირებული დამატებითი დანახარჯების საკითხი უფრო აინტერესებს, ვიდრე

გამოშვებული პროდუქციის ერთეულზე გაწეული საშუალო დანახარჯები. დამატებითი დანახარჯები ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნობილია „ზღვრული დანახარჯების“ სახელწოდებით.

ზღვრული დანახარჯები ისეთი დამატებითი დანახარჯებია, რომლებიც დაკავშირებულია განსაზღვრული მოცულობის ზევით ერთი ერთეულით უფრო მეტი პროდუქციის გამოშვებასთან. ამრიგად, ზღვრული დანახარჯები იწვევენ იმ დანახარჯების ცვლილებებს, რომლებიც დაკავშირებულია წარმოების მოცულობის ერთი ერთეულით გადიდებასთან ან შემცირებასთან. მაშასადამე, ზღვრული დანახარჯები დაკავშირებულია დამატებითი პროდუქციის წარმოებასთან, ე.ი. დამატებითი მოგების მიღებასთან.

5) გარე და შიდა დანახარჯები

ყოველი ფირმა საქონლის წარმოებისა და მომსახურების გაწევისათვის ეწევა გარე და შიდა დანახარჯებს. გარე დანახარჯები მთლიანი დანახარჯების ის ნაწილია, რომელსაც ფირმა გაიღებს გარეთ შეძენილი მატერიალური და შრომითი რესურსებისათვის. შიდა დანახარჯები ფირმის მთლიანი დანახარჯების ის ნაწილია, რომელიც მოიცავს ფირმის საკუთარ შიდა მატერიალურ და შრომით რესურსებს. მაგალითად, ფირმამ გამოსაშვები პროდუქციისათვის დეტალი თვითონ დაამზადა. სოფლის მეურნეობაში საკუთარი პროდუქციის ნაწილი - თესლი, ფურაჟი ადგილზე გამოიყენა შემდგომი წარმოებისათვის. მაღაზიის პატრონმა თვითონ ივაჭრა და ასე შემდეგ. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს შიდა დანახარჯებთან. ასეთი დანახარჯები ალტერნატიული დანახარჯების სახეა.

ბუნებრივია, ყოველი მეწარმე – მესაკუთრე ეძებს დანახარჯების შემცირებისა და ოპტიმალური გამოყენების

გზებს. ამ მიმართულებით ის არჩევს ვარიანტებს. ირჩევს საუკეთესო ვარიანტს, ე.ი. ირჩევს რაციონალურ გზებს.

3. წარმოების დანახარჯები მოკლევადიან და ბოძელვადიან პერიოდებში

თანამედროვე ეტაპზე შეზღუდული ბუნებრივი რესურსების პირობებში დიდი მნიშვნელობა აქვს საწარმოო შესაძლებლობების სწორად გამოყენებას. საზოგადოებაში წარმოებული პროდუქცია შეიძლება პირობითად დაიყოს ორ ნაწილად: წარმოებული „საქონელი და მომსახურება დღეისათვის“ და წარმოებული „საქონელი და მომსახურება მომავლისათვის“.

- 1) „საქონელს დღეისათვის“ მიეკუთვნება კვების პროდუქტები, ტანსაცმელი და საყოფაცხოვრებო მოხმარების ნივთები და მომსახურება.
- 2) „საქონელს მომავლისათვის“ მიეკუთვნება წარმოების საშუალებები, მეცნიერული გამოკვლევები, განათლება და სხვა.

მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაში ორივე სახის საქონელს და მომსახურებას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ საჭიროა ორივეს წარმოების გადიდება. ამასთან, რესურსების შეზღუდულობა საზოგადოებას აყენებს არჩევის წინაშე, ამ ორი ალტერნატივიდან რომელს მიაინიჭოს უპირატესობა. შეიძლება ითქვას, რომ დღეისათვის უპირატესობა პირველ ვარიანტს, საქონლის წარმოებას ენიჭება. მაგრამ მეორე ვარიანტს არ შეიძლება ყურადღება არ მიექცეს, რადგან „საქონლის წარმოებამომავლისათვის“ გულისხმობს წარმოების საშუალებების წარმოებას, მეცნიერულ კვლევებს, ახალი ტექნოლოგიების შემუშავებას და სხვა, რომლებიც ეკონომიკური ზრდის უმთავრესი ფაქტორია. ამ ვარიანტების შერჩევა საწარმოო შესაძლებლობე-

ბის მრუდის მარცხნივ და მარჯვნივ გადახრით შეიძლება დაეაფიქსიროთ გრაფიკულად. აქ დავინახავთ, თუ რომელ ვარიანტს ეძლევა უპირატესობა.

არც ერთი ფირმა არ ღებულობს ერთხელ და სამუდამოდ შეუცვლელ ეკონომიკურ გადაწყვეტილებას. ისინი ეძებენ საწარმოო შესაძლებლობის ეფექტიან ვარიანტს. როცა ისინი მიაგნებენ ასეთ ვარიანტს, მაშინ დგება არსებული საწარმოო შესაძლებლობის ახალი ეფექტიანი ვარიანტით შეცვლის საკითხი. საწარმოო შესაძლებლობის ახალი, უკეთესი ვარიანტი თავისთავად მოითხოვს წარმოების ფაქტორების ნაწილობრივ ან სრულად შეცვლას.

წარმოების ფაქტორების შეცვლა წარმოებს მოკლევადიან პერიოდში და გრძელვადიან პერიოდში.

- 1) საწარმოო შესაძლებლობის შეცვლის მოკლევადიანი პერიოდი დროის ის მონაკვეთია, რომლის განმავლობაშიც მიმდინარეობს ამა თუ იმ ფირმის განკარგულებაში არსებული საწარმოო რესურსების მხოლოდ ნაწილობრივ შეცვლის პროცესი;
- 2) საწარმოო შესაძლებლობის შეცვლის გრძელვადიანი პერიოდი დროის ის მონაკვეთია, რომლის განმავლობაშიც მიმდინარეობს ამა თუ იმ ფირმის განკარგულებაში არსებული საწარმოო რესურსების მთლიანად შეცვლის პროცესი.

აღნიშნულის შესაბამისად წარმოების დანახარჯებიც იყოფა მოკლევადიანი პერიოდის წარმოების დანახარჯებად და გრძელვადიანი პერიოდის წარმოების დანახარჯებად.

მოკლევადიანი პერიოდის წარმოების დანახარჯებია:

- ა) ცოცხალი შრომის ანაზღაურებაზე გაწეული დანახარჯები – ხელფასი;
- ბ) ნედლეულზე, მასალებზე, ენერგიაზე გაწეული დანახარჯები.

გრძელვადიანი პერიოდის წარმოების დანახარჯებია:

- ა) დანახარჯები მანქანებზე;
- ბ) დანახარჯები მოწყობილობაზე;
- გ) დანახარჯები შენობა-ნაგებობაზე, განათლებაზე, მეცნიერულ კვლევაზე და სხვა.

სამეურნეო პრაქტიკაში განასხვავებენ მოკლე პერიოდის ზღვრულ დანახარჯებს და ხანგრძლივი პერიოდის ზღვრულ დანახარჯებს. მოკლე პერიოდის ზღვრული დანახარჯები გამოხატავენ დამატებითი ერთეული პროდუქციის წარმოებისათვის გაწეულ მოკლე პერიოდის დანახარჯებს.

ხანგრძლივი პერიოდის ზღვრული დანახარჯები გამოხატავენ დამატებითი ერთეული პროდუქციის წარმოებისათვის გასაწევ ხანგრძლივი პერიოდის დანახარჯებს.

თემა №9
შირშია კონკურენტულ ბაზარზე

1. კონკურენტული ბაზრის არსი და თვისებები

საერთოდ, ბაზარი გულისხმობს საქონლისა და მომსახურების გამყიდველებისა და მყიდველების ჯგუფებს, რომლებიც ერთმანეთს ხდებიან განსაზღვრულ დროს და ადგილზე რეალიზაციის მიზნით. ბაზარზე გამყიდველებისა და მყიდველების ჯგუფის სარგებლიანი საქმიანობის საფუძვლის განმსაზღვრელია ბაზრის კონკურენციის ხარისხი.

არსებობს კონკურენტული და არაკონკურენტული ანუ მონოპოლისტური ბაზარი.

კონკურენტულია ბაზარი, რომელშიც ერთნაირი, იდენტური (ერთი და იგივე) საქონლისა და მომსახურების მრავალი გამყიდველ-მყიდველი მონაწილეობს და თითოეული მათგანი უმნიშვნელო გავლენას ახდენს საქონლისა და მომსახურების ფასზე, ვინაიდან სხვა გამყიდველები და მყიდველებიც ასეთსავე საქონელს ყიდნიან და ყიდულობენ. აღნიშნულის გამო გამყიდველს არა აქვს საბაზრო ფასზე დაბალი ან მაღალი ფასის დადების საშუალება, რადგან თუ ფასს აწევს, მაშინ მყიდველები ნაკლებ ფასად ნებისმიერი სხვა გამყიდველისაგან იყიდნიან საქონელს. ასევე, ცალკეულ მყიდველებსაც ცალ-ცალკე არ შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ საქონლისა და მომსახურების ფასზე, რადგან ისინი მათი მცირე ნაწილის მყიდველები არიან. კონკურენტულ ბაზარს ზოგჯერ სრულყოფილ ბაზარსაც უწოდებენ.

კონკურენტულ ბაზარს შემდეგი სამი მნიშვნელოვანი თვისება ახასიათებს:

1. კონკურენტულ ბაზარზე მონაწილეობს მრავალი გამყიდველი და მყიდველი, რომელთაგან არც ერთს არ უკავია ბაზრის მნიშვნელოვანი სეგმენტი, ამიტომ არ შეუძლიათ

ბაზარს უკარნახონ თავიანთი ფასები;

2. სხვადასხვა გამყიდველისაგან შემოთავაზებული საქონელი და მომსახურება ძირითადად იდენტურია (ერთნაირია);

ამ თვისებებიდან გამომდინარე თითოეული გამყიდველი და მყიდველი საბაზრო ფასს ისე იღებს, როგორც მოცემულს, ამიტომ მათ ფასების მიმღებებს უწოდებენ.

3. კონკურენტულ ბაზარზე თითოეულ ფირმას თავისუფლად შეუძლია ბაზარზე შესვლა და იქიდან გამოსვლა;

ამ პირობის შესაბამისად, ნებისმიერ მსურველს შეუძლია შექმნას ფირმა და შევიდეს კონკურენტულ ბაზარზე ასევე, შეუძლია შეწყვიტოს საქმიანობა და გავიდეს იქიდან.

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კონკურენტულ ბაზარზე გამყიდველსა და მყიდველს ერთნაირი პირობები აქვთ შექმნილი მიიღონ ინფორმაცია ყოველგვარი ცვლილებების შესახებ.

სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში არც ერთ ფირმას არა აქვს არჩევანი, თუ რა ფასში გაყიდოს საქონელი. საქონელი იყიდება ბაზარზე ჩამოყალიბებული ფასის მიხედვით.

2. კონკურენციის მნიშვნელობა და კონკურენტული ფირმის შემოსავალი

საბაზრო ეკონომიკა კონკურენციაზე დამყარებული ეკონომიკური სისტემაა. აქ ეკონომიკური ტრიადის – რა ვაწარმოთ, როგორ ვაწარმოთ, ვისთვის ვაწარმოთ - პროცესი მძაფრი კონკურენციის პროცესში მიმდინარეობს. კონკურენცია უბიძგებს მწარმოებელს აწარმოოს ის პროდუქცია, რომელზეც მოთხოვნა არსებობს. სხვანაირად მას გაკოტრება ემუქრება. ასევე, მწარმოებელი უნდა

შეეცადოს უმცირესი დანახარჯებით მიიღოს მაქსიმალური შედეგი. წარმოებული პროდუქცია უნდა იყოს მაღალი ხარისხის, რადგან ამის გარეშე იგი ბაზარზე ნაკლებ-კონკურენტუნარიანი აღმოჩნდება.

კონკურენციის პროცესში ცალკეული ადამიანების და მათი ჯგუფების ეკონომიკური ინტერესები ერთმანეთს უპირისპირდება და მათ შორის ყალიბდება მეტოქეობა კაპიტალის მომგებიანად გამოყენების თვალსაზრისით.

კონკურენციას მრავალი დადებითი თვისება აქვს. წარმოების პროცესში კონკურენცია რომ არ იყოს, მაშინ შეიძლება ჩვენ პროდუქციის ერთეულზე მეტის გადახდა დაგეჭირებოდა. კონკურენცია როგორც გამყიდველის, ისე მყიდველის ინტერესებს ეხება და ორივესათვის სასარგებლოა (მომგებიანია). შეიძლება ითქვას, რომ კონკურენცია თავისუფალი მეწარმეობის ქვაკუთხედი.

კონკურენცია მეწარმეობის პროცესში წარმატების მიღწევის საშუალებაა. მოგების მაქსიმიზაციის სურვილი მეწარმეებს აიძულებთ ნაკლები დანახარჯებით მეტი შედეგი მიიღონ, ეს კი წარმოებაში ახალი ტექნიკის, ტექნოლოგიების დანერგვის საფუძველზე მიიღწევა. კონკურენციულ პროცესში გამარჯვება მოითხოვს, რომ თითოეულ მეწარმეს ჰყავდეს კვალიფიციური მუშაკები. ყოველივე აღნიშნულთან ერთად აუცილებელია შრომის პროცესის სრულყოფილი მართვა – მენეჯმენტი.

ჩამოთვლილი მომენტები იძლევა პროდუქციის ერთეულზე დანახარჯების შემცირების საშუალებას, რაც საბოლოო ჯამში ფასების შემცირების საფუძველია. შემცირებული ფასით წარმოებული პროდუქცია, ბუნებრივია, ჩქარა იყიდება და მოგების მიღების რეალური პროცესი მალე ხდება ხილული ფაქტი. უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, კონკურენცია ხელს უწყობს წარმოების ეფექტიანობას. ესგულისხმობს წარმოების საშუალებების სრულყოფილად, ახლებურად

გამოყენების საფუძველზე მცირე დანახარჯებით მაქსიმალური შედეგის მიღებას. ამ თვალსაზრისით კონკურენცია მწარმოებელთა ინტერესებს ემსახურება და ხელს უწყობს მოგების მაქსიმიზაციას. აღსანიშნავია, რომ კონკურენციის დიდი მნიშვნელობა მხოლოდ ზემოთ აღნიშნული შედეგებით არ ამოიწურება. იგი საქონლის ხარისხის ამაღლებისა და ასორტიმენტის მრავალფეროვნების მძლავრი და ქმედითი ფაქტორია.

ცნობილია, რომ რაც უფრო მაღალი ხარისხის მქონეა საქონელი, მით უფრო ჩქარდება მისი რეალიზაცია. ეს მომენტი აიძულებს მეწარმეს დღენიდან იზრუნოს მაღალხარისხიანი საქონლის წარმოებისათვის. იწვევს მეწარმეებს შორის მეტოქეობას, შეჯიბრებას, რაც წარმოების განვითარების საფუძველია. კონკურენციის პროცესში დგება საკითხი, თუ ვინ უკეთ მოემსახურება მყიდველს (მომხმარებელს) და დააკმაყოფილებს მის გემოვნებას. ამ პროცესში გამარჯვებულის ჯილდოა მაღალი შედეგი, ხოლო დამარცხებულის ხვედრია ზარალი, რომელიც ხშირად გაკოტრებით მთავრდება.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ: საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კონკურენცია ხელს უწყობს და აძლიერებს მწარმოებლებს შორის მეტოქეობას საქონლისა და მომსახურების მეტი რაოდენობითა და მაღალი ხარისხით წარმოების საქმეში. კონკურენცია საუკეთესო საშუალებაა ერთეულ საქონელზე დანახარჯების შემცირებისა და, აქედან გამომდინარე, ფასების შემცირებისათვის. დაბალი ფასებით კი, როგორც ცნობილია, ყველა მომხმარებელი იგებს ამიტომ კონკურენციის პრაქტიკული მნიშვნელობა განუზომლად დიდია.

3. კონკურენტული ფირმის მოგების მაქსიმიზაცია და მისი მიწოდების მრუდი

კონკურენტულ ბაზარზე ყოველი კონკრეტული ფირმა ისე მოქმედებს, როგორც სხვა და ისწრაფვის თავისი მოგების მაქსიმიზაციისაკენ. კონკურენტული ფირმის მოგების მაქსიმალური სიდიდე მისი მთლიანი შემოსავლისა და მთლიანი დანახარჯის სხვაობის ტოლია. იმის ასახსნელად, თუ როგორ და რა გზით აღწევს პრაქტიკულად კონკურენტული ფირმა თავის მიზანს – მოგების მაქსიმიზაციას, განვიხილოთ რომელიმე პირობითი ფირმის შემოსავალი.

ვთქვათ, ღვინის მწარმოებელი ფირმა „წინანდალი“ აწარმოებს n დკლ. ღვინოს და 1 დკლ-ს ყიდის x საბაზრო ფასად. ასეთ შემთხვევაში ფირმის მთლიანი შემოსავალი იქნება $y = nx$.

თუ ფირმა ამზადებს 1000 დკლ ღვინოს და 1 დკლ-ს ყიდის 10 ლარად, მაშინ ფირმის მთლიანი შემოსავალი იქნება $y = 1000 \times 10 = 10.000$ ლარი. ჩვენ შემთხვევაში ვინაიდან „წინანდალის“ მიერ წარმოებული ღვინის რაოდენობა და მსოფლიო ბაზარზე მიწოდებული მოცულობა ძალზე მცირეა, ამიტომ იგი 1 დკლ-ზე ფასს იღებს, როგორც საბაზრო პირობით განსაზღვრულს, ჩვენს შემთხვევაში 10 ლარს 1 დკლ-ზე. ფაქტიურად ეს იმას ნიშნავს, რომ ფირმა „წინანდალის“ მიერ წარმოებული ღვინის ფასი არაა დამოკიდებული წარმოების დანახარჯზე.

იმის გასაგებად, თუ როგორ გამოიყურება ფირმის მთლიანი, საშუალო და ზღვრული შემოსავალი, რამდენ შემოსავალს იღებს ფირმა ღვინის 1 დკლ-დან და რამდენ დამატებით შემოსავალს წარმოების 1 დკლ-ით გაზრდის შემთხვევაში, განვიხილოთ ცხრილში მოყვანილი მონაცემები:

ფირმის წარმოებისა და შემოსავლების მაჩვენებლები

წარმოებული ღვინის საერთო რაოდენობა (n)	ფასი 1 ღელ-ზე (x)	მთლიანი შემოსავალი (y=nx)	საშუალო შემოსავალი (y:n)	ზღვრული შემოსავალი (p)
1	2	3	4	5
1 ღელ	6 ლარი	6 ლარი	6 ლარი	6 ლარი
2	6	12	6	6
3	6	18	6	6
4	6	24	6	6
5	6	30	6	6
6	6	36	6	6
7	6	42	6	6
8	6	48	6	6

ბას (n), მე-2 სვეტი – 1 ღელ. ღვინის ფასს (x) მე-3 სვეტი ფირმის მთლიან შემოსავალს (nx), მე-4 სვეტი – ფირმის საშუალო შემოსავალს (y:n), ხოლო მე-5 სვეტი – ფირმის ზღვრულ შემოსავალს. რადგან ღვინის ფასი 6 ლარია, ამიტომ მთლიანი შემოსავალი ღვინის ფასის – 6 ლარისა და ღვინის რაოდენობის ნამრავლის ტოლია.

მე-4 სვეტში მოცემული საშუალო შემოსავალი მთლიანი შემოსავლის გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობაზე განაყოფის ტოლია, მე-5 სვეტში კი მოცემულია ზღვრული შემოსავალი, რომელიც წარმოადგენს მთლიან შემოსავალზე დამატებით შემოსავალს, რომელიც მიღებულია დამატებითი ერთეულის გაყიდვის შედეგად.

ეს გაანგარიშება სამართლიანია არა მხოლოდ კონკურენტული ფირმისათვის, არამედ სხვა სახის ფირმებისათვისაც.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მთლიანი შემოსავალი

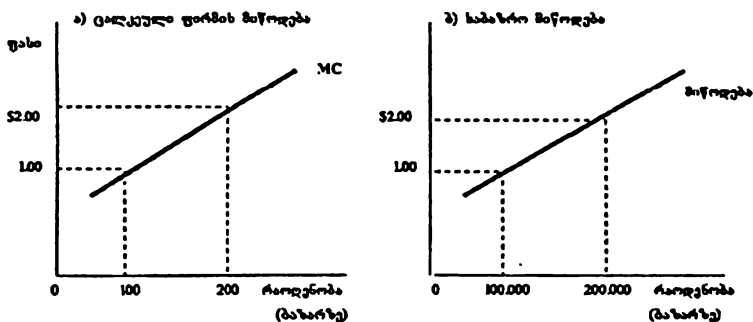
პროდუქციის რაოდენობისა და ფასის ნამრავლის ტოლია, საშუალო შემოსავალი კი მთლიანი შემოსავლის პროდუქციის რაოდენობაზე განაყოფის ტოლია. აქედან გამომდინარე, ყველა ფირმის საშუალო შემოსავალი საქონლის ფასის ტოლია. აშკარა ფაქტია, რომ როგორც სხვები, ისე კონკურენტული ფირმა „წინანდალი“ თავისი მოგების მაქსიმიზაციის მიზნით აორმაგებს, ასამმაგებს ღვინის წარმოებას და ფასი უცვლელი რჩება. ასეთ შემთხვევაში შესაბამისად გაიზრდება ფირმის მთლიანი შემოსავალი.

მაგალითად, გაორმაგების შემთხვევაში მისი მთლიანი შემოსავალი იქნება (2000×10) 20000 ლარი, გასამმაგების შემთხვევაში (3000×10) 30000 ლარი და ა.შ. ე.ი. ფირმა ახდენს მოგების მაქსიმიზაციას. აქ იმასაც ვხედავთ, რომ ფირმის მთლიანი შემოსავალი წარმოებული პროდუქციის რაოდენობის პროპორციულია.

ახლა მას შემდეგ, რაც დავინახეთ, რომ ცალკეული კონკურენტული ფირმის მოგების მაქსიმიზაციისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს გადაწყვეტილებებს წარმოების მოცულობის გაზრდის თაობაზე, შეგვიძლია განვიხილოთ კონკურენტულ ბაზარზე ფირმის მიწოდების მრუდის შესახებ საკითხი.

კონკურენტულ ბაზარზე ფირმის მიწოდების მრუდის გაანალიზების დროს განვიხილება ორი შემთხვევა. პირველი, როცა ადგილი აქვს კონკურენტული ფირმების უცვლელი რაოდენობით ფუნქციონირებას, მეორე, როცა ფირმების რაოდენობა შეიძლება შეიცვალოს ძველი ფირმების ბაზრიდან გასვლისა და ახალი ფირმების შესვლის გამო. ორივე შემთხვევა მნიშვნელოვანია, მაგრამ იმის გამო, რომ მოკლე დროის განმავლობაში ფირმები ვერ ახერხებენ ბაზარზე შესვლას და გამოსვლას, ამიტომ მიწოდების მრუდების განხილვა მართებულია ბაზარზე იდენტური ფირმების უცვლელი რაოდენობით ფუნქციონირების პირობებში. გან-

ვიხილოთ კონკურენტული ბაზარი, სადაც ფუნქციონირებს იდენტური საქონლისა და მომსახურების მწარმოებელი 100 ფირმა. აქედან თითოეული ფირმა მოცემულ საბაზრო ფასად მიაწოდებს საქონელსა და მომსახურებას ბაზარს, რომლის დროსაც ზღვრული დანახარჯი ფასის ტოლია. ეს შეიძლება ჩვენ 9.1 ნახაზით ვუჩვენოთ:

ნახაზი 9.1. მოკლევადიანი პერიოდის საბაზრო მიწოდება

აქ იგულისხმება, რომ პირველ შემთხვევაში ბაზარზე მონაწილე ფირმების რაოდენობა 100-ის ტოლია ($1000 \times 100 = 100.000$), ხოლო მეორე შემთხვევაში – 200-ის ($2000 \times 100 = 200.000$).

როგორც ნახაზიდან ჩანს, ფირმის ზღვრული დანახარჯი ფასის ტოლია. ზღვრული დანახარჯია სიდიდე, რომლითაც იზრდება ფირმის მთლიანი დანახარჯი მისი წარმოების ერთი ერთეულით გაზრდის პირობებში. ასეთ შემთხვევაში თითოეული ფირმის ზღვრული დანახარჯის მრუდი ამავე დროს კონკურენტული ფირმის მრუდიც იქნება.

რადგან კონკურენტულ ბაზარზე მიწოდებული პროდუქციის რაოდენობა ცალკეული კონკურენტული ფირმების მიერ მიწოდებული პროდუქციის რაოდენობის ჯამის ტოლია, ამიტომ საბაზრო მიწოდების მრუდის ასაგებად უნდა შე-

ჯამდეს ბაზარზე თითოეული კონკურენტული ფირმის მიერ მიწოდებული პროდუქციის რაოდენობა. ამასთან, როგორც ნახაზი გვიჩვენებს, იმის გამო, რომ ფირმები იდენტურია, ბაზარზე მიწოდებული პროდუქციის რაოდენობა 1000-ჯერ მეტია თითოეული ფირმის მიწოდებული პროდუქციის რაოდენობაზე.

**4. ფირმის მოკლევადიანი გადაწყვეტილება
წარმოების დროებით შეწყვეტის შესახებ.
ფირმის გადაწყვეტილება დარბიდან ბასვლის
შესახებ მოკლევადიან პერიოდში**

ამ საკითხის განხილვისას ჩვენ ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ფირმის დახურვა და ფირმის სამუდამოდ გასვლა ბაზრიდან გრძელვადიან პერიოდში.

იყო დრო, როცა ფირმა, მისი ხელმძღვანელობა ფიქრობდა იმაზე, თუ რამდენად შეძლებდა წარმოების გადიდებას, მაგრამ დგება დრო, როცა ფირმა ღებულობს გადაწყვეტილებას წარმოების შეწყვეტის შესახებაც, ე.ი. ფირმის დახურვის ან ფირმის ბაზრიდან სამუდამოდ გასვლის შესახებ გრძელვადიან პერიოდში.

ფირმის დახურვა ნიშნავს მოკლევადიან პერიოდში ნულოვან წარმოებას, ე.ი. ფაქტიურად წარმოების შეწყვეტას ბაზარზე შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე, ხოლო დარგიდან ფირმის გასვლა ნიშნავს გრძელვადიან პერიოდში ბაზრის დატოვებას.

რა შემთხვევაში იღებს ფირმა გადაწყვეტილებას დახურვის შესახებ?

ფირმა მოკლევადიან პერიოდში დახურვის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს იმ შემთხვევაში, როცა მისი შემოსავალი, რომელსაც ის იღებს მის მიერ გაყიდული პროდუქტიიდან, ნაკლებია გაწეულ დანახარჯზე. განვიხი-

ილთ შემდეგი მაგალითი:

ფირმის მთლიანი შემოსავალი აღენიშნოთ W -თი, ხოლო გაწეული დანახარჯი VC -თი. მაშინ ფირმის გადაწყვეტილების საფუძველი, ფირმის დახურვის შესახებ პირობა იქნება:

$$W < VC.$$

ფირმის დახურვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების მეორე მიზეზი – საფუძველი არის ის, რომ წარმოებული საქონელის ფასი ვერ ფარავს გაწეულ დანახარჯს, ე.ი. ფასი ნაკლებია გაწეულ დანახარჯზე.

$$p < VC.$$

ფირმის გადაწყვეტილება გრძელვადიან პერიოდში დარგიდან მუდმივად გასვლის შესახებ მსგავსია მისი დახურვის შესახებ გადაწყვეტილების.

ფირმა გადაწყვეტილებას იღებს დარგიდან მუდმივად, გრძელვადიან პერიოდში გასვლის შესახებ, ე.ი. ახდებს ბაზრის დატოვებას გრძელვადიან პერიოდში ორი მიზეზის გამო:

1) როცა ფირმის მთლიანი შემოსავალი, რომელსაც ის იღებს წარმოებიდან, ნაკლებია მის მუდმივ და ცვალებად დანახარჯზე. თუ მთლიან შემოსავალს აღენიშნავთ TR -ით, ხოლო მუდმივ და ცვალებად დანახარჯს – TC -თი, მაშინ ფირმის დარგიდან გასვლის პირობა გრძელვადიან პერიოდში იქნება:

$$TR < TC.$$

2) გრძელვადიან პერიოდში დარგიდან ფირმის გასვლას განაპირობებს საქონლისა და მომსახურების ფასის ნაკლებობა მათი წარმოების დანახარჯებზე:

$$p < TC.$$

1. მონოპოლიის წარმოშობის მიზეზები და არსი

XIX ს. დამლევსა და XX ს. დამდეგისთვის საზოგადოების ეკონომიკური, განვითარების პროცესში ახალმა მოვლენებმა იჩინა თავი, რომლის დროსაც თავისუფალმა კონკურენციამ წარმოების კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის საფუძველზე ეკონომიკური საფუძველი შეუქმნა მონოპოლიების წარმოშობას.

მონოპოლია ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ცალკეული პიროვნების, პიროვნებათა ჯგუფის განსაკუთრებულ მდგომარეობას.

მონოპოლიები ერთბაშად არ წარმოშობილან. XIX ს. 70-იან წლებამდე ისინი ჩანასახის მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, XIX ს. დასასრულისათვის კი გამოკვეთილად გამოჩნდა მათი განვითარების პროცესი. შემდგომ პერიოდში, დღევანდელის ჩათვლით, მონოპოლიები ქვეყნების სამეურნეო ცხოვრებაში შესამჩნევი ადგილით და როლით ვლინდებიან. იმის გამო, რომ კონკურენტული ფირმებისაგან განსხვავებით, მონოპოლიურ ფირმებს უშუალო კონკურენტები არა ჰყავთ, მათ შეუძლიათ საკუთარ პროდუქციის ფასზე ზემოქმედება. ამდენად, მონოპოლიური ფირმა თავისი ეკონომიკური მდგომარეობით ფასის განმსაზღვრელია. მონოპოლიური ფირმები კონკურენტული ფირმების მსგავსად მოგების მაქსიმიზაციას ისახავენ მიზნად, მაგრამ ამას ისინი განსხვავებული მეთოდებითა და გზებით აღწევენ.

მონოპოლიების ფუნქციონირების შედეგები იმის გამო, რომ მათ კონკურენტები არ ჰყავთ და ბაზარზე ერთადერთი გამყიდველები არიან, ხშირად სულაც არ არის საუკეთესო საზოგადოების ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების თვალსაზრისით.

მონოპოლია ერთადერთ გამყიდველად რჩება თავის ბა-

ზარზე, ვინაიდან სხვა ფირმას არ შეუძლია აქ შესვლა და კონკურენციის გაწევა მისთვის. მონოპოლიურ ბაზარზე კონკურენტული ფირმების შესვლის ბარიერს ქმნის სამი ძირითადი მიზეზი:

- 1) ის, რომ წარმოებისათვის რესურსს ძირითადად ერთი ფირმა ფლობს;
- 2) ის, რომ მთავრობა ერთ ფირმას აძლევს რაიმე საქონლის წარმოების ექსკლუზიურ უფლებას;
- 3) ის, რომ წარმოების დანახარჯების მენეჯმენტი ერთი მწარმოებლის შემთხვევაში უფრო ადვილი და ეფექტიანია, ვიდრე მწარმოებელთა დიდი რაოდენობის პირობებში.

რატომ არის თითოეული ეს მიზეზი მონოპოლიური ფირმების წარმოშობის საფუძველი და კონკურენტული ფირმების მონოპოლიურ ბაზარზე შესვლის გზაზე ბარიერი?

1) მაგალითად, თუ რომელიმე ქვეყანაში ქვანახშირის ან გაზის ან ელექტროშემცველების მფლობელი ცალ-ცალკე ფირმებია და სხვები არა, მაშინ ამ ფირმებს მონოპოლია ექნებათ ასევე ცალ-ცალკე ამ რესურსებზე. ასეთ შემთხვევაში გასაკვირი არაა, რომ ამ ფირმებს უფრო მეტი საბაზრო ძალაუფლება ექნებათ, ვიდრე კონკურენტულ ბაზარზე ფუნქციონირებად ნებისმიერ ცალკეულ ფირმას. მათ შეუძლიათ თავიანთი შეხედულების მიხედვით დააწესონ ფასებიც ამ რესურსებზე, ვინაიდან ისინი არიან ფასის განმსაზღვრელნი და არა მიმღებნი. მიუხედავად ამისა, ასეთი რესურსების მფლობელი მონოპოლიური ფირმები მსოფლიო მასშტაბით იშვიათად გვხვდება, რადგან მსოფლიო ბაზარზე სხვადასხვა საქონლით და მომსახურებით არა-ერთი ქვეყანა და ფირმა ვაჭრობს. შეიძლება პრაქტიკულად არსებობდეს მხოლოდ რამდენიმე ფირმა, რომელთაც აქვთ მონოპოლია, იმის გამო, რომ მათი რესურსების შემცველები არ არსებობენ ბუნებაში.

2) ცალკეულ ქვეყნებში მონოპოლიები ძირითადად

იმიტომ წარმოიშობიან, რომ მთავრობა რომელიმე ფირმას აძლევს ექსკლუზიურ უფლებას აწარმოოს კონკრეტული საქონელი და მომსახურება და მოახდინოს მისი რეალიზაცია. ხშირად მონარქები თავიანთ მეგობრებს, ნათესავებს და მოკავშირეებს ექსკლუზიური ლიცენზიებით ასაჩუქრებენ და სხვა.

3) არის შემთხვევები, როცა ერთი რომელიმე ფირმა უფრო მცირე დანახარჯებით აწვდის ბაზარს საქონელსა და მომსახურებას, ვიდრე სხვა ორი ან მეტი ფირმა. ვინაიდან ერთი ფირმა უფრო ეფექტიანად და უნარიანად მუშაობს. ამიტომ წარმოების ეფექტიანობა ერთი ფირმის მუშაობის პირობებში ამართლებს მონოპოლიის არსებობას, მის მიზანშეწონილობას და წარმოადგენს სხვა კონკურენციული ფირმებისათვის ბაზარზე შესვლის გზაზე ბარიერის შექმნის ერთ-ერთ მიზეზს.

2. ბუნებრივი მონოპოლიები

ბუნებრივი მონოპოლია წარმოიშობა მაშინ, როცა ბაზარზე არსებობს მოცემული საქონლისა და მომსახურების მწარმოებელი ერთი ფირმა, რომლის დანახარჯები ნაკლებია ორი ან რამდენიმე ფირმის დანახარჯებზე.

ეთქვათ, რომელიმე ქალაქის წყლით მომარაგება გადაწყვიტა ერთმა ფირმამ. მაშინ ამ ფირმამ უნდა შექმნას წყლის გაყვანილობის ქსელი მთელი ქალაქისათვის, რისათვისაც აუცილებელია გარკვეული მუდმივი დანახარჯის გაწევა. ეს დანახარჯი, ბუნებრივია, იქნება ამ ფირმის მიერ ქალაქის მოსახლეობის წყლით მომარაგების უზრუნველყოფის მუდმივი დანახარჯი. მაგრამ თუ ქალაქის მოსახლეობის წყლით მომარაგებას გადაწყვეტს ორი ან მეტი ფირმა, მაშინ, რასაკვირველია, მათი მუდმივი დანახარჯების ჯამი გაცილებით მეტი იქნება, ვიდრე პირველ შემთხვევაში, როცა ქალაქის

წყალმომარაგების საქმეს უზრუნველყოფს ერთი რომელიმე ფირმა. მუდმივი დანახარჯის მნიშვნელოვანი სიმცირის გამო ბუნებრივი მონოპოლია სწორედ ეს უკანასკნელი ფირმა იქნება. ბუნებრივ მონოპოლიურ ფირმას ნაკლებად ემუქრება მონოპოლიური ძალაუფლების შემცირება ბაზარზე ახალი ფირმების შესვლის გამო. მიუხედავად ამისა, ბუნებრივ მონოპოლიურ ფირმებს მონოპოლიური პოზიციების შენარჩუნება ხშირად უჭირთ რესურსების ფლობისა და მთავრობის დაცვის გარეშე.

მონოპოლიური მოგების მიღების სურვილი სხვა ფირმებსაც აქვთ. ამიტომ ისინი ცდილობენ ბაზარზე შესვლას. მაგრამ ისეთ ბაზარზე შესვლა, სადაც ერთ ფირმას ბუნებრივი მონოპოლია აქვს, სხვა ფირმებისათვის მომგებიანი არაა. ამიტომ ისინი დიდ სურვილსაც არ ამჟღავნებენ, რადგან იციან, რომ ვერ შეძლებენ დაბალი დანახარჯებით მუშაობას, მით უმეტეს თითოეული ფირმის მიერ ბაზარზე მხოლოდ მცირე წილის ფლობის პირობებში.

3. მთავრობის მიერ შემგნილი მონოპოლიები და მათი არსი

მონოპოლიები ხშირად წარმოიშობიან მთავრობის ხელშეწყობით. მთავრობა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ექსკლუზიური უფლების ლიცენზიებს აძლევს ახლობლებს. ზოგჯერ მთავრობა ასეთ ლიცენზიებს გასცემს იმის გამოც, რომ ეს სასარგებლოა საზოგადოებისათვის.

პატენტისა და საავტორო უფლების შესახებ კანონები აშკარა ფაქტია იმისა, თუ როგორ ქმნის მთავრობა მონოპოლიებს საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე.

მაგალითად, როდესაც ფარმაცევტული კომპანია აღმოაჩენს ახალ წამალს, მას მაშინვე შეუძლია მიმართოს მთავრობას პატენტის მისაღებად. როცა მთავრობა დარწ-

მუნდება, რომ წამალი ორიგინალური და სასარგებლოა, ასეთ კომპანიაზე გასცემს პატენტს, რომელიც ექსკლუზიურ უფლებას აძლევს მას – 17 წლის განმავლობაში აწარმოოს და გაყიდოს იგი. ანალოგიურად იქცევა მთავრობა, თუ ვინმე დაწერს კარგი შინაარსის ახალ წიგნს – მასზეც გასცემს ლიცენზიას. საავტორო უფლება არის მთავრობის მხრიდან გარანტია იმის შესახებ, რომ აღნიშნულ წიგნს ვერავინ დაბეჭდავს და გაყიდის ავტორის ნებართვის გარეშე. საავტორო უფლება ავტორს ანიჭებს მონოპოლიას საკუთარი წიგნის გაყიდვაზე. პატენტებისა და საავტორო უფლების კანონები ერთ მწარმოებელს ანიჭებს მონოპოლიას, რომ დააწესოს პროდუქციაზე უფრო მაღალი ფასები, ვიდრე ეს კონკურენციის პირობებში იქნებოდა. აქ აღსანიშნავია, რომ მონოპოლიებისათვის ასეთი უფლების მინიჭებით მთავრობა სტიმულს აძლევს საზოგადოების წევრებს, მწერლებს, ავტორებს და უბიძგებს მათ ახალი აღმოჩენისა და ახალი ფასეული წიგნების გამოცემისაკენ. ეს, რა თქმა უნდა, სასარგებლოა უპირველეს ყოვლისა ავტორებისათვის და მთელი საზოგადოებისათვისაც. სწორედ ამაში გამოიხატება მთავრობის მიერ შექმნილი ასეთი და მსგავსი მონოპოლიების არსი.

4. მონოპოლიის შემოსავალი და მონოპოლიის მოგების მაქსიმიზაცია

როგორც ცნობილია, კონკურენტულ ბაზარზე ფუნქციონირებადი კონკურენტული ფირმების მსგავსად, მონოპოლიური ფირმების მიზანს წარმოადგენს მოგების მაქსიმიზაცია, რომელიც დამოკიდებულია მათ მთლიან შემოსავალზე. გავანალიზოთ მონოპოლიების მთლიანი შემოსავალი, რომელზეც დამოკიდებულია მისი მოგება და რომელიც მისი მთლიანი შემოსავლისა და მთლიანი დანახარჯის სხვაობას წარმოადგენს.

მონოპოლიის მთლიანი შემოსავლის რეალური სურათის

წარმოდგენისათვის განვიხილოთ რომელიმე ქალაქისწყლის მწარმოებელი და მომმარაგებელი ერთ-ერთი ფირმის მუშაობის შედეგები ქვემოთ მოყვანილი ცხრილის მიხედვით (ცხრ. 10.1).

ცხრილი 10.1

მონოპოლიის მთლიანი, საშუალო და ზღვრული შემოსავალი

წყლის რაოდენობა გაღონებში (n)	ფასი (p), ლარი	მთლიანი შემოსავალი ლარი	საშუალო შემოსავალი ლარი	ზღვრული შემოსავალი ლარი
1	2	3	4	5
0	11	0	—	10
1	10	10	10	8
2	9	18	9	6
3	8	24	8	4
4	7	28	7	2
5	6	30	6	0
6	5	30	5	-2
7	4	28	4	-4
8	3	24	3	

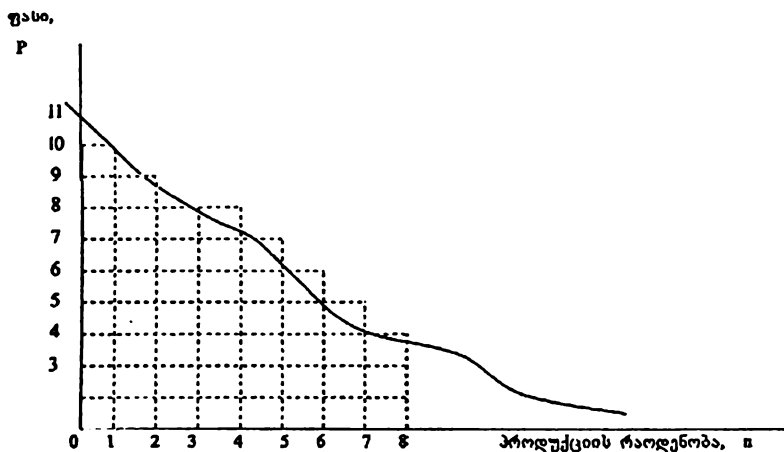
ცხრილში ნაჩვენებია ამ მონოპოლიის შემოსავლის დამოკიდებულება წარმოებული წყლის (n) რაოდენობაზე. ცხრილის პირველ ორ სვეტში მოცემულია მონოპოლისტის მიერ წარმოებული წყლის რაოდენობა და ფასი. თუ მონოპოლისტი 1 გაღონ წყალს აწარმოებს, მას შეუძლია ამ 1 გაღონი წყლის გაყიდვა 10 ლარად, თუ 2 გაღონს, ფასი უნდა შეამციროს 9 ლარამდე, რათა ორივე გაღონი გაყიდოს. თუ 3 გაღონს, ფასი 8 ლარამდე უნდა შეამციროს და ა. შ.

ცხრილის მესამე სვეტში მოცემულია მონოპოლისტის მთლიანი შემოსავალი, რომელიც გაყიდული პროდუქციის რაოდენობისა და ფასის ნამრავლის ტოლია (1X2). მეოთხე სვეტში – მოცემულია საშუალო შემოსავალი, რომელიც გაიანგარიშება მთლიანი შემოსავლის გაყოფით გამოშვებული

პროდუქციის რაოდენობაზე (3:1). საშუალო შემოსავალი ყოველთვის ტოლია პროდუქციის ფასის. ეს მართებულია როგორც კონკურენტული, ისე მონოპოლიური ფირმისათვის.

ცხრილის უკანასკნელ, მეხუთე სვეტში მოცემულია ზღვრული შემოსავალი, რომელსაც ფირმა იღებს საქონლის დამატებით ერთეულში (პროდუქციაში). ზღვრული ის თანხაა, რომლითაც იზრდება მთლიანი შემოსავალი პროდუქციის ერთი ერთეულით ზრდის შემთხვევაში.

თუ ავაგებთ ამ ცხრილის პირველი ორი სვეტის შესაბამის გრაფიკს, მივიღებთ მოთხოვნის ტიპურ კლებად მრუდს (ნახ. 10.1).

ნახ. 10.1 ფირმის პროდუქციის რაოდენობისა და ფასის დამოკიდებულება

მაგალითად, როდესაც ფირმის წყლის წარმოება 3 გალონია, მაშინ მისი მთლიანი შემოსავალი 24 ლარია. მაგრამ როცა პროდუქციის რაოდენობა გაიზრდება 4 გალონამდე, მაშინ მთლიანი შემოსავალი გაიზრდება 28 ლარამდე. ასეთ შემთხვევაში ზღვრული შემოსავალი იქნება 28 ლარისა და

24 ლარის სხვაობა ($28-24=4$) 4 ლარი.

აღსანიშნავია, რომ მოცემული ცხრილი ორი მომენტის თვალსაზრისითაც მნიშვნელოვანია:

პირველი, ის გვიჩვენებს რომ მონოპოლიის ზღვრული შემოსავალი ყოველთვის ნაკლებია ფირმის მიერ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასზე და მონოპოლიის მოთხოვნას კლებადი მრუდი შეესაბამება.

მეორე, ის გვიჩვენებს, რომ მონოპოლიური ფირმა, გაყიდული პროდუქციის რაოდენობის გაზრდის მიზნით თავისი საქონლის ფასს ამცირებს. ეს იმიტომ, რომ მონოპოლისტმა 3 გალონი წყლის ნაცვლად 4 გალონი გაყიდოს და ა.შ.

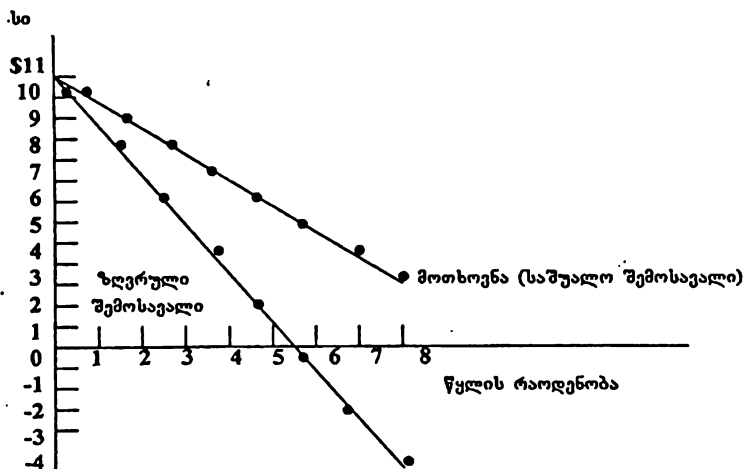
აღსანიშნავია ისიც, რომ მონოპოლიის ზღვრული შემოსავალი ყოველთვის მკვეთრად განსხვავდება კონკურენტული ფირმის ზღვრული შემოსავლისაგან. მონოპოლისტის მიერ გაყიდული პროდუქციის რაოდენობის გაზრდა ორნაირად მოქმედებს მის მთლიან შემოსავალზე ($n \cdot p$)-ზე. ჯერ ერთი, იყიდება მეტი პროდუქცია n (პროდუქციის ეფექტი), მეორეც, მცირდება პროდუქციის ფასი p (ფასის ეფექტი). აქ კონკურენტული ფირმა ფასის მიმღებია და არა განმსაზღვრელი. ამიტომ მისი ზღვრული შემოსავალი მისივე გამოშვებული პროდუქციის ფასის ტოლია, რითაც ის განსხვავდება მონოპოლიის ზღვრული შემოსავლისაგან. ასეთი მსჯელობის შემდეგ ჩვენ შეგვიძლია ავაგოთ მონოპოლიური ფირმისათვის: პირველი, მოთხოვნის მრუდი და, მეორე, ზღვრული შემოსავლის მრუდი. ნახ. 10.2

წარმოდგენილი ნახაზიდან კარგად ჩანს, რომ ორივე ეს მრუდი ყოველთვის იწყება ვერტიკალური ხაზის ერთი წერტილიდან.

აქ იმასაც კარგად ვხედავთ, რომ მონოპოლიების ზღვრული შემოსავლის მრუდი მისი მოთხოვნის მრუდის ქვემოთ მდებარეობს.

და, ბოლოს, დასკვნის სახით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ საკითხის გაშუქების დროს ჩვენ გავარკვიეთ, თუ რა არის და

როგორ გამოითვლება მონოპოლიის მთლიანი შემოსავალი, საშუალო შემოსავალი და ზღვრული შემოსავალი, აეაგეთ როგორც მონოპოლიის მოთხოვნის მრუდი, ისე ზღვრული შემოსავლის მრუდი.

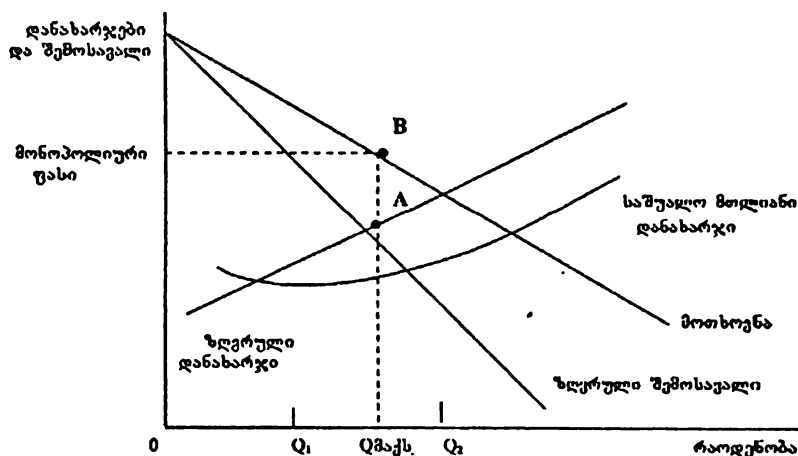
ნახ. 10.2 მოთხოვნისა და ზღვრული შემოსავლის მრუდები მონოპოლიისთვის

ყოველივე ამის შემდეგ ჩვენ შეგვიძლია კონკრეტულად და საგნობრივად ვიმსჯელოთ მონოპოლიის მოგების მაქსიმიზაციის პროცესზე, ე.ი. იმაზე, თუ როგორ ახდენს მონოპოლიური ფირმა პრაქტიკულად მოგების მაქსიმიზაციას.

მონოპოლია მოგების მაქსიმიზაციას წარმოების ისეთი მოცულობის არჩევით აღწევს, რომლის დროსაც ზღვრული შემოსავალი ზღვრული დანახარჯის ტოლია (A წერტილი). ამის შემდეგ მონოპოლია მოთხოვნის მრუდს იმ ფასის განსაზღვრისათვის იყენებს, რომელიც მომხმარებლებს ამ რაოდენობის შეძენისაკენ უბიძგებს (B წერტილი). ამას მკაფიოდ გვიჩვენებს ნახ. 10.3, სადაც აგებულია მონოპო-

ლიური ფირმის მოთხოვნის მრუდი, ზღვრული შემოსავლის მრუდი და ზღვრული დანახარჯის მრუდი.

ამ ნახაზზე მოცემული მრუდები მთელ რიგ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავენ წარმოების იმ დონის განსაზღვრისათვის, რომელსაც აირჩევს ფირმა მოგების მაქსიმიზაციის მიზნით.

ნახ. 10.3 მონოპოლიის მოგების მაქსიმიზაცია

აქ ჩვენ შეიძლება განვიხილოთ სამი შემთხვევა: პირველი, როცა ფირმა აწარმოებს მცირე რაოდენობით საქონელს, მეორე, როცა ფირმა აწარმოებს საქონელს დიდი რაოდენობით და, მესამე, როცა ფირმა არეგულირებს საქონლის წარმოების მოცულობას, სანამ რაოდენობა არ მიაღწევს მაქსიმუმს, როდესაც ზღვრული შემოსავალი ზღვრული დანახარჯის ტოლი იქნება.

1. დაუშვათ, რომ თავდაპირველად ფირმა აწარმოებს საქონელს მცირე რაოდენობით (n_1), ამ შემთხვევაში ზღვრული დანახარჯი ზღვრულ შემოსავალზე ნაკლებია. ე.ი. ამ შემთხ-

ვევაში თუ ფირმა წარმოებას ერთი ერთეულით გაზრდის, მაშინ დამატებითი შემოსავალი მეტი ექნება დამატებით დანახარჯზე და მოგება გაიზრდება. აქედან დასკვნა: როდესაც ზღვრული დანახარჯი ზღვრულ შემოსავალზე ნაკლებია, მაშინ ფირმას შეუძლია მოგების გაზრდა მეტი საქონლის წარმოების გზით, ე.ი. ეს გზა მისი მოგების მაქსიმიზაციის გზაა;

2. მსგავსი არგუმენტი შეიძლება გამოყენებული იქნეს წარმოების მაღალი დონის პირობებშიც (ი₂). ამ შემთხვევაშიც უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ ზღვრული დანახარჯი ზღვრულ შემოსავალზე ნაკლებია. თუ ფირმა ერთი ერთეულით შეამცირებს წარმოებას, მაშინ ამით დაზოგილი დანახარჯები დაკარგულ შემოსავალზე მეტი იქნება. ამგვარად, თუ ზღვრული დანახარჯი ზღვრულ შემოსავალზე მეტია, ფირმას შეუძლია მოგების გაზრდა, მისი მაქსიმიზაცია წარმოების მოცულობის შემცირების გზით.

3. ამ დროს ფირმა არეგულირებს წარმოების მოცულობას მანამ, სანამ იგი არ მიაღწევს იმ მაქსიმუმს, როდესაც ზღვრული შემოსავალი ზღვრული დანახარჯის ტოლი იქნება. აქედან შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა: საქონლის წარმოების რაოდენობა, რომელიც შეესაბამება მონოპოლიის მიერ მაქსიმალური მოგების მიღებას, განისაზღვრება ზღვრული შემოსავლის მრუდისა და ზღვრული დანახარჯის მრუდის გადაკვეთის წერტილით. ნახაზზე ესაა A წერტილი. მოგების მაქსიმიზაციის პირობების დაცვაში კონკურენტული და მონოპოლიური ფირმები ერთმანეთს ჰგვანან. მაგრამ მათ შორის განსხვავებაც არის, კერძოდ ის, რომ კონკურენტული ფირმის ზღვრული შემოსავალი მისი საქონლის ფასის ტოლია, მაშინ, როცა მონოპოლიური ფირმის ზღვრული შემოსავალი მისი საქონლის ფასზე ნაკლებია, ე.ი. მაქსიმალური მოგების შესაბამისი რაოდენობის შემთხვევაში ზღვრული შემოსავლისა და ზღვრული დანახარჯის

ტოლობა ორივე ტიპის ფირმისათვისაა დამახასიათებელი. განსხვავება არსებობს და გამოიხატება მხოლოდ ფასის დამოკიდებულებაში ზღერულ შემოსავალთან და ზღერულ დანახარჯთან.

როდესაც მონოპოლიური ფირმა, აირჩევს საქონლის წარმოების იმ რაოდენობას, რომლის დროსაც ზღერული შემოსავალი და ზღერული დანახარჯი ტოლია, იგი დააწესებს (მოთხოვნის მრუდის მონაცემების შესაბამისად) ფასს, რომლის გადახდისათვისაც მზადაა მომხმარებელი, და გვიჩვენებს გაყიდული საქონლის რაოდენობას. ამის შემდეგ ფირმა განსაზღვრავს ამ ფასის შესაბამის საქონლის რაოდენობას. ნახაზზე მაქსიმალური მოგების შესაბამის ფასს B წერტილი განსაზღვრავს.

5. მონოპოლიის ძველის რეგულირება

მონოპოლიების ქცევის რეგულირების უფლებას მთავრობას აძლევს ანტიტრესტული კანონმდებლობა. საკანონმდებლო აქტების კრებული, როგორც წესი, მიზნად ისახავს მონოპოლიური ძალების შემცირებას ბაზარზე.

აშშ-ში პირველი მნიშვნელოვანი კანონი, რომლის საშუალებითაც ხდება მონოპოლიების ქცევის რეგულირება, არის 1890 წელს მიღებული შერმანის ანტიტრესტული კანონი. ამ კანონის მიღებით კონგრესმა შეამცირა იმ დიდი და ძლიერი „ტრესტების“ საბაზრო ძალაუფლება, რომლებიც დომინირებდნენ ეკონომიკურ სისტემაში.

1914 წელს „კლეიტონის აქტის“ სახით მიღებულმა კანონმა სასამართლო განხილვის წესით გაზარდა რეგულირების ძალაუფლება.

ანტიტრესტული კანონი არის შეუზღუდავი ქარტია ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ, რომელიც მიზნად ისახავს კონკურენციის დაცვას.

ანტიტრესტული კანონები მთავრობას ეხმარება კონკურენციის დაცვა-განვითარებაში. ეს კანონები ამუხრუჭებს დიდი მონოპოლიების ძალაუფლების შეერთების საკითხს. მაგალითად, იუსტიციის სამინისტრომ გაერთიანების ნება არ დართო „ჯენერალ-მოთორზისა“ და „ფორდის“ საავტომობილო კომპანიებს. ანტიტრესტული კანონმდებლობა აბრკოლებს მონოპოლიების ისეთ მოქმედებას, რომელიც ამცირებს საბაზრო კონკურენციას.

ანტიტრესტული კანონმდებლობის მოქმედებას სხვა სარგებლობაც აქვს. თუ კანონმდებლობა დაუშვებს კომპანიათა გაერთიანებას, მაშინ მცირდება ხარჯები. გაერთიანების საფუძველზე მკვეთრად მცირდება ადმინისტრაციული პერსონალის რაოდენობა, რაც ამცირებს ხარჯებს. მაგალითად, ბოლო პერიოდში არაერთი ამერიკული ბანკი გაერთიანდა და ოპერაციათა გაერთიანების გზით მიღწეულ იქნა კოლოსალური ეკონომია.

მთავრობას უნდა შეეძლოს იმის ოპტიმალურად გადაწყვეტა, როდისაა საჭირო კომპანიების შეერთება და როდის არა, ან როდის არის მომგებიანი კომპანიების დაშლა. ამ ორივე პროცესის განხორციელების დროს გათვალისწინებული უნდა იყოს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მოსალოდნელი შედეგები.

თემა №11 ოლიგოპოლია

1. ოლიგოპოლია, მისი არსი და სახეები

საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ეკონომისტები განასხვავებენ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფუნქციონირებადი ბაზრის ოთხ ტიპს:

1. მონოპოლიურ ბაზარს;
2. სრულყოფილ კონკურენტულ ბაზარს;
3. არასრულყოფილ კონკურენტულ ბაზარს;
4. ოლიგოპოლიურ ბაზარს.

ჩვენთვის წინა ლექციებიდან ცნობილია, რომ საერთოდ არსებობს კონკურენციის ორი ძირითადი სახე – მონოპოლიური და სრულყოფილი. ამასთან, ისიც ცნობილია, რომ უამრავ დარგში არც ერთი და არც მეორე არ გვხვდება და ადგილი აქვს ოლიგოპოლიურ კონკურენციას ანუ ოლიგოპოლიურ ბაზარს.

ოლიგოპოლიური ბაზარი ორ დაპირისპირებულ მონოპოლიურ და სრულყოფილ კონკურენტულ ბაზარს შორის არსებული ბაზარია. იგი შეიძლება შემდეგნაირად განვმარტოთ:

ოლიგოპოლიური ბაზარი არის საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფუნქციონირებადი ბაზრის კონკურენტული სახე, სადაც დომინირებს მხოლოდ რამდენიმე გამყიდველი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ოლიგოპოლიაც, არსებითად, მონოპოლიას წარმოადგენს, მაგრამ ის ფუნქციონირების ხასიათით განსხვავდება მისგან. მონოპოლია ეკონომიკის ერთ რომელიმე დარგში ერთი ფირმის ბატონობას გულისხმობს, მაშინ როცა ოლიგოპოლია ამავე დარგში რამდენიმე ფირმის ბატონობას გულისხმობს, სადაც, როგორც აღვნიშნეთ, მხოლოდ რამდენიმე ერთგვაროვანი (იდენტური)

საქონლის და მომსახურების გამყიდველია. აშშ-ში ასეთი ბაზრის კლასიკური მაგალითია ჩოგბურთის ბურთების ბაზარი, სადაც ჩოგბურთის ბურთს ყიდის მხოლოდ ოთხი ფირმა, კერძოდ, „უილსონის“, „ფენის“, „ლანლოპის“ და „სფელდიგის“ ფირმა. ეს ოთხი კომპანია ამზადებს აშშ-ში გაყიდული ჩოგბურთის ბურთების მთელი რაოდენობას და განსაზღვრავს მათ ფასს მოთხოვნიდან გამომდინარე.

ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრებაში განასხვავებენ ოლიგოპოლიის სამ ძირითად სახეს:

1. ოლიგოპოლიის პირველ სახეს წარმოადგენს რამდენიმე ფირმის შეთანხმება და მოქმედება, რომლებიც აწარმოებენ და ყიდიან ერთგვაროვან (იდენტურ) საქონელს და მომსახურებას.

2. ოლიგოპოლიის მეორე სახეს წარმოადგენს განსხვავებული სახისა და დანიშნულების საქონლისა და მომსახურების მწარმოებელი მსხვილი ფირმების შეთანხმება და თანამოქმედება. ოლიგოპოლიური გაერთიანების ასეთ სახეს ახასიათებს გარკვეული თავისებურება. მაგალითად, თუ რომელიმე ოლიგოპოლისტი ფირმა თავისი პოზიციების გასამტკიცებლად და უპირატესობის მოპოვების მიზნით შეეცდება წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების შემცირებას, მაშინ ბაზარზე დამარცხების შიშით მას მიბაძავენ სხვებიც. ოლიგოპოლისტების მსგავსი ქმედება გაგრძელდება მანამ, სანამ ისინი არ დარწმუნდებიან ფასების ასეთი მიზნით შემცირებისა და მანიპულირების მათთვის არახელსაყრელობაში და მიზანშეუწონლობაში. ამის გამო ოლიგოპოლისტები იძულებული ხდებიან მდგომარეობიდან გამოსვლისათვის ეძებონ შეთანხმების, კონტაქტების ისეთი გზები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ფასების რეგულირებას მათ სასარგებლოდ. ამის ერთ-ერთი გზაა საიდუმლო ოლიგოპოლია, ანუ მეტოქეთა ფარული შეთანხმება წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ერთიანი მაღალი

ფასების დაწესების მიზნით. მეორე, უფრო მნიშვნელოვან გზას წარმოადგენს ლიდერი ოლიგოპოლიების შექმნა და მათი მოლაპარაკების და შეთანხმების ორგანიზაცია იმ ოლიგოპოლიებთან, რომლებიც კონტროლს უწყევენ შესაბამისი დარგების მიხედვით წარმოებული საქონლისა და მომსახურების 70-80%-ზე მეტს და ამ გზით დომინირებენ საბაზრო ფასებზე.

3. ოლიგოპოლიის მესამე სახეა ისეთი ოლიგოპოლია, რომელიც გულისხმობს წარმოებული საქონლისა და მომსახურების დიფერენციაციას და ბაზარზე მყიდველთა და გამყიდველთა სიმრავლეს.

საქონლისა და მომსახურების დიფერენციული ფორმით მიწოდება ხელს უწყობს მოსახლეობას საკუთარი გამოვნებით შეარჩიოს მისთვის საჭირო საქონელი და მომსახურება. მყიდველი, რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში უპირატესობას ანიჭებს ხარისხს, მოდელს და სხვა თავისუბურებებს. მყიდველ-მომხმარებლებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, აგრეთვე, სავაჭრო ქსელის მდებარეობას, მის სიახლოვეს საცხოვრებელ ადგილთან, სკოლასთან, სამსახურთან, თავაზიან მომსახურებას და სხვა. ოლიგოპოლისტები ყოველ ამ ღონისძიებას იყენებენ თავიანთი უპირატესობისათვის და ცდილობენ მიაღწიონ მოგების მაქსიმიზაციას.

2. დუოპოლია, მისი არსი

ოლიგოპოლიების ქცევის უკეთ გასაშუქებლად და გასაგებად განვიხილოთ ოლიგოპოლია, რომელიც ორი წევრის გაერთიანებას მოიცავს. ისეთ ოლიგოპოლიას, რომელიც ორი წევრისაგან შედგება, დუოპოლია (ორის ბატონობა) ეწოდება. დუოპოლია ოლიგოპოლიის უმარტივესი ფორმაა. ოლიგოპოლიები, რომლებიც სამი და მეტი წევრისაგან

შედგება, ისეთივე პრობლემების წინაშე დგანან, როგორც ორი წევრისაგან შემდგარი ოლიგოპოლიები. აქედან გამომდინარე, თუ ჩვენ ოლიგოპოლიების ქცევის შესწავლას, მისი მარტივი ფორმის – დუოპოლიის ქცევის შესწავლით და გაანალიზებით დაეიწყებთ, უფრო ღრმად გავაცნობიერებთ ოლიგოპოლიების მაღალი ფორმების ქცევას.

დუოპოლიისა და მისი წევრი ფირმების ეკონომიკური მდგომარეობა უკეთესია, თუ ისინი ერთმანეთთან ჰარმონიულად თანამშრომლობენ და მოქმედებენ. ამით მათ შესაძლებლობა ექმნებათ აწარმოონ გარკვეული რაოდენობის საქონელი და მომსახურება, რის გამოც უზრუნველყოფილი იქნება მოგების მაქსიმიზაცია. მაგალითად, წარმოვიდგინოთ რომელიმე ქალაქი, სადაც მხოლოდ ორი ფირმა ფლობს ქვანახშირის საბადოს, რომელიც იძლევა ნედლეულს ამ ქალაქის მრეწველობის განვითარებისათვის. ასეთ ფირმებს შეუძლიათ მშვიდად მიიღონ გადაწყვეტილება საჭირო რაოდენობის ქვანახშირის ამოღებისა და ბაზრისათვის მისაღებ ფასებში მისი გაყიდვის შესახებ.

დუოპოლიური კონკურენციის პირობებში დუოპოლიის წევრი ფირმების მიერ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციიდან მიღებული მთლიანი შემოსავალი მათი მთლიანი მოგების ტოლია, რადგან რესურსის ზღვრული დანახარჯი, როგორც უკვე ვიცით, ნულოვანია.

3. კონკურენცია, მონოპოლიები და კარტელი

კონკურენცია არის ბაზრის ფუნქციონირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნიშანი და გულისხმობს კონკურენტულ საწარმოებსა და ფირმებს შორის მეტოქეობას - ბრძოლას საქმიანობის ყველა სფეროში წარმატების მოპოვებისათვის.

ეკონომიკის დარგში კონკურენციის აუცილებელი პირობაა: საკუთრების მრავალფორმიანობა, მათ შორის კერძო

საკუთრების დომინირება, მეწარმეობის არჩევის თავისუფლება, საქონლისა და მომსახურების გამყიდველებისა და მყიდველების სიმრავლე და საბაზრო ურთიერთობაში შეუზღუდავი მონაწილეობის უფლება.

ეკონომიკური კონკურენციის განვითარების ისტორიაში ცნობილია კონკურენციის ორი ძირითადი სახე: 1. სრულყოფილი კონკურენცია და 2. არასრულყოფილი კონკურენცია.

ვინაიდან წინა ლექციებზე „მონოპოლიის“ თემაზე მსჯელობისას ვრცლად განვიხილეთ და გავაანალიზეთ სრულყოფილი კონკურენციული ბაზრის არსი, ამიტომ აქ მხოლოდ შეხსენებისათვის აღვნიშნავთ, რომ სრულყოფილია კონკურენციული ბაზარი, სადაც მონაწილეობს ერთგვაროვანი, სტანდარტული საქონლისა და მომსახურების მწარმოებელი მრავალი ფირმა.

ახლა კი საჭიროა უფრო ღრმად და სრულყოფილად გავაშუქოთ და გავაანალიზოთ არასრულყოფილი კონკურენციის არსი და მისი სახეები.

უპირველეს ყოვლისა, მიზანშეწონილია განვსაზღვროთ, თუ რაში გამოიხატება არასრულყოფილი კონკურენციისა და ბაზრის არსი.

არასრულყოფილად კონკურენტულია ბაზარი, რომელშიც მონაწილე ყველა ფირმა არის შედარებით მცირე ზომის, ამიტომ ისინი გერ ზემოქმედებენ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასზე.

არასრულყოფილი კონკურენციის ძირითადი სახეებია შემდეგი:

1. მონოპოლია;
2. მონოპოლისტური კონკურენცია;
3. ოლიგოპოლია.

ახლა განვიხილოთ არასრულყოფილი კონკურენციის ამ სახეების შინაარსი ცალ-ცალკე.

1. მონოპოლია გულისხმობს ერთ გამყიდველს, რომელსაც

სრული კონტროლი გააჩნია რომელიმე დარგში. ტერმინი „მონოპოლისტი“ მომდინარეობს ბერძნული სიტყვიდან: *monos*, რაც ნიშნავს ერთს, და *polist*, რაც ნიშნავს გამყიდველს, ე.ი. ერთად – ერთ გამყიდველს. აქედან გამომდინარე, მონოპოლისტი ერთადერთი მწარმოებელია რომელიმე დარგში. ასე მაგალითად, ლუდის, კომპიუტერების, ელექტროენერგიის მწარმოებლები მონოპოლისტ-ოლიგოპოლისტებია. ასევე მონოპოლისტ-ოლიგოპოლისტებია საავტომობილო წარმოებაში „ჯენერალ მოტორსი“, „ფორდი“, „ტოიოტა“, „ჰონდა“. ზემოთ ჩამოთვლილი საქონლის მწარმოებლები სრულყოფილი კონკურენციის განსახიფრადოებელ ვერ თავსდებიან იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მათ შეუძლიათ თავიანთი პროდუქციის რელიზაციის ცვლილებით გაელენა მოახდინონ ამ საქონელთა ფასების ცვლილებათაზე.

მსოფლიო მაშტაბით სრული მონოპოლია დღეს იშვიათობას წარმოადგენს, გარდა ისეთი დარგის მწარმოებლებისა, როგორიცაა სატელეფონო ქსელი, გაზი, წყალი და ელექტროენერგია, სადაც მომსახურების ან მწარმოებლის ფუნქციას ასრულებს ერთადერთი ფირმა და შემცველი არ ჰყავს. ამასთან, ამ იზოლირებულმა მონოპოლისტ-ოლიგოპოლისტებმა ანგარიში უნდა გაუწიონ სხვა დარგებში კონკურენციას. მაგალითად, მობილური ტელეფონების ქსელს შეუძლია კონკურენცია გაუწიოს საკაბელო სატელეფონო ქსელს, თხევადმა საწვავმა – ელექტროენერგიას ან გაზს და სხვა. დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ გრძელვადიან პერიოდში არცერთი მონოპოლისტ-ოლიგოპოლისტი არაა დაცული კონკურენტების შემოტევისაგან. თუმცა, არსებობს ფირმათა ჯგუფი, როგორც თავის ნაშრომში გ. მენქიუ აღნიშნავს, რომლებიც ერთად მოქმედებენ. ასეთ ერთად მოქმედ ფირმათა ჯგუფს კარტელი ეწოდება.¹

კარტელი არის მონოპოლიის მარტივი ფორმა. ის რომე-

¹ გრ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, თბ. 2008. გვ. 333.

ლიმე დარგში ფუნქციონირებად დამოუკიდებელ მეწარმეთა თუ სხვა სამეურნეო ერთეულების შეთანხმებაა, რომლებიც თანხმდებიან გასაღების ბაზრებისა და წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების თაობაზე.

2. მონოპოლისტური კონკურენცია არ გულისხმობს კონკურენციის საერთოდ ლიკვიდაციას, არამედ ის სპობს სრულ თავისუფალ კონკურენციას. რაც შეეხება მონოპოლიებს შორის კონკურენციას, ის რჩება მის გვერდით. აქედან გამომდინარე, მონოპოლისტური კონკურენცია გულისხმობს მრავალი მონოპოლიური ფირმის არსებობას, რომლებიც აწარმოებენ დიფერენცირებულ საქონელს.

ასეთი მონოპოლისტური კონკურენცია სრულყოფილ კონკურენციას ჰგავს იმით, რომ დარგში არის ბევრი გამყიდველი, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ უკავია ბაზრის დიდი ნაწილი. განსხვავება ის არის, რომ პროდუქცია დიფერენცირებულია და არ არის აბსოლუტურად ერთგვაროვანი, როგორც ეს არის სრულყოფილი კონკურენციის დროს. მაგალითად, საავტომობილო მრეწველობა ბაზარს მიაწვდის დიფერენცირებულ საქონელს იმიტომ, რომ მანქანებს აქვს მთელი რიგი განსხვავებული მახასიათებლები, როგორიცაა სიმძლავრე, საწვავის ეკონომიურობა, უსაფრთხოება და სხვა. დიფერენციულობა თავს იჩენს სამომხმარებლო საქონლის თითქმის ყველა ბაზარზე. მაგალითად, ისეთი ტიპის საქონლის და მომსახურების, როგორიცაა მაცივარი, ჯინსები, სამედიცინო და იურიდიული მომსახურება და სხვა.

მონოპოლიური კონკურენციის პროცესში საქონლითა და მომსახურებით სარგებლობისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სავაჭრო ქსელის მდებარეობას. მომხმარებელი ამჯობინებს ახლომდებარე მაღაზიებში შეიძინოს მისთვის საჭირო საქონელი და ისარგებლოს ასევე ახლომდებარე ორგანიზაციის მომსახურებით. საქონლის დიფერენციალიზაციაში (შექმნის თვალსაზრისით) განსაკუთრებული

მნიშვნელობა აქვს ხარისხს, ფირმის ნიშანს, დიზაინს და სხვას. მონოპოლისტური კონკურენციის კლასიკური მაგალითია ბენზინი და მისი გაყიდვის ადგილი. ბენზინის მომხმარებელი ირჩევს ადგილს, ფასს, ბენზინის ხარისხს და გასამართი სადგურის მომსახურების კულტურას. ასეთ შემთხვევაში მონოპოლისტური კონკურენცია ემსგავსება სრულყოფილ კონკურენციას. განსხვავება ის არის, რომ საქონელი და მომსახურება დიფერენცირებულია ზემოთ აღნიშნული ნიშნების მიხედვით.

3. არასრულყოფილი კონკურენციის მესამე სახეა **ოლიგოპოლია**. ოლიგოპოლიის არსზე დეტალურად გვექონდა მსჯელობა, მაგრამ აქ მაინც შევეხებით მის ზოგიერთ კონკრეტულ საკითხს.

ოლიგოპოლია გულისხმობს რამდენიმე გამყიდველის ფუნქციონირებას და მოიცავს დუოპოლიასაც. ოლიგოპოლიის პირველი ტიპის მწარმოებლები (დარგები) უშვებენ იდენტურ, ერთგვაროვან საქონელს და ეწევიან ერთგვაროვან მომსახურებას. ეთქვან A და B ფირმა მომხმარებელს აწვდის ბენზინს. რომელიმეს მხრიდან ფასების შემცირება, უმნიშვნელოდაც კი, გამოიწვევს მომხმარებელთა გადასვლას ერთი ფირმიდან მეორეში. თუ ფასს შეამცირებს A ფირმა, მაშინ მომხმარებელი B-ში შემცირდება, რადგან მიმართავს A ფირმის მომსახურებას, სადაც ბენზინის ფასი დაბალია.

ოლიგოპოლიის პირველი ტიპის მეწარმეობას მიეკუთვნება მეტალურგიის და თვითმფრინავმშენებელი საწარმოები. ეს დარგები საჭიროებენ დიდი რაოდენობით კაპიტალის დაბანდებას და ძვირადღირებული ტექნოლოგიების დანერგვას, რაც ყველას არ შეუძლია. ამიტომ აქ შეღწევა ძნელია.

ოლიგოპოლიის მეორე ტიპის მეწარმეობას მაშინ ვხვდებით, როცა დარგში არის რამდენიმე ისეთი ფირმა, რომლებიც აწარმოებენ დიფერენცირებულ საქონელს. დიფერ-

ენციურებული ჰქვია ფირმის ისეთ საქონელს (პროდუქტს), რომელიც რაიმე თვისებებით ოდნავ მაინც განსხვავდება სხვა ფირმის საქონლისაგან.

4. ოლიგოპოლიებისათვის წონასწორობის როლი და მნიშვნელობა (ნუშის წონასწორობა)

კონკურენციის პირობებში ოლიგოპოლისტები ცდილობენ შექმნან კარტელები (კარტელური გაერთიანება გულისხმობს ფირმების ჯგუფის შეთანხმებას, სადაც ისინი მოქმედებენ როგორც ერთი ფირმა) და მიიღონ მონოპოლიური მოგება, მაგრამ ეს ხშირად შეუძლებელი ხდება, რადგან ანტიტრუსტული კანონმდებლობა და კანონთა პაკეტი კრძალავს მონოპოლიებს შორის ასეთი მიზნით შეთანხმებას. გარდა ამ მიზეზისა, ზოგჯერ კარტელის წევრებს შორის ბაზრის მთლიანი მოგების განაწილებისათვის დავა შეთანხმებას შეუძლებელს ხდის. ამის საილუსტრაციოდ განვიხილოთ ორი ოლიგოპოლიური ფირმის მაგალითი, რომლებიც აწარმოებენ ქვანახშირს.

პირველ რიგში ვივარაუდოთ, რომ ორივე ფირმა დამოუკიდებლად მოქმედების პირობებში აღწევს მონოპოლიურ შედეგს, ე.ი. მოგების მაქსიმუმს. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ შეთანხმების შემზღუდავი ბარიერების არსებობის პირობებში ასეთი შედეგის მიღწევა თითქმის შეუძლებელია. ამის მიზეზის გასაგებად წარმოვიდგინოთ, რომ პირველი ფირმის ვარაუდით, მეორე ფირმა აწარმოებს მხოლოდ მონოპოლიური რაოდენობის ნახევარს 30 ტ ქვანახშირს. პირველი ფირმაც აღნიშნავს, რომ მასაც შეუძლია 30 ტ ქვანახშირი აწარმოოს. შედეგად ბაზარზე გაიყიდება 60 ტ ქვანახშირი, ტონა 60 ლარად და ფირმების მოგება ცალ-ცალკე იქნება 1800 ლარი ($30 \times 60 = 1800$). მაგრამ თავის შესაძლებლობაზე დაყრდნობით პირველ ფირმას შეუძლია

10 ტონით მეტის, ე.ი. 40 ტონის წარმოება. ასეთ შემთხვევაში შეიქმნება შესაძლებლობა ბაზარზე გატანილი იქნას 70 ტ ქვანახშირი. ფასი 1 ტ ქვანახშირზე შემცირდება შესაბამისად 10 ლარით და გახდება 50 ლარი. მიუხედავად იმისა, რომ ბაზარზე 1 ტ ქვანახშირის ფასი შემცირდა, პირველი ფირმის მოგება იქნება 2000 ლარი (40X50) იმის გამო, რომ მან ბაზრის მეტი ნაწილი დაიკავა.

რა თქმა უნდა, 40 ტ ქვანახშირის წარმოებაზე მეორე ფირმასაც შეუძლია წამოაყენოს პრეტენზია. ამის განხორციელების შემდეგ ორივე ფირმის მიერ ბაზრისათვის წარმოებული იქნება 80 ტ. ქვანახშირი, ფასი კი 1 ტ ქვანახშირზე 20 ლარით შემცირდება და იქნება 40 ლარი. აქედან გამომდინარე ჩანს, რომ ქვანახშირის წარმოების გადიდებაზე გადაწყვეტილების მიღებისას ოლიგოპოლისტები მხოლოდ თავიანთი საკუთარი მოგების გადიდების ინტერესებით იხელმძღვანელებენ, მაშინ ქვანახშირის რაოდენობა მეტი იქნება წარმოებული, ფასი კი შემცირდება და მონოპოლიურზე ნაკლები გახდება. შემცირდება, ასევე, მთლიანი მოგებაც და ნაკლები იქნება მონოპოლიურ მთლიან მოგებაზე.

როგორც ჩანს, ოლიგოპოლისტების საკუთარ ინტერესებზე ზრუნვა ზრდის წარმოების მოცულობას მონოპოლიურზე მეტად, მაგრამ ეს მაინც არ უწყობს ხელს დუოპოლისტების კონკურენციული განაწილების მიღწევას. როგორც ზემოთ ვნახეთ, თითოეული დუოპოლისტი ფირმა აწარმოებს 40 ტ ქვანახშირს. თითოეული მათგანის მოგება (40 ტ წარმოებისას) არის 1600 ლარი. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ პირველ ფირმას საკუთარი ინტერესები უბიძგებს იფიქროს ქვანახშირის წარმოება გაზარდოს 50 ტონამდე. ასეთ შემთხვევაში 1 ტ ქვანახშირზე ფასი შემცირდება 30 ლარამდე. მოგება ნაცვლად 1600 ლარისა გახდება 1500 ლარი (50X30), ე.ი. შემცირდება. ამ გარემოებიდან გამომდინარე ის სწყვეტს წარმოების მოცულობის გადიდებას და

იღებს გადაწყვეტილებას წარმოების მოცულობა შეინარჩუნოს 40 ტონამდე. როდესაც წარმოების მოცულობა ორივე ფირმის მიერ 40 ტონამდე იქნება შენარჩუნებული, მაშინ წონასწორობა ნორმალური მდგომარეობის მსგავსია. წონასწორობის ასეთ შედეგს, ჯონ ნეშის წონასწორობა ეწოდება.¹ (ეკონომიკის ამ თეორეტიკოსის პატივსაცემად). ჯონ ნეშის წონასწორობა ისეთი სიტუაციაა, როდესაც ეკონომიკური აგენტები მათ მიერ შერჩეული საუკეთესო სტრატეგიით ურთიერთქმედებენ. ჩვენი მაგალითის შემთხვევაში 40 ტკვანახშირის წარმოება ორივე ფირმისათვის საუკეთესო სტრატეგიაა, ამიტომ არცერთ მათგანს სხვა გადაწყვეტილების მიღების სურვილი არ ექნება. ეს შემთხვევა ნათლად გვიჩვენებს თუ როგორი კავშირი არსებობს თანამშრომლობასა და საკუთარ ინტერესებს შორის. აქედან ცხადია, რომ ოლიგოპოლისტების ეკონომიკური მდგომარეობა უკეთესია იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ითანამშრომლებენ ერთმანეთთან, რადგან ამით მონოპოლიურ შედეგს მიაღწევენ. სწორედ ამაში გამოიხატება ნეშის წონასწორობის შესახებ გადაწყვეტილების მნიშვნელობა ოლიგოპოლისტებისათვის. ამასთან, ნეშის წონასწორობის მიღწევა ყოველთვის ვერ ხერხდება, ვინაიდან თითოეული ოლიგოპოლისტი ცდილობს წარმოების მოცულობის გადიდებას ბაზრის მეტი ნაწილის ხელში ჩაგდების მიზნით.

5. ოლიგოპოლიის ზომების (სიდიდის) მოქმედება ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე

უდაოა, რომ ოლიგოპოლიის ზომები (სიდიდე) აშკარად მოქმედებს ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებზე. ეს ჩვენ შეგვიძლია დავინახოთ შემდეგი მაგალითის გაანალიზებით. ეთქვათ, რომელიმე ქვეყანაში ნავთობს აწარმოებს და მომხ-

¹ გრ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, გვ. 334, თბ. 2008.

მარებლებს აწვდის ოლიგოპოლიის ორი ფირმა. მაგრამ დაეუშვათ, რომ ამ ქვეყანაში კიდევ აღმოჩნდა ორი საბადო და ნავთობის წარმოებას შეემატა კიდევ ორი ფირმა. ნავთობზე არსებულ მოთხოვნილებას ახლა, ცხადია, დააკმაყოფილებს მწარმოებელთა მეტი (ოთხი) რაოდენობა. საინტერესოა, თუ როგორ იმოქმედებს ნავთობის მწარმოებელთა რაოდენობის ზრდა ორიდან ოთხამდე, ე.ი. ზომების გადიდება, ნავთობის რაოდენობასა და მის ფასზე. განვიხილოთ შემდეგი შემთხვევები:

1. თუ გამყიდველები კარტელს შექმნიან, მაშინ ისინი შეძლებენ მაქსიმალური მოგების მიღებას პროდუქციის მონოპოლიური ოდენობით შექმნისა და მასზე მონოპოლიური ფასის დაწესებით. ასეთ შემთხვევაში კარტელის წევრები უნდა შეთანხმდნენ იმაზე, თუ რამდენი აწარმოოს თითოეულმა მათგანმა, და დასახონ ამ შეთანხმების განხორციელების გზები. მაგრამ აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ რაც უფრო დიდია კარტელი წევრთა რაოდენობით, მით უფრო ძნელია შეთანხმების პირობების შესრულება.

2. ეთქვას, ოლიგოპოლიის წევრები ვერ გაერთიანდებიან კარტელში იმის გამო, რომ ანტიტრესტული კანონმდებლობა კრძალავს მსგავს შეთანხმებას გარკვეული პირობებით. ასეთ შემთხვევაში ოლიგოპოლიის თითოეულმა წევრმა ფირმამ დამოუკიდებლად უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება რამდენი (ჩვენ შემთხვევაში – ნავთობი) აწარმოოს. ამასთან, აქ მთავარია იმის გაანალიზება, თუ რა გავლენას ახდენს გამყიდველთა რაოდენობის გაზრდა თითოეული მათგანის საბოლოო შედეგზე. ამის საჩვენებლად საჭიროა განვიხილოთ თითოეული გამყიდველის მიერ მისაღები შესაძლო გადაწყვეტილებების შინაარსი.

ცხადია, ნავთობის საბადოს თითოეულ მფლობელს ნებისმიერ დროს შეუძლია ნავთობის რაოდენობის 1 ტონით გაზრდა. ასეთი გადაწყვეტილების მიღების დროს საბადოს

მფლობელი ორი თვალსაზრისით უკვირდება თავის გადაწყვეტილებას.

პირველი – მას აინტერესებს, 1 ტონით მეტი ნავთობის გაყიდვა მიმდინარე ფასებით გაზრდის თუ არა მის მოგებას. ასეთ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს რაოდენობის ეფექტთან.

მეორე – გამყიდველ ფირმას აინტერესებს, ნავთობის წარმოების მოცულობის გაზარდა გამოიწვევს თუ არა ფასის და სხვა გაყიდული ნავთობტონებიდან მიღებული მოგების შემცირებას. აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ფასის ეფექტთან.

თუ რაოდენობის ეფექტი (ე.ი. რაოდენობის ზრდა განაპირობებს მოგების გადიდებას) ფასის ეფექტზე მეტია, მაშინ საბადოს მფლობელი გაზრდის ნავთობის წარმოების მოცულობას, მაგრამ თუ პირიქით, ფასის ეფექტი (ე.ი. თუ წარმოების ზრდით შემცირდება ნავთობის ფასი და გაყიდული ნავთობტონების ფასი) მეტია რაოდენობის ეფექტზე, მაშინ საბადოს მფლობელი არ გაზრდის ნავთობის წარმოების მოცულობას. ასეთ შემთხვევაში ფაქტიურად მომგებიანია წარმოების მოცულობის შემცირება. სინამდვილეში თითოეული ოლიგოპოლისტი ფირმა წარმოების მოცულობის გაზრდას გააგრძელებს მანამ, სანამ ეს ორი ეფექტი -- რაოდენობისა და ფასის ეფექტი, ერთმანეთს არ გაუტოლდება.

3. ასლა ვნახოთ როგორ მოქმედებს ბაზრის ფუნქციონირების საბოლოო შედეგებზე დარგში მოქმედი ფირმების რაოდენობა. აღსანიშნავია, რომ რაც მეტია გამყიდველთა რაოდენობა, მით უფრო ნაკლებად ზრუნავს ცალკეული გამყიდველი მის მიერ საბაზრო ფასზე მოხდენილ გაფლენაზე. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ როცა ოლიგოპოლიის ზომები (სიდიდე) იზრდება, მცირდება ფასის ეფექტის სიდიდე. როცა ოლიგოპოლიის ზომა (გაერთიანებულთა რაოდენობით განისაზღვრება) ძალზე დიდია, მაშინ ფასის ეფექტი საერთოდ ქრება (აზრი ეკარგება) და

რჩება მხოლოდ რაოდენობის ეფექტი. მიუხედავად ამისა, ოლიგოპოლიები საქონლის მოცულობის ზრდას გარკვეულ მომენტამდე მაინც აწარმოებენ, სანამ ფასი ზღვრულ დანახარჯზე მეტია.

განხილულის საფუძველზე შეიძლება ვთქვათ, რომ დიდი ზომის ოლიგოპოლია არსებითად კონკურენტულ ჯგუფს წარმოადგენს. აქ აშკარად ვხედავთ, რომ ოლიგოპოლიის ზომები შესამჩნევ გავლენას ახდენს ბაზრის ფუნქციონირების საბოლოო შედეგებზე, რისი დასაბუთებაც გვინდოდა.

კონკურენტული ფირმები, როგორც ცნობილია, წარმოების მოცულობის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების დროს ცალ-ცალკე განიხილავენ მხოლოდ რაოდენობრივ ეფექტს, რადგან ყოველი მათგანი ფასების მიმღებია და არა განმსაზღვრელი. აქედან გამომდინარე, რაც უფრო იზრდება ოლიგოპოლიაში გამყიდველთა რაოდენობა, მით უფრო ემსგავსება ოლიგოპოლია კონკურენტულ ბაზარს.

აღსანიშნავია, რომ ოლიგოპოლიის არსის ასეთი ანალიზი საერთაშორისო ვაჭრობის ახლებური თვალსაზრისით განხილვის საშუალებას იძლევა. ამის საილუსტრაციოდ განვიხილოთ ასეთი მაგალითი. წარმოვიდგინოთ, რომ იაპონიაში ავტომობილებს მხოლოდ „ტოიოტა“ და „ჰონდა“ აწარმოებენ, გერმანიაში – „ფოლკსვაგენი“ და „მერსედეს ბენცი“, ამერიკაში კი – „ფორდი“ და „ჯენერალ მოტორსი“ და ამ ქვეყნებში ავტომობილებით საერთაშორისო ვაჭრობა აკრძალულია. მაშინ თითოეულ ქვეყანას ექნებოდა ორი წევრისაგან შედგარი ოლიგოპოლია და ბაზრის ფუნქციონირების შედეგი დიდად განსხვავებული იქნებოდა კონკურენციისაგან. მაგრამ პრაქტიკულად ეს ასე არაა. საერთაშორისო ვაჭრობის პირობებში ავტომობილების ბაზარი მსოფლიო მასშტაბისაა, ოლიგოპოლია ამ მაგალითის მიხედვით ექვსი წევრისაგან შედგება და ვაჭრობის თავისუფლებაა. ეს ზრდის მწარმოებელთა რაოდენობას,

რომლის დროსაც მყიდველ-მომხმარებელს შეუძლია მისთვის სასურველი მწარმოებელი აირჩიოს. სწორედ აქედან ჩანს, თუ რატომაა თავისუფალი ვაჭრობა ყველა ქვეყნისათვის სასარგებლო შედეგის მომტანი.

6. სახელმწიფო პოლიტიკა ოლიგოპოლიებთან მიმართებაში

„ეკონომიკის პრინციპებში“ მოცემული ათი პრინციპიდან ერთ-ერთის მიხედვით, მთავრობას შეუძლია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბაზრის ფუნქციონირების გაუმჯობესება. ეს პირდაპირ ეხება ოლიგოპოლისტური ბაზრების ფუნქციონირების რეგულირების პრობლემას. ოლიგოპოლისტები, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ქმნიან კარტელებს და ტრესტებს, სადაც აღწევენ წევრ ფირმებს შორის შეთანხმებას წარმოების მოცულობის შეზღუდვისა და ფასების გადიდების თაობაზე. ასეთი შეთანხმება საზოგადოებისათვის სასარგებლო არაა, რადგან ასუსტებს საბაზრო კონკურენციას. ამიტომ სახელმწიფო უარს ამბობს ამდაგვარი შეთანხმების ხელშეწყობაზე.

აშშ-ში სახელმწიფოს ასეთი პოლიტიკის მხარდაჭერას ითვალისწინებს 1890 წელს მიღებული „შერმანის“ ანტიტრესტული კანონი, რომლის მიხედვითაც ყოველი შეთანხმება, რომლის მიზანია წარმოების ან ვაჭრობის შეზღუდვა, უკანონოდ ითვლება, ხოლო ასეთი ქმედება ამ კანონის 1974წ. შესწორებაში კვალიფიცირებულია, როგორც „მძიმე დანაშაული“ და გათვალისწინებულია სხვადასხვა სასჯელი ჯარიმის დაკისრებისა და, ზოგ შემთხვევაში, თავისუფლების აღკვეთის გათვალისწინებით 1 წლამდე ვადით.

ასევე აღსანიშნავია, რომ 1914 წ. მიიღეს „კლეიტონის კანონი“, რომლითაც პრაქტიკულად აიკრძალა „მყიდველთა ფასისმიერი დისკრიმინაცია“ და „იძულებითი“ შეთანხ-

მება, რომლის თანახმად მწარმოებელი თავის საქონელს მყიდველს მიაწოდებს იმ შემთხვევაში, თუ მყიდველი სხვა საქონელსაც მისგან შეიძენს და არა მისი კონკურენტი მწარმოებლისაგან.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ სახელმწიფო პოლიტიკა ოლიგოპოლიებთან მიმართებაში ზღუდავს სხვადასხვა აკრძალული ხერხებით მონოპოლიების განვითარებასა და გაძლიერებას. სახელმწიფო პოლიტიკა ამ სფეროში გულისხმობს კონკურენტული გარემოს შექმნით ბიზნესის დაცვასა და განვითარებას.

თემა №12
მონოპოლისტური კონკურენცია

**1. მონოპოლიის არსი და მისი როლზე
დახასიათება**

მონოპოლია ბაზრის სტრუქტურის მეოთხე ტიპია (სახეა). მონოპოლიის შემთხვევაში ბაზარზე საქონლის მიმწოდებელია ერთადერთი ფირმა. ეს გარემოება შესაძლებლობას აძლევს მას მიწოდებულ საქონელზე დააწეროს მაქსიმალური მოგების მომტანი მაღალი ფასი.

მონოპოლიას გააჩნია თავისი სპეციფიკური ნიშნები:

ა) მონოპოლია ბაზარზე საქონლის ერთადერთი მიმწოდებელია;

ბ) მიწოდებულ საქონელს არ გააჩნია შემცველი, რის გამოც ის დაცულია კონკურენციისაგან. ეს მომენტი აიძულებს მომხმარებელს გადაიხადოს მასზე დაწესებული მაღალი ფასი ან საერთოდ უარი თქვას მის შეძენაზე;

გ) მონოპოლიურ ბაზარზე სხვა ფირმის შესვლა გაძნელებულია, რადგან ეს პროცესი მოითხოვს დიდი რაოდენობით კაპიტალის ინვესტირებას, რისი შესაძლებლობაც ყველას არა აქვს.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში განასხვავებენ სამი კატეგორიის მონოპოლიას:

1. „დახურულ მონოპოლიას“;
2. ბუნებრივ მონოპოლიას;
3. ღია მონოპოლიას.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

1. „დახურული მონოპოლია“ იურიდიული კანონის მიერ დაცულია შეზღუდვებისა და კონკურენციისაგან. ამ კანონის თანახმად, რომელიმე მოცემულ დარგში ფუნქციონირება შეუძლია მხოლოდ ერთ ფირმას .

2. ბუნებრივ მონოპოლიებს ეხედებით იმ შემთხვევაში, როცა ერთი ფირმა ან ერთი კომპანია ემსახურება მხოლოდ ერთ დარგს. ასეთს მიეკუთვნება ადგილობრივი ელექტრომომარაგების, აირისა და წყლის კომპანიები, აგრეთვე, სახელმწიფო სალიცენზიო ფირმები და სხვა.
3. ღია მონოპოლიის შემთხვევაში ერთადერთი ფირმა დროებით ხდება რომელიმე დარგის საქონლის მიმწოდებელი და მას არ გააჩნია კონკურენციისაგან დაცვის იურიდიული საშუალება.

აღსანიშნავია, რომ მონოპოლიების სამ კატეგორიად კლასიფიკაცია მეტად პირობითია. მართლაც, ფაქტიურად ზოგიერთი კომპანია ერთდროულად შეიძლება მივაკუთვნოთ როგორც დახურულ, ისე ბუნებრივ მონოპოლიას. ასე მაგალითად, საზოგადოებრივი კომუნიკაციები, საავტორო უფლებები, საპატენტო სისტემა და სხვა.

სამეურნეო ცხოვრებაში, ყველა მონოპოლია ფაქტიურად ღია მონოპოლიად შეიძლება წარმოვიდგინოთ.

მონოპოლიას, როგორც ბაზრის ერთ-ერთ სტრუქტურას, თავისი წარმოშობის ისტორია აქვს. ადამიანთა საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში მონოპოლიები ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში არსებობდა. ამასთან, ის დახვეწილი შინაარსი და ფუნქციონირების ხასიათი, რომელიც მათ ამჟამად გააჩნიათ, მონოპოლიებმა XX საუკუნის დასაწყისში შეიძინეს. XX საუკუნის პირველ მეოთხედში მონოპოლიების არსებობა აშკარად გამოხატული უცილობელი ფაქტი იყო მსოფლიო მასშტაბით.

თავისუფალმა კონკურენციამ განაპირობა წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის პროცესი, რასაც განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე მოჰყვა მონოპოლიების წარმოშობა. განვითარებულ ქვეყნებში – დიდ ბრიტანეთში, საფრანგეთში, აშშ-ში, იტალიაში,

გერმანიაში, იაპონიაში და ა.შ. წარმოების კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის პროცესი უფრო გაააქტიურა ისეთმა მოვლენებმა, როგორიცაა ეკონომიკის წამყვან დარგებში ინვესტირების უჩვეულო ზრდა, საფინანსო-საბანკო დაწესებულებათა ფუნქციების თვისებრივად შეცვლა, სააქციო საზოგადოების მასობრივად შექმნა და სხვა. მონოპოლია ბატონობს და დომინირებს არა მარტო ცალკეული ქვეყნების საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში, არამედ მსოფლიო მასშტაბითაც.

მონოპოლია ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ცალკეული პიროვნების, პიროვნებათა ჯგუფის ან სახელმწიფოს განსაკუთრებულ მდგომარეობას წარმოებისა და მომსახურების ან სხვა სფეროში. მონოპოლია შეიძლება იყოს ფირმა, კომპანია ან კომპანიების გაერთიანება. მონოპოლიების მთავარი არსი მდგომარეობს გაბატონებული მდგომარეობის დამკვიდრებაში ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროში, წარმოების და კაპიტალის კონცენტრაციას მის ხელში, რითაც უზრუნველყოფს ფასების განსაზღვრაზე კონტროლის დაწესებას საქონლის წარმოებისას. ყოველივე ამის შედეგად უზრუნველყოფილი ხდება მონოპოლიურად მაღალი მოგების მიღება. მონოპოლიურ გაერთიანებათა მასშტაბი და მათი ხვედრითი წილი ამა თუ იმ დარგში უცვლელი სიდიდეს არ არის. იგი იცვლება ძალთა თანაფარდობის ცვლილებასთან ერთად. თუ რომელიმე დარგში წარმოება დანაწილებულია, მაშინ კაპიტალის საერთო რაოდენობაში მნიშვნელოვნად ნაკლებია იმ კაპიტალის ხვედრითი წილი, რომელიც უზრუნველყოფს მონოპოლიების ფუნქციებს და გაბატონებულ მდგომარეობას.

მონოპოლიების გაბატონებული მდგომარეობის უზრუნველსაყოფად საჭიროა შემდეგი: 1. მონოპოლიის ხელში კონცენტრირებული უნდა იყოს ერთი ან რამდენიმე დარგის იმ მნიშვნელოვანი ოდენობით საქონლის წარმოება, რითაც

უზრუნველყოფილია გაბატონებული მდგომარეობა; 2. მონოპოლიას უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა პირველი მომენტიდან გამომდინარე უკარნახოს ბაზარს ფასები გარკვეული საზღვრამდე; 3. ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მონოპოლიების მოგების მაქსიმიზაცია, რაც წარმოადგენს მისი გაბატონებული მდგომარეობის ეკონომიკურ რეალიზაციას.

ასე რომ, მონოპოლიები ეკონომიკაში წარმოადგენენ მსხვილ მეწარმეთა კავშირებს, რომლებიც ახორციელებენ საქონლის წარმოებასა და რეალიზაციას იმ აზრით, რაც მათ საშუალებას აძლევს შეზღუდონ თავისუფალი კონკურენცია და დააწესონ საქონელზე მონოპოლიურად მაღალი ფასები. ამით უზრუნველყოფილი ხდება მონოპოლიების მაღალი მოგების მიღება. სწორედ ამაში მდგომარეობს მონოპოლიურ გაერთიანებათა არსი და დანიშნულება.

2. მონოპოლისტური კონკურენციის არსი და აღამ სმითის „უხილავი ხელის“ დოქტრინა

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბაზრის ნორმალური ფუნქციონირებისთვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი კონკურენცია. კონკურენცია ლათინურად გულისხმობს მეტოქეობას, კონკურენტებს შორის ბრძოლას, ადამიანთა საქმიანობას რომელიმე სფეროში უპირატესობის მოსაპოვებლად. ახლა ჩვენ უშუალოდ, კონკრეტულად განვიხილავთ კონკურენციას საბაზრო ეკონომიკის სფეროში და მის როლს ეკონომიკაში.

საბაზრო ეკონომიკის სფეროში კონკურენციის ისტორია უხსოვარი დროიდან, ჯერ კიდევ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებიდან იწყება. კონკურენცია რეალურად აღმოცენდა საქონელგაცვლის წარმოშობასთან ერთად და მისი განვითარების შესაბამისად იხვეწებოდა.

კონკურენციის განვითარების პროცესს ფართო გასაქანი მიეცა კლასიკური კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემის პირობებში, როცა ადამიანთა საქმიანობის ყველა შედეგი ყიდვა-გაყიდვის აქტს დაექვემდებარა და ამით საქონელწარმოებამ საყოველთაო ხასიათი მიიღო. საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე ეტაპზე მისი არსის განხილვას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კონკურენციის არსებობისა და განვითარებისათვის აუცილებელია ისეთი ფაქტორების არსებობა და განვითარება, როგორიცაა:

1. საკუთრების მრავალფორმიანობა და მათ შორის კერძო საკუთრების არსებობა და მისი დომინირება;
2. მეწარმეობის სახეობის არჩევანს უფლება;
3. საქონლისა და მომსახურების გამყიდველებისა და მყიდველთა სიმრავლის არსებობა;
4. საბაზრო კონკურენციათა სისტემაში ყველას შეუზღუდავი მონაწილეობის შესაძლებლობა და სხვა.

ცალ-ცალკე განვიხილოთ ამ ფაქტორების არსებობის მნიშვნელობა საბაზრო კონკურენციის პროცესის ფუნქციონირებისათვის.

1. საკუთრების მრავალფორმიანობა და მათ შორის კერძო საკუთრების დომინირება. აღსანიშნავია, რომ საბაზრო კონკურენციის ნორმალურად წარმართვისათვის ეს ფაქტორი აუცილებელია, რადგან მრავალ კერძო მეწარმეთა გარეშე შეუძლებელია სამართლიანი კონკურენციის პროცესის არსებობა და განვითარება.

2. მეწარმეობის სახეობის არჩევის თავისუფლება. ამ ფაქტორის არსებობა გულისხმობს მეწარმეთა უფლებას თავიანთი სურვილის მიხედვით შეარჩიონ და შეიძინონ რესურსები; ჰქონდეთ არჩევის თავისუფლება, აგრეთვე, წარმოების სახეებზე; ჰქონდეთ უფლება თვითონ, თავიანთიშეხედულებების მიხედვით წარმართონ საქონლისა და

მომსახურების წარმოების პროცესი, გაიტანონ საქონელი მათთვის სასურველ ბაზარზე და გაყიდონ ნებისმიერ ფასში.

3. საქონლისა და მომსახურების გამყიდველებისა და მყიდველების სიმრავლის არსებობა. ეს ფაქტორი აუცილებელია კონკურენციისათვის, რადგან საქონლის და მომსახურების მყიდველ-გამყიდველთა დიდი რაოდენობის გარეშე შეუძლებელია კონკურენციის პროცესი.

4. საბაზრო კონკურენციათა სისტემაში შეუზღუდავი მონაწილეობის შესაძლებლობა. ამ ფაქტორის გარეშე წარმოდგენილია კონკურენცია, რადგან ნამდვილ კონკურენციაში მონაწილეობის უფლება ყველას უნდა ჰქონდეს. ამას თავისთავად გულისხმობს თავისუფალი – სამართლიანი კონკურენცია.

კონკურენციის პირობებში ბაზარზე უფრო მეკეთრად ჩანს მეწარმეთა ეკონომიკური მეტოქეობა, ე.ი. მათი ბრძოლა მაღალი მოგების მიღებისათვის. ამ მიზნის მიღწევის თვალსაზრისით აქ ხდება წარმოების საშუალებებისა და სამუშაო ძალის განაწილება ეკონომიკის სხვადასხვა დარგს შორის. ფირმები ფინანსურ სახსრებს აბანდებენ იქ, სადაც უფრო მაღალია მოგების მიღების შანსები. კონკურენციულ ბრძოლაში გამარჯვების სურვილი უკარნახებს ფირმებს, რომ წარმოებასა და მომსახურებაში დანერგონ უახლესი ტექნიკა და ტექნოლოგიები, მაღალეფექტიანად გამოიყენონ რესურსები, გააუმჯობესონ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ხარისხი, შეამცირონ წარმოებისა და რეალიზაციის ხარჯები, გაატარონ ყველა შესაძლო ღონისძიება ეფექტიანად მუშაობისათვის.

როგორც ვხედავთ, წარმოებისა და მომსახურების ყველა სუბიექტს აქვს თავისი მიზანი და ესაა კონკურენციულ ბრძოლაში გამარჯვება და მაქსიმალური მოგების მიღება.

აღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ,

რომ ნებისმიერ კონკურენციულ ბაზარზე მონაწილე ეკონომიკური სუბიექტის ქცევის ძირითადი მოტივია პირადი ინტერესები, რომელიც უპირისპირდება სხვა კონკურენტის ინტერესებს.

წარმოებისა და მომსახურების სფეროში დასაქმებულთა ბრძოლა მოგების მაქსიმალური ოდენობით მიღებისათვის საბოლოო ანგარიშით ხელს უწყობს და სტიმულს აძლევს ტექნიკურ პროგრესს, საერთოდ საზოგადოების საწარმოო ძალების განვითარებას.

ამასთან, ეკონომიკური განვითარების პროცესში ადამიანი თავის პირად ინტერესებს ვერ დაიკმაყოფილებს, მიუხედავად მისი ეგოისტური ზრახვებისა, თუ არ გაუწევს სამსახურს სხვებს, კონკურენტებს და მთელ საზოგადოებას, მათთან თუ ვერ შეძლებს ნორმალურ ურთიერთობას და ორივე მხარისათვის მისაღებ თანამშრომლობას. ასეთი ქცევა კონკურენციული საქმიანობის დროს ნიშნავს იმას, რომ ის (კონკურენცია) ასრულებს მნიშვნელოვან როლს კერძო და საზოგადოებრივი ინტერესების ერთმანეთთან შეხამების პროცესში. ამის თაობაზე ადამ სმითი მიუთითებდა, რომ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, მართალია, ყოველ „ეკონომიკურ ადამიანს“ პირადი ეგოისტური მიზნები ამოძრავებს, მაგრამ „უხილავი ხელით“ საქმიანობა წესრიგდება და, საბოლოოდ, საზოგადოებრივ ინტერესებს ემსახურება. მართლაც, როცა ფირმები ცდილობენ სასურველი რაოდენობის საქონლის გამოშვებისათვის დახარჯონ რესურსების მინიმალური რაოდენობა, ამით მათდა უნებურად სამეურნეო საქმიანობა საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად წარიმართება. უფრო გასაგებად რომ ვთქვათ, კონკურენცია საერთოდ კონტროლს უწყევს და განაპირობებს მეწარმეთა პირადი ინტერესების რეალიზაციას იმ გზებითა და მეთოდებით, რომელთაც შედეგად ავტომატურად მოსდევს საქონლის დიდი რაოდენობით წარმოება და, საბოლოოდ, საზოგადოების

ინტერესების გათვალისწინება. ამიტომ კონკურენცია არის ის მექანიზმი, რომელიც დიდ როლს თამაშობს წარმოების განვითარებაში და ქმედითად “მუშაობს” სამეურნეო საქმიანობაში, რაც საბოლოოდ საზოგადოების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაში აისახება.

სამეურნეო პრაქტიკაში რეალურად არსებობს ბაზარი, რომელსაც აქვს როგორც კონკურენციის, ისე მონოპოლიის თვისებები. ასეთ საბაზრო სტრუქტურას მონოპოლისტური კონკურენცია ეწოდება.

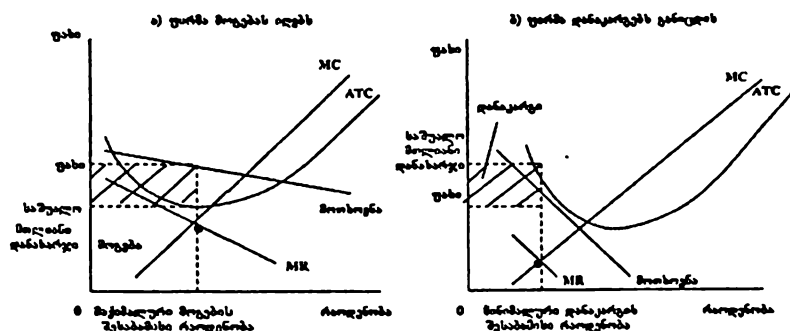
მონოპოლისტური კონკურენციის პირობებში არსებობს მრავალი გამყიდველი და თითოეული მათგანი ბაზრის მხოლოდ ნაწილს წარმოადგენს. მონოპოლისტური კონკურენციის ბაზარი სცილდება სრულყოფილი კონკურენციის მოდელს, ვინაიდან თითოეული მონოპოლისტი ფირმა როგორც გამყიდველი განსხვავებულ საქონელს სთავაზობს მომხმარებელს.

მონოპოლისტურ – კონკურენციულ ბაზარზე მონაწილე თითოეული მწარმოებელი ფირმა აწარმოებს ერთი და იმავე ჯგუფის საქონელს, მაგრამ თითოეული მათგანი რაღაცით მაინც განსხვავდება სხვა ფირმის მიერ წარმოებული საქონლისაგან. მაგალითად, წიგნები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან – ჟანრობრივად, მოცულობით და სხვა; კინოფილმები, მუსიკა, ნამცხვარი, ავეჯი განსხვავებას შეიცავენ შიგნით. ამიტომ მონოპოლისტურ კონკურენციულ ბაზარზე გამყიდველი ფირმები ფასის განმსაზღვრელები უფრო არიან, ვიდრე მიმღებნი.

მონოპოლისტური კონკურენციის ბაზარზე ფუნქციონირებადი ფირმების რაოდენობა მუდმივი არაა. ამას იწვევს ის, რომ ბაზრიდან გადიან ძველი და შემოდიან ახალი ფირმები. ახალი ფირმების შემოსვლა იწვევს ძველი ფირმების მიწოდების მრუდების გადაადგილებას ქვემოთ დაშარცხნივ. ასეთ შემთხვევაში ძველი ფირმები დანაკარგებს განიცდიან

და გადიან ბაზრიდან. მიწოდების მრუდის ამ გადაადგილების გამო მონოპოლისტური კონკურენციის ბაზრებში დარჩენილი ფირმები მხოლოდ გრძელვადიან პერიოდში მიაღწევენ წონასწორობას.

მონოპოლისტური კონკურენციის დროს ფირმა მოგებას იღებს იმ შემთხვევაში, როცა ფასი საშუალო მთლიან დანახარჯზე მეტია, ხოლო დანაკარგს – როცა ფასი საშუალო მთლიან დანახარჯზე ნაკლებია. ყოველივე აღნიშნული შეიძლება შემდეგნაირად გამოისახოს:

ნახ. 12.1, მონოპოლისტური კონკურენცია მოკლევადიან პერიოდში

3. მონოპოლიის ორბანიზაციული ფორმები

მონოპოლიათა მარტივ ფორმებს წარმოადგენენ კონვენცია, რინგი, კორნერი, პული, რომლებიც რამდენიმე მსხვილ საწარმოებს შორის ხანმოკლე შეთანხმებას გულისხმობენ განსაზღვრულ საქონელსა და მომსახურებაზე ერთნაირი ფასის დაწესებაზე. მონოპოლიების შემდგომმა განვითარებამ და გაძლიერებამ განაპირობა უფრო რთული და მაღალი

ფორმის მონოპოლიების წარმოშობა, როგორიცაა კარტელი, სინდიკატი, ტრესტი, კონცერნი.

1. კარტელი (ფრანგულად – შეთანხმება) ერთი რომელიმე დარგის რამდენიმე მწარმოებლის გაერთიანებაა. კარტელში შემავალი მეწარმეები ინარჩუნებენ დამოუკიდებლობას როგორც წარმოების, ისე კომერციულ სფეროში. კარტელის მონაწილეები დებენ ხელშეკრულებას, რომ დაწესდეს ყველასათვის სავალდებულო ერთიანი გასაყიდი ფასი საქონელზე, განისაზღვროს მონაწილეთა მიერ წარმოებული საქონლის გასაღების ბაზრის ადგილი; ხელშეკრულებით განისაზღვრება, აგრეთვე, კარტელის მონაწილეთა მიერ საწარმოებელი საქონლის რაოდენობაც. იმ წილს საერთო პროდუქციის წარმოებაში, რომელიც ეძლევა კარტელის ცალკეულ წევრს, კვოტა ეწოდება. დებულების თანახმად, შეთანხმების დამრღვევი ჯარიმდება. კარტელური შეთანხმება 10-15 – წლიანია. ასეთი შეთანხმება გავრცელებული იყო გერმანიაში. ცნობილია, რომ XX საუკუნის დასაწყისში კარტელებში გაერთიანებული იყო ცალკეული მსხვილი მწარმოებლები. თანამედროვე პირობებში კარტელებში მონაწილეობენ მსხვილი ტრესტებიც. ასეთი ცვლილება გამოწვეულია კარტელების საქმიანობაში მომხდარი ცვლილებით.

2. სინდიკატი მონოპოლიის უფრო რთული და მაღალი ფორმაა, ვიდრე კარტელი. მასში მონაწილე საწარმოები ინარჩუნებენ დამოუკიდებლობას წარმოების დარგში, ხოლო კომერციულ დამოუკიდებლობას კარგავენ. სინდიკატურ დამოუკიდებელ გაერთიანებას ხელმძღვანელობს საერთო ორგანო – გამსაღებელი კანტორა. კანტორა იღებს დაკვეთებს და საწარმოებელი საქონლის მოცულობას კვოტის მიხედვით ანაწილებს სინდიკატის მონაწილეთა შორის. ასევე, კანტორა სინდიკატის წევრებისაგან შეისყიდის მათ მიერ კვოტით დადგენილი რაოდენობით დამზადებულ საქონელს

და საბოლოოდ შეთანხმებით დაწესებული გასაყიდი ფასებით ახდენს მის რეალიზაციას.

სინდიკატები ფართოდ იყო გავრცელებული რუსეთში. სინდიკატები წარმოიშობა ერთი სახის საქონლის მწარმოებელთა გაერთიანებით. სინდიკატური გაერთიანების დროს მასში შემავალი საწარმოების კაცშირი ბაზართან გაწყვეტილია, რადგან რეალიზაციის პროცესს მართავს საერთო კანტორა. XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთში იყო სინდიკატი „პროდამეტი“, რომელიც 30-ზე მეტ მეტალურგიულ ქარხანას აერთიანებდა. 1909 წლის დასაწყისისთვის რუსეთში იყო მრეწველობის 45 დარგი და 140 მონოპოლიური გაერთიანება.

3. ტრესტი წარმოადგენს შედარებით მომწიფებულ და მაღალ ფორმას, ვიდრე სინდიკატი. იგი ერთი ან რამდენიმე დარგის საწარმოთა გაერთიანებაა. ტრესტში გაერთიანებული საწარმოები ასევე კარგავენ კომერციულ დამოუკიდებლობას. ტრესტის სათავეში დგას გამგეობა. ტრესტის მონაწილეები – ყოფილი დამოუკიდებელი მესაკუთრეები, ტრესტის საერთო კაპიტალის მოწილე აქციონერები ხდებიან და მოგებას იღებენ დივიდენდების სახით თავიანთი საპაიო შენატანების ან აქციების რაოდენობის მიხედვით. ტრესტის ჩამოყალიბებისას ხდება მასში შემავალი საწარმოების შეფასება და ამის შესაბამისად საწარმოთა მფლობელებს ეძლევათ აქციები. გამგეობა ახორციელებს წარმოების რეგულირებას, სამუშაო ძალის დაქირავებას, საქონელზე გასაყიდი ფასის დაწესებას; წარმოების საშუალებათა შეძენას, საქონლის რეალიზაციას, მოგების განაწილებას. გამგეობის წევრები უმსხვილესი მეწარმეები არიან და ამიტომ ისინი ფლობენ აქციების დიდ რაოდენობას. მათ ხელში იმყოფება საკონტროლო პაკეტიც, რის გამოც მოგების ძირითად ნაწილსაც ისინი იღებენ.

ტრესტები გავრცელებულია აშშ-ში. აქ არსებობს უმ-

სხვილესი და უძლიერესი ტრესტები – ნავთობის ტრესტი „სტანდარტ ოილ კომპანი“; ფოლადის ტრესტი „იუნაიტედ სტიისტ სტილ კორპორეიშენი“; ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში ტრესტი „ჯენერალ ელექტრიკ კომპანი“ და სხვა.

4. კონცერნი არის ყველაზე მაღალი და რთული ფორმა. იგი წარმოადგენს ეკონომიკის სხვადასხვა დარგის საწარმოთა გაერთიანებას. მასში შედიან სატრანსპორტო საწარმოები და საეაჭრო საწარმოები, ბანკები და სადაზღვევო ფირმები. კონცერნის შემადგენლობაში შედიან როგორც ცალკეული საწარმოები, ისე სააქციო კომპანიები და თვით ტრესტებიც კი. კონცერნები ყალიბდება ფინანსური დამოუკიდებულების საფუძველზე, რაც ემყარება ე.წ. „მონაწილეობის სისტემას“. ერთი კომპანია იძენს მეორის აქციებს და ეს მეორე ინარჩუნებს ფორმალურ დამოუკიდებლობას. ასეთი სისტემის დროს მძლავრი მონოპოლისტური ჯგუფები ხელთ იგდებენ სხვა კომპანიების აქციების საკონტროლო პაკეტს და მისი მეშვეობით კონტროლს უწევენ კომპანიების მესამე ჯგუფს და ა.შ.

კონცერნში გაერთიანებული საწარმოები, როგორც აღვნიშნეთ, დამოუკიდებელ ფირმებად, სააქციო კომპანიებად ითვლებიან, მაგრამ ფაქტიურად ემორჩილებიან მეთაურ კომპანიას, რომელსაც ხელში აქვს კონცერნის საწარმოთა აქციების საკონტროლო პაკეტი. ფაქტიურად ვის ხელშიცაა საკონტროლო პაკეტი, მას ეკუთვნის მთელი წარმოების ხელმძღვანელობა და მენეჯმენტი. ამასთან, მეთაური კომპანია იმდენად დიდი მოცულობის ეკონომიკური კომპლექსია, რომ მისი არსებობა – ფუნქციონირების პირობაა ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობის შეხამება გარკვეულ დამოუკიდებლობასთან. ასეთი პრინციპის გარეშე კონცერნის მენეჯმენტი შეუძლებელი ხდება. თანამედროვე ეტაპზე „კონცერნის“ მაგივრად ხშირად იხმარება სიტყვა

„ჯგუფი“. კონცერნში ინდივიდუალური საკუთრება შეცვლილია მეწარმეთა ჯგუფურ-მონოპოლიური საკუთრებით.

კონცერნის განსაკუთრებული ნაირსახეობაა კონგლომერატი. იგი აერთიანებს რამდენიმე წერილ და საშუალო საწარმოს, აგრეთვე, ეკონომიკის სხვა სფეროებში მოქმედ კომპანიებს, რომელთაც საწარმოო და სხვა ფუნქციონური კავშირი ერთმანეთთან არა აქვთ და, არსებითად, დამოუკიდებლად ფუნქციონირებენ. კონგლომერატის შტაბბინა აკონტროლებს მხოლოდ მათ საფინანსო მაჩვენებლებს. ისინი მოგების მიღებას და მის გაზრდას აღწევენ საფონდო ბირჟების ოპერაციებით.

მსოფლიო ეკონომიკაში უფრო აქტიურ როლს ასრულებენ დივერსიფიცირებული კონცერნები. დივერსიფიცირება გულისხმობს ერთი მონოპოლისტი კონცერნის კაპიტალის შეღწევას ისეთ დარგებში, რომლებიც უშუალოდ არ უკავშირდება მისი ფუნქციონირების ძირითად სფეროს, მაგრამ უფრო დიდი ეფექტიანობით ან მოგების მაღალი ნორმით ხასიათდება. ამით იქმნება ახალი პროგრესული ტექნოლოგიების ურთიერთმიწოდების და ინფორმაციების გაზიარების ხელსაყრელი პირობები, რაც დაბალეფექტიანი დარგებიდან მაღალეფექტიან დარგებში კაპიტალის გადანაწილების შესაძლებლობას იძლევა.

მონოპოლიის განხილული ძირითადი ორგანიზაციული ფორმების გარდა აღსანიშნავია საქონელმიმოქცევის სფეროში მონოპოლიური ფორმების – მონოფსონიების არსებობა. მონოპოლია მოცემული საქონლის წარმოებასა და რეალიზაციაში ერთი მეწარმე-გამყიდველის უპირატესობას, გაბატონებას გულისხმობს, მონოფსონია კი ერთი მყიდველის (მყიდველთა ჯგუფის, სახელმწიფოს) უპირატესობა გაბატონებას. ამ უპირატესობის საშუალებით მონოფსონიები აღწევენ ნედლეულის (განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობის წერილი მეწარმეებისგან) მონოპოლიურად დაბალ ფასებში

შეძენას და ამ გზით მოგების მაქსიმიზაციას.

ეკონომიკური პროცესების განვითარებაზე მონოპოლიების გავლენას აქვს როგორც პოზიტიური, ისე ნეგატიური მხარე.

ნეგატიური მხარე. მონოპოლიების გაძლიერება იწვევს საზოგადოებრივი ინტერესებისადმი დაპირისპირებას და ეკონომიკურ პროგრესზე მათ უარყოფით ზემოქმედებას. მონოპოლიები ეკონომიკური პროგრესისადმი ნაკლები ყურადღებითაც აღწევენ მაღალი მოგების მიღებას და ამიტომ ამით მაინცდამაინც დიდად არ არიან დაინტერესებულნი. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო იძულებულია, სხვადასხვა ღონისძიებების შემუშავებითა და გატარებით შეამციროს მონოპოლიების ძალმომრეობა სრულყოფილი კონკურენციის დამუხრუჭების გზაზე. სახელმწიფო ამ მიმართულებით ღებულობს ანტიმონოპოლიურ ანუ ანტიტრესტულ კანონებს და სხვა ნორმატიულ სამართლებრივ დოკუმენტებს.

პოზიტიური მხარე. მონოპოლიების მოქმედების პოზიტიურ მხარეში იგულისხმება ის, რომ მონოპოლიები აფინანსებენ სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის პროგრამებს, რითაც ხელს უწყობენ პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვას და პროგრესის დაჩქარებას.

ანტიმონოპოლიური კანონების შემუშავებისა და მიღების დროს სახელმწიფო ემყარება მონოპოლიების ნეგატიური და პოზიტიური შედეგების თანაფარდობის დონეს. თუ მონოპოლიების მიერ სრულყოფილ კონკურენციაზე მიყენებული ზიანი აჭარბებს ანტიმონოპოლიური კანონების მოქმედებისაგან შეზღუდვის შედეგად მიღებულ ზიანს, მაშინ ასეთ შემთხვევაში კანონმდებლობა ეფექტიანია და ეკონომიკურად გამართლებულია. მაგრამ თუ პირიქითაა, ე.ი. ეკონომიკური კანონმდებლობის ფუნქციონირების შეზღუდვის შედეგად მიღებული ზიანი მეტია მონოპოლიების მიერ სრულყოფილ კონკურენციაზე მიყენებულ ზიანზე, მაშინ ანტიმონოპოლი-

ური კანონმდებლობა და სახელმწიფოს ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა გადასინჯვას მოითხოვს მისი ეფექტიანობის გაძლიერების თვალსაზრისით.

4. კონკურენცია და ეკონომიკური ეფექტიანობა

კაპიტალიზმის, როგორც ეკონომიკური სისტემის თეორიულ-ისტორიული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მან გაიარა განვითარების რამდენიმე ეტაპი.

კაპიტალიზმის განვითარების პირველი ეტაპისათვის (1860-1873წ.წ.) დამახასიათებელი იყო მეურნეობის ფუნქციონირება თავისუფალი კონკურენციის საფუძველზე, ხოლო მეორე ეტაპისათვის (1873-1900 წ.წ.) – მონოპოლისტური კონკურენციის საფუძველზე.

თავისუფალი კონკურენციის პირობებში ეკონომიკურ ღონისძიებათა განხორციელების პროცესში არსებითად გამორიცხულია მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული მეთოდების გამოყენება. აქ ფასწარმოქმნის, მოთხოვნა-მიწოდების და მათთან დაკავშირებული სტრუქტურული თუ ინფრასტრუქტურული სისტემების ნორმალური ფუნქციონირება მიმდინარეობს საბაზრო მექანიზმის საფუძველზე – თვითრეგულირებით.

მიუხედავად ამისა, აღნიშნულ ეკონომიკურ პროცესებზე (ფასწარმოქმნასა და სხვა საბაზრო პროცესებზე) კონკრეტული ზემოქმედება საკუთარი ინტერესების შესაბამისად არ შეუძლია არც ერთ ეკონომიკურ სუბიექტს. აქ ფასები განისაზღვრება მიწოდება-მოთხოვნის წონასწორობის შესაბამისად. ასეთ პირობებში ნორმალურზე მეტ მოგებას მიიღებენ ის საწარმოები და ფირმები, რომელთა წარმოების დანახარჯები საქონელზე წონასწორობის ფასზე ნაკლებია, ხოლო დანარჩენები ნორმალურ მოგებასაც ვერ მიიღებენ და დაზარალდებიან. ასეთი პირობები კაპიტალიზმის,

როგორც ეკონომიკური სისტემის მესამე (1900 წლის შემდეგი პერიოდი, დღევანდელის ჩათვლით) ეტაპისათვის დამახასიათებელია მეურნეობის ფუნქციონირება ოლიგოპოლიური კონკურენციის საფუძველზე.

დავახასიათოთ ზემოთ ჩამოთვლილი კონკურენციის სახეების ეკონომიკური არსი და მათ საფუძველზე მეურნეობათა ხასიათი.

თავისუფალი კონკურენციის საფუძველზე ფუნქციონირებადი თვითრეგულირებადი მეურნეობა. თავისუფალი კონკურენციული მეურნეობა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დამახასიათებელი იყო კაპიტალიზმის როგორც ეკონომიკური სისტემის განვითარების პირველი ეტაპისათვის (1860-1873 წ.წ.). თავისუფალი კონკურენცია, როგორც ვიცით, გულისხმობს ბაზარზე საქონლისა და მომსახურების მწარმოებელთა და მომხმარებელთა სიმრავლეს, მათ თანაბარუფლებიანობას და არჩევის თავისუფლებას. იგი აძლიერებს მეწარმეთა დაინტერესებას მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევათა დანერგვის დაჩქარებით, დეფიციტური რესურსების რაციონალურად გამოყენებით, წარმოების ხარჯების შემცირებით და შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებით. ამასთან, თავისუფალი კონკურენცია თავიდან იშორებს ეკონომიკური მეურნეობრიობის ყოველგვარ მოძველებულ მეთოდებს და ხერხებს. სწორედ თავისუფალი კონკურენციის ასეთი აქტიური და პროგრესული როლით იყო განპირობებული ადამ სმითისა და მისი ეპოქის სხვა ეკონომისტების მიერ წამოყენებული ეკონომიკური დოქტრინა, რომელიც უარყოფდა სახელმწიფოს ჩარევას სამეურნეო საკითხების გადაჭრაში და მოითხოვდა ადამიანის ეკონომიკური საქმიანობის ყველა სფეროში თავისუფლებას.

ამრიგად, თავისუფალი კონკურენციის პირობებში წარმოებისა და რეალიზაციის ფუნქციებს საზოგადოებრივი მასშტაბით ძირითადად ასრულებს არა სახელმწიფო, არამედ

თავისუფალი კონკურენციის მექანიზმი.

ამასთან, ყოველმხრივ დამოუკიდებელი, თვითრეგულირებადი, თავისუფალ კონკურენციაზე დაფუძნებული მეურნეობა წმინდა სახით არ არსებობს. ნებისმიერ ქვეყანაში ეკონომიკურ საქმიანობას მეტ-ნაკლები ზომით სახელმწიფო არეგულირებს თავისი ეკონომიკური პოლიტიკით (გადასახადებით, ბიუჯეტით, ფულად-საკრედიტო სისტემით).

მონოპოლიური კონკურენციის საფუძველზე კაპიტალიზმის, როგორც ეკონომიკური სისტემის განვითარების მეორე (1873 წლის ეკონომიკური კრიზისის შემდგომი პერიოდი 1900 წლამდე) ეტაპზე აღვილი აქვს წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის პროცესს, რაც თავისუფალი კონკურენციის საფუძველზე მეურნეობის განვითარების შედეგია.

წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაცია არის მოცემულ საწარმოში ან ფირმაში შექმნილი მოგების ხარჯზე წარმოების ფაქტორების გაზრდის საფუძველზე წარმოების მოცულობის გადიდება, წარმოებისა და კაპიტალის ცენტრალიზაცია კი გულისხმობს წარმოებისა და კაპიტალის მოცულობის ზრდას რამდენიმე საწარმოს გაერთიანების გზით.

მაქსიმალური მოგების მიღების მიზნით, მეწარმეები სხვა მეთოდების გამოყენებასთან ერთად, პროგრესული ტექნოლოგიის დანერგვის საფუძველზე აფართოებენ წარმოების მასშტაბებს. საბოლოოდ ეს იმას იწვევს, რომ წარმოების სფეროში ერთმანეთს ეჯახებიან მაღალკონცენტრირებული და ძლიერი ეკონომიკური მეტოქეები. თავისუფალი კონკურენცია წარმოების დიდი კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის საფუძველზე საშიში და დიდი რისკის შემცველი ხდება. ასეთ ვითარებაში ყველა მეწარმე ცდილობს მოკებნოს მშვიდობიანი თანამოქმედების გზები. ეს იძულებითი გზა მალე კანონზომიერ პროცესად იქცა,

რომელიც თავის დროზე მეწარმეთა ეკონომიკური კავშირების შექმნით ანუ მონოპოლიების წარმოშობით დამთავრდა. მონოპოლიები გაბატონებულ ადგილს იკავებენ საქონლისა და მომსახურების წარმოებისა და რეალიზაციის პროცესში, საერთოდ, სამეურნეო ცხოვრებაში.

ეკონომიკური თვალსაზრისით მონოპოლისტად ითვლება ყველა ის სუბიექტი, რომელსაც აქვს იმდენი საქონლისა და მომსახურების გაყიდვის ან ყიდვის შესაძლებლობა, რამდენიც საკმარისია ბაზარზე ეკონომიკური კონტროლის დასაწესებლად და გაელენის მოსახდენად ფასების დაწესებაზე და სხვა პროცესებზე. თავისუფალი კონკურენციის პირობებში წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის საფუძველზე მონოპოლიების წარმოშობამ განაპირობა მონოპოლისტური კონკურენციის ფუნქციონირება. მონოპოლიების წარმოშობასა და არსებობას თან არ სდევს საერთოდ კონკურენციის მოსპობა და ეს არც არის მიზანშეწონილი. მხოლოდ კონკურენციის ერთი ფორმა იცვლება მეორე ფორმით, კერძოდ, თავისუფალი კონკურენცია იცვლება მონოპოლისტური კონკურენციით. ეს უკანასკნელი ღრმადდება და ადგილი აქვს:

1. კონკურენციას მონოპოლიებს შორის;
2. კონკურენციას მონოპოლიებს შიგნით არსებულ საწარმოებს შორის;
3. კონკურენციას მონოპოლიზებულ და არამონოპოლიზებულ საწარმოებს შორის, რომლებიც ერთნაირ პროდუქციას აწარმოებენ;
4. კონკურენციას თვით არამონოპოლიზებულ კერძო მწარმოებლებს შორის, რომლებიც ერთნაირ საქონელს აწარმოებენ.

მონოპოლიურ კონკურენციას, თავისუფალ კონკურენციასთან შედარებით, მთელი რიგი თავისებურებები გააჩნია. ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თავისებურებას წარმოადგენს ის,

რომ მონოპოლიებს, როგორც მსხვილ მწარმოებლებს შეუძლიათ თავიანთი საქონელი და მომსახურება გაყიდონ მაღალ ფასებში, შეიძინონ რესურსები მონოპოლიურად დაბალ ფასებში და ეს გამოიყენონ შემოსავლის გადიდებისათვის, რაც თავისუფალი კონკურენციის დროს შეუძლებელია.

მონოპოლიური კონკურენციის შემდეგ თავისებურებას წარმოადგენს „ფასების ლიდერობაში“ ჩარევა. ძირითადი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ მეტოქე ლიდერთა ცალკეული ფირმები ცდილობენ პარტნიორებთან შეუთანხმებლად შეცვალონ საპრეისკურანტო ფასები გასაყიდ საქონელზე და ხშირ შემთხვევებში ისინი სასურველ შედეგსაც აღწევენ. ცალკეული ფირმების მიერ საქონლის პარტიებად გაყიდვის შემთხვევაში ადგილი აქვს, აგრეთვე, საიდუმლოდ, ფასდაკლებით მიყიდვის ფაქტებს და სხვა.

მონოპოლიური კონკურენციის ერთ-ერთი თავისებურებაა ცალკეული საქონლის მომხმარებლებისათვის მათთვის სასარგებლო მიწოდების ხერხის გამოყენება. ამ მეთოდის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ კონკურენციულ ბაზარზე ხდება შეღწევა ახალი, გაუმჯობესებული, განსაკუთრებული ხარისხის საქონლის მიწოდებით და ასეთი გზით სხეობისთვის კონკურენციის გაწევა.

მონოპოლიური კონკურენციის შემდეგ, მეოთხე თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ კონკურენტები მომხმარებლებზე ზემოქმედებას ახდენენ მათ გემოვნებაზე პოზიტიური გავლენით. ეს გულისხმობს რეკლამით ზემოქმედებას სატელევიზიო, საგაზეთო და სხვა საშუალებებით. ამ მიზნით გამოიყენება, აგრეთვე, მუდმივი მყიდველებისათვის შეღავათიანი სამომხმარებლო და კომერციული კრედიტის მიცემა და სხვა.

ამჟამინდელი III ეტაპის (1900 წლის შემდგომი პერიოდი დღევანდელის ჩათვლით) მეურნეობის განვითარებისათვის დამახასიათებელია ოლიგოპოლიური კონკურენცია. ოლი-

გოპოლია არსებითად მონოპოლიაა, თუმცა თავისი ფუნქციონირების ხასიათით და ორგანიზაციული აღნაგობით განსხვავდება მონოპოლიისაგან. თუ მონოპოლია ერთი დარგის მეწარმეთა კავშირის ერთ წარმონაქმნს წარმოადგენს და ერთი ფირმის ბატონობას გულისხმობს, ოლიგოპოლია იმავე დარგში რამდენიმე ფირმის ბატონობას ნიშნავს.

განასხვავებენ ოლიგოპოლიის სამ ძირითად ტიპს ანუ ოლიგოპოლიური ქცევის სამ ძირითად მეთოდს:

ოლიგოპოლიის პირველი ტიპი წარმოგვიდგება, როგორც რამდენიმე მსხვილი ფირმის შეთანხმება – თანამოქმედება, რომლებიც ერთგვაროვან საქონელს აწარმოებენ და შედიან ერთ ფირმაში; მეორე ტიპის ოლიგოპოლია გულისხმობს განსხვავებული დანიშნულების საქონლის მწარმოებელთა და გამსაღებელთა მსხვილი ფირმების შეთანხმებას; მესამე ტიპის ოლიგოპოლია გულისხმობს პროდუქტების დიფერენციაციას და ბაზარზე მყიდველ-გამყიდველთა სიმრავლეს.

ახლა განვიხილოთ ოლიგოპოლიის სამივე ტიპი ცალ-ცალკე.

პირველი ტიპის ოლიგოპოლიის არსი იმით გამოიხატება, რომ რამდენიმე ფირმა, რომლებიც აწარმოებენ ერთგვაროვან, იდენტურ საქონელს, თანხმდებიან ზოგიერთ ეკონომიკურ ქცევაზე – ფასებზე, საქონელთა წარმოების მოცულობაზე და სხვა.

მეორე ტიპის ოლიგოპოლიის არსი იმაშია, რომ თუ რომელიმე ერთი ოლიგოპოლისტი შეეცდება ბაზარზე უპირატესობის მოსაპოვებლად ფასების შემცირებას, მაშინ სხვა ასეთი ტიპის ოლიგოპოლისტები ბაზარზე დამარცხებისა და გაკოტრების შიშით მას მიბაძავენ. ეს შეიძლება გაგრძელდეს მანამ, სანამ ურთიერთდაპირისპირებული ოლიგოპოლისტები არ დარწმუნდებიან ერთად ფასების ამდაგვარად შემცირების არახელსაყრელობასა და მიზანშეუწონლობაში. ასეთი მომენტის დადგომისთანავე ისინი ცდილობენ

„მშვიდობიანი“ მოლაპარაკების გზით მიაღწიონ ფასების რეგულირებას თავიანთი ინტერესების სასარგებლოდ. ამ მხრივ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, პირველი, საიდუმლო ოლიგოპოლია ანუ მეტოქეთა საიდუმლო შეთანხმება თავიანთ საქონელსა და მომსახურებაზე ერთიანი მაღალი ფასების დაწესებაზე; მეორე, მშვიდობიანი გზით ფასების რეგულირების მეთოდი. ამ საქმეში განსაკუთრებულ როლს თამაშობენ დომინირებადი ოლიგოპოლიები. ისინი მოლაპარაკებისა და შეთანხმების მეშვეობით ცდილობენ ოლიგოპოლიების მსხვილ ფირმა – ორგანიზაციებთან კავშირის დამყარებას, რომლებიც კონტროლს უწევენ შესაბამისი დარგების საქონლისა და მომსახურების 70-80%-ს და ამით დომინირებენ საბაზრო ფასების სფეროში. ამასთან, ასეთი მოლაპარაკება-შეთანხმებები ხელს უშლის კონკურენციას, ეწინააღმდეგება არამონოპოლიზებული საწარმოებისა და მოსახლეობის ფართო მასების ინტერესებს. ამიტომ ისინი იზღუდება სახელმწიფოს ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობით.

მესამე ტიპის ოლიგოპოლიის შინაარსი და ოლიგოპოლისტების ქცევა ითვალისწინებს საქონელთა დიფერენციაციას, მათი შერჩევის დიდი შესაძლებლობის შექმნას. ბუნებრივია, მყიდველი თანაბარი საბაზრო ფასების პირობებში უპირატესობას მიანიჭებს იმ საქონელს, რომელიც განსხვავდება სხვებისაგან უკეთესი მოდელით, ხარისხით, სავაჭრო გაფორმების მიმზიდველობით და სხვა თვისებებით. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, აგრეთვე, ბაზრის სიახლოვეს მომხმარებლების საცხოვრებელ და სამუშაო ადგილებთან და ა.შ. ოლიგოპოლისტები ამ ყოველივეს იყენებენ ბაზარზე უპირატესობის მოპოვების და მაღალი მოგების მიღების მიზნით.

5. კონკურენცია დიფერენცირებული საქონლის პი- რობებში

საყოველთაოდ აღიარებული მოსაზრებაა, რომ ყოველი მწარმოებელი ცდილობს მომხმარებელი რეკლამის საშუ-
ალებით დაარწმუნოს თავისი საქონლის უკეთესობაში,
რომელიც, მისი აზრით, შეთავაზებულია ყველაზე დაბალ
ფასში. საქონლის უკეთესობასა და უნიკალურობაზე ხაზ-
გასმას ეწოდება დიფერენციაცია. თუ დიფერენციაციის ეს
პროცესი წარმატებით მიმდინარეობს, მაშინ მწარმოებელს
უჩნდება მრავალი მუდმივი მომხმარებელი, რომლებიც სხვა
ანალოგიურ საქონელთან შედარებით უპირატესობას მის
საქონელს ანიჭებენ.

განვიხილოთ ის საშუალებები, რომლებიც ფირმებმა
შეიძლება გამოიყენონ საკუთარი საქონლის დიფერენცირებო-
სათვის, ე.ი. უკეთესობის დასაბუთების რეკლამირებისათვის,
რათა მიიზიდონ მომხმარებლები. ასეთ საშუალებებს მიე-
კუთვნება კლიენტთა კულტურული მომსახურების ხარისხის
ამაღლება და სხვა. ერთი რამ ყველასათვის გასაგებია, რომ
თუ რომელიმე საქონლის შეძენისათვის მაღაზიებში რიგი
დგება და მოუხერხებელ საკასო მომსახურებას ვაწყდებით,
მაშინ მომხმარებლები მცირდება.

პრესტიჟულობის გამოხატვის მიზნით მეწარმეები იყენ-
ებენ ლამაზ ეტიკეტს, ცნობილ საფირმო სახელწოდებებს და
სხვა, მაგალითად, ავტომობილთა ისეთი მარკების სახელ-
წოდებას, როგორიცაა „მერსედესი“, „ვოლვო“, „ფორდი“ და
სხვა. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მათ საგარანტიო
მომსახურებას, ექსპლუატაციის ხანგრძლივობას, კომფორტს
და სხვა.

ზემოთ ჩამოთვლილი სარეკლამო საშუალებები გამოი-
ყენება რომელიმე საქონლის „ყველაზე უკეთესად“ წარმო-
ჩენისათვის და, შესაბამისად, მყიდველთა მოზიდვისათვის.

6. მონოპოლისტური კონკურენცია და საზოგადოების კეთილდღეობა

საბაზრო ეკონომიკა კონკურენციაზე დაფუძნებულ ეკონომიკურ სისტემას წარმოადგენს. აქ ეკონომიკური ტრიადის (რა ვაწარმოოთ, როგორ ვაწარმოოთ და ვისთვის ვაწარმოოთ) გადაჭრის პროცესი მძაფრ კონკურენციულ პირობებში მიმდინარეობს. მთავარია უმცირესი დანახარჯებით მაქსიმალური შედეგის მიღება. წინააღმდეგ შემთხვევაში მწარმოებლის საქონელი და მომსახურება ბაზარზე ნაკლებ კონკურენტული აღმოჩნდება. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკურ საქმიანობაში ცალკეულ ადამიანთა ან ადამიანთა ჯგუფის ინტერესები ხშირად უპირისპირდება ერთმანეთს და მათ შორის იმართება კონკურენცია საქმიანობის მომგებიანად წარმართვის მიზნით. გამარჯვების მიღწევისა და მოგების მაქსიმიზაციისათვის მეწარმეები ცდილობენ დანახარჯების შემცირებას წარმოებაში პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვით, მუშაკთა კვალიფიკაციის ამაღლებით და სხვა გზით, რასაც შედეგად მოჰყვება საქონლის ერთეულზე წარმოების დანახარჯების შემცირება, რაც, თავის მხრივ, ფასის შემცირების შესაძლებლობას იძლევა. ეს უკანასკნელი უბიძგებს მომხმარებელს მეტი საქონელი და მომსახურება შეიძინოს თავის შესაძლებლობის ფარგლებში. ამ შემთხვევაში გამყიდველიც ისარგებლებს და მყიდველიც და ისინი კმაყოფილები აღმოჩნდებიან. ამ თვალსაზრისით, კონკურენცია უზრუნველყოფს საზოგადოების კეთილდღეობის მიღწევას.

1. წარმოების ფაქტორთა შემოსავლების ფორმირების საბაზრო მექანიზმი

წარმოების ფაქტორთა შემოსავლების ფორმირების საფუძველია მათი საბაზრო ფასი, ხოლო წარმოების ფაქტორთა საბაზრო ფასის ჩამოყალიბებისა და ფორმირების, მისი საბაზრო მექანიზმის არსის გაგების საფუძველია ზღვრული პროდუქტის სრულყოფილი განსაზღვრა, მისი ცოდნა და შედეგის პრაქტიკულად გათვალისწინება.

მეწარმეები წარმოების ფაქტორების წარმოებაში დამატებით ჩართვის საკითხს დადებითად წყვეტენ იმ შემთხვევაში, როცა დარწმუნებული არიან, რომ მიიღება ზღვრული პროდუქტი. რა არის ზღვრული პროდუქტი? ზღვრული პროდუქტი არის წარმოების სხვა ფაქტორების უცვლელობის პირობებში რომელიმე მათგანის გადიდების შედეგად მიღებული დამატებითი პროდუქტი. ვთქვათ, დასაქმებულ მუშათა რაოდენობის 10-დან 15-მდე გაზრდამ განაპირობა პროდუქციის გაზრდა 100-დან 150 ტონამდე მაშინ ზღვრული პროდუქტი იქნება $150 - 100 = 50$ ტ. ხოლო საშუალო პროდუქტი – $150 : 15 = 10$ ტ. ე.ი. საშუალო პროდუქტი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ზღვრულ პროდუქტს. აქედან გამომდინარე, ყოველი მეწარმე წარმოების 'ფაქტორის' მესაკუთრისაგან ამ ფაქტორის შესყიდვაზე თანხმობას განაცხადებს იმ შემთხვევაში, როცა მისი ჩართვა წარმოების პროცესში განაპირობებს ზღვრული პროდუქტის მიღებას, ეს კი ფაქტიურად მეწარმის მიერ მაღალი მოგების მიღების საფუძველია. ამასთან, ჭეშმარიტებაა, რომ, წარმოების ყოველი დამატებითი ფაქტორის მესაკუთრემ სანაცვლოდ უნდა მიიღოს ზღვრული პროდუქტის ნაწილი. კერძოდ: პირველი,

შრომითი რესურსების მესაკუთრემ შრომის ზღვრული პროდუქტიდან უნდა მიიღოს ნაწილი ხელფასის სახით; მეორე, კაპიტალის მესაკუთრემ კაპიტალის ზღვრული პროდუქტიდან ნაწილი უნდა მიიღოს სარგებელის სახით; მესამე, მიწის მესაკუთრემ ზღვრული მიწის პროდუქტიდან უნდა მიიღოს ნაწილი რენტის სახით; მეოთხე, სამეწარმეო უნარის მფლობელმა ზღვრული სამეწარმეო საქმიანობიდან უნდა მიიღოს ნაწილი მოგების სახით; მეხუთე, სახელმწიფომ ეკონომიკური საქმიანობიდან მიღებული შედეგიდან უნდა მიიღოს შემოსავალი გადასახადების სახით (კონკრეტულად: ქონების გაყიდვაზე, ლიცენზიებზე, აგრეთვე, სააქციზო გადასახადების სახით).

საერთოდ, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში პრაქტიკულად არსებობს წარმოების ყველა ფაქტორის ბაზარი ცალ-ცალკე, კერძოდ, პირველი, შრომის ბაზარი, მეორე, კაპიტალის ბაზარი, მესამე, მიწის ბაზარი და ა.შ. თითოეულ ამ ბაზარზე წარმოების ფაქტორების ფასები თავისუფალი კონკურენციის პირობებში მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე ყალიბდება.

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ წარმოების ფაქტორებზე მოთხოვნა და ფასები, თავის მხრივ, დამოკიდებულია იმ სამომხმარებლო საქონლის მოთხოვნაზე, რომლის წარმოებასაც ეს ფაქტორები ხმარდება. სხვანაირად რომ ვთქვათ, წარმოების ფაქტორებზე მოთხოვნა განისაზღვრება სამომხმარებლო საქონელზე მოთხოვნის სიდიდით. ცხადია, რომ წარმოების ფაქტორებზე მოთხოვნის გადიდებას იწვევს სამომხმარებლო მოთხოვნის გადიდება, ე.ი. რაც უფრო დიდია სამომხმარებლო საქონელზე მოთხოვნა, მით უფრო მეტია მოთხოვნა წარმოების ფაქტორებზე. მაგრამ აქ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ წარმოების თითოეულ ფაქტორზე მოთხოვნა და ფასი დამოკიდებულია მათ შემცველ წარმოების ფაქტორთა ფასზე. აქედან გამომდინარე, როცა წარ-

მოების ერთ ფაქტორზე მოთხოვნა იზრდება, მაშინ მეორეზე მცირდება. აქ მხედველობაში მისაღებია წარმოების ფაქტორთა ურთიერთშენაცვლების შესაძლებლობის არსებობა. მაგალითად, თუ წარმოების რომელიმე ფაქტორის ფასი იზრდება და სხვა ფაქტორების ფასი უცვლელია, მაშინ ფირმის ხელმძღვანელობა შეეცდება ის შეცვალოს სხვა ფაქტორით, ისეთით, რომლის ფასიც უცვლელია შეფარდებით ან უფრო დაბალია. ეს კი წარმოების ნაკლები დანახარჯებით მეტი შედეგის მიღების შესაძლებლობას იძლევა. კონკურენციული ბრძოლის პირობებში წარმოებული საქონლის ფასის ცვლილების შედეგად მიღებული შემოსავლები ნაწილდება წარმოების ფაქტორთა მესაკუთრეებს შორის. შემოსავლების ასეთი განაწილება ხშირად იწვევს არსებით უთანაბრობას, მაგრამ მისი გარკვეული ზომით დაძლევა ხდება მთავრობის სოციალური პროგრამებით.

2. შრომა და შრომაზე ფაქტორული შემოსავალი

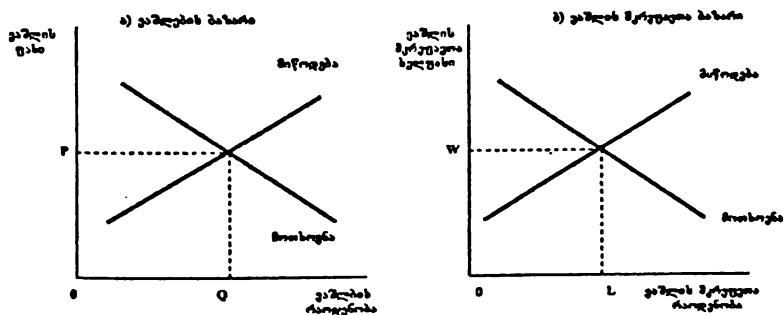
შრომა არის სამუშაო ძალის მიზანშეწონილი ხარჯვის პროცესი. შრომის მიზანშეწონილ ხარჯვას აქვს ადგილი ადამიანის მიერ ყოველგვარი სახეობის სამუშაოს შესრულების დროს. შრომა არის მნიშვნელოვანი პროცესი, რომელზეც მოდის წარმოების დანახარჯების დიდი ნაწილი. შრომა არის ადამიანური რესურსი, რის გამოც არ შეიძლება იგი იყოს მეწარმის საკუთრება (ისე, როგორც ქარხანა, მიწა, ნედლეული და სხვა).

შრომის ბაზარზე მოთხოვნის სუბიექტები არიან ფირმები და სახელმწიფო, ვინაიდან მათ სჭირდებათ შრომითი რესურსი, როგორც წარმოების ფაქტორი.

შრომის ბაზარზე შრომის მიწოდების სუბიექტებია საოჯახო მეურნეობები. შრომის ფასი შრომის ბაზარზე არის

ხელფასი. შრომაზე მოთხოვნასა და მის ფასს შორის არსებობს ურთიერთდამოკიდებულება. ეს ურთიერთდამოკიდებულება მდგომარეობს იმაში, რომ როცა ხელფასი იზრდება, მაშინ შრომაზე მოთხოვნა მცირდება და პირიქით, როცა ხელფასი მცირდება, მაშინ იზრდება შრომაზე მოთხოვნა.

ხელფასისა და შრომაზე მოთხოვნის ურთიერთდამოკიდებულება ნათლად ჩანს ქვემოთ მოცემულ ნახაზებზე, რომლებიც ასახავენ ვაშლის მკრეფავთა ხელფასისა და მათი რაოდენობის ურთიერთდამოკიდებულებას.

ნახ. 13.1 მოთხოვნისა და მიწოდების მრავალმხრივობა

შრომის ბაზარზე შრომის მიწოდება დამოკიდებულია:

1. ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობაზე;
2. ქვეყნის მოსახლეობის შრომისუნარიანი ნაწილის რაოდენობაზე;
3. შრომითი რესურსების მიერ ნამუშევარი ღრის რაოდენობაზე (ხანგრძლივობაზე);
4. მუშაკის კვალიფიკაციასა და შრომის ხასიათზე და სხვა ფაქტორებზე.

შრომის, როგორც წარმოების ფაქტორის, ფუნქციონირებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მის ეფექტიანად გამოყენებას. შრომის ეფექტიანად გამოყენებაზე მძიმედ

გაეღენას ახდენს მრავალი ფაქტორი, კერძოდ:

1. წარმოების ავტომატიზაცია და მექანიზაცია;
2. შრომის პროგრესული ორგანიზაცია და მენეჯმენტი;
3. შრომის მატერიალური სტიმულები და მათი ზემოქმედების გაძლიერება და ა.შ.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის შემდეგ შეიძლება დავასკვნათ, რომ შრომიდან შემოსავალი არის ხელფასი, ე.ი. ხელფასი არის შრომის, როგორც წარმოების ფაქტორის, ფაქტორული შემოსავალი.

3. მეწარმეთა მოგება, როგორც ფაქტორული შემოსავალი

ადამიანი, რომელიც კისრულობს შრომის, მიწის, კაპიტალისა და წარმოების სხვა ფაქტორების გამოყენებას და აწარმოებს რომელიმე სახის საქონელს, არის მეწარმე. მეწარმე თავიდანვე სწევს რისკს, რადგან ის ყიდულობს და იყენებს წარმოების ისეთ ფაქტორებს, რომელთა გამოყენების შედეგების სრული გარანტირება შეუძლებელია. მეწარმეს მხოლოდ მოგების მიღების ვარაუდი უბიძგებს ჩამოაყალიბოს ფირმა და განახორციელოს წარმოების პროცესი. მეწარმეები, რომლებიც თავის თავზე იღებენ პასუხისმგებლობას და უძღვებიან ფირმებს ითვლებიან ერთ-ერთ სუბიექტ – ფაქტორად.

მეწარმე სუბიექტმა თავისი პასუხისმგებლობისა და რისკის საზღაურად უნდა მიიღოს მოგება. სწორედ მოგებაა მეწარმის, როგორც სპეციფიკური სუბიექტ-ფაქტორის, გასამრჯელო.

მეწარმის, როგორც წარმოების სუბიექტ-ფაქტორის, უნარის სპეციფიკურობას წარმოადგენს ის, რომ მას მიწის თუ კაპიტალის მსგავსად ვერ შეეცხებით, ვერ განვსაზღვრავთ მას წონასწორობის ფასით, რადგან მოგება, როგორც ვიცით,

განისაზღვრება ფირმის მთლიან შემოსავალსა და დანახარჯებს შორის სხვაობით. მთლიანი დანახარჯები შედგება გარე და შიდა დანახარჯებისაგან. გარე დანახარჯებია ის, რომელსაც ფირმები ეწევიან გარეთ რესურსების შესაძენად, შიდა დანახარჯები კი არის ის, რომელიც აშკარა ფულის ფორმით არ იხარჯება საქონლის საწარმოებლად. ასეთ დანახარჯებს გადაუხდელობა-არაფასად დანახარჯებსაც უწოდებენ, იმიტომ, რომ ეს ფირმების შიდა რესურსებია, რომელსაც ისინი იყენებენ შესყიდვის გარეშე.

მეწარმე ფირმის ბუღალტრული მოგება გაიანგარიშება, როგორც სრულ ამონაგებსა და დანახარჯებს შორის სხვაობა. მეწარმე სუბიექტის უნარს, სხვა საწარმო ფაქტორების მსგავსად, თავისი ფასი აქვს. ამიტომ საწარმოო დანახარჯებში უნდა შევიდეს არა მხოლოდ ხელფასი, სარგებელი კაპიტალზე, მიწის რენტა, არამედ ნორმალური მოგებაც, რომელსაც ღებულობს მეწარმე წარმოების ორგანიზაციისათვის – მენეჯმენტისათვის, წარმოების ყველა ფაქტორის შეერთებისათვის წარმოების პროცესში.

წარმოების პროცესის გაგრძელება შეიძლება და მიზანშეწონილია მაშინ, როცა ფირმის მთლიანი შემოსავლიდან შეიძლება გადახდილი იქნას ხელფასი, სარგებელი, რენტა, ნორმალური მოგება და კიდევ დარჩეს ნამეტი დანახარჯებს ზევით. ეს ნამეტი რჩება მეწარმეს, რომელმაც გასწია რისკი და შეასრულა ფირმის სამეურნეო საქმიანობის ძირითადი ორგანიზატორული ფუნქცია. ამ ნამეტ თანხას წმინდა ანუ ეკონომიკური მოგება ეწოდება. სწორედ ასეთი ნამეტი მოგებით არის დაინტერესებული მეწარმე, როგორც წარმოების უმნიშვნელოვანესი სუბიექტ-ფაქტორი.

4. სახელმწიფოს ეკონომიკური საქმიანობის ფაქტორული შემოსავალი

სახელმწიფოს ეკონომიკური საქმიანობა ისე, როგორც სხვა ფაქტორი, არის საწარმოო ფაქტორი, რომელსაც მოაქვს განსაზღვრული შემოსავალი. ასეთი შემოსავლის წყაროა ბიზნესზე არაპირდაპირი გადასახადები, კერძოდ, გადასახადები ქონების გაყიდვაზე, დამატებულ ღირებულებაზე, ლიცენზიებზე, აგრეთვე, სააქციზო გადასახადი და სხვა. ასეთი გადასახადები ჯამში ზრდის ფასს. ფასში შედის ასევე, წარმოების ოთხივე ფაქტორული შემოსავალი – ხელფასი, სარგებელი, რენტა, ნორმალური მოგება.

საბოლოოდ შეიძლება გაეაყეთოთ დასკვნა, რომ ბიზნესზე ყველა არაპირდაპირი გადასახადიდან მიღებული შემოსავალი არის ფაქტორული შემოსავალი სახელმწიფოს ეკონომიკურ საქმიანობაზე, როგორც წარმოების ფაქტორზე.

5. წარმოების ფაქტორთა სრულყოფილი და არასრულყოფილი ბაზარი

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სრულყოფილი ბაზრის ფუნქციონირების დროს არის რესურსების მრავალი, ერთმანეთის კონკურენტი მყიდველი. ასეთივე კონკურენტულ მდგომარეობაში იმყოფებიან გამყიდველებიც. ამასთან აღსანიშნავია, რომ სრულყოფილი ბაზრის პირობებში არცერთ კონკურენტ მყიდველ-მომხმარებელს არ შეუძლია იყიდოს იმდენი რაოდენობით საქონელი, რომ ასეთი ქცევით შეცვალოს ამ რესურსების საბაზრო მოთხოვნა. ასეთივე მდგომარეობაში იმყოფებიან რესურსების გამყიდველებიც, რის გამოც მათაც არ შეუძლიათ შექმნან წარმოების ფაქტორთა დეფიციტი ფასებზე ზემოქმედების მიზნით.

ყოველივე აღნიშნულის გამო სრულყოფილი კონკურენციული ბაზრის პირობებში არსებობს ეკონომიკურ ბაზარზე თავისუფლად შესვლისა და გამოსვლის პირობები. აქ ისიც იგულისხმება, რომ სრულყოფილ კონკურენციულ ბაზარზე რესურსების ფასები „მოცემულია“ – შემოთავაზებულია მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე, რაც მყიდველ-გამყიდველებმაც უნდა გაითვალისწინონ. ამასთან, ცნობილია, რომ ფუნქციონირებად ბაზარზე მონოპოლიური ძალაუფლება არასრულყოფილი კონკურენციული ბაზრის პირობებში გარკვეულ ზეგავლენას ახდენს წარმოების ფაქტორთა მოთხოვნაზე. ასეთი ძალაუფლების ფირმები ცდილობენ მცირე რაოდენობით აწარმოონ საქონელი და შექმნან ისეთი პირობები, რომ კონკურენტულ ფირმებს ნაკლები წარმოების ფაქტორები დასჭირდეთ. ამ ფირმებისათვის დამატებითი წარმოებიდან ზღვრული შემოსავალი მის ფასზე ნაკლებია. ეს კი განაპირობებს იმას, რომ საწარმოო რესურსების ზღვრული პროდუქტებიდან შემოსავალი მათი ზღვრული პროდუქტის ღირებულებაზე დაბალი იყოს.

მდგომარეობა კიდევ უფრო რთულდება მონოპსონიის პირობებში, რადგან მონოპსონისტი ბაზარზე შემოთავაზებული რესურსის ან მომსახურების ერთადერთი მყიდველია, რის გამოც მას ფასზე ზემოქმედების საკმაოდ ძლიერი ზემოქმედების ძალაუფლება აქვს. აქ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ წმინდა მონოპოლიაც იშვიათობაა. წმინდა სახით მას შეიძლება სადღაც პატარა ქალაქში შევხვდეთ.

წარმოების ფაქტორთა მიწოდების რეგულირებაზე მოქმედებს ოლიგოპსონიაც. ის წარმოების ფაქტორთა ბაზრის ისეთი სტრუქტურაა, როცა ფირმების მცირე რაოდენობა ყიდულობს განსაზღვრული რესურსების მთელ საბაზრო მიწოდებას. ოლიგოპსონია ემსგავსება ოლიგოპოლიას იმით, რომ კონკურენტი ფირმები ერთმანეთს ანგარიშს უწევენ. უფრო მეტიც, ფირმების ჯგუფი ერთი მყიდველივით

გამოდის და ერთობლივად მოქმედებს. არსებობს ორმხრივი ერთადერთი მყიდველ-გამყიდველი მონოპოლიაც, რომელიც წარმოადგენს არასრულყოფილი კონკურენციული ბაზრის სტრუქტურულ ელემენტს. ორმხრივი მონოპოლია ბაზრის ისეთი სტრუქტურაა, რომლის დროსაც, როგორც აღენიშნეთ, ერთადერთი გამყიდველი და ერთადერთი მყიდველი ვაჭრობენ წარმოების ფაქტორებით. საერთოდ, წმინდა ორმხრივი მონოპოლია იშვიათი შემთხვევაა.

დასასრულს უნდა აღინიშნოს, რომ სამუშაო ძალა, როგორც წარმოების ფაქტორი, არასრულყოფილი კონკურენციის პირობებში გარკვეულ დისკრიმინაციას განიცდის შრომის ანაზღაურებაში. ეს ვლინდება იმაში, რომ მუშაკები ზოგჯერ, შრომის მწარმოებლურობის თანაბარი პირობების მიუხედავად, სხეადასხვა რაოდენობის ხელფასს ღებულობენ, რაც დისკრიმინაციაა შრომის ანაზღაურებაში და ხელს უშლის ყველა მსურველის შესვლას შრომის ბაზარზე – და თუ კი ისინი მაინც შევლენ, მაშინ ნაკლები ანაზღაურების პირობებს უნდა დათანხმდნენ.

თემა №14

მიწა და კაპიტალი

1. ფიზიკური კაპიტალი და მისი ბაზოზენეზიდან მიღებული მოგება

ფიზიკური კაპიტალი წარმოადგენს ისეთ საქონელს, რომელიც წარმოებულია წარსულში და ამჟამად გამოიყენება ახალი საქონლისა და მომსახურების საწარმოებლად. ადამ სმითი კაპიტალად თვლიდა დაგროვილ შრომას, ხოლო დევიდ რიკარდო კაპიტალად მიიჩნევდა წარმოების საშუალებებს.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, კაპიტალი ფიზიკურ-ნიეთობრივი თვალსაზრისით არის წარმოებაში გამოყენებული შენობები, მანქანები, დანადგარები, მოწყობილობები, მიწა და სხვა. კაპიტალის სხვადასხვა განმარტების შეჯერების საფუძველზე, ფინანსური თვალსაზრისით კაპიტალი ასევე შეიძლება განისაზღვროს შემდეგნაირად: კაპიტალში იგულისხმება ყველა აქტივი და ის, რაც წარმოების მთავარ ელემენტად გვევლინება მატერიალურ-ნიეთობრივი, ფულადი და ფიქტიური კაპიტალის სახით.

ნებისმიერ ქვეყანაში ფიზიკური კაპიტალი არის ნიეთობრივი სიმდიდრის მნიშვნელოვანი ელემენტი. მდიდარი ქვეყნები კაპიტალის დიდ მარაგს ფლობენ. ასე მაგალითად, აშშ მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით კაპიტალის საერთო ღირებულება შეადგენს 50 ათას დოლარს. დაბალი განვითარების ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი რამდენადმე ნაკლებია. საქართველოში მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით ძირითადი კაპიტალის ღირებულება 450 ლარს შეადგენს.

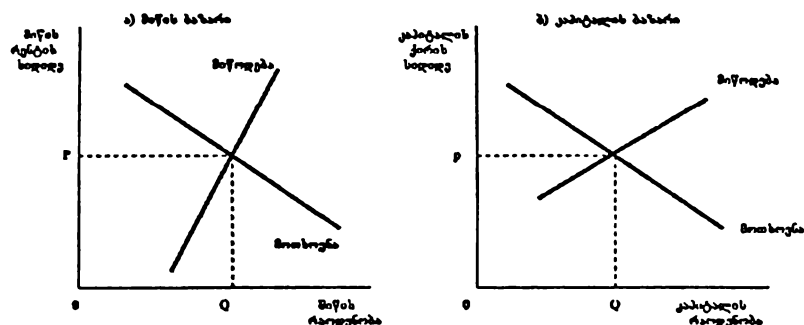
სამეურნეო ცხოვრებაში ფიზიკურ კაპიტალს რეალურად ფლობენ საწარმოები და პიროვნებები და მათი გამოყენებით

ღებულობენ უკუგებას მოგების სახით. აქედან გამომდინარე ნებისმიერი მყიდველი მზად არის იყიდოს ფიზიკური კაპიტალი – შენობა, დანადგარი, მოწყობილობა, მიწა იმ შემთხვევაში, თუ მათი გაქირავების ფასი მეტია შესყიდვის ფასზე.

აქ მნიშვნელოვანია განესაზღვროთ მიწისა და კაპიტალის, როგორც წარმოების ფაქტორების შესყიდვისა და გაქირავების ფასი.

მიწის თუ კაპიტალის ფასი ის ფასია, რომელსაც პირი იხდის წარმოების ამ ფაქტორების განუსაზღვრელი დროით ფლობის სანაცვლოდ, მათი გაქირავების ფასი კი ის ფასია, რომელსაც პირი იხდის დროის გარკვეულ მონაკვეთში ამ ფაქტორების გამოყენების უფლების სანაცვლოდ.

ქვემოთ მოცემული ნახ. 14.1-ის ა და ბ ვარიანტებიდან ჩანს ის, რომ მიწისა და კაპიტალის როგორც ნებისმიერი წარმოების ფაქტორის გაქირავების ფასი განისაზღვრება მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე.

ნახ. 14.1 მიწისა და კაპიტალის ბაზრები

უნდა აღინიშნოს, რომ წარმოების ფაქტორების გამოყენების შედეგად მიღებული მოგების ნაწილი, საბოლოოდ, საწარმოებიდან და ფირმებიდან ამა თუ იმ ფორმით გადადის

ფასიანი ქაღალდების მფლობელ საოჯახო მეურნეობებში პროცენტისა და დივიდენდის ფორმით (მათი წევრები იქ მუშაობენ). ამასთან, საყურადღებოა, რომ საწარმოები და ფირმები ვალდებული არ არიან ფიზიკური კაპიტალის გამოყენებიდან მიღებული მთლიანი შემოსავალი გასცენ პროცენტის (სარგებლის) და დივიდენდის სახით. მათ შეუძლიათ მთლიანად ან მათი ნაწილი გამოიყენონ წარმოების გაფართოებისათვის. საწარმოებისა და ფირმების ასეთი ქმედება მომავალში, რა თქმა უნდა, გაზრდის მათ შემოსავალს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საწარმოების, ფირმებისა და პიროვნებების ხელში დაგროვილი მთლიანი ფიზიკური კაპიტალის მარაგი საქონლისა და მომსახურების წარმოებისა და მიწოდების გადიდების აუცილებელი პირობაა. აქედან გამომდინარე, კაპიტალის ბაზარზე, სადაც მიმდინარეობს ფიზიკური კაპიტალის გაყიდვის პროცესი, მას უნდა ჰქონდეს განუწყვეტელი ხასიათი.

კაპიტალის ბაზარზე ყიდვა-გაყიდვის ობიექტია საწარმოებში ან პიროვნებების ხელში არსებული არა ყველა ფიზიკური კაპიტალი, არამედ ახალი ფიზიკური კაპიტალის ნაკადი, რომელიც მომავალში მის მფლობელს წარმოების გაფართოებისა და, შედეგად, მოგების გადიდების შესაძლებლობას მისცემს.

საწარმოები და პიროვნებები ფიზიკურ კაპიტალს ფულით იძენენ. ფულის ამ უნარს შეიძინოს ფიზიკური კაპიტალი – ფულის მყიდველობითი უნარიანობა ანუ ფულის ღირებულება ეწოდება. როცა საქონლისა და მომსახურების ფასი იზრდება, მაშინ ფულის ღირებულება ეცემა და პირიქით, როცა მათი ფასი ეცემა, მაშინ ფულის ღირებულება იზრდება, რადგან ლარის ერთი და იგივე რაოდენობით მეტი საქონლისა და მომსახურების შეიძენა. შეიძლება. ფასის ზრდის პროცესს ინფლაცია ეწოდება, შემცირებას კი დე-

ფლაცია. ინფლაციის დროს ფულის მყიდველობითი უნარი-
ანობა მცირდება, ხოლო დეფლაციის დროს – იზრდება.

2. კაპიტალი და პროცენტი

ბუნებრივია, საწარმოებს ახალი ფიზიკური კაპიტალის
შესაძენად სჭირდებათ ფულის გარკვეული რაოდენობა.
აქედან გამომდინარე, საწარმოებს მოთხოვნა უჩნდებათ
ფულზე.

თუ საწარმოებს ფიზიკური კაპიტალის შესაძენად ფული
არ ექნებათ, მაშინ იგი უნდა ისესხონ. მაგრამ ეს ნასესხები
ფული საწარმოებმა უნდა დააბრუნონ მისი ინვესტირებიდან
მიღებული მოგების ნაწილის ხარჯზე.

ფულს უფასოდ, როგორც წესი, არავენ იძლევა. მასზე
საფასურის გადახდაა საჭირო გარკვეული რაოდენობით.
საფასურის გადახდა ხდება სარგებლის განაკვეთის ანუ
პროცენტის სახით. მაგალითად, თუ სარგებლის განაკვეთი
განსაზღვრულია წლის განმავლობაში 10 პროცენტით, მაშინ
საწარმოებმა ნასესხები თანხის 10 პროცენტი უნდა გადაიხა-
დონ. თუ საწარმომ ისესხა 1000 ლარი, მაშინ მან ყოველწლი-
ურად უნდა გადაიხადოს მისი 10 პროცენტი, ე.ი. 100 ლარი.
აქედან ჩანს, რომ სარგებლის განაკვეთით ანუ პროცენტით
გადახდილი თანხა ინვესტიციის დანახარჯში შედის.

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ ინვესტიციების
შემდეგი სახეები:

1. მთლიანი ინვესტიციები;
2. აღდგენითი ინვესტიციები;
3. ახალი ანუ წმინდა ინვესტიციები.

განვიხილოთ თითოეულის შინაარსი ცალ-ცალკე.

1. მთლიანი ინვესტიციების მოცულობას შეადგენს იმ
კაპიტალდაბანდებათა მოცულობა, რომელიც მთლი-
ანად ამა თუ იმ ქვეყნის მასშტაბითაა დაბანდებული.

2. აღდგენითი ინვესტიციები მთლიანი ინვესტიციების ის ნაწილია, რომელიც გამოიყენება წარმოების ძირითად საშუალებათა გაცვითილი ნაწილის აღსადგენად (ამორტიზაციის ფონდი).
3. მთლიან და აღდგენით ინვესტიციებს შორის სხვაობა შეადგენს ახალ ანუ წმინდა ინვესტიციებს, რომლებიც შეიძლება მოხმარდეს ახალი ფიზიკური კაპიტალის, როგორც წარმოების ფაქტორის, გადიდებას.

საინვესტიციო პოლიტიკის შემუშავების დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორი თანაფარდობაა საინვესტიციო საქონელსა და სამომხმარებლო საქონელს შორის. თუ ქვეყანაში სამომხმარებლო საქონლის წარმოებას მეტი ფიზიკური კაპიტალი ხმარდება, მაშინ გარკვეულწილად ზარალდება საინვესტიციო საქონლის წარმოება და პირიქით – იზრდება, თუ ფიზიკური კაპიტალის დიდი ნაწილი ხმარდება ადამიან-კაპიტალს, მის განათლებას, პროფესიულ დაოსტატებას, აღზრდას და სხვა, რომელიც უფრო მწარმოებლურს ხდის სამუშაო ძალას და ყველა დანარჩენ წარმოების ფაქტორს.

კაპიტალის, როგორც წარმოების ფაქტორის, ფაქტორული შემოსავალი არის სარგებლის ანუ პროცენტის გზით მიღებული თანხა.

ფიზიკურ კაპიტალს მწარმოებლურობა ახასიათებს. კაპიტალის მწარმოებლურობა გამოიხატება იმით, რომ მისი გამოყენებით იწარმოება მეტი საქონელი, რომელსაც რეალიზაციის შემდეგ მოაქვს მეტი შემოსავალი.

სესხად აღებული კაპიტალის სასესხო სარგებლის საბაზრო განაკვეთზე არც გამსესხებელს და არც მსესხებელს არ შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ, რადგან აქ გადამწყვეტი და მნიშვნელოვანია სასესხო კაპიტალზე სარგებლის ნორმა.

სასესხო კაპიტალზე სარგებლის ნორმა განისაზ-

ღვრება გასესხებულ კაპიტალზე მიღებული სარგებლის შეფარდებით გასესხებული კაპიტალის რაოდენობასთან, პროცენტობით.

ეთქვან, გასესხებულია 100.000 ლარი, რომელზეც წლიური სარგებელია 10.000 ლარი, მაშინ:

$$\text{სარგებლის ნორმა} = \frac{10.000}{100.000} \cdot 100\% = 10\%.$$

3. მიწა და იჯარა. მიწის ბანაჟილეზა კონკურენციის პირობებში

წარმოების ფაქტორთა შორის მიწა უნიკალურია. ის ხასიათდება უძრაობითა და ერთ ადგილზე მდებარეობით.

მიწის საერთო მიწოდებას თვით ბუნება ზღუდავს და არ შეიძლება შეიცვალოს ფასების მოძრაობის გავლენით.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მიწა საქონლურ ფორმას იღებს და ყიდვა-გაყიდვის ობიექტია. მიწას მესაკუთრე მხოლოდ განსაკუთრებული პირობით ყიდის – კერძოდ, იმ შემთხვევაში და იმ ფასში, თუ მიწის გაყიდვით მიღებული თანხა, შემდეგ ბანკში მოთავსებული ან სესხად გაცემული, სარგებლის სახით მას მოუტანს იმ თანხას, რომელიც იმავე მიწის ნაკვეთიდან მიღებული რენტის ტოლი იქნება.

შეიძლება ითქვას, რომ მიწის ფასი არის კაპიტალიზებული რენტა. ასე რომ:

$$\text{მიწის ფასი} = \frac{\text{რენტა}}{\text{ბანკის სარგ. ნორმა}} \times 100.$$

როგორც ჩანს, მიწის ფასი რენტის სიდიდის პირდაპირპროპორციული და სასესხო სარგებლის ნორმის უკუპროპორციულია. ამრიგად, რაც უფრო მეტი რენტა მოაქვს მიწის ნაკვეთს, მით უფრო ძვირია მიწის ესა თუ ის ნა-

კეთი სასესხო სარგებლის ნორმის მოცემული სიდიდის პირობებში.

ამრიგად, მიწის მფლობელი წარმოების სხვა ფაქტორის მსგავსად თავის შემოსავალს იღებს რენტის სახით, ე.ი. რენტა არის მიწის, როგორც წარმოების ფაქტორის ფაქტორული შემოსავალი.

მიწის რენტა ეკონომიკური რენტის კერძო სახეა. ეკონომიკური რენტა უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე მიწის რენტა და მოიცავს ამ უკანასკნელს. უფრო გასაგებად რომ ვთქვათ, მიწის რენტა არის შემოსავლის სახე, რომელიც არ მოითხოვს სამეწარმეო საქმიანობას და ის გადაეცემა მიწის მესაკუთრეს.

რენტულ ურთიერთობაში განასხვავებენ დიფერენციულ რენტა I-სა და დიფერენციულ რენტა II-ს.

დიფერენციული რენტა I-ის წარმოქმნის საფუძველია მიწის ბუნებრივი ნაყოფიერება და წარმოებული პროდუქციის სარეალიზაციო ბაზრის სიახლოვე. ეს იმიტომ, რომ ჯერ ერთი, შრომის თანაბრად დახარჯვის შემთხვევაში საშუალო და კარგ მიწებზე უფრო მეტი და იაფი პროდუქცია იწარმოება, ვიდრე ცუდ მიწაზე. მეორეც, თუ წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაციის ბაზარი ახლოა, მაშინ რეალიზაციის დანახარჯი (მიმოქცევის დანახარჯი) ნაკლები იქნება. ეს ორივე პირობა ქმნის არა მარტო დანახარჯების ანაზღაურებისა და საშუალო მოგების მიღების პირობას, არამედ უზრუნველყოფს მათზე მეტის მიღებასაც, რასაც დიფერენციული რენტა I-ის სახით იღებს მიწის მესაკუთრე. აქედან გამომდინარე, დიფერენციული რენტა I, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სამეწარმეო საქმიანობასთან არ არის დაკავშირებული და ბუნებისაგან ბოძებულია.

რაც შეეხება დიფერენციული რენტა II-ის წარმოშობას, ის დაკავშირებულია მიწის ინტენსიურ დამუშავებასთან, რაც მოითხოვს დამატებითი კაპიტალის დაბანდებასა და პროგრესული აგროტექნიკური ღონიძიებების გამოყენებას.

დიფერენციული რენტა II ისე, როგორც დიფერენციული რენტა I, წარმოიშობა მიწების ნაყოფიერების განსხვავების საფუძველზე, მაგრამ აქ ეს სხვაობა ბუნებრივი კი არ არის, არამედ ხელოვნურია, რადგან მას დამატებითი კაპიტალის დაბანდება ანუ მეურნეობის ინტენსიური გაძღოლა განაპირობებს.

მიწის ნაკვეთის ინტენსიურად დამუშავების საფუძველზე მიიღება უფრო მეტი და იაფი პროდუქცია, შესაბამისად – მეტი შემოსავალი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მიწა სოფლის მეურნეობის ისეთი წარმოების ფაქტორია, რომელიც ბუნებრივად მკაცრად შეზღუდულია და მისი ხელოვნურად გადიდება შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, მიწის ყველა – ცუდი, საშუალო და კარგი – ნაკვეთი უნდა დამუშავდეს, რადგან ამას მოითხოვს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტზე ჩვენი პლანეტის მოსახლეობის განუსაზღვრელი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების საჭიროება.

მიწის ყველა ნაკვეთი პრაქტიკულად დაკავებულია და საკუთრებაშია მოქცეული. ამასთან, მიწა ყველას არა აქვს. ამიტომ ვისაც სურს მისი დამუშავება, უნდა იყიდოს ან იჯარით შეიძინოს.

იჯარით მიწის აღება ნიშნავს გარკვეული საფასურის გადახდის საფუძველზე გარკვეული დროით მისი დამუშავებისა და გამოყენების უფლების მიღებას.

შეიძლება გარკვეული დროით ტყის ფართობის, სათიბ-საძოვრების, საკურორტო ადგილების იჯარით აღება. ამ მიზნით პრაქტიკულად ხდება მათი გაცემა. მაგალითად, ბორჯომის კურორტი ყაზახურ კომპანიაზეა გაცემული 49 წლით.

მიწის, როგორც სასოფლო-სამეურნეო წარმოების საშუალების გაცემა წარმოებს კონკურენციულ პირობებში. როგორც წესი, აუქციონზე გარკვეულ სავარგულ მიწის ფართობზე ცხადდება ტენდერი და ვინც მეტს გადაიხდის, ის კონკურენტი მხარე ხდება იჯარით მიწის მფლობელი.

1. ეკონომიკის შემოსავლები და ხარჯები

საერთოდ, ეკონომიკა იყოფა მიკროეკონომიკად და მაკროეკონომიკად.

მიკროეკონომიკა შეისწავლის საოჯახო და ფირმების დონეზე ეკონომიკას, ხოლო მაკროეკონომიკის ამოცანაა ქვეყნის მასშტაბით მთლიანი ეკონომიკის მდგომარეობის ანალიზი, რომლის შედეგები აისახება ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემაში.

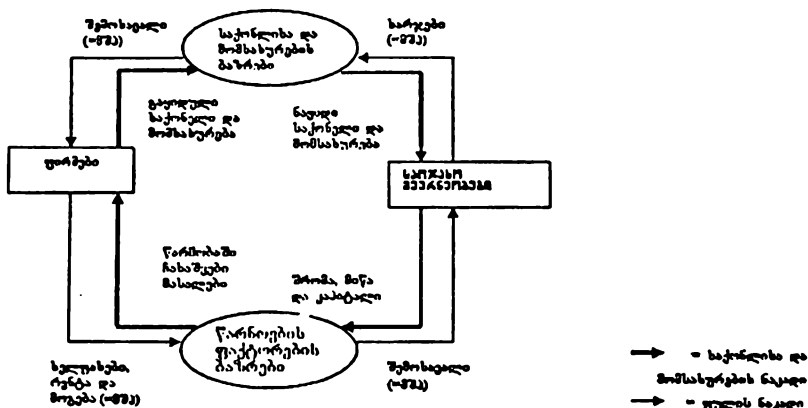
ამ ეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემის მიხედვით, თუ ქვეყნის ეკონომიკასა და მის მოსახლეობას კარგი პირობები აქვთ, მაშინ იგულისხმება, რომ ასეთი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების და მათი მოსახლეობის ცხოვრების დონე მაღალია. აქ არსებობს იმის პირობები, რომ უკეთ იზრუნონ ადამიანის ჯანმრთელობაზე, ცხოვრების დონის შემდგომ ამაღლებაზე, მდიდრულ ცხოვრებაზე და სხვა.

ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკისა და მისი მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობის რეალურად ასახვისა და კეთილდღეობის საუკეთესო მაკროეკონომიკური მაჩვენებელია მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ).

მთლიანი შიდა პროდუქტი გვიჩვენებს ოჯახის მიერ მიღებულ მთლიან შემოსავალს და ეკონომიკაში წარმოებულ საქონელსა და მომსახურებაზე გაწეული ხარჯების მოცულობას, რადგან მთლიანი შიდა პროდუქტიდან საოჯახო მეურნეობების მიერ საქონლისა და მომსახურების შეძენაზე დახარჯული თანხა იმ ხელფასების, რენტისა და მოგების ჯამის ტოლია, რომელსაც იხდიან ფირმები წარმოების ფაქტორების შეძენისათვის.

აღნიშნულის რეალობას თვალნათლივ გვიჩვენებს ქვემოთ

წარმოდგენილი ეკონომიკური წრებრუნვის მოდელი.

ნახ. 15.1 ეკონომიკური წრებრუნვის მოდელი

ამ ეკონომიკურ მოდელში მკაფიოდ ჩანს, რომ საოჯახო მეურნეობები საქონელსა და მომსახურებას ფირმებისაგან ყიდულობენ. ფირმები, თავის მხრივ, გაყიდვიდან მიღებულ ფულს მშრომელების ხელფასის, მიწათმფლობელების რენტისა და ფირმათა მფლობელების მოგების გადასახდელებად იყენებენ. აქ ნათლად ჩანს, რომ ეკონომიკაში ფული უწყვეტად მოძრაობს საოჯახო მეურნეობებიდან ფირმებამდე და უკან. ყოველივე აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკონომიკაში არსებული ყველა დანახარჯი საბოლოოდ ვიღაცის შემოსავლად იქცევა. თუ რეალობას გავითვალისწინებთ, რეალური ეკონომიკა უფრო რთულია, ვიდრე ეს ეკონომიკური წრებრუნვის წარმოდგენილ მოდელზე ჩანს. ეს იმიტომ, რომ საოჯახო მეურნეობები მთელ თავიანთ შემოსავალს ბაზარზე არ ხარჯავენ. შემოსავლის ნაწილს ისინი მთავრობას უხდიან გადასახადის სახით, ნაწილს კი ბანკებში ინახავენ. ისიც აღსანიშნავია, რომ საოჯახო მეურნეობები წარმოებულ საქონელსა და მომსახ-

ურებას მარტო არ ყიდულობენ. მის ნაწილს მთავრობა ყიდულობს, ნაწილს კი ფირმები ინახავენ საკუთარი საქონლის წარმოებისათვის. მიუხედავად იმისა, თუ ვინ ყიდულობს საქონელსა და მომსახურებას, საეაჯრო გარიგებას ჰყავს გამყიდველი და მყიდველი. აქედან გამომდინარე, დაბეჯითებით შეიძლება ვთქვათ, რომ მთლიანად ეკონომიკისათვის ხარჯები და შემოსავალი ყოველთვის ტოლი უნდა იყოს, რის დასაბუთებაც გვინდოდა.

2. ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემა

ნებისმიერ ქვეყანაში, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოება და კელაეწარმოება არის ეკონომიკის ზრდის საფუძველი.

ნებისმიერი ეკონომიკური სისტემის დროს, ნებისმიერ ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის საბოლოო შედეგებს გვიჩვენებს ისეთი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები, როგორიცაა:

- ა) მთლიანი ეროვნული პროდუქტი (მეპ);
- ბ) წმინდა ეროვნული პროდუქტი (წეპ);
- გ) მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ);
- დ) ეროვნული შემოსავალი (ეშ);
- ე) წმინდა ეკონომიკური კეთილდღეობა (წეკ);
- ვ) ეროვნული სიმდიდრე (ეს).

განვიხილოთ თითოეული ამ მაჩვენებლის არსი ცალ-ცალკე.

ა) მთლიანი ეროვნული პროდუქტი (მეპ)

მთლიანი ეროვნული პროდუქტი (მეპ) გვიჩვენებს ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების საბოლოო შედეგებს დროის გარკვეულ მონაკვეთში. მთლიანი ეროვნული

პროდუქტი არის წლის განმავლობაში ამა თუ იმ ქვეყნის შიგნით მთელი წარმოებული საქონლისა და მომსახურების და საზღვარგარეთ წასულ ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა (რეზიდენტების) შემოსავლების საბაზრო ღირებულების ჯამი.

მთლიანი ეროვნული პროდუქტი სწორად გამოხატავს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საბოლოო შედეგებს. ამიტომ მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მაჩვენებელმა სამეურნეო პრაქტიკიდან საბოლოოდ გამოდევნა ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის მაჩვენებელი, რომელიც გვიჩვენებდა არა მთელი ეკონომიკის, არამედ მხოლოდ მატერიალური წარმოების სფეროს განვითარების საბოლოო შედეგებს. ამასთან, რადგან ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის მაჩვენებელი შეიცავდა მოხმარებული შუალედური პროდუქციის განმეორებით აღრიცხვას, ამიტომ ის სწორ წარმოდგენას არ იძლეოდა ქვეყანაში ფაქტიურად შექმნილ ღირებულებაზე. მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მაჩვენებელი კი იცვლავს ორმაგი აღრიცხვის პრობლემას და გვიჩვენებს წარმოებული მთლიანი ეროვნული პროდუქტის რეალურ მოცულობას.

მთლიან ეროვნულ პროდუქტში არ იგულისხმება „ჩრდილოვან ეკონომიკაში“ წარმოებული არადეკლარირებული პროდუქცია, რადგან ოფიციალური სტატისტიკა ვერ ფლობს მის შესახებ შესაბამის ინფორმაციას.

დღეისათვის ცნობილია მეკ-ის გამოთვლის სამი მეთოდი.

1. წარმოების ანუ ხარჯების მიხედვით;
2. შემოსავლების ანუ განაწილების მიხედვით;
3. საბოლოო მოხმარების მიხედვით.

განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

1. წარმოების ანუ ხარჯების მიხედვით გამოთვლილი მთლიანი ეროვნული პროდუქტი არის წლის განმავ-

ლობაში ქვეყანაში წარმოებული მთელი საქონლისა და მომსახურების და საზღვარგარეთ წასულ ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა (რეზიდენტების) შემოსავლების საბაზრო ღირებულების ჯამს გამოკლებული შუალედური მოხმარების პროდუქციის ღირებულება. ასეთ შემთხვევაში მეპ-ი წარმოდგენილია მხოლოდ როგორც ყველა იმ ხარჯის ჯამი, რომელიც აუცილებელია წლის განმავლობაში შექმნილი საქონლისა და მომსახურების საწარმოებლად;

2. შემოსავლების ანუ განაწილების მეთოდის მიხედვით გაზომილი მეპ-ი არის ფაქტორული შემოსავლების ჯამი. კერძოდ, წარმოების მუშაკების ხელფასების, სარგებლის, ფირმის მოგების, რენტისა და საზღვარგარეთ წარმოებული წმინდა ფაქტორული შემოსავლების ჯამი;

3. საბოლოო მოხმარების მიხედვით გამოთვლილი მთლიანი ეროვნული პროდუქტი არის იმ მთლიანი საქონლისა და მომსახურების საბაზრო ღირებულების ჯამი, რომელსაც იძენენ საოჯახო მეურნეობები (პაუსჰოლდები), ფირმები და მთავრობები (ძირითადი კაპიტალდაბანდებებისა და არარეალიზებული პროდუქციის ნაშთის ჩათვლით).

მთლიანი ეროვნული პროდუქტი გამოიხატება როგორც ნატურალური, ისე ღირებულებითი მაჩვენებლებით. თუ ფულის კურსი ეცემა (გაუფასურდება), მაშინ მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ფიზიკური მოცულობის უცვლელობის პირობებში ღირებულებითი მაჩვენებელი სწრაფად იზრდება და პირიქით, თუ ფულის კურსი იზრდება (განმტკიცდება), მაშინ მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ღირებულებითი მაჩვენებელი სწრაფად ეცემა. ამ მომენტების გამო (ფასების ცვლილება) აღნიშნული მეთოდებით გაანგარიშებული მეპ-ი ვერ ასახავს რეალურ მდგომარეობას. ამიტომ რეალური მდგომარეობის ასახვისათვის მიმართავენ მთლიანი ეროვნული პროდუქტის გამოთვლის სხვა ორ

მეთოდს. ამ მეთოდებით გამოთვლილი მაჩვენებლებია: 1. ნომინალური მეპ-ი;

2. რეალური მეპ-ი.

ნომინალური მეპ-ი გამოიანგარიშება მიმდინარე საბაზრო ფასებით.

რეალური მეპ-ი გაიანგარიშება საბაზისო წლის შესადარი (უცვლელი) ფასებით.

პრაქტიკულად, რეალური მთლიანი ეროვნული პროდუქტი გაიანგარიშება მიმდინარე ფასებში ცვლილებების (ინფლაციის დონის) შეტანის საფუძველზე და მეპ-ის კორექტირებით.

ამ პროცესის პრაქტიკულად განხორციელებისათვის გამოიყენება ფასების ინდექსი, რომელიც გამოითვლება მიმდინარე წლის ფასების საბაზისო პერიოდის ფასებზე გაყოფით. ეს ფორმულით შეიძლება შემდეგნაირად გამოიხატოს:

$$\text{ფასების ინდექსი} = \frac{\text{მიმდინარე წლის ფასები}}{\text{საბაზისო პერიოდის ფასები}}.$$

პრაქტიკულად რეალური მთლიანი ეროვნული პროდუქტი გამოითვლება ფორმულით:

$$\text{რეალური მეპ} = \frac{\text{ნომინალური მეპ}}{\text{ფასების ინდექსი}}.$$

აღსანიშნავია, რომ რეალური მთლიანი ეროვნული პროდუქტის გაანგარიშებების დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს შემდეგ გარემოებებს:

1. ნებისმიერ ქვეყანაში წარმოების ზოგიერთი ფაქტორი საზღვარგარეთელი მეწარმის ხელშია და შემოსავალსაც ის ღებულობს. შემოსავლის ეს ნაწილი მოცემული ქვეყნის მეპ-ში არ აღირიცხება. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ მთლიანი ეროვნული პროდუქტი არის შემოსავლების იმ ერთობლიობის ჯამი, რომელსაც იღებს ქვეყანა იმის

მიუხედავად, ეს შემოსავლები ეროვნულ ეკონომიკაში იქმნება თუ საზღვარგარეთ;

2. რეალური მთლიანი ეროვნული პროდუქტის გაანგარიშების დროს ქვეყნის მეპ-ის ღირებულების სიდიდეს უნდა დაემატოს (ან გამოაკლდეს) საზღვარგარეთისათვის გადასახდელ და საზღვარგარეთიდან მისაღებ თანხებს შორის სხვაობა (საღდო). თუ საღდო დადებითია, მაშინ ეს თანხა უნდა დაემატოს მოცემული ქვეყნის მეპ-ის ღირებულების სიდიდეს, ხოლო თუ საღდო უარყოფითია, მაშინ პირიქით, უნდა გამოაკლდეს.

3. ისეთი ოპერაციების შედეგად მიღებული შემოსავლები, რომლებიც დაკავშირებული არაა ახალი ღირებულების შექმნასთან (როგორიცაა მეორადი ნივთების გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლები, პროდუქციის ის ნაწილი, რომელიც სახლში იწარმოება და სხვა მეპ-ში არ აღირიცხება და არ უნდა იქნას გათვალისწინებული).

მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებული მეპ-ის რაოდენობა გეიჩვენებს მოსახლეობის კეთილდღეობის დონეს, მაგრამ მთლად ზუსტად ვერ გეიჩვენებს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და საზოგადოების კეთილდღეობის დონეს შემდეგ გარემოებათა გამო:

1. ჯერ ერთი, მეპ-ით გაიანგარიშება საბოლოო პროდუქციის მოცულობა საბაზრო ფასებით, რომლებიც ხშირად იცვლება და ამიტომ ვერ გამოხატავს რეალურ მდგომარეობას;
2. მეპ-ი მთელი მოსახლეობის კეთილდღეობის ზუსტი რეალური ამსახველი მაჩვენებელი არაა იმიტომაც, რომ მასში არაა გათვალისწინებული ქვეყნის შემოსავლების დონეთა უთანაბრობა. იმ ქვეყანაში, სადაც მეპ-ი ქვეყნის მოქალაქეებს შორის უთანაბროდ არის განაწილებული, ამ მაჩვენებლის მიხედვით მთელი მოსახლეობის კეთილდღეობაზე ლაპარაკი მთლად

საფუძვლიანი არაა, რადგან დაბალია სოციალური ვითარება მეპ-ის უთანაბრო განაწილების გამო;

3. მეპ-ის თანაბარი მოცულობის პირობებშიც მოსახლეობის კეთილდღეობა დამოკიდებულია საბოლოო პროდუქციის საბაზრო ფასების დონეზე, რომლებიც ხშირად იცვლება. ამიტომ თუ ავიღებთ ორ ისეთ ქვეყანას, სადაც საშუალოდ ერთ სულზე გაანგარიშებით მეპ-ის მოცულობა ერთნაირია, დავინახავთ, რომ იმ ქვეყანაში, სადაც ფასები შედარებით დაბალია, საზოგადოების კეთილდღეობის დონე მაღალია და პირიქით, იქ, სადაც ფასები მაღალია, საზოგადოების კეთილდღეობის დონე დაბალია;
4. მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მაჩვენებელს ერთი ხარვეზიც აქვს – იგი მოიცავს ძირითად კაპიტალს, შენობა-ნაგებობების აღსადგენად ამორტიზაციის ანარიცხებს, რაც ხელოვნურად ზრდის მის მოცულობას.

ბ) წმინდა ეროვნული პროდუქტი (წეპ)

წმინდა ეროვნული პროდუქტი საბოლოო პროდუქტის რეალური ოდენობის გამოსახატავად გამოიყენება.

წმინდა ეროვნული პროდუქტი (წეპ) არის სხვაობა მთლიან ეროვნულ პროდუქტსა და საამორტიზაციო ანარიცხების სიდიდეს შორის, რაც შეიძლება გამოისახოს შემდეგი ფორმულით:

წეპ = მეპ – ა (ამორტიზაციის თანხები).

ვთქვათ, რომელიმე ქვეყნის მთლიანი ეროვნული პროდუქტი პირობითად არის 3000000 ლარი, ხოლო ამორტიზაციის ანარიცხები 1000000, მაშინ წმინდა ეროვნული პროდუქტი იქნება (3000000 - 1000000) 2000000 ლარი.

გ) მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), მისი კომპონენტები

მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) არის ქვეყნის ტერიტორიის შიგნით დროის გარკვეულ პერიოდში მხოლოდ ამ ქვეყნის წარმოების ფაქტორების გამოყენებით წარმოებული საქონლისა და მომსახურების მთლიანი მოცულობის საბაზრო ღირებულების ჯამი.

მთლიანი შიდა პროდუქტი, მსგავსად მეპ-ისა, დამოკიდებული არაა იმაზე, თუ კონკრეტულად ვინ შექმნა ის. უპირატესად ჩაკეტილ ეკონომიკაში მშპ მოცულობით ემთხვევა მეპ-ის რაოდენობას. რაც შეეხება ღია ეკონომიკას, როდესაც ქვეყანაში წარმოებული პროდუქციის გარკვეული ნაწილი ეკუთვნით საზღვარგარეთელ მოქალაქეებს და პირიქით, ამ შემთხვევაში მშპ რაოდენობრივად სცილდება მეპ-ს და მათ შორის წარმოიშობა სხვაობა.

მთლიან შიდა პროდუქტში, ისევე როგორც მთლიან ეროვნულ პროდუქტში შედის მხოლოდ ახალი წარმოების შედეგები და მასში არ შედის ადრე წარმოებული პროდუქციისა და მომსახურების გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლები. მთლიან შიდა პროდუქტში არ შედის, აგრეთვე, შუალედური მოხმარების პროდუქციის ღირებულება, ე.ი. აქ ადგილი არა აქვს მეორად აღრიცხვას.

მშპ-ის მაჩვენებელი გაეროს მიერ აღიარებულია, როგორც მთავარი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი, მაგრამ ისეთი დიდი სახელმწიფოები, როგორიცაა აშშ ან იაპონია, რატომღაც უპირატესობას მაინც მეპ-ს ანიჭებენ. ეს კი საერთაშორისო სტატისტიკაში პრაქტიკულად ართულებს მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა შედარების საკითხს.

იმის გასაგებად, თუ როგორ არის შეზღუდული რესურსები გამოყენებული ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკაში, საჭიროა მთლიანი შიდა პროდუქტის ხარჯების ცალ-ცალკე გამოყო-

ფა და დახასიათება. მთლიანი შიდა პროდუქტის ხარჯების ოთხი კომპონენტი გამოიყოფა:

1. მოხმარების ხარჯები (C);
2. საინვესტიციო ხარჯები (I)
3. სახელმწიფო შესყიდვაზე გაწეული ხარჯები (G);
4. წმინდა საექსპორტო ხარჯები (NX).

თუ მთლიანი შიდა პროდუქტის ხარჯების ოთხივე კომპონენტის ჯამს აღვნიშნავთ Y-ით, მაშინ

$$Y = C + I + G + NX$$

1. მოხმარების ხარჯები შედგება საოჯახო მეურნეობების მიერ თავინთი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის საჭირო საქონლისა და მომსახურების შეძენაზე გაწეული ხარჯებისაგან;
2. საინვესტიციოს წარმოადგენს ხარჯები, რომელთა გაწევა საჭიროა შენობების, მოწყობილობების და სხვა საინვესტიციო საქონლის შეძენისათვის.
3. სახელმწიფო შესყიდვის ხარჯები მოიცავს ადგილობრივი თუ ფედერალური მთავრობის მიერ საქონლისა და მომსახურების შეძენის ხარჯებს. ასეთია, მაგალითად, წყალქვეშა ნაგებობის შეძენის ხარჯები, საზოგადოებრივი საქონლის დაფინანსების ხარჯები;
4. წმინდა საექსპორტო ხარჯები წარმოადგენს უცხოელთა მიერ ეროვნულ საქონელსა და მომსახურებაზე გაწეულ ხარჯებსა და ამ ქვეყნის მოქალაქეთა მიერ უცხოურ საქონელსა და მომსახურებაზე გაწეულ ხარჯებს შორის სხვაობას.

თუ მშპ-ის ხარჯები წინა წელთან შედარებით იზრდება, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ ორი რამ:

1. ეკონომიკა წინა წელთან შედარებით მეტ საქონელსა და მომსახურებას აწარმოებს.
2. საქონელი და მომსახურება უფრო ძვირად იყიდება წინა წელთან შედარებით.

მშპ-ის მოცულობა გამოიხატება მიმდინარე და მუდმივი ფასებით. მშპ-ის მოცულობას, გამოხატულს მიმდინარე ფასებით, ნომინალური მშპ-ი ეწოდება, ხოლო მშპ-ის მოცულობას, გამოხატულს მუდმივი ფასებით, რეალური.

ნომინალური და რეალური მშპ-ის საშუალებით შეიძლება გამოვითვალოთ ისეთი სტატისტიკური მაჩვენებელი, როგორიცაა მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორი. მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორი გამოიანგარიშება რეალურ მშპ-თან ნომინალური მშპ-ის შეფარებით და 100-ზე გამრავლებით. ის ჩაიწერება ასეთნაირად:

$$\text{მშპ დეფლატორი} = \frac{\text{ნომინ. მშპ}}{\text{რეალური მშპ}} \times 100$$

მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორი გვიჩვენებს ნომინალური მშპ-ის ისეთ ზრდას, რომელიც ფასების ზრდითაა განპირობებული და არა წარმოების მოცულობის ზრდით.

მშპ-ის ღირებულება ასახავს იმ საქონლისა და მომსახურების ღირებულებას, რომელიც იწარმოება ქვეყნის გეოგრაფიულ საზღვრებს შიგნით. მაგალითად, თუ საქართველოს მოქალაქე დროებით მუშაობს რუსეთში, მაშინ მის მიერ შექმნილი ღირებულება რუსეთის მშპ-ის მოცულობაში შედის და არა საქართველოს მშპ-ში. რაც შეეხება მეპ-ს, ის არის დროის გარკვეულ მონაკვეთში ამა თუ იმ ქვეყანაში მისი მოქალაქეების მიერ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ღირებულების ჯამი საბაზრო ფასებით, იმისდა მიუხედავად, თუ სად, რომელ ქვეყანაში არის იგი წარმოებული. მაგალითად, საქართველოს მოქალაქე დროებით მუშაობს საბერძნეთში. მაშინ მის მიერ შექმნილი ღირებულება საბერძნეთის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ნაწილი კი არაა, არამედ არის საქართველოს მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ნაწილი, რადგან, ეს ღირებულება მისი მოქალაქის შექმნილია.

დ) ეროვნული შემოსავალი (ეშ)

ეროვნული შემოსავალი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელია.

ეროვნული შემოსავალი (ეშ) არის ეროვნული წარმოებიდან მიღებული ყველა სახის ფაქტიური შემოსავლის ჯამი – მოგება, სარგებელი, რენტა, ხელფასი.

ეროვნული შემოსავლის გაანგარიშების დროს ის ეკონომიკური რესურსები, რომლებსაც წარმოების პროცესში იყენებენ, საბაზრო ფასებით აღრიცხავენ. პრაქტიკულად ეროვნული შემოსავალი შეიძლება გავიანგარიშოთ მეკ-დან ამორტიზაციის თანხისა და პირდაპირი გადასახადების გამოკლებით. მაგალითად, თუ მეკ-ი არის 800000 ლარი, 100000 ლარი ამორტიზაციის ანარიცხები, ხოლო არაპირდაპირი გადასახადების ჯამი – 25000 ლარი, მაშინ ეროვნული შემოსავალი (ეშ) იქნება $800000 - 100000 - 25000 = 675000$ ლარი.

სამეურნეო პრაქტიკაში განასხვავებენ წარმოებულ ეროვნულ შემოსავალს და მოხმარებულ ეროვნულ შემოსავალს. წარმოებულ ეროვნული შემოსავალი ერთი წლის განმავლობაში შექმნილი ღირებულებაა, მოხმარებული ეროვნული შემოსავალი კი არის წარმოებული ეროვნული შემოსავლიდან უბედური შემთხვევებით გამოწვეული დანაკარგებისა და წარმოებული პროდუქციის შენახვის პროცესში დანაკარგების ჯამის გამოკლების შემდეგ დარჩენილი შემოსავალი.

ეროვნულ შემოსავალზე გავლენას ახდენს საგარეო ვაჭრობის სალდოც. თუ ექსპორტ-იმპორტს შორის სალდო უარყოფითია, ე.ი. ექსპორტი ჭარბობს იმპორტს, მაშინ მოხმარებული ეროვნული შემოსავალი წარმოებულზე ნაკლები იქნება და პირიქით, თუ ქვეყანას მეტი შემოაქვს, ვიდრე გააქვს, მაშინ მოხმარებული ეროვნული შემოსავალი მეტი იქნება წარმოებულ ეროვნულ შემოსავალზე.

ე) წმინდა ეკონომიკური კეთილდღეობა (წეკ)

წმინდა ეკონომიკური კეთილდღეობის მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი შედარებით ახალი მაჩვენებელია ეკონომიკურ მეცნიერებაში. თანამედროვე პირობებში მსოფლიოში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ცხოვრების ხარისხობრივ მდგომარეობას. მას კომპლექსური სახით ასახავს წმინდა ეკონომიკური კეთილდღეობის (წეკ) მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი.

გერმანიის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამოკვლევის მეთოდოლოგიის საფუძველზე ქვეყნები დაყოფილია ადამიანთა კეთილდღეობის დონის მიხედვით (იგულისხმება ადამიანის ცხოვრების პირობები). ამჟამად ადამიანთა კეთილდღეობის დონის დახასიათებისათვის გამოყენებულია 37 სხვადასხვა მაჩვენებელი, მათ შორის ისეთი მაჩვენებლები, როგორიცაა: პიროვნული თავისუფლება, კალორიების მოხმარება, ბავშვთა სიკვდილიანობის დონე, შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქმების დონე, სუფთა ბუნებრივი გარემოთი და წყლით უზრუნველყოფა, ენერგიის მოხმარება ერთ სულზე და სხვა.

პიროვნული თავისუფლების მიხედვით პირველი ადგილი უჭირავს აშშ-ს, მეორე – კანადას, მესამე – იაპონიას და.შ.

ჯანმრთელობის დონის მიხედვით პირველ ადგილზეა დანია, მეორეზე – შვეიცარია, მესამეზე – გერმანია და ა.შ.

განათლების დონის მიხედვით პირველ ადგილზეა აშშ, მეორეზე – კანადა, მესამეზე – შვეიცარია და ა.შ.

დღეს მსოფლიო პრაქტიკაში წმინდა კეთილდღეობის მაჩვენებელი გაიანგარიშება როგორც მთლიან ეროვნულ პროდუქტს დამატებული ფულადი ფორმით გამოხატული არასაბაზრო საქმიანობა და თავისუფალი დრო. არის მოსაზრება, რომ ადამიანის წმინდა ეკონომიკურ კეთილდღეობას ყველაზე ზუსტად გვიჩვენებს შემდეგი მაჩვენებლები: მოსახლეობის შემოსავალი ერთ სულზე გაანგარიშებით,

სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, განათლების დონე და ა.შ.

ფ) ეროვნული სიმდიდრე (ეს)

ეროვნული სიმდიდრე (ეს) არის საზოგადოების განვითარების მთელი ისტორიის მანძილზე თაობების მიერ შექმნილი და დაგროვილი ის მატერიალური და სულიერი დოვლათი და კვლავწარმოების პროცესში ჩართული ბუნებრივი რესურსები, რომლებსაც ფლობს საზოგადოება მოცემული პერიოდისათვის. ეროვნული სიმდიდრის ძირითადი სტრუქტურული ელემენტებია:

- ქვეყნის ეკონომიკაში არსებული კაპიტალი;
- მატერიალური მარაგები და რეზერვები;
- საცხოვრებელი ფონდები;
- სოციალურ-კულტურული დანიშნულების შენობა-ნაგებობანი;
- ხანგრძლივი გამოყენების საყოფაცხოვრებო დანიშნულების საგნები;
- სამეურნეო ბრუნვაში ჩართული და გამოკვლეული ბუნებრივი რესურსები;
- მოსახლეობის პირადი ქონება;
- საზოგადოების მიერ დაგროვილი ცოდნა;
- წარმოების მუშაკთა საწარმოო გამოცდილება და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ ზემოთ განხილული ყველა მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი უშუალო კავშირშია ეროვნულ სიმდიდრესთან. თუ ეროვნული სიმდიდრის მოცულობა და სტრუქტურა დიდია და განვითარებადია, მაშინ ყველა აღნიშნული მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის მოცულობა უფრო მაღალია და პირიქით. ასევე, ბუნებრივია, თუ იზრდება ზემოაღნიშნულ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა მოცულობა, მაშინ დიდია ეროვნული სიმდიდრის მოცულობაც.

**1. რა არის და როგორ განისაზღვრება
მოსახლეობის ცხოვრების საერთო ღონე**

ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა-განვითარება მიიღწევა წარმოებისა და კელაწარმოების საფუძველზე. თავის მხრივ, ეკონომიკური განვითარების გარდუვალი შედეგია საქონელსა და მომსახურებაზე საზოგადოების მუდმივად მზარდი მოთხოვნილების სულ უფრო სრულად დაკმაყოფილება და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება. ამასთან, ერთი რომელიმე ეკონომიკური მაჩვენებელი მოსახლეობის ცხოვრების დონის გამოხატვა შეუძლებელია და ამისათვის გამოიყენება სოციალურ-ეკონომიკურ მაჩვენებელთა კომპლექსი.

როგორ განისაზღვრება მოსახლეობის ცხოვრების დონე?

მოსახლეობის ცხოვრების დონეს გვიჩვენებს რაოდენობრივ და ხარისხობრივ მაჩვენებელთა სისტემა, რომელიც ასახავს საზოგადოების განვითარების მოცემულ ეტაპზე მოსახლეობის ერთ სულზე მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების მოხმარების დონესა და ხარისხს.

ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: რატომ ერთ სულზე? ეს იმიტომ, რომ ამა თუ იმ ქვეყანაში საქონლისა და მომსახურების წარმოებისა და მოხმარების მოცულობა, გამოხატული აბსოლუტური მონაცემებით, ვერავითარ რეალურ წარმოდგენას ვერ მოგვცემს მთლიანად მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე. ამის საილუსტრაციოდ ავიღოთ ასეთი მაგალითი. ვთქვათ, საქართველოში 2008 წელს წარმოებული იყო 100000 ტ. ხორბალი, ხოლო ჩინეთში – 9 მლნ ტ. სად უფრო მეტი იქნება ხორბლის მოხმარების დონე (იმპორტს თუ არმი-

ვიღებთ მხედველობაში) - საქართველოში თუ ჩინეთში, სადაც 8900000 ტ-ით მეტი ხორბალი იქნა წარმოებული? ამ მონაცემების მიხედვით, ხორბლის მოხმარების დონე უფრო მაღალი იქნება საქართველოში: 18კგ, ჩინეთში კი – მხოლოდ 7კგ, რადგან ჩინეთის მოსახლეობის რაოდენობა დაახლოებით 260-ჯერ აღემატება საქართველოს მოსახლეობას. როგორც ეხედავთ, ეს მონაცემები მოსახლეობის ცხოვრების რეალური დონის (მაღალია თუ დაბალი) მდგომარეობას ვერ ასახავენ.

მოსახლეობის ცხოვრების დონის გამოთვლისას მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული განათლებისა და კულტურის განვითარების დონე, სამედიცინო და საკურორტო მომსახურების დონე, ბინით უზრუნველყოფა, დასაქმება, სამუშაო დღის ხანგრძლივობა, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა და ა.შ.

საზოგადოების ცხოვრების საერთო ღირებულების გამოთვლისათვის გამოიყენება „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (სფი)“.

სამომხმარებლო ფასების ინდექსი არის ტიპური მომხმარებლის მიერ შეძენილი საქონლისა და მომსახურების საერთო ღირებულების მაჩვენებელი¹, რომელიც გამოითვლება შემდეგი ფორმულით:

$$\text{სფი} = \frac{\text{მიმდინარე წლის ფასები}}{\text{საბაზისო პერიოდის ფასები}}$$

სამომხმარებლო ფასების ინდექსი ის მაჩვენებელია, რომელიც უფრო რეალურად და არსებითად გვიჩვენებს ფულადი თანხების ამსახველი რიცხვების მყიდველობით უნარიანობას.

სამეურნეო პრაქტიკაში „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ კონკრეტულად საზოგადოების ცხოვრების ცვლილებაზე

¹ გრ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, თბ., 2008. გვ. 504.

დაკვირვებისათვის გამოიყენება. დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ როცა იზრდება საზოგადოების „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“, მაშინ ყველა ტიპიურ ოჯახს უხდება უფრო მეტი ფულის დახარჯვა წინა პერიოდის ცხოვრების დონის შენარჩუნებისათვის. ამის მიზეზია ინფლაცია. ინფლაციის ზრდა იწვევს სამომხმარებლო ფასების ინდექსის ზრდას, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს საქონლისა და მომსახურების გაძვირებას. აქედან გამომდინარე, „სამომხმარებლო ფასების ინდექსის“ ცვლილებაზე დაკვირვება იყო და არის მნიშვნელოვანი საკმე. ამიტომ, რომ აშშ-ის შრომის სტატისტიკის ბიურო ყოველთვიურად ითვლის „სამომხმარებლო ფასების ინდექსს“ და საჯაროდ აქვეყნებს მას.

2. როგორ გამოითვლება სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (სში)

სამომხმარებლო ფასების ინდექსის გამოთვლისას აშშ-ის შრომის სტატისტიკის ბიურო ეყრდნობა მონაცემებს ათასობით სახის საქონლისა და მომსახურების ფასების შესახებ და იყენებს ტიპურ მომხმარებელთა ხუთსაფეხურიან გამოკითხვის მეთოდს.

1. პირველ საფეხურზე ხდება იმ ფაქტების დადგენა, რომლებიც ყველაზე მისაღებია ტიპური მომხმარებლებისათვის, და ამის საფუძველზე სასურველი საქონლის კალათის მოძებნა;
2. მეორე საფეხურია კალათის შემადგენელი თითოეული საქონლისა და მომსახურების ფასების დადგენა დროის თითოეული პერიოდისათვის;
3. მესამე საფეხურია ფასების მონაცემების გამოყენება სხვადასხვა დროს საქონლისა და მომსახურების კალათის ღირებულების გამოსათვლელად. ფაქტიურად აქ წარმოებს საქონლისა და მომსახურების კალათის

ღირებულების გამოთვლა;

4. მეოთხე საფეხურზე წარმოებს რომელიმე წლის საბაზისო წლად არჩევა;
5. მეხუთე საფეხურზე მიმდინარეობს წინა წლის ინფლაციის დონის გამოთვლა.

დაეუშვათ, რომ 2008 წელს სამომხმარებლო ფასების ინდექსი გაიზარდა და გახდა 175. ეს იმას ნიშნავს, რომ 2008 წელს სასაქონლო კალათის¹ ღირებულებამ 175 ლარს მიაღწია, ხოლო თუ 2008 წელს სამომხმარებლო ფასის ინდექსი გაიზრდება, ვთქვათ 250-მდე, მაშინ სასაქონლო კალათის ღირებულებაც 2009 წელს გაიზრდება 250 ლარამდე და ა.შ.

3. ინფლაციის დონის გამოთვლა. ეკონომიკური ცვლადების კორმეცია ინფლაციის ეფექტის ბათვალ-ისწინებით

ინფლაციის დონის გამოთვლისათვის გამოიყენება „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ (სფი). წინა წელთან შედარებით ინფლაციის დონის ცვლილებას გვიჩვენებს „სამომხმარებლო ფასების ინდექსის“ პროცენტული ცვლილება. მაგალითად, თუ სამომხმარებლო ფასების ინდექსი 2006 წლიდან 2007 წლამდე 75%-ით გაიზარდა და 2007 წლიდან 2009 წლამდე 43%-ით გაიზრდება, მაშინ ფაქტიურად დაფიქსირდება, რომ 2006 წელს ინფლაციის დონე იყო 75%, ხოლო 2009 წელს ინფლაციის დონე იქნება 43%.

ცხოვრების საერთო ღირებულების, სამომხმარებლო ფასების ინდექსისა და ინფლაციის დონეების გამოთვლისათვის გამოყენებულია მარტივი მოდელები, მაგრამ

¹ სასაქონლო კალათის ღირებულება გულისხმობს ყველა იმ საქონლისა და მომსახურების ღირებულების ჯამს, რომელიც საჭიროა გარკვეული პერიოდისათვის ტიპური ოჯახების ცხოვრების ნორმალური პირობების უზრუნველყოფისათვის.

ისინი მაინც გვიჩვენებენ, თუ როგორ ითვლის შრომის სტატისტიკის ბიურო ისეთ ცვლადებს, როგორიცაა: „ცხოვრების საერთო ღირებულება“, „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ და „ინფლაციის დონეები“. განსაკუთრებულად უნდა აღინიშნოს, რომ მთლიანად ეკონომიკის მასშტაბით ფასების ინდექსების გარდა შრომის სტატისტიკის ბიურო აწარმოებს „სამომხმარებლო ფასების ინდექსების“ გამოთვლას რეგიონების მიხედვით (მაგალითად, აშშ-ში ბოსტონის, ნიუ-იორკის, ლოს-ანჯელესისა და სხვათა მიხედვით) და ასევე, საქონლის ცალკეული სახეების მიხედვითაც (კერძოდ, კვების პროდუქტების, სამრეწველო საქონლის სახეების და ა.შ. მიხედვით).

შრომის სტატისტიკის ბიურო განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს, აგრეთვე, საწარმოო ფასების ინდექსების გამოთვლასა და დაფიქსირებას. აქ იგულისხმება ფირმების მიერ შეძენილი საქონლისა და მომსახურების და არა მოსახლეობის, როგორც მომხმარებლის მიერ შეძენილი სასაქონლო კალათის ღირებულების გამოთვლა. ამასთან ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საწარმოო ფასების ინდექსი არის ფირმების მიერ საქონლისა და მომსახურების სასაქონლო კალათის შეძენაზე დანახარჯების მაჩასიათებელი¹

4. მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) დეფლატორი და სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (სში)

მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორი, როგორც ვნახეთ, არის ნომინალური მშპ-ისა და რეალური მშპ-ის შეფარდება, გამრავლებული 100-ზე. ფასების ზრდის ტემპის გაცნობიერებისათვის სწავლული ეკონომისტები და პოლიტიკოსები აკვირდებიან როგორც „მშპ დეფლატორს“, ისე „სამომხმარებლო ფასების ინდექსს“. ორივე მაჩვენებელი

¹ გრ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, თბ., 2008წ. გვ. 506.

ემსახურება ერთ მიზანს და გვიჩვენებს ერთსა და იმავე შედეგს. მიუხედავად ამისა, ამ მაჩვენებლებს შორის არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავებაც. „მშპ-ის დეფლატორი“ ადილობრივი წარმოების ყველა საქონლისა და მომსახურების ფასებს ასახავს, „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ კი – მომხმარებელთა მიერ შეძენილი ყველა საქონლისა და მომსახურების ფასებს.

მაგალითად, თვითმფრინავი, რომელსაც ფირმა „ბოინგი“ აწარმოებს და შემდეგ საჰაერო ფლოტი ყიდულობს, ძვირდება. იმის მიუხედავად, რომ თვითმფრინავი მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) ნაწილია, იგი მაინც არ შედის სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურების კალათაში, რომელსაც ტიპური მომხმარებელი ყიდულობს. აქედან გამომდინარე, ფასების ეს ზრდა შეცვლის მხოლოდ მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორის სიდიდეს, ხოლო „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ უცვლელი დარჩება, რადგან ტიპური მომხმარებელი არ ყიდულობს მას.

მეორე მაგალითი. ვთქვათ, „ეოლვო“ იწარმოება შვედეთში და მწარმოებელი ფირმა ფასს ზრდის. ვინაიდან შვედეთში იწარმოება, ამიტომ „ეოლვო“ შეერთებული შტატების მთლიან შიდა პროდუქტში არ შედის. იმის გამო, რომ ამერიკელი მომხმარებელი ამ იმპორტირებულ ავტომობილს ყიდულობს, ის ტიპური მომხმარებლის სასაქონლო კალათის ნაწილია. აქედან გამომდინარე, იმპორტირებული ავტომობილის ფასის გაძვირება მოქმედებს „სამომხმარებლო ფასების ინდექსზე“ და არ ცვლის მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორის სიდიდეს.

მესამე მაგალითი. ნავთობის ფასი აშშ-ში იზრდება იმის გამო, რომ ნავთობი და ნავთობპროდუქტები – ბენზინი, მაზუთი და სხვა აქ ძირითადად შუა აღმოსავლეთიდან შემოაქვთ. ამით იზრდება სამომხმარებლო ხარჯები და, შესაბამისად, ფასები. ამის გამო იზრდება „სამომხმარე-

ბლო ფასების ინდექსი”. აქედან, ცხადია, სამომხმარებლო ფასების ინდექსი მეტია მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) დეფლატორზე.

სამომხმარებლო ფასების ინდექსსა და მთლიან შიდა პროდუქტს შორის არსებული მეორე განსხვავება მეტად საყურადღებოა. ეს იმიტომ, რომ ფასების საერთო დონის გამომხატველი სიდიდის დადგენაში სამომხმარებლო ფასების ინდექსისა და მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორის ხვედრითი წილი სხვადასხვაა. ეს განპირობებულია იმით, რომ „სამომხმარებლო ფასების ინდექსში” საქონლისა და მომსახურების უცვლელი კალათის ფასი შედარებულია საბაზისო წელს ამავე კალათის საქონლისა და მომსახურების უცვლელ ფასთან. ცნობილია, რომ შრომის სტატისტიკური ბიურო ამ სასაქონლო კალათის ფასს ძალზე იშვიათად ცვლის.

სამომხმარებლო ფასის ინდექსისგან განსხვავებით მთლიანი შიდა პროდუქტის დეფლატორში მიმდინარე პერიოდში წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასები შედარებულია საბაზისო წელს ამავე საქონლისა და მომსახურების სასაქონლო კალათის ფასთან. ამის გამო მშპ-ის დეფლატორში გამოყენებული საქონლისა და მომსახურების ჯგუფის ფასი გარკვეული პერიოდის შემდეგ ავტომატურად იცვლება. ამ მიზეზით სამომხმარებლო ფასების ინდექსსა და მშპ-ის დეფლატორს შორის არსებულ განსხვავებას გარკვეულ პირობებში დიდი მნიშვნელობა აქვს. მას განსაკუთრებით არსებითი მნიშვნელობა აქვს ინფლაციის დონის გამოთვლის დროს.

5. ინდექსაცია. შუალი დროის სხვადასხვა ინტერვალში. სარგებლის რეალური და ნომინალური განაკვეთები

სარგებლის რეალური და ნომინალური განაკვეთების საკითხი დაკავშირებულია ფასების ინდექსების შესაბამ-

ისად ფულადი კაპიტალის ინფლაციის ინდექსაციასთან. თუ კანონის ან კონტრაქტის საფუძველზე რაიმე თანხა ინფლაციის მიხედვით კორექტირებითაა დადგენილი, მაშინ ასეთ თანხას ინფლაციის შესაბამისად კორექტირებულს ანუ ინდექსაციას დაქვემდებარებულს უწოდებენ.

ინდექსაცია არის პროცესი, როდესაც თანხები ინფლაციის ტემპის მიხედვით კორექტირდება მთავრობის შესაბამისი კანონის ან კონტრაქტის საფუძველზე.

სარგებლის (პროცენტის) განაკვეთი, როგორც აღვნიშნეთ, დაკავშირებულია ინდექსაციის პროცესთან. როდესაც რომელიმე პიროვნება თანხას ათავსებს ბანკში, მაშინ მას ბანკი უხდის სარგებელს (პროცენტს), ხოლო როცა მას გამოაქვს ბანკიდან სესხი, მაშინ პირიქით ის უხდის სარგებელს ბანკს.

სარგებლის განაკვეთს, რომელსაც ბანკი ჩვეულებრივ უხდის მესაბრეს, სარგებლის ნომინალური განაკვეთი ეწოდება, ხოლო ინფლაციის მიხედვით კორექტირებულ სარგებლის განაკვეთს – სარგებლის რეალური განაკვეთი. სარგებლის რეალური განაკვეთი უდრის სარგებლის ნომინალურ განაკვეთს პლუს ინფლაციის დონე.

სარგებლის ნომინალური განაკვეთი იმას გვიჩვენებს, თუ რა სისწრაფით იზრდება თქვენს მიერ ბანკის ანგარიშზე მოთავსებული თანხის რაოდენობა დროის გარკვეულ მონაკვეთში, სარგებლის რეალური განაკვეთი კი - რა სისწრაფით იზრდება საბანკო ანგარიშზე მოთავსებული თქვენი თანხის მყიდველობითი უნარი დროის გარკვეულ მონაკვეთში.

განვიხილოთ ასეთი მაგალითი: ვთქვათ, ვანომ ბანკში ჩადო 1000 ლარი, საიდანაც ყოველწლიურად 10%-იან სარგებელს ღებულობს. ერთი წლის შემდეგ მას დაუგროვდება 100 ლარი სარგებელი. თუ ვანო გამოიტანს თანხას ბანკიდან, მიიღებს 100 ლარით მეტს, ე.ი. 1100 ლარს. ჩნდება კითხვა:

ვანოს ახლა მეტი საქონლისა და მომსახურების ყიდვა შეუძლია ადრინდელთან შედარებით? აქ გასათვალისწინებელია, საქონლისა და მომსახურების ფასი გაიზარდა თუ შემცირდა. თუ გაიზარდა, მაშინ ნაკლებს იყიდის, ხოლო თუ შემცირდა, ბუნებრივია, მეტს. მხედველობაშია მისაღები, თუ რა პროცენტით იზრდება საქონლისა და მომსახურების ფასები. თუ 10%-ზე ნაკლებად გაიზარდა, მაინც იყიდის მეტი რაოდენობით, მაგრამ 10%-ზე მეტად გაზრდის შემთხვევაში კი – ნაკლებს.

აქ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ფულის მყიდველობით უნარს დროის სხვადასხვა ინტერვალში.

6. ცხოვრების ღირებულების გამოთვლისას წარმოშობილი პრობლემები

„სამომხმარებლო ფასების ინდექსის“ მიზანია ცხოვრების ღირებულების ცვლილების გამოთვლა. სხვანაირად რომ ვთქვათ, „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ იმის გამოთვლას ისახავს მიზნად, თუ რამდენად უნდა გაიზარდოს შემოსავალი, რათა შენარჩუნებული იქნას ცხოვრების ნორმალური მუდმივი დონე. მაგრამ აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ არ არის ცხოვრების ღირებულების შეფასების მთლად სრულყოფილი მაჩვენებელი. ამ ინდექსთან დაკავშირებულია სამი ფართოდ ცნობილი, რთულად გადასაწყვეტი პრობლემა:

პირველი პრობლემა ის არის, რომ სამომხმარებლო ფასების ინდექსი გამოითვლება სასაქონლო კალათის ღირებულების უცვლელობის პირობით, მომხმარებლის მიერ ძვირადღირებული საქონლისა და მომსახურების ნაკლებად ძვირით ჩანაცვლების გაუთვალისწინებლად. სინამდვილეში ყოველი მომხმარებელი ცდილობს ძვირადღირებული საქონლის ნაკლებადღირებულით ჩანაცვლებას. აქედან გამომ-

დინარე, „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ აღნიშნულის გამო ცხოვრების ღირებულების ზრდას გაზვიადებულად გვიჩვენებს.

ამის საილუსტრაციოდ ავიღოთ ასეთი მაგალითი. ვთქვათ, საბაზისო წელს ვაშლის ფასი მსხლის ფასზე ნაკლები იყო. მაშინ მოსახლეობა მეტი რაოდენობით ყიდულობდა ვაშლს. ასეთ შემთხვევაში, შრომის სტატისტიკის ბიურო სასაქონლო კალათაში უფრო მეტ ვაშლს შეიტანს, ვიდრე მსხალს. მაგრამ თუ მსხლის ფასი ნაკლები გახდა ვაშლის ფასზე, ასეთ შემთხვევაში მომხმარებელი შეამცირებს ვაშლის მოხმარებას, ხოლო გაზრდის მსხლისას. მაგრამ „სამომხმარებლო ფასების ინდექსის“ გამოთვლისას შრომის სტატისტიკის ბიურო იყენებს ცხოვრების უცვლელი ღირებულების კალათას. იგი უშვებს, რომ თითქოს მომხმარებელი აგრძელებს ძვირადღირებული ვაშლის ყიდვას იმავე რაოდენობით, როგორც მანამდე. ამის გამო „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ უჩვენებს ცხოვრების ღირებულების ბევრად მეტ ზრდას, ვიდრე მას უშუალოდ მომხმარებელი გრძნობს.

სამომხმარებლო ფასების ინდექსთან დაკავშირებულია მეორე პრობლემა, რომელიც განპირობებულია სიტუაციით, როცა ბაზარზე ახალი და მრავალფეროვანი საქონელი გამოჩნდება. მაშინ მომხმარებელი ყიდულობს ნაკლები ღირებულების მქონე საქონელს, ე.ი. ამ შემთხვევაში ლარის ღირებულება იზრდება. აქედან გამომდინარე, მომხმარებელს ლარის ნაკლები რაოდენობა სჭირდება ცხოვრების არსებული დონის შესანარჩუნებლად. მაგრამ იმის გამო, რომ „სამომხმარებლო ფასების ინდექსი“ უცვლელი ღირებულების სასაქონლო კალათას ემყარება, ამიტომ ინდექსი ლარის მყიდველობითი უნარის ცვლილებას არ ითვალისწინებს. ამდენად, ცხოვრების ღირებულების შემცირება „სამომხმარებლო ფასების ინდექსში“ არ არის ასახული.

მესამე პრობლემა, რომელიც დაკავშირებულია „სამომხმარებლო ფასების ინდექსთან“, არის საქონლისა და მომსახურების ხარისხის გაუთვალისწინებლობა. როგორც ცნობილია, ბაზარზე ახალი და მაღალი ხარისხის მქონე საქონლის ფასი ცვალებადია, რაც განპირობებულია ტექნიკური პროგრესით, მისი პოზიტიური შედეგებით. „სამომხმარებლო ფასების ინდექსის“ გამოთვლის დროს ეს არ არის გათვალისწინებული, რადგან შრომის ბიურო ცდილობს გათვლისას გამოიყენოს უცვლელი ხარისხის მქონე საქონლის კალათის პრინციპი და დაემყაროს მას.

კამათი „სამომხმარებლო ფასების ინდექსის“ გამოთვლასთან დაკავშირებული აღნიშნული სამი პრობლემის გარშემო დღესაც მიმდინარეობს და გრძელდება ძიება, თუ რა უნდა გაკეთდეს მათი სწორად გადაჭრისათვის.

1. წარმოება და კვლავწარმოება

წარმოებასა და კვლავწარმოებასთან ნებისმიერ ქვეყანაში დაკავშირებულია მატერიალური დოვლათის შექმნა და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება.

ადამიანთა საზოგადოებამ რომ იარსებოს და განვითარდეს, ამისათვის აუცილებელია მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების მოხმარება. მაგრამ ბუნება მათ მზამზარეულად არ იძლევა. ამიტომ საზოგადოებამ უნდა აწარმოოს ისინი. აქედან გამომდინარე გასაგებია, რომ ყოველივე ის, რაც საზოგადოების არსებობისათვისაა საჭირო, უნდა იქნეს წარმოებული, ე.ი. წარმოება უნდა ხდებოდეს. მაგრამ რა არის წარმოების პროცესი? წარმოების პროცესი უპირველეს ყოვლისა არის შრომის პროცესი, რომლის დროსაც ადამიანი ზემოქმედებს ბუნებაზე მისთვის საჭირო მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების საწარმოებლად.

მატერიალური დოვლათის და მომსახურების წარმოების პროცესი ყველაზე მნიშვნელოვანი და საკვანძო მომენტი ადამიანთა საქმიანობაში. წარმოების პროცესში ადამიანთა შორის დამყარებული ურთიერთობა განსაზღვრავს განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების პროცესთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს. ამიტომ მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების წარმოებისა და კვლავწარმოების პროცესის განხილვას და შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემის ყველა სხვა შემადგენლების შინაარსის სწორად აღქმისა და შესწავლისათვის.

აღსანიშნავია, რომ ადამიანთა საზოგადოებას არ შეუძლია შეწყვიტოს მატერიალური დოვლათისა და მომსახ-

ურების წარმოება თუნდაც მოკლე დროის განმავლობაშიც კი, ვინაიდან მას მუდმივად სჭირდება დოვლათისა და მომსახურების ახალ-ახალი მასა. ამ მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის კი საჭიროა წარმოება, და თანაც – უწყვეტი ხასიათის, რაც წარმოადგენს საზოგადოების უწყვეტი არსებობისა და განვითარების საფუძველს. აქედან გამომდინარე, ნებისმიერი ეკონომიკური სისტემის დროს აუცილებელია ადგილი ჰქონდეს კელავწარმოების პროცესს. კელავწარმოების ხასიათი და ბუნება განისაზღვრება წარმოების ხასიათითა და ბუნებით. ისტორიულად ცნობილია, რომ კელავწარმოება, ისევე როგორც წარმოება, საზოგადოებრივი ხასიათისაა, რადგან ადამიანები აწარმოებენ მატერიალურ დოვლათსა და მომსახურებას არა ცალ-ცალკე, არამედ ერთად.

წარმოების პროცესის განახლებას, განმეორებას, მის უწყვეტ მიმდინარეობას კელავწარმოების პროცესი ეწოდება. კელავწარმოება არის წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების ერთიანი პროცესი. კელავწარმოების მასშტაბის განმსაზღვრელია წარმოების ფაქტორებისა და შემოსავლების გამოყენების რაოდენობა და ხარისხი. აქედან გამომდინარე, კელავწარმოება შეიძლება განხორციელდეს როგორც უცვლელი, ისე შემცირებული ან გაზრდილი მასშტაბით. შესაბამისად, განასხვავებენ სამი სახის კელავწარმოებას:

1. შეკვეცილი სახის კელავწარმოებას;
2. მარტივი სახის კელავწარმოებას;
3. გაფართოებული სახის კელავწარმოებას.

განვიხილოთ კელავწარმოების ამ სახეების შინაარსი ცალ-ცალკე.

1. **შეკვეცილი კელავწარმოება.** კელავწარმოება შეკვეცილი ხასიათისაა მაშინ, როცა წარმოების განმეორება წინანდელთან შედარებით ნაკლები ოდენობით ხდება.

2. მარტივი კვლავწარმოება. მარტივი კვლავწარმოება არის წარმოების უწყვეტად განახლება-განმეორება უცვლელი მასშტაბით. მარტივი კვლავწარმოების დროს შექმნილი ნამეტი პროდუქტი მთლიანად პირად მოხმარებას ხმარდება. მარტივ კვლავწარმოებას ეხედებით დაბალი განვითარების ეკონომიკური სისტემების დროს, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავდა, რომ აქ ნამეტი პროდუქტი არ იწარმოებოდა. ეს ასე რომ ყოფილიყო, საზოგადოების შემდგომი ეკონომიკური განვითარება არ მოხდებოდა.

3. გაფართოებული კვლავწარმოება. თანამედროვე ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია გაფართოებული კვლავწარმოება. კვლავწარმოების ეს სახე ისტორიულადაც სჭარბობდა მარტივ კვლავწარმოებას. წარმოების პროცესის უწყვეტად განახლებას, განმეორებას გადიდებული მასშტაბით გაფართოებული კვლავწარმოება ეწოდება. გაფართოებული კვლავწარმოების დროს ნამეტი პროდუქტი მთლიანად არ გამოიყენება პირადი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. მისი ერთი ნაწილი ხმარდება პირადი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას, ხოლო მეორე ნაწილი გამოიყენება წარმოების გასაფართოებლად. ნამეტი პროდუქტის ამ ნაწილის ხარჯზე ხდება დამატებითი წარმოების ფაქტორების შეძენა. გაფართოებული კვლავწარმოება შეიძლება განხორციელდეს ექსტენსიური და ინტენსიური გზით.

ექსტენსიური კვლავწარმოება ნიშნავს წარმოების მასშტაბების გადიდებას წარმოების ფაქტორების რაოდენობრივი ზრდის, ე.ი. დამატებითი შრომითი და მატერიალური რესურსების ხარჯზე, როცა ტექნიკის, ტექნოლოგიისა და მუშაკთა კვალიფიკაციის დონე უცვლელია. ის კონკრეტულად შეიძლება განხორციელდეს დასაქმებულთა რაოდენობისა და სამუშაო დროის გაზრდით, ახალი მიწების ათვისებით, ნედლეულის, მასალებისა და ენერგიის მოცულობის, ინვესტიციების გადიდებით და ა.შ. ამ შემთხვევაში წარმოებაში

იზრდება კაპიტალი და რესურსტევადობა, ხდება წარმოების სიერცობრივი გაფართოება.

ინტენსიური კვლავწარმოება ნიშნავს წარმოების გაფართოებას რესურსების უკეთ გამოყენების გზით, ახალი ტენიკის, ტექნოლოგიისა და წარმოების მუშაკთა კვალიფიკაციის ამაღლების საფუძველზე, ე.ი. ამ შემთხვევაში წარმოების მოცულობა იზრდება წარმოების ფაქტორების თვისებრივი ცვლილებით, რაც გულისხმობს წარმოების ფაქტორების ეფექტიანად გამოყენებას.

სამეურნეო პრაქტიკაში წარმოების განვითარების ექსტენსიური და ინტენსიური ფაქტორები კომბინირებულად მოქმედებენ. ისინი „წმინდა“ სახით ცალ-ცალკე არ ფუნქციონირებენ, რის გამოც ადგილი აქვს უპირატესად ექსტენსიურ ან უპირატესად ინტენსიურ კვლავწარმოებას.

თანამედროვე ეტაპზე უპირატესობა ენიჭება კვლავწარმოების ინტენსიურ გზას, რომლის მთავარი საფუძველია მეცნიერულ-ტექნოლოგიური მიღწევები. როდესაც წარმოება უპირატესად ინტენსიური გზით ვითარდება, ეს იმას ნიშნავს, რომ მისი განვითარების ექსტენსიური და ინტენსიური ფაქტორების თანაფარდობაში უპირატესობა ინტენსიურს ენიჭება, კერძოდ ეს უკანასკნელი 50%-ზე მეტია.

2. კვლავწარმოების თეორიები

კვლავწარმოების შესახებ არსებობს სხვადასხვა თეორიები, კერძოდ:

1. კვლავწარმოების თეორიის მეცნიერული კვლევის პირველი ცდა ეკუთვნის ფიზიოკრატულ სკოლას. ამ სკოლის ერთ-ერთმა წარმომადგენელმა, ფრანგმა ეკონომისტმა ფრანსუა კენემ წარმოების პროცესის ანალიზის საფუძველზე პირველად შემოუშავა კვლავწარმოების თეორია. ფ. კენეს შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს

მოძღვრებას „წმინდა პროდუქტის შესახებ“, რომელთანაც მჭიდროდ არის დაკავშირებული მისი „კელავწარმოების თეორია“, სადაც ძირითადი ადგილი სოფლის მეურნეობას უჭირავს. ფ. კენე აანალიზებს მხოლოდ მარტივ კელავწარმოებას. მისი აზრით, კელავწარმოების პროცესის განმეორება შესაძლებელია პროპორციულობის საფუძველზე, თავისუფალი კონკურენციისა და საქონელთა ფასწარმოქმნაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის პირობებში. ფ. კენემ პირველმა განიხილა წარმოების პროცესი საზოგადოების მასშტაბით. მან შექმნა ეკონომიკური ცხრილი, რომელშიც საზოგადოებრივი პროდუქტი დაყოფილია წარმოების საშუალებად და მოხმარების საშუალებად.

2. კელავწარმოების თეორიის შემდგომ განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით ეკონომიკური თეორიის კლასიკური სკოლის ფუძემდებლებს ადამ სმიტსა და დევიდ რიკარდოს. მთელი მათი მემკვიდრეობაც – „უხილავი ხელის“ თეორია, „შრომითი ღირებულების“ თეორია და სხვა ორგანულ კავშირშია კელავწარმოების პრობლემის თეორიულ კელევასთან.

3. თანამედროვე ეკონომიკურ თეორიაში საზოგადოებრივი მასშტაბით არჩევენ ჩაკეტილ წრიულ ნაკადში საქმიანი ქმედების აქტივობის უწყვეტობის შესახებ კელავწარმოების თეორიას, რომლის მიხედვით კელავწარმოების თეორიის მოდელში ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს საოჯახო მეურნეობები (ჰაუსჰოლდები), რომლებიც რესურსების მიმწოდებლები არიან ბაზრებისათვის.

საოჯახო მეურნეობები ამავე დროს არიან წარმოებული საქონლისა და მომსახურების მომხმარებლები. წარმოებული საქონლისა და მომსახურების მეორე ინტენსიური მომხმარებელია საწარმოო და სავაჭრო ფირმების ბიზნეს-ბლოკი. აქ ბიზნესის მეშვეობით მაკროეკონომიკურ წრებრუნვაში წყდება სამი ძირითადი ეკონომიკური პრობლემა: ა) რა ვაწარმოოთ?

ბ) როგორ ვაწარმოოთ? და გ) ვისთვის ვაწარმოოთ?

აღსანიშნავია, რომ საოჯახო მეურნეობებთან და ფირმებთან ურთიერთობას სახელმწიფო ძირითადად ამყარებს გადასახადების გზით. კელავწარმოების პროცესში მონაწილეობს ფინანსური ბაზარიც. ღია ეკონომიკის პირობებში თავისი ადგილი აქვს მიჩენილი საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებსაც.

4. კელავწარმოების თეორიის კვლევაში განსხვავებული ადგილი უჭირავს კარლ მარქსის ეკონომიკურ შეხედულებებს. მარქსის კელავწარმოების თეორიაში განხილული და გაანალიზებულია საწარმოო ძალების, წარმოებითი ურთიერთობისა და ერთობლივი პროდუქტის კელავწარმოების საკითხები.

საწარმოო ძალების კელავწარმოება მოიცავს წარმოების საშუალებებისა და სამუშაო ძალის კელავწარმოებას. ეს უკანასკნელი გულისხმობს არა მარტო წარმოების მუშაკის ფიზიკურ კელავწარმოებას (ბუნებრივ მატებას), არამედ ინტელექტუალური უნარის მქონე, თვისებრივად ახალი, კვალიფიციური სამუშაო ძალის კელავწარმოებას. წარმოებითი ურთიერთობის კელავწარმოება კი მოიცავს საკუთრებითი ურთიერთობების, კლასებისა და სოციალური ჯგუფების, განაწილებითი ურთიერთობების კელავწარმოების პროცესს.

ამ ტრიადაში განსაკუთრებული ადგილი ეკუთვნის საკუთრებით ურთიერთობებს, რომლებიც განსაზღვრავს წარმოებითი ურთიერთობების ტიპს. კ. მარქსის კელავწარმოების თეორიაში ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტი (ერთი წლის განმავლობაში შექმნილი პროდუქტი) განიხილება, როგორც ნატურალურ-ნიეთობრივი, ისე ღირებულებითი ფორმით. ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის კელავწარმოებაში მთავარ როლს ასრულებს წარმოების საშუალებების, უპირველეს ყოვლისა – წარმოების იარაღების

კელაეწარმოება.

კ. მარქსი საზოგადოებრივ კელაეწარმოებას ყოფს ორ განყოფილებად: I – წარმოების საშუალებათა კელაეწარმოებად და II – მოხმარების საგნების კელაეწარმოებად. ამათგან უპირატესი მნიშვნელობა I განყოფილებას აქვს მინიჭებული.

3. ეკონომიკური ზრდა და ეკონომიკური ბანკოტარება მსოფლიოს სხვადასხვა ძველანაში

ეკონომიკური განვითარებისა და ეკონომიკური ზრდის პრობლემა საზოგადოების განვითარების ყოველ ისტორიულ ეტაპზე იდგა. იგი განსაკუთრებით აქტუალურია თანამედროვე პირობებში, როდესაც სახეზეა გლობალური და ინოვაციური განვითარების წარმოუდგენლად მაღალი ტემპი.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ „ეკონომიკური განვითარებისა“ და „ეკონომიკური ზრდის“ ერთმანეთთან გაიგივების მცდელობა, რომელსაც ხშირად ვხვდებით ეკონომიკურ ლიტერატურაში, მიუხედავად მათ შორის ორგანული კავშირის არსებობისა, მაინც არასწორია შემდეგ გარემოებათა გამო:

1. ჯერ ერთი, ეკონომიკური ზრდა დაკავშირებულია რომელიმე ნივთის ან ეკონომიკური მოვლენის რაოდენობრივ მატებასთან.

2. რაც შეეხება ეკონომიკურ განვითარებას, ის გულისხმობს ნივთის ან ეკონომიკური მოვლენის განვითარებას, ერთი მდგომარეობიდან მეორე, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში გადასვლას, ე.ი. გვიჩვენებს ნივთის ან მოვლენის უპირატესად თვისებრივ ცვლილებას სრულყოფის თვალსაზრისით.

ეკონომიკურ ზრდასა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის არსებობს დიალექტიკური კავშირურთიერთობა. ეკონომიკური მოვლენის რაოდენობრივი ზრდა ეკონომიკური

განვითარების ერთ-ერთი მძლავრი არსებითი ფაქტორია. ამასთან, „ეკონომიკური განვითარება“ ქმნის საკმაოდ მტკიცე ბაზას შემდგომი სრულყოფილი ეკონომიკური ზრდისათვის. ეკონომიკურ ზრდას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ეკონომიკური განვითარების გარეშეც. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ექსტენსიური გზით კელაეწარმოების საფუძველზე წარმოების შედეგის მოცულობის გადიდება. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ წარმოების მოცულობის მნიშვნელოვანი ზრდა ეკონომიკური განვითარების საფუძველზე ხდება, რის ნათელი მაგალითია კელაეწარმოების ინტენსიური გზა, როცა წარმოების შედეგის გადიდება ხდება წარმოების ფაქტორების თვისებრივი გაუმჯობესების, პროგრესული ტექნოლოგიებისა და მათი რაციონალურად გამოყენების საფუძველზე.

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური ზრდა ერთმანეთს ავსებენ და ერთმანეთის გარეშე არ არსებობენ.

ცნობილია, რომ არაერთმა გამოჩენილმა მკვლევარმა მიუძღვნა ნაშრომი ეკონომიკური განვითარების პრობლემებს. მაგალითად, ამერიკელმა სწაველულმა ეკონომისტმა, სოციოლოგმა და ისტორიკოსმა უ. როსტოუმ ჩამოაყალიბა ეკონომიკური განვითარების სტადიების თეორია. იგი გამოყოფს ეკონომიკური განვითარების ხუთ სტადიას, კერძოდ:

1. ეკონომიკური განვითარების ტრადიციულ სტადიას;
2. ეკონომიკური განვითარების აღმავლობისათვის წანამძღვრების შექმნის სტადიას;
3. ეკონომიკური განვითარების აღმავლობის სტადიას;
4. ეკონომიკური განვითარების სიმწიფისაკენ მოძრაობის სტადიას;
5. ეკონომიკური განვითარების, მაღალი მასობრივი მოხმარების საუკუნის სტადიას.

ეკონომიკური განვითარების შესახებ არსებობს სხვა ავტორთა მოსაზრებებიც, რომლებიც ასახულია ინსტი-

ტუციურ-სოციოლოგიური მიმართულებების სხვა წარმომადგენელთა ნაშრომებში და “რომის კლუბის” მოხსენებებში.

ნებისმიერ ქვეყანაში ეკონომიკური განვითარების პროცესი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მის საწყის დონეზე. დაბალი განვითარების ქვეყნებს შეუძლიათ გამოიყენონ განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება, მათი ყველა სახის მიღწევები და სხვა. ამ შესაძლებლობით ისინი ხელსაყრელ მდგომარეობაში იმყოფებიან განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით.

ეკონომიკური განვითარების დონე მკვეთრად განსხვავებულია სხვადასხვა ქვეყანაში. ეს იმიტომ, რომ ამ ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის ტემპი მკვეთრად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან ეკონომიკური ზრდის დამაჩქარებელი სხვადასხვა ფაქტორის ზემოქმედების გამო. მაგალითად, 1990 წლის ბოლოსათვის ერთ მოსახლეზე გაანგარიშებით აშშ-ში რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტი იყო 18258 დოლარი, ზრდის ტემპი – 1,76%, ჩინეთში, შესაბამისად, 1748 დოლარი და 1,7%, დიდ ბრიტანეთში – 13589 დოლარი და 1,36%, ინდოეთში – 662 დოლარი და 0,65%. ეს მონაცემები მეტყველებენ, რომ ერთ და იმავე წელს ცხოვრების დონე სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაა. მაგალითად, 1990 წელს აშშ-ში ერთ მოსახლეზე გაანგარიშებებით შემოსავალი იყო 10-ჯერ მეტი, ვიდრე ჩინეთში, ხოლო ინდოეთთან შედარებით – 30-ჯერ მეტი.

თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკური ზრდის პროცესი განიხილება ორი გაგებით:

1. ეკონომიკური ზრდა ვიწრო გაგებით;
2. ეკონომიკური ზრდა ფართო გაგებით. განვიხილოთ მათი შინაარსი მოკლედ და ცალ-ცალკე.

1. ეკონომიკური ზრდა ვიწრო გაგებით გულისხმობს როგორც მთლიანი ეროვნული პროდუქტის, ისე მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდას მოსახლეობის ერთ სულზე გაან-

გარიშებით და მასთან დაკავშირებულ ცვლილებებს მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემაში.

2. ეკონომიკური ზრდა ფართო გაგებით გულისხმობს ისეთ პროცესს, რომელიც გამოიწვევს ცვლილებებს საკუთრებით ურთიერთობათა სტრუქტურაში და განაპირობებს ეკონომიკური ზრდის ერთი სტადიიდან ეკონომიკური ზრდის მეორე სტადიაზე გადასვლას, ე.ი. თვისებრივ ცვლილებებს.

ამჟამად ეკონომიკურ თეორიასა და პრაქტიკაში ეკონომიკური ზრდის პროცესი განიხილება ვიწრო გაგებით.

ეკონომიკური ზრდის გაანგარიშებისათვის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მაჩვენებელთან ერთად პრაქტიკაში გამოიყენება მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებელიც. ამ ორივე მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის ერთ სულზე გაანგარიშება გვიჩვენებს ცალკეულ ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის ტენდენციებს. მაგალითად მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით მექ-ის მაჩვენებლის მიხედვით ყველაზე დაბალი საშუალო წლიური ზრდის ტემპით ხასიათდება იამაიკა – 1,3%, ხოლო ყველაზე მაღალი ზრდის ტემპით სინგაპური – 7%.

ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის ტემპი იმდენად მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია, რომ მისი მცირეოდენი ცვლილებაც კი შესამჩნევ გავლენას ახდენს ერთი მოსახლის შემოსავლის დონის მაჩვენებელზე. მაგალითად, ეკონომიკური ზრდის ტემპის 1%-ით მომატების პირობებში ერთ მოსახლეზე გაანგარიშებით შემოსავლის გაორმაგებას 70 წელი სჭირდება, ხოლო 3%-ით მისი მომატებისას საკმარისია 23 წელი, ე.ი. დაახლოებით 3-ჯერ ნაკლები დრო.

ეკონომიკური ზრდა ევოლუციურ ცვლილებას იწვევს ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურაში, რაც ვლინდება ეკონომიკის სფეროში აგრარული სექტორის ხვედრითი წილის შემცირებით. ასეთი ცვლილების ძირითად მიზეზად მიიჩნევენ ინდუსტრიული სექტორის განვითარებას,

ტექნიკური პროგრესის შედეგების ფართოდ გამოყენებას და სხვას.

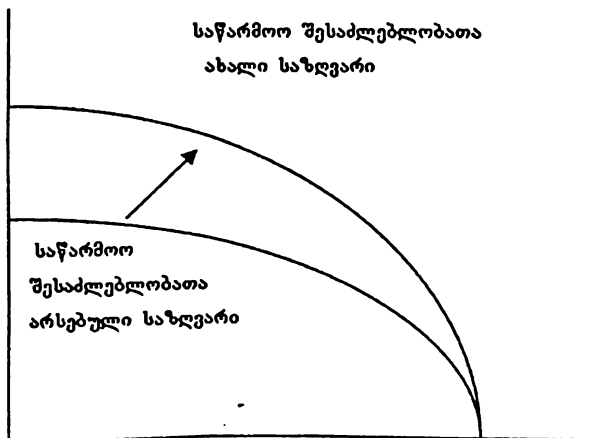
ამჟამად საზოგადოების მოთხოვნილებების შედარებითი განუსაზღვრელობისა და მოსახლეობის მატების ერთმანეთთან შედარება უმრავლეს ქვეყნებში საზოგადოებას უბიძგებს მუდმივად იზრუნოს ყველა სახის საქონლისა და მომსახურების წარმოების მასშტაბების გადიდებასა და საწარმოო შესაძლებლობების ამაღლებაზე. ამ პროცესმა ეკონომიკურ მეცნიერებაში მიიღო ეკონომიკური ზრდის სახელწოდება.

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ნორმალურ ეკონომიკურ ზრდად ითვლება წარმოების ისეთი გადიდება, რომელიც მიიღწევა არა მთელი ძალების დაძაბვის ფასად, არამედ ჩვეულებრივი სამეურნეო საქმიანობის ნორმალურად მიმდინარეობის პროცესში.

თუ ქვეყნის საწარმოო შესაძლებლობის მაჩვენებლად გამოვიყენებთ ქვეყანაში წარმოებული მთელი დოვლათისა და მომსახურების მოცულობას, მაშინ ეკონომიკური ზრდის პროცესი პირობითად ასე შეიძლება გამოისახოს:

წარმოებული
კომპიუტერების
რაოდენობა

საწარმოო შესაძლებლობათა
ახალი საზღვარი

ნახ. 17.1. ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა

როგორც ვხედავთ, ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის პროცესში საწარმოო შესაძლებლობის მრუდი მარჯვნივ გადაადგილდა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ქვეყანა იწყებს ადრე გამოშვებული საქონლისა და მომსახურების მეტი რაოდენობით წარმოებას.

4. მწარმოებლურობის ორლი ეკონომიკური ზრდაში და მისი დეტარმინანტები. ეკონომიკური ზრდის თეორიული მოდელები

ეკონომიკური ზრდის პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეკუთვნის შრომის მწარმოებლურობას. შრომის მწარმოებლურობა გამოიხატება საქონლისა და მომსახურების იმ რაოდენობით, რომლის წარმოებაც მშრომელს შეუძლია ერთი სამუშაო საათის განმავლობაში.

მწარმოებლურობაზე გავლენას ახდენს მისი ისეთი დეტერმინანტები, როგორიცაა ფიზიკური კაპიტალი (მოწყობილობები, შენობები); ადამიან-კაპიტალი (ცოდნა, უნარი, გამოცდილება და გაწაფულობა); ტექნოლოგიური ცოდნა (წარმოების ახალი ტექნოლოგიების ცოდნა და გამოყენება).

თანამედროვე ეტაპზე ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის სამი თეორიული მოდელია წინ წამოწეული:

1. ეკონომიკური ზრდის სახელმწიფო რეგულირების ანუ კეინზიანური მოდელი.
2. ბაზრისა და მისი მექანიზმებით ანუ ნეოკლასიკური მეტოდით ეკონომიკური ზრდის რეგულირების მოდელი;
3. ეკონომიკური ზრდის ავტომატურად რეგულირების ანუ ინსტიტუციონურ-სოციოლოგიური მოდელი.

ცალ-ცალკე განვიხილოთ ეკონომიკური ზრდის მოდელების ეკონომიკური შინაარსი.

1. სახელმწიფო რეგულირების ანუ ეკონომიკური ზრდის კეინზიანური მოდელი. ეს მოდელი ეყრდნობა ეკონომიკურ

თეორიას, რომლის ფუძემდებელია ჯონ მეინარდ კეინზი. მან თავისი ეკონომიკური თეორიის ძირითადი შინაარსი ჩამოაყალიბა ნაშრომში „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია“. ჯ. კეინზის ეს ნაშრომი რეაგირება იყო 1929-1933 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შედეგებზე.

ეკონომიკური ზრდის კეინზიანურ მოდელში ჩადებულია ის აზრი, რომ საზოგადოების ყველა მნიშვნელოვანი პრობლემა უნდა გადაიჭრას არა მხოლოდ რესურსების მიწოდებით, არამედ მოთხოვნის გაზრდით, რომელიც უზრუნველყოფს ამ მიწოდების რეალიზაციას. ასეთი შინაარსის გამო ეკონომიკური ზრდის კეინზიანურ თეორიას „მოთხოვნის“ თეორიასაც უწოდებენ. ხშირად ეკონომიკური ზრდის კეინზიანური თეორია მოითხოვს ეფექტიანი მოთხოვნის შექმნით ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებას. სახელმწიფომ თავისი ხარჯების გადიდებით ან შემცირებით უნდააამაღლოს მოთხოვნა, რაც გამოიწვევს წარმოების გაფართოებას და ამით შექმნის პირობებს შედარებით სრული დასაქმებისათვის.

XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან ეკონომიკური ზრდის ანუ სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანური თეორიის კრიტიკული გადამუშავებისა და მასზე დაყრდნობის საფუძველზე ე. დომარმა, რ. ხაროდმა, ე. ხანსენმა, ჯ. რობინსონმა და სხვებმა შექმნეს ეკონომიკის ზრდის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანური მოდელი. ეს მოდელი ითვალისწინებს ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის მიღწევას სახელმწიფო ხარჯების გადიდების საფუძველზე და ექსტენსიური ფაქტორების გამოყენების (გადიდების) გზით (გრძელვადიან ინდიკატორულ დაგეგმვაზე დაყრდნობით). ამ მოდელის მიხედვით უნდა მოხდეს გადასახადების შემცირება და კერძო მეწარმეთა დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, სტიმულის გაძლიერება და გაფართოება და ა.შ.

2. ბაზრისა და მისი მექანიზმებით ანუ ნეოკლასიკური მეთოდით ეკონომიკური ზრდის რეგულირების მოდელი. ამ მოდელის ფუძემდებელთა: რ. სოლოუს, დ. მიდის, ე. ბემ-ბავერის, ფ. ვიზერის, ე. მორგენშტეინის, კ. მენგერის, უ. ჯეევონსის, ლ. ვალრასის, ბ.კლარსის, ა. მარშალის და სხვათა აზრით ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის პროცესის რეგულირება უნდა მოხდეს მასში სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე, ბაზრისა და მისი მექანიზმების ქმედითად გამოყენების საფუძველზე. ბაზრის მექანიზმებით ანუ ნეოკლასიკური მეთოდით ეკონომიკური რეგულირების მოდელისათვის მთავარია წარმოების განვითარებისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭება და ინტენსიური ფაქტორების გამოყენების გაძლიერება. ეს მოდელი საერთოდ მიწოდებაზე ორიენტირებული წარმოების განვითარებას გულისხმობს. ნეოკლასიკური მოდელი სახელმწიფოს ეკონომიკურ როლს ითვალისწინებს მხოლოდ მეცნიერულ-ტექნიკური გამოკვლევების ღონისძიებათა დაფინანსებაში, ინფრასტრუქტურის ხარჯების ზრდაში და კრედიტების გაცემისა და მიღებისათვის გარანტიების უზრუნველყოფაში.

ამრიგად, ეკონომიკური ზრდის თეორიაში გაჩნდა ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართულება. აკეინზიანურ „მოთხოვნის თეორიას“ დაუპირისპირდა ნეოკლასიკური მოდელი თავისი „მიწოდების თეორიით“.

3. ეკონომიკური ზრდის ავტომატურად რეგულირების ანუ ინსტიტუციურ-სოციოლოგიური მოდელი.

XX საუკუნის 30-იან წლებში ჩამოყალიბდა მოდელი, რომელიც ითვალისწინებდა წარმოებაში ტექნიკური პროგრესის ფართოდ დანერგვის საფუძველზე ეკონომიკური ზრდის ავტომატურად რეგულირებას. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ის ცნობილია ინსტიტუციურ-სოციოლოგიური მიმართულების სახელწოდებით. ამ მიმართულების წარმომადგენლები აშკარად გამოდიოდნენ ბაზრისა და

მისი მექანიზმების მეშვეობით ეკონომიკის რეგულირების მომხრეთა წინააღმდეგ. მათი აზრით, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ფართოდ დანერგვით და ოპტიმალური გამოყენებით შესაძლებელია ყოველგვარი სოციალურ-ეკონომიკური წინააღმდეგობის გადაწყვეტა და უკონფლიქტო საზოგადოების აშენება. საზოგადოების მშენებლობის ასეთ შეხედულებაზე დაყრდნობით შეიქმნა „ინდუსტრიული საზოგადოების“ აშენების არაერთი თეორია. მისმა მომხრეებმა წამოაყენეს „კონვერგენციის თეორია“, რომლის ფუძემდებელია ამერიკელი მეცნიერი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი ჯონ კენენტი გელბრეითი. „კონვერგენციის“ თეორიის მიხედვით შეიძლება სხვადასხვა ეკონომიკური სისტემიდან აღებული იქნას არსებითი ნიშნები და ამ ნიშნების შეერთებით შეიქმნას ახალი სინთეზური ეკონომიკური სისტემა, რომელიც არცერთ იმ ეკონომიკურ სისტემას არ დაემსგავსება, საიდანაც ეს ნიშნები იქნა აღებული. ასეთ ახალ სინთეზურ ეკონომიკურ სისტემაში ყოველგვარი სოციალურ-ეკონომიკური კონფლიქტი ავტომატურად გადაწყდება და მას მოჰყვება ეკონომიკური ზრდა.

**5. დანაზოგებისა და ინვესტირების ღირსი
მნიშვნელობა. მულტიპლიკატორის თეორიები და
მათი როლი ეკონომიკური ზრდის
მოღვაწის განვითარებაში**

უდაოა, რომ დაზოგვისა და ინვესტირების ხელშეწყობა ამავე დროს ეკონომიკური ზრდისა და ცხოვრების დონის ამაღლებისათვის ხელშეწყობის ერთ-ერთი უტყუარ და მყარ გზას წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, საზოგადოებამ დაზოგვასა და ინვესტირებას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაუთმოს. ვინაიდან დღევანდელ ეტაპზე რესურსები შეზღუდულია, ამიტომ საჭიროა გამოინახოს დანაზოგებისა

და ინვესტირების სახსრების შექმნის წყარო. ერთ-ერთი ასეთი წყაროა მოხმარებისათვის საჭირო საქონლისა და მომსახურების წარმოებისათვის ნაკლები რესურსების გათვალისწინება და დანაზოგებისა და ინვესტირებისათვის მეტი რესურსების გამოყოფა. ეს იმას ნიშნავს, რომ საზოგადოებამ საქონლისა და მომსახურების დღევანდელი მოხმარების რაოდენობა უნდა შეამციროს, რათა მომავალში მეტი მოიხმაროს ეკონომიკური განვითარებისა და ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპის საფუძველზე.

საქონლისა და მომსახურების მოხმარების შემცირება და დანაზოგებისა და ინვესტიციების გადიდება გარკვეულწილად დაკავშირებულია კაპიტალის კლებად უკუგებასთან.

კაპიტალის კლებადი უკუგება გულისხმობს ერთი ფაქტორის ერთი ერთეულით სარგებლობის შემცირებას მეორე ფაქტორის რაოდენობის ზრდასთან ერთად. კაპიტალის კლებად უკუგებასთან დაკავშირებულია მკვეთრი ზრდის ეფექტი. მკვეთრი ზრდის ეფექტის თვისება გულისხმობს დაბალი განვითარების ქვეყნებში ზრდის უფრო მაღალი ტემპის მიღწევას, ვიდრე მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში.

ეკონომიკური ზრდის ამაღლებაში ღიდი როლი ეკუთვნის მულტიპლიკატორის თეორიებს. მულტიპლიკატორის თეორიები გამოხატავენ ცვლად ეკონომიურ სიდიდეებს – ინვესტიციებს, დასაქმებასა და შემოსავლებს შორის ფუნქციურ დამოკიდებულებას და წარმოადგენენ რაოდენობრივ კოეფიციენტებს.

ეკონომიკური ზრდის თეორიული მოდელების განვითარებაში განსაკუთრებული როლი ეკუთვნის ჯონ მეინარდ კეინზის მიერ ჩამოყალიბებულ მულტიპლიკატორის ისეთ თეორიებს, როგორიცაა:

1. ინვესტიციების მულტიპლიკატორის თეორია;
2. დასაქმების მულტიპლიკატორის თეორია;

3. შემოსავლების მულტიპლიკატორის თეორია.

განვიხილოთ ეს თეორიები ცალ-ცალკე და ეუჩვენოთ, თუ როგორ განაპირობებენ ისინი ეკონომიკურ ზრდას.

1. ინვესტიციების მულტიპლიკატორის თეორია. ინვესტიციების მულტიპლიკატორი, როგორც ციფრობრივ-რაოდენობრივი კოეფიციენტი, უჩვენებს შემოსავლის სიდიდის ცვლილების დამოკიდებულებას ინვესტიციის რაოდენობრივ გადიდებაზე. მაგალითად, თუ რომელიმე ქვეყანაში ინვესტიციის 20 მლრდ დოლარით გადიდება განაპირობა მთლიანი ეროვნული პროდუქტის (მეპ-ის) ზრდა 40 მლრდ. დოლარით, მაშინ ინვესტიციის მულტიპლიკატორი ტოლი იქნება 2-ის (40:20), ხოლო თუ მთლიანი ეროვნული პროდუქტი გაიზარდა 60 მლრდ-ით, მაშინ ინვესტიციის მულტიპლიკატორი ტოლი იქნება 3-ის (60:20) და ა.შ., ე.ი. ინვესტიციის გადიდება განაპირობა ეკონომიკური ზრდა.

2. დასაქმების მულტიპლიკატორის თეორია. დასაქმების მულტიპლიკატორი გამოხატავს ქვეყნის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ზრდასა და ინვესტიციების გარკვეულ სიდიდეს შორის ფუნქციურ დამოკიდებულებას. დასაქმების საერთო მატების (Δ სდმ) შეფარდებას ინვესტიციებით განპირობებულ პირველადი დასაქმების მატებასთან (Δ ინ.გპდმ) კეინზი უწოდებს დასაქმების მულტიპლიკატორს. დასაქმების მულტიპლიკატორი გამოიხატება შემდეგი ფორმულით:

$$დმ = \frac{\Delta \text{სდმ}}{\Delta \text{ინ.გპდმ}}$$

როგორც აქედან ჩანს, დასაქმების მულტიპლიკატორი გამოხატავს რაოდენობრივ თანაფარდობას დასაქმების საერთო მატებასა (Δ სდმ) და ინვესტირებით განპირობებულ პირველადი დასაქმების მატებას (Δ ინ.გპდმ) შორის, ხოლო ინვესტირების მულტიპლიკატორი კი გამოხატავს რაოდენობრივ თანაფარდობას შემოსავლების მატებასა (Δ შ) და

ინვესტიციების მატებას (Δ ინ) შორის.

3. შემოსავლების მულტიპლიკატორის თეორია. ინვესტიციების, დასაქმებისა და შემოსავლების მატება ერთმანეთთან რაოდენობრივ ფუნქციურ დამოკიდებულებაში იმყოფებიან. მაგალითად, ინვესტიციების ზრდა პირველ რიგში განაპირობებს დასაქმების ზრდას, ხოლო ეს უკანასკნელი საბოლოოდ განაპირობებს შემოსავლების ზრდას. როგორც ვხედავთ, მულტიპლიკატორის თეორია საფუძვლად უდევს მთლიან ეროვნულ პროდუქტსა ($მეპ$ -სა) და დასაქმებას შორის კავშირს. მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ნამეტი (Δ მეპ) ტოლია ინვესტირებით განპირობებული ნამეტი შემოსავალი გამრავლებული მულტიპლიკატორზე ($მ$). ეს ურთიერთდამოკიდებულება გამოიხატება შემდეგი ტოლობით:

$$\Delta მეპ = \Delta ინ.გ.ნ.შ. \times მ$$

სადაც: ინ. ნიშნავს ინვესტირებას, $ნ$ – ნამეტს, $შ$ – შემოსავალს, $მ$ – მულტიპლიკატორს.

6. ეკონომიკური ზრდის ზოგადი და კონკრეტული ფაქტორები. ბრძენშაღიანი ეკონომი- კური ზრდის დიდი მნიშვნელობა

ეკონომიკური ზრდის ფაქტორები ერთმანეთთან კავშირში იმყოფებიან. თითოეული მათგანი განიცდის ცვლილებას და ასრულებს განსხვავებულ ფუნქციას. ესაა როგორც ზოგადი, ისე კონკრეტული ხასიათის ფაქტორები.

ეკონომიკურ ზრდაზე მოქმედი ზოგადი ხასიათის ფაქტორებიდან აღსანიშნავია შემდეგი:

1. მიწოდების ფაქტორები, კერძოდ: ბუნებრივი რესურსების მიწოდება, ძირითადი კაპიტალის რაოდენობითა და ხარისხით მიწოდება;
2. მოთხოვნის ფაქტორები;
3. განაწილების ფაქტორები.

ეკონომიკურ ზრდაზე მოქმედი კონკრეტული ხასიათის ფაქტორებია:

1. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი;
2. მოქნილი ეკონომიკური პოლიტიკა;
3. სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციის მობილური გამოყენება ეკონომიკური ზრდის რეგულირებაში;
4. საგარეო-ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა;
5. ეკონომიკური დისციპლინა.

ახლა მოკლედ განვიხილოთ ამ ფაქტორების გავლენის ეკონომიკური შინაარსი.

ეკონომიკურ ზრდაზე მოქმედი ზოგადი ხასიათის ფაქტორების დახასიათება:

1. ისეთი ზოგადი ფაქტორები, როგორიცაა ბუნებრივი რესურსების რაოდენობა და ხარისხი და მათი მიწოდება განაპირობებს ეკონომიკურ ზრდას. ეკონომიკური ზრდის განმსაზღვრელ მიწოდების ფაქტორებში შედის, აგრეთვე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შრომითი რესურსები, ძირითადი კაპიტალის მოცულობა, წარმოების პროგრესული ტექნოლოგია.

2. ეკონომიკური ზრდის პრობლემას მხოლოდ რესურსების მიწოდება არ წყვეტს. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს მოთხოვნის ფაქტორებსაც. მოთხოვნის ცვლილებას იწვევს: ცვლილება სამომხმარებლო ხარჯებში, ცვლილება ინვესტიციურ დანახარჯებში, ცვლილება სახელმწიფო დანახარჯებში და სხვა.

3. ეკონომიკურ ზრდაზე გავლენას ახდენს, ასევე, განაწილების ფაქტორებიც. საქმე ისაა, რომ ეკონომიკური ზრდის განხორციელებაში საკმარისი არაა მხოლოდ რესურსების დიდი რაოდენობით ჩართვა, არამედ საჭიროა ამ რესურსების დიდი რაოდენობის ისეთი განაწილება ეკონომიკის დარგებს შორის, რომ მიღწეული იქნას სასარგებლო პროდუქციის მაქსიმალური რაოდენობით მიღება.

ეკონომიკურ ზრდაზე მოქმედი კონკრეტული ხასიათის ფაქტორების დახასიათება:

1. ეკონომიკურ განვითარებაზე, მის ზრდაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დანერგვა წარმოებაში. წარმოების ავტომატიზაცია, სოფლის მეურნეობის მექანიზაცია და ქიმიზაცია ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას.

2. მოქნილი ეკონომიკური პოლიტიკა ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას. პრაქტიკულად, თუ ეკონომიკური პოლიტიკით შემუშავებულ ეკონომიკურ ღონისძიებათა კომპლექსი დასაბუთებულია მეცნიერულად, მაშინ ის აუცილებელად გამოიწვევს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას.

3. ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე გავლენას ახდენს სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციის მობილურად გამოყენება ეკონომიკის განვითარების რეგულირებაში. თუ სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქცია რაციონალურად არის გამოყენებული, მაშინ შესაძლებელი იქნება საგრძნობი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა.

4. ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საგარეო ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანია რესურსებზე, საქონელსა და მომსახურებაზე მსოფლიო ფასების დონე, საერთოდ, მსოფლიოში შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობა. მაგალითად, საქართველოს ეკონომიკურ ზრდაზე გავლენის მოხდენა შეუძლია მეზობელ ქვეყნებში შექმნილ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობას, ამ ქვეყნებში სამომხმარებლო საქონლისა თუ წარმოების საშუალებებზე ჩამოყალიბებულ ფასებს.

5. ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე, მის ზრდაზე გავლენას ახდენს ეკონომიკური დისციპლინა. ეკონომიკური დისციპლინა რაციონალურად იქნება გამოყენებული იმ შემთხვევაში, თუ წარმოებაში ჩაბმული ყველა წევრის

ინტერესების გათვალისწინებით თავისუფალ მეწარმეთა მუშაობა რაციონალურად იქნება ორგანიზებული. ასეთ შემთხვევაში ეკონომიკური დისციპლინა შესამჩნევ გავლენას მოახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ არსებითი მნიშვნელობა აქვს გრძელვადიან ეკონომიკურ ზრდას. თუ საზოგადოებაში ადგილი აქვს მხოლოდ მოკლევადიან ეკონომიკურ ზრდას, მაშინ ისევე განმეორდება მანამადე, საწყის ეტაპზე არსებული მდგომარეობა და თავიდან გახდება საჭირო იმ ორგანიზაციული და ეკონომიკური პირობების შექმნა შემდგომი ეკონომიკური ზრდისათვის, რაც დაკავშირებული იქნება საგრძნობ დანახარჯებთან. ამ უკანასკნელს საზოგადოებას ააცილებს გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის მიღწევას.

1. შემოსავალი, მოხმარება და დანაზოგები

ეკონომიკური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ შემოსავლების სიდიდე, მისი მოცულობა მოხმარებისა და დანაზოგის ძირითადი განმსაზღვრელია. აქედან ცხადია, რომ მჭიდრო კავშირი არსებობს შემოსავალს, მოხმარებასა და დაზოგვას შორის.

შემოსავლის მოცულობის განმსაზღვრელია მისი ყველა წყაროდან მიღებული თანხა. კერძოდ, ძირითადი და დამატებითი ხელფასი, პრემია, პენსია, დივიდენდი, სარგებელი, რენტა, საჩუქარი, ანდერძად მიღებული ქონება და ა.შ.

მოხმარება არის მთლიანი შემოსავლის ის ნაწილი, რომელიც დაიხარჯა. იგი წარმოადგენს მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ყველაზე დიდ ნაწილს.

მოხმარებას სტატისტიკოსები აჯგუფებენ სამ კატეგორიად:

1. გრძელვადიან მოხმარებად;
2. მოკლევადიან მოხმარებად;
3. მომსახურებისათვის მოხმარებად.

დანაზოგი არის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ის ნაწილი, რომელიც არ დახარჯულა, არ მოხმარებულა. აქედან გამომდინარე, დანაზოგი ტოლია შემოსავალს გამოკლებული მოხმარება.

სამეურნეო პრაქტიკაში ცნობილია, რომ მდიდრებს უფრო მეტი დანაზოგი აქვთ, ვიდრე ღარიბებს. ძალიან ღარიბებს საერთოდ არა აქვთ დაზოგვის შესაძლებლობა. ისინი ხარჯავენ მეტს, ვიდრე გააჩნიათ შემოსავლები, ანუ უჩნდებათ მიდრეკილება ვალების აღებისაკენ.

აღნიშნულის საილუსტრაციოდ განვიხილოთ საოჯახო

მეურნეობების შემოსავლების, დაზოგვისა და მოხმარების პირობითი მონაცემები.

ცხრილი 18.1

საოჯახო მეურნეობების შემოსავლები, მოხმარება და დაზოგვა (ლარი)

№	შემოსავალი	მოხმარება	დანაზოგი +, -
1	24000	24110	-110
2	25000	25000	0
3	26000	25000	1000
4	27000	26000	1000
5	28000	27000	1000
6	29000	28000	1000
7	30000	29000	1000
8	189000	141000	5000

ცხრილის მიხედვით, როდესაც ოჯახი მთლიანად მოიხმარს თავის შემოსავალს, მაშინ ადგილი არა აქვს დაზოგვას და არც ადრინდელი დანაზოგის ხარჯვას. თუ შემოსავალი უფრო ნაკლებია, ვიდრე ოჯახი მოიხმარს, მაშინ მას ედება ვალი – 110 ლარი, ხოლო 25000 ლარზე ზევით შემოსავალზე იწყება დაზოგვა.

მაკროეკონომიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცნებაა მოხმარების ფუნქცია. მოხმარების ფუნქცია გვიჩვენებს სამომხმარებლო ხარჯებსა და შემოსავლებს შორის ურთიერთკავშირს. ეს ცნება შემოტანილი იქნა ჯ. მ. კეინზის მიერ და მასში ჩადებულია მოსაზრება, რომ არსებობს დიალექტიკური კავშირი შემოსავალსა და მოხმარებას შორის.

მოხმარების ფუნქციასთან ერთად არსებობს დაზოგვის ფუნქციაც. დაზოგვის ფუნქცია გვიჩვენებს შემოსავალსა და დაზოგვას შორის დიალექტიკურ კავშირს.

თანამედროვე მაკროეკონომიკა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს მოხმარებისა და დაზოგვის ზღვრულ მიდრეკილებას შემოსავლების ცვლილებებისადმი. ასეთი სახის ზღვრულ მიდრეკილებას სხვანაირად დაზოგვის

სარკისებურ მიდრეკილებას უწოდებენ.

მოხმარების სარკისებური ზღვრული მიდრეკილება არის მოხმარების ის დამატებითი მოცულობა, რომელიც შესაძლებელი გახდა შემოსავლების დამატებითი თანხით გადიდების წყალობით. დაზოგვის სარკისებური ზღვრული მიდრეკილება კი არის ყოველი დამატებითი თანხა, რომელიც დაზოგვისათვის მიდის შემოსავლიდან.

დანაზოგის როლი და მნიშვნელობა დიდია სამეურნეო პრაქტიკაში. დანაზოგის ხარჯზე შეიძლება არა მარტო ძვირადღირებული წარმოების საშუალებების შეძენა, არამედ გარკვეული პიროვნული სოციალური გარანტიების შექმნა სამუშაოს დროებით დაკარგვის შემთხვევაში, სიბერის პერიოდისათვის და ა.შ.

დანაზოგს სჭირდება მოფიქრებული და გონივრული გამოყენება. მისი გამოყენების გადაწყვეტის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნას საიმედოობა, მოსალოდნელი სარგებლიანობის სიდიდე და ლიკვიდურობა. გონივრული ეკონომიკური პოლიტიკით შეიძლება დანაზოგის ორი გზით გადიდება:

პირველი გზა გულისხმობს დანაზოგის გადიდებას უშუალოდ სახელმწიფო დანაზოგის გადიდების ხარჯზე. სახელმწიფო დანაზოგი სახელმწიფო შემოსავალსა და გასავალს შორის სხვაობაა.

მეორე გზა გულისხმობს კერძო დანაზოგის გზით დანაზოგის გადიდებას. კერძო დანაზოგი დაკავშირებულია ინვესტირებული კაპიტალიდან მიღებულ შემოსავალთან. რაც უფრო მეტია მიღებული შემოსავალი, მით უფრო მეტი დაზოგვის შესაძლებლობა აქვს პიროვნებას.

2. ფინანსური სისტემა და ფინანსური ინსტიტუტები

თუ ადამიანი ან ადამიანთა ჯგუფი გადაწყვეტს საკუთარი ფირმის დაარსებას, მაშინ მათ უნდა ჰქონდეთ ოფისის მოწყობისა და წარმოების დაწყებისათვის, წარმოების საშუალებების შეძენისთვის საჭირო კაპიტალი. ვისაც თვითონ არ გააჩნია ასეთი კაპიტალი ინვესტირებისათვის, მაშინ უნდა ისესხოს ბანკისაგან. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მათი დაფინანსება მოხდება ფინანსური ინსტიტუტების მეშვეობით სხვისი დანაზოგებიდან. როგორც აქედან ჩანს, ფინანსური ინსტიტუტები ხელს უწყობენ იმ ადამიანთა დაკავშირებას, რომელთა ერთ ნაწილს აქვს გარკვეული დანაზოგი, ხოლო მეორე ნაწილს სჭირდება ამ დანაზოგით ინვესტირება.

როგორც ვხედავთ, ფინანსური ინსტიტუტები დანაზოგის მფლობელთა და ინვესტირების მსურველთა მაკოორდინირებლის როლში გამოდიან. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ფინანსური სისტემის ინსტიტუტებს შეზღუდული რესურსები გადააქვთ დამზოგველებიდან მსესხებლებამდე. ფინანსური სისტემა მრავალი ფინანსური ინსტიტუტისაგან შედგება, რომლებიც, როგორც აღვნიშნეთ, დამზოგველებისა და მსესხებლების კოორდინირებას უწყობენ ხელს.

ფინანსური სისტემის შემადგენლობაში შემავალი ინსტიტუტები ორ კატეგორიად იყოფა: ფინანსურ ბაზრებად და ფინანსურ შუამავლებად.

3. ფინანსური ბაზრები

ფინანსურ ინსტიტუტებს, რომლებიც შედიან ფინანსურ ბაზრებში, უშუალოდ შეუძლიათ მიაწოდონ დანაზოგები ფულის სესხების მსურველებს. პრაქტიკულად ცნობილია ფინანსური ბაზრების ორი სახე:

ა) ობლიგაციათა ბაზარი;

ბ) აქციათა ბაზარი.

განვიხილოთ ამ ბაზრების არსი ცალ-ცალკე.

ა) ობლიგაციათა ბაზარში ფირმა „ინტელს“ – კომპიუტერული ტექნიკის გიგანტურ მწარმოებელს, შეუძლია პირდაპირ, უშუალოდ საზოგადოებისაგან მიიღოს სესხი. ამას ის ახერხებს ამ ბაზარზე ობლიგაციების გაყიდვით. ობლიგაცია წარმოადგენს ვალდებულების სერტიფიკატს, რომელშიც აღნიშნულია სესხის დაბრუნების დრო და სარგებლის განაკვეთი. ობლიგაცია, შეიძლება ითქვას, უბრალოდ თამასუქია. ობლიგაციის მყიდველი თავის ფულს აძლევს ფირმის პატრონს დაპირების სანაცვლოდ. ობლიგაცია პირველი მყიდველის მიერ მისი გასხვისების-გაყიდვის უფლებით გადაიცემა.

შეერთებული შტატების ობლიგაციების ბაზარზე ნებისიერ დიდ ფირმას შეუძლია სესხის აღება, თანაც დიდი რაოდენობით ობლიგაციების გაყიდვით. მიუხედავად ბაზარზე წარმოდგენილ ობლიგაციებს შორის განსხვავებისა, მათ სამი თვისება აერთიანებს. პირველი, ობლიგაციის განაღდების ვადა – ის გარკვეულ დროში განაღდება. ობლიგაციები არსებობს გრძელვადიანი და მოკლევადიანი. არის ობლიგაცია, რომლის დაბრუნება არაა გათვალისწინებული, მაგრამ სარგებლის გადახდა მუდმივად სწარმოებს. მეორე მნიშვნელოვანი თვისება არის მისი საკრედიტო რისკი. არის შემთხვევები, როცა მსესხებელი ვერ ახერხებს ძირითადი თანხის ნაწილის ან სარგებლის გადახდას. მაშინ გამსესხებელს უფლება აქვს სარგებლის დიდი განაკვეთი მოითხოვოს. მესამე მნიშვნელოვანი თვისება დაკავშირებულია გადასახადებთან. საგადასახადო კანონის მიხედვით, ობლიგაციის მყიდველის მიერ სარგებლის განაკვეთის სახით მიღებული თანხა დაბეგვრას ექვემდებარება და გამსესხებლებმა იგი საშემოსავლო

გადასახადის სახით უნდა გადაიხადონ. ეს წესი მუნიციპალური ობლიგაციების მფლობელებზე არ ვრცელდება. ბ) აქციათა ბაზარი – კიდევ ერთი გზა, რომლითაც ფირმას ახალი ქარხნის მშენებლობისათვის სესხის აღება შეუძლია აქციების გაყიდვით. აქცია ფირმის მოგებაში მონაწილეების უფლებას აძლევს მის მყიდველს. აქციის მყიდველი მისი შემძენის შემდეგ ფირმის ნაწილობრივი მონაწილე ხდება. მაგალითად, თუ ფირმამ მილიონის აქცია გაყიდა, მაშინ თითოეული აქცია ნიშნავს ფირმის ერთი მემილიონედი ნაწილის ფლობას.

ფირმების მიერ ფულის მოგროვებას აქციების გაყიდვით აქციებით დაფინანსება ეწოდება, ხოლო ობლიგაციების გაყიდვით სესხის აღებას – ობლიგაციით დაფინანსება.

ობლიგაციებისა და აქციების გაყიდვით ფირმები ფულის მოგროვებას ახერხებენ. ობლიგაციებსა და აქციებს შორის დიდი განსხვავებაა. აქციის მფლობელი ფირმის ნაწილობრივი მონაწილეა, ობლიგაციის მყიდველი კი ფირმის კრედიტორია. ასევე, განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ აქციის მყიდველი დიდ მოგებას ღებულობს, თუ მისი გამყიდველი ფირმა დიდი რაოდენობით აღწევს მოგების მიღებას და პირიქით. მისგან განსხვავებით, ობლიგაციის მყიდველი ღებულობს იმას, რაც თავიდან იყო დაფიქსირებული.

მას შემდეგ, რაც კორპორაცია აქციების ნაწილს მიყიდის საზოგადოებას, ვაჭრობა მიმდინარეობს საფონდო ბირჟებზე, სადაც მათი ფასი ყალიბდება მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე. საფონდო ბირჟებიდან ცნობილია ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა, ამერიკის საფონდო ბირჟა და სხვა. საფონდო ბირჟები არსებობს თითქმის ყველა დიდ ქვეყანაში, სადაც იყიდება ადგილობრივი კომპანიების აქციები.

საფონდო ბირჟებზე აქციების ფასების საერთო დონეზე დაკვირვებას აწარმოებს მრავალი „საფონდო ინდექსი“. მათი დაკვირვების საფუძველზე გამოითვლება კომპანიათა

აქციების ფასების საშუალო დონის მაჩვენებელი.

ყველაზე ცნობილი საფონდო ინდექსია „დოუ-ჯონსის ინდუსტრიული საშუალო ინდექსი“, რომელიც რეგულარულად 1896 წლიდან გამოითვლება.

მეორე ცნობილი საფონდო ინდექსია „სტანდარტ & ფურზ 500“ ინდექსი, რომელიც 500 უდიდესი კომპანიის ფასების დაკვირვებას ეყრდნობა.

4. ფინანსური შუამავლები

ფინანსური შუამავლები ის ინსტიტუტებია, რომელთა მეშვეობითაც დაზოგვის მსურველებს შეუძლიათ არაპირდაპირი გზით მიაწოდონ ფული სესხების მსურველებს. ტერმინი „შუამავლები“ ამ ინსტიტუტების როლს ასახავს დამზოგველების და მსესხებლების დაკავშირების პროცესში.

ჩვენ აქ ფინანსური შუამავლებიდან განვიხილავთ ორ ძირითადს:

ა) ბანკებს;

ბ) ორმხრივ ფონდებს.

ა) ბანკები. თუ მცირე საწარმოები გადაწყვეტენ თავიანთი საწარმოების გაფართოებას, მაშინ მათ შეუძლიათ დაფინანსებისათვის ფული მიიღონ (განსხვავებით მსხვილი კორპორაციებისა და ფირმებისაგან) არაპირდაპირი გზით — ბანკებიდან კრედიტის აღების საშუალებით.

ბანკების ძირითადი ამოცანაა იმ ადამიანებისაგან დეპოზიტების (თანხების) მიღება, რომელთა სურვილია დაზოგვა, და ამ დეპოზიტების იმ ადამიანებისათვის გადაცემა კრედიტის სახით, რომლებსაც აქვთ სესხის აღების სურვილი.

ბანკები დეპოზიტორებს სარგებელს (პროცენტს) უხდიან, ხოლო მსესხებლებისაგან იღებენ უფრო მეტ სარგებელს, ვიდრე დეპოზიტორებს აძლევენ. ამ სარგებლებს შორის განსხვავებაა მარჯა, რომელიც ფარავს ბანკების დანახარ-

ჯებს და გარკვეულ მოგებას აძლევს მათ.

ბ) **ორმხრივი ფონდები.** ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფინანსური შუამავალია ორმხრივი ფონდები, რომელთა როლი და გავლენა დღითიდღე იზრდება ქვეყნების ეკონომიკაში.

ორმხრივი ფონდი ის ფინანსური შუამავალი ინსტიტუტია, რომელიც აქციებს ყიდის და მიღებული თანხებით ყიდულობს სხვადასხვა სახის აქციებისა და ობლიგაციების პორტფელებს.

აქციებისა და ობლიგაციების მფლობელი ორმხრივი ფონდი ნაყოფი პორტფელის რისკს ინაწილებს, რომელიც დაკავშირებულია ამ პირველთან მოგების განაწილების პროცესში. ეს ვლინდება იმაში, რომ როცა იზრდება პორტფელის ღირებულება, მაშინ აქციის მფლობელი დიდ სარგებლობას ღებულობს და პირიქით, როცა პორტფელის ღირებულება მცირდება, აქციის მფლობელი დანაკარგებს განიცდის.

ორმხრივი ფონდების ძირითად უპირატესობას წარმოადგენს ის, რომ ისინი მცირე თანხების მქონე ფირმებს დივერსიფიკაციის საშუალებას აძლევს.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ აქციებისა და ობლიგაციების ღირებულების ერთი კომპანიის ილბალზე დამოკიდებულება ძალზე სარისკოა. ის ადამიანები, რომლებიც აქციებისა და ობლიგაციების მრავალფეროვან პორტფელებს ყიდულობენ, ნაკლები რისკის წინაშე დგანან, ვინაიდან თითოეული კომპანიის მხოლოდ მცირე ნაწილს ფლობენ.

ორმხრივი ფონდი დივერსიფიკაციას აადვილებს, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ის საშუალებას იძლევა ადამიანმა გარკვეული რაოდენობის აქციები შეიძინოს და არაპირდაპირი გზით რამდენიმე დიდი კომპანიის თანამფლობელი თუ კრედიტორი გახდეს. ამ მომსახურებისათვის ორმხრივი ფონდის მფლობელი კომპანია აქციათა მფლობელებისაგან გარკვეულ საზღაურს ღებულობს, რომელიც ყოველწლიურად აქტივების დახლოებით 5% შეადგენს.

მეორე უპირატესობა, რომელსაც ორმხრივი ფონდები ფლობენ, ისაა, რომ ისინი ყველა ჩვეულებრივი ადამიანისათვის ხელმისაწვდომს ხდიან პროფესიონალი მენეჯერის კვალიფიციურ შრომას. ამ მიზნით თითქმის ყველა ორმხრივი ფონდის მენეჯერი დიდ ყურადღებას უთმობს იმ კომპანიების განვითარებასა და პერსპექტივებს, რომელთა აქციებსაც ყიდულობს იგი.

მენეჯერი იმ კომპანიების აქციებს ყიდულობს, რომელთაც მისი აზრით მომგებიანი მომავალი აქვთ, და ყიდის იმ კომპანიის აქციებს, რომელთა პერსპექტივები მომგებიანობის თვალსაზრისით ნაკლებსაიმედოა.

5. სასესხო კაპიტალის მიწოდება და მოთხოვნა

სასესხო კაპიტალის ბაზარს ისევე, როგორც სხვა სახის ბაზარს, მიწოდება და მოთხოვნა მართავს.

სასესხო კაპიტალი იმ ადამიანებისგან მოედინება, ვისაც გარკვეული დამატებითი შემოსავალი აქვთ და ამ შემოსავლის დაზოგვა და გასესხება სურთ. ასეთ შემთხვევაში სასესხო კაპიტალის მიწოდების წყარო დანაზოგებია. სასესხო კაპიტალის მოთხოვნა იმ საოჯახო მეურნეობებიდან და ფირმებიდან მომდინარეობს, რომლებსაც ფულის სესხება სურთ ინვესტირების (დაბანდების) მიზნით, ანუ იმ ოჯახებიდან, რომლებსაც სურთ ახალი სახლების ყიდვა, და იმ ფირმებიდან, რომლებსაც სურთ ახალი ქარხნების აშენება და მათთვის ახალი მოწყობილობა-დანადგარების შეძენა. ორივე შემთხვევაში მოთხოვნის მიზეზია ინვესტიციების მოზიდვა.

ნასესხები თანხის გამოყენებისათვის მსესხებელი იხდის სარგებელს განაკვეთის მიხედვით, რომელიც გამსესხებლისათვის შემოსავალს წარმოადგენს. როცა იზრდება სარგებლის განაკვეთი, მაშინ სასესხო კაპიტალზე მოთხოვნა მცირდება. სამაგიეროდ სასესხო კაპიტალის მიწოდება

იზრდება, რადგან კრედიტის ფასი გაიზარდა, რის გამოც დაზოგვაც მიმზიდველი ხდება.

სარგებლის განაკვეთი თვითრეგულირებადია. იგი რეგულირდება კაპიტალის ბაზარზე მიწოდება-მოთხოვნის საფუძველზე და გარკვეულ პერიოდში აღწევს წონასწორულ დონეს. სამეურნეო პრაქტიკაში განასხვავებენ სარგებლის ნომინალურ და რეალურ განაკვეთს. ნომინალურია ის განაკვეთი, რომლის სიდიდეც ყველასათვის ცნობილია. სარგებლის რეალური განაკვეთი იგივე ნომინალური განაკვეთია, ოდონდ კორექტირებულია ინფლაციის მიხედვით. ინფლაცია ფულის ღირებულებას ამცირებს. სარგებლის რეალური განაკვეთი ზუსტად ასახავს დანაზოგის ფულადი უკუგებისა და სესხის ღირებულებას. კაპიტალის მიწოდება და მოთხოვნა არეგულირებს სასესხო კაპიტალის მფლობელთა და მომხმარებელთა ქცევას. დაზოგვა სასესხო კაპიტალის მიწოდებას, მის სიდიდეს გვიჩვენებს, ხოლო ინვესტირება – მისი მოცულობის მოთხოვნას, მის სიდიდეს. აქედან გასაგებია, თუ როგორ ახდენს დაზოგვისა და ინვესტირების რეგულირებას ბაზრის “უხილავი ხელი”.

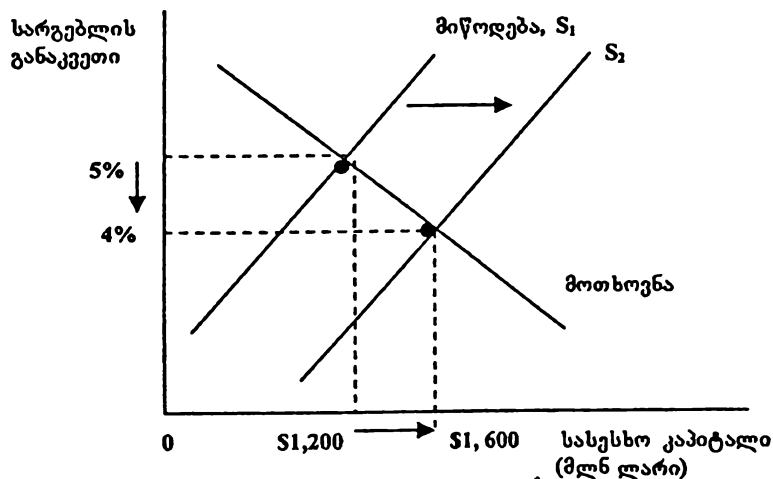
სამთავრობო პოლიტიკას შეუძლია ზემოქმედება მოახდინოს ეკონომიკაში არსებულ დანაზოგებსა და ინვესტიციებზე. ამ მიზნით ხდება გადასახადების გამოყენება, რომლის განხილვასაც ეხება მომდევნო საკითხი.

6. ბაღასახადები. დანაზოგები და ინვესტიციები

დანაზოგების სიდიდე ქვეყნის მწარმოებლურობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია გრძელვადიან პერიოდში. თუ რომელიმე ქვეყანა გაზრდის დანაზოგების რაოდენობას შესამჩნევ დონემდე, მაშინ ამ ქვეყნის მშპ-ის ზრდის ტემპი გაიზრდება და გარკვეული დროის შემდეგ მოსახლეობის ცხოვრების დონეც ამაღლდება.

დაზოგვის დონის გაზრდას ხელს უწყობს საგადასახადო კოდექსი. საგადასახადო კოდექსი უნდა შეიცვალოს ისე, რომ სტიმული მიეცეს დაზოგვს.

საგადასახადო კანონმდებლობის ისეთი ცვლილება, რომელიც მიზნად ისახავს დაზოგვის სტიმულის ზრდას, სასესხო კაპიტალის მიწოდების მრუდს გადაადგილებს მარჯვნივ (იხ. ნახ. 18.1).

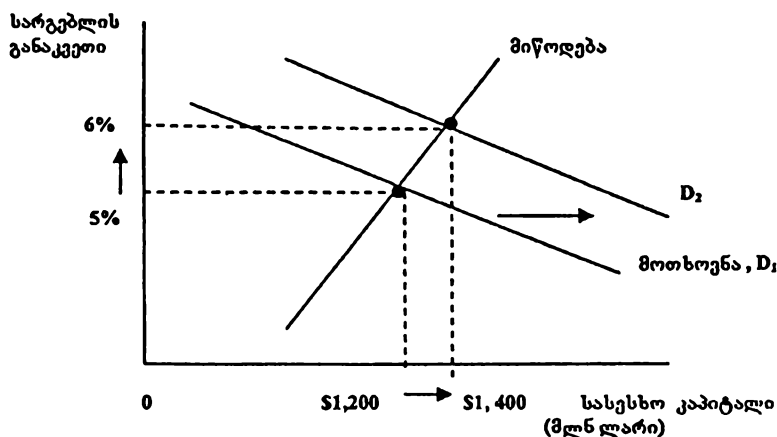

ნახ. 18.1 დაზოგვის სტიმულები და სასესხო კაპიტალის მიწოდება

ნახაზიდან ჩანს, რომ როცა სარგებლის წონასწორული განაკვეთი 5%-დან 4%-მდე შემცირდა, მაშინ სასესხო კაპიტალის მიწოდების მრუდი გადაადგილდა მარჯვნივ S_1 -დან S_2 -მდე და დაზოგილი სასესხო კაპიტალის წონასწორული რაოდენობა გაიზარდა 1200-დან 1600 მლნ ლარამდე.

არ არსებობს ერთიანი აზრი იმასთან დაკავშირებით, თუ რა სახის საგადასახადო ცვლილებაა უფრო ეფექტიანი. ასევე არ არსებობს ერთიანი აზრი დანაზოგის გაზრდისაკენ მიმართული რეფორმის განხორციელების პოლიტიკის მიმართაც. ეკონომისტების გარკვეული ნაწილი მხარს არ უჭ-

ერს კანონმდებლობით დანაზოგების გადიდების პოლიტიკას, რადგან მათი აზრით გადასახადების განაკვეთის შემცირებით სარგებლობას უფრო ნახავენ მდიდრები, რომელთაც გადასახადების შემცირება ნაკლებად სჭირდებათ. საგადასახადო კოდექსი, რომელიც ამცირებს გადასახადს, მოქმედებს სასესხო კაპიტალის მოთხოვნაზე მისი გადიდების თვალსაზრისით. ეს იმიტომ, რომ ასეთ შემთხვევაში მათ ექნებათ უფრო მეტი რაოდენობით კრედიტის აღების საშუალება (შესაძლებლობიდან გამომდინარე). ამიტომ სასესხო კაპიტალზე მოთხოვნის მრუდი გადაადგილდება ზევით და მარჯვნივ (იხ. ნახ. 18. 2) D_1 -დან D_2 -ში.

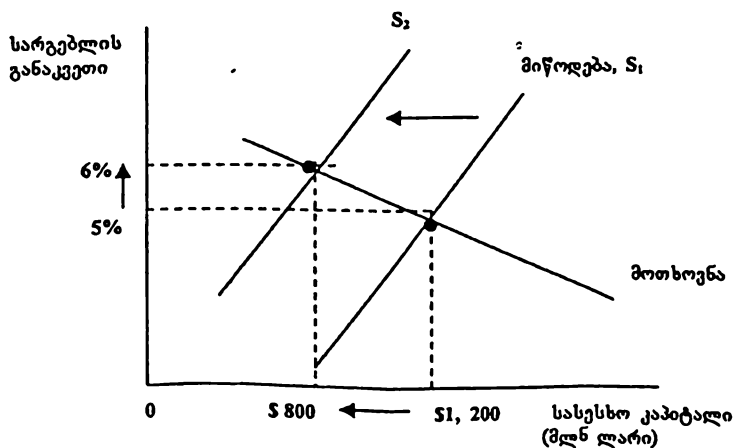
ნახ. 18. 2 ინვესტირების სტიმულები და სასესხო კაპიტალზე მოთხოვნა

გარდა ამისა, როგორც ნახ. 18.2-დან ჩანს, სასესხო კაპიტალზე მოთხოვნის გაზრდა იწვევს სარგებლის განაკვეთის გაზრდას 5-დან 6 %-მდე, რომელიც, თავის მხრივ, იწვევს სასესხო კაპიტალის მიწოდების რაოდენობის ზრდას 1200-დან 1400 მლნ. ლარამდე.

7. სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი

საფინანსო სისტემაში ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემაა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის საკითხი. დეფიციტის მიზეზია ის, რომ მთავრობა მეტს ხარჯავს, ვიდრე გადასახადებიდან იღებს. არის შემთხვევები, როცა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი წინა წლებიდან გროვდება. ამ დაგროვილი დეფიციტის ჯამს სახელმწიფო ვალი ეწოდება. როდესაც სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი იზრდება, მაშინ შესაძლებლად იზრდება სახელმწიფო ვალი. მთავარი ისაა, რომ წარმოქმნილი სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი ეროვნულ დანაზოგს ამცირებს.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, როდესაც მთავრობა საკუთარი ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფინანსებლად ფულს სესხულობს, ამით ამცირებს სასესხო კაპიტალის მიწოდებას, რომელიც საჭიროა საოჯახო მეურნეობებისა და ფირმების მიერ ახალი ინვესტიციური პროექტების დასაფინანსებლად. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი სასესხო კაპიტალის მიწოდების მრუდს გადაადგილებს მარცხნივ S_1 -დან S_2 -მდე, რაც ნაჩვენებია ნახ.18.3-ზე.

ნახ. 18. 3 სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის ეფექტი

როგორც ვხედავთ, როდესაც ბიუჯეტის დეფიციტი სასესხო კაპიტალის მიწოდებას ამცირებს, სარგებლის განაკვეთი 5-დან 6 %-მდე იზრდება, რაც ცვლის სასესხო კაპიტალის ბაზრის ფუნქციონირებაში მონაწილე საოჯახო მეურნეობისა და ფირმების ქცევას.

თემა №19

უმუშევრობა

1. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობა და მისი წინააღმდეგობები

მაკროეკონომიკური არასტაბილურობისა და მისი წინააღმდეგობების დაძლევის გზების კვლევას დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს.

ამჟამად მსოფლიოში მეტ-ნაკლები ზომით დგას შემდეგი ძირითადი პრობლემების წინასწარ გარკვევის აუცილებლობის ამოცანა, კერძოდ:

1. გარკვევა იმისა, თუ ეკონომიკური პოლიტიკის რა ხერხებით და მეთოდებით შეიძლება მიღწეულ იქნას ქვეყნის ეკონომიკის საწარმოო პოტენციალის ამაღლება და უმუშევრობის მკვეთრი შემცირება;
2. გარკვევა იმისა, თუ ქვეყნის საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოები და პოლიტიკოსები რამდენად სწორი მეთოდებით ცდილობენ მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის მიღწევას და უმუშევრობის შემცირებას;
3. ანალიზი და გარკვევა იმისა, თუ რა სოციალურ-ეკონომიკური შედეგი მოაქვს საზოგადოებისათვის უმუშევრობას და ინფლაციას და რა უჯდება სახელმწიფოს მათ დასაძლევად გასატარებელ ღონისძიებათა კომპლექსი.

აღნიშნული პრობლემების გამოკვლევის ამოცანებიდან გამომდინარე, მაკროეკონომიკური არასტაბილურობისა და მისი წინააღმდეგობის არსის ახსნას დიდი ეკონომიკურ-თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს.

მაინც რა არის და როგორ განისაზღვრება მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობა და როგორ

შეიძლება აიხსნას მისი არსი?

მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობა არის ქვეყნის სამეურნეო საქმიანობაში არსებული წინააღმდეგობა. მისი დაძლევის ეკონომიკურად დასაბუთებული გზების დასახვის მიზნით განსაკუთრებით აუცილებელია მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა სტრუქტურის ჩამოყალიბება. ეს მეტად რთული პროცესია, რაც განპირობებულია თვით იმ ეკონომიკური სისტემის სირთულით, რომელშიც ეს წინააღმდეგობები არსებობენ. მიუხედავად ამ სირთულისა, მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის სტრუქტურა შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგი სახით:

1. უმუშევრობა და დასაქმება, მათ შორის წინააღმდეგობები. ამ წინააღმდეგობების შინაარსი ზოგადი სახით შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს:

ა) მსოფლიოში დიდია უმუშევართა რაოდენობა, როცა ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი. როგორ თავსდება ეს მდგომარეობები ერთმანეთთან?

ბ) იქნებ უმუშევრობის ზრდის მიზეზი იყოს უმუშევრობაზე გამოყოფილი მაღალი შემწეობები, რადგან ასეთი შემწეობები სტიმულს უქარგავს უმუშევრებს იმუშაონ ან ეძებონ სამუშაო?

2. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ვერტიკალური მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობები, რომელიც წარმოადგენს კვლავწარმოების ფაზებს (წარმოებას, განაწილებას, გაცვლას და მოხმარებას) შორის არსებულ წინააღმდეგობას;

3. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ჰორიზონტალური მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობები, რაშიც იგულისხმება ეკონომიკის დარგებსა და ქვედარგებს შორის არსებული წინააღმდეგობა;

4. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის საერთოდა

სპეციფიკური მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობები. საერთო წინააღმდეგობები დამახასიათებელია არასტაბილურობის მთელი პროცესისათვის, სპეციფიკური წინააღმდეგობები კი დამახასიათებელია ამ არასტაბილურობის მხოლოდ რომელიმე ეტაპისათვის;

5. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ობიექტური და სუბიექტური მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობები, რომლებიც დაკავშირებულია მათ გამომწვევ ობიექტურ და სუბიექტურ მიზეზებთან;

6. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ძირითადი და არაძირითადი მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობები. წინააღმდეგობების გამომწვევაში რომელი მომენტიც უფრო მთავარი და მნიშვნელოვანია, ის ითვლება ძირითად წინააღმდეგობად, ხოლო რომელიც ნაკლები მნიშვნელობისაა, არაძირითად წინააღმდეგობად.

მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა სტრუქტურის ჩამოყალიბებას დიდი სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობა აქვს, რადგან მეცნიერულად დასაბუთებული მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობების სტრუქტურის მიზანია აღნიშნული წინააღმდეგობების არსში ღრმად ჩაწედომა. ამ უკანასკნელს კი არსებითი მნიშვნელობა აქვს მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა რეალურად გადაჭრის გზების დასახვისათვის, რადგან, საბოლოოდ, ამ წინააღმდეგობათა დაძლევის ფონზე მიიღწევა უმუშევრობის მკვეთრი შემცირება და ქვეყნის მასშტაბით ეკონომიკური განვითარების მაღალი ტემპი.

საბაზრო ეკონომიკა და მისი შემდგომი წარმატებით მშენებლობა თვითონ განაპირობებს ახალი მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობების წარმოშობას, რომელთა შეცნობა და შესწავლა აუცილებელია, რადგან ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესში ეს წი-

ნააღმდეგობები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით.

მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის შემცველი ერთ-ერთი პირველი გამოვლენაა უმუშევრობა და დაუსაქმებლობა, რომლის განხილვას ეძღვნება ჩვენი ლექციის მეორე საკითხი „უმუშევრობის განსაზღვრა და უმუშევრობის გამოთვლა“.

2. უმუშევრობის განსაზღვრა და უმუშევრობის გამოთვლა

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის პირობებში უმუშევრობა ერთ-ერთ მთავარ, მწვავე მაკროეკონომიკურ პრობლემას წარმოადგენს.

უმუშევრობის ისტორია XIX საუკუნიდან იწყება. XX საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე უმუშევრობას ფართო ხასიათი მიეცა მრავალ ქვეყანაში. განსაკუთრებით მაღალია უმუშევრობის დონე დაბალგანვითარებულ ქვეყნებში.

უმუშევრობა ერთ-ერთ მწვავე სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემად იქცა პოსტსაბჭოური სივრცის ქვეყნებში. ეს პრობლემა მწვავედ დგას საქართველოშიც. მაგალითად, 2008წ. დეკემბრისათვის 2 მლნ. შრომისუნარიანი სამუშაო ძალიდან დასაქმებული იყო 1, 7 მლნ. კაცი, ე.ი. დაუსაქმებელი იყო 300000 კაცი.¹

უმუშევრობა, დაუსაქმებლობა განაპირობებს მოსახლეობის არამართო დაბალ შემოსავალს, არამედ ფინანსურ სიძნელეებთან ერთად იწვევს მორალურ-ფსიქოლო-გიურ გართულებებსაც, რასაც თან ახლავს მოსახლეობის დიდი ნაწილის ჯანმრთელობის გაუარესება. ადამიანები უმუშევრობას სიკვდილის ტოლფასად თვლიან. უმუშევრობა

¹ მონაცემები აღებულია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის ოფიციალური მასალებიდან.

საზოგადოების თანამედროვე ეტაპზე ქრონიკულ ხასიათს ატარებს.

უმუშევრობის განმარტების შესახებ ერთიანი მოსაზრება ეკონომიკურ მეცნიერებაში დღესაც არ არსებობს. განპირობებულია იმით, რომ უმუშევრობის ზუსტი აღრიცხვა ცალკეული ქვეყნების მიხედვით არ არსებობს. სწორედ ამის შედეგია ის, რომ დიდ სიძნელეს წარმოადგენს ერთი ქვეყნის უმუშევრობის მონაცემების შედარება მეორე ქვეყნის ამავე მონაცემებთან. „უმუშევრობის“ ცნების განმარტებაში, ჩვენი აზრით, ყველაზე უფრო მისაღებია შრომის სტატისტიკის ბიუროს მიერ მოცემული დეფინიცია, რომლის მიხედვით უმუშევრად ითვლება: 1. მოსახლეობის შრომისუნარიანი ნაწილი, რომელიც ჩამოცილებულია დასაქმებას; 2. მოსახლეობის შრომისუნარიანი ნაწილი, რომელიც ეძებს ანაზღაურებად სამუშაოს. მასობრივი უმუშევრობა იწვევს კოლოსალურ ეკონომიკურ ზარალს. უმუშევრობით გამოწვეული ეკონომიკური დანაკარგი გაცილებით მეტია, ვიდრე ეკონომიკის ფუნქციონირებაში არსებული ნაკლოვანებებით განპირობებული. უმუშევრობის შემთხვევაში ადგილი აქვს წარმოების ფაქტორების ნაწილობრივ გამოყენებას, რის გამოც პოტენციურ შესაძლებლობაზე დაბალია ქვეყნის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მოცულობა.

ცნობილი ამერიკელი მეცნიერის არტურ ოუკენის კანონის თანახმად, მთლიანი ეროვნული პროდუქტის (მეპ) მოცულობის 2%-ით შემცირება მისი წარმოების პოტენციურ შესაძლებლობასთან შედარებით განვითარებულ ქვეყნებში იწვევს უმუშევრობის ზრდას 1%-ით. მაგალითად, თუ მთლიანი ეროვნული პროდუქტის რეალური მოცულობა ტოლია მისი წარმოების პოტენციური შესაძლებლობისა, რომელიც მიჩნეულია 100%-ად, ხოლო რეალური მეპ-ის მოცულობა შემდეგში დაიწვეს 98%-მდე, მაშინ უმუშევრობა გაიზრდება 1%-ით. ასეთ შემთხვევაში ფირმებს სჭირდებათ

ნაკლები სამუშაო ძალა. ამიტომ მუშებს ათავისუფლებენ, ამის შედეგად კი იზრდება უმუშევრობა, რაც იწვევს საქონლისა და მომსახურების ნაკლებწარმოებას.

უმუშევრობა თავისთავად კი არაა პრობლემა, არამედ მისი ისეთი დონეა საშიში, რომელიც იწვევს სოციალურ-ეკონომიკური კონფლიქტების გამწვავებას.

უმუშევრობის დონე ცვალებადია და წლების განმავლობაში სხვადასხვა ფაქტორების გავლენით იცვლება.

უმუშევრობა ნებისმიერ ქვეყანაში სრული დასაქმების დროსაც არსებობს. აქედან გამომდინარე, სრული დასაქმება არ ნიშნავს უმუშევრობის აბსოლუტურად არარსებობას. სრული დასაქმების პირობებში უმუშევრობის გარკვეული დონით არსებობას „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე“ ეწოდება. იგი გამოიხატება პროცენტებით და გამოითვლება უმუშევართა რაოდენობის გაყოფით სამუშაო ძალის რაოდენობაზე და 100%-ზე გამრავლებით.

ეს შეიძლება გამოიხატოს შემდეგი ფორმულით:

$$n = \frac{x}{y} \cdot 100\%$$

სადაც n – უმუშევრობის ბუნებრივი დონეა, x – უმუშევრობის რაოდენობა, ხოლო y – სამუშაო ძალის რაოდენობა.

ჩვენ მიერ მოპოვებული საქართველოს ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემებით, შეიძლება უმუშევრობის დონე გავიანგარიშოთ 2008 წლის დეკემბრისათვის.

$$n = \frac{300000}{2000000} \times 100\% = 15\%.$$

შევნიშნოთ, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე ოპტიმალური არასდროს არაა. ვერც ისეთ ხერხს შევიძუშავეთ, რომელიც ხელს შეუწყობს უმუშევრობის ბუნებრივი დონის თუნდაც 1%-ით ამადლების უმტკივნეულოდ ჩავენას. უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შემცირებისათვის აუცილ-

ბელია შემდეგი ღონისძიებების განხორციელება:

1. დასაქმების შესახებ მოსახლეობის ინფორმირების გაუმჯობესება;
2. უმუშევართა სახელმწიფო შემწეობის შესუსტება, რათა არ შენეღდეს დასაქმებისაკენ მისწრაფება;
3. სპეციალისტთა მომზადება-გადამზადება ახალი პროფესიების ათვისების მიზნით;
4. საზოგადოებრივი ღონისძიებების გატარება უმუშევრობის შედეგების ილუსტრირების მიზნით;
5. ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა.

3. უმუშევრობის ხანგრძლივობა. უმუშევრობის სახეები და შედეგები

უმუშევრობა წარმოადგენს საკმაოდ რთულ სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას. იგი საბაზრო ეკონომიკის ერთ-ერთი მწვავე პრობლემაა: ადამიანებს სურთ მუშაობა, მაგრამ მაინც რჩებიან უმუშევარი – დაუსაქმებელი. ისმის კითხვა, უმუშევრობა მოკლევადიანი პერიოდის მოვლენაა თუ გრძელვადიანი პერიოდის?

თუ უმუშევრობა მოკლევადიანი პერიოდის მოვლენაა, მაშინ ის დიდ პრობლემას არ წარმოადგენს. მაგრამ უმუშევრობა ხანგრძლივადიანი პერიოდის მოვლენაა და ის სერიოზულ პრობლემად გვევლინება.

შრომის და დასაქმების პრობლემაზე მომუშავე მეცნიერებმა აღმოაჩინეს, რომ უმუშევრობის შემთხვევათა უმრავლესობა ხანმოკლეა, მაგრამ დროის თითოეულ მომენტში არსებული უმუშევრობა გრძელვადიანია. მაგალითად, ზოგიერთი უმუშევარი ინდივიდი შეიძლება წელიწადში ყოველ თვე აკითხავდეს უმუშევართა სამთავრობო ოფისს და დადებითად წყვეტდეს თავის პრობლემას, მაგრამ უმუშევარი ინდივიდთა დიდ ნაწილს ხანგრძლივად უხდება სიარული

და ლოდინი. სწორედ ამიტომაცაა, რომ დროის თითოეულ მომენტში არსებული უმუშევრობა წარმოადგენს გრძელვადიან პრობლემას.

უმუშევრობა და მისი ხანგრძლივობა დიდად არის დაკავშირებული ეკონომიკურ ციკლთან.

ეკონომიკური ციკლი არის გარკვეული დროის განმავლობაში (2-დან 10 წლამდე) ქვეყნის შემოსავლებისა და უმუშევრობის მერყეობა. ეკონომიკურ ციკლს აქვს ოთხი ფაზა:

1. „მწვერვალის“ ანუ „პიკის“ ფაზა;
2. „ფსკერის“ ფაზა;
3. „რეცესიის“ ანუ ეკონომიკური აქტივობის დაქვეითების ფაზა;
4. „ექსპანსიის“ ანუ ეკონომიკური აქტივობის ზრდის ფაზა.

უმუშევრობა პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის მაკროეკონომიკურ არასტაბილურობასთან და ყველა შედეგებთან.

განასხვავებენ უმუშევრობის შემდეგ სახეებს:

1. ნებაყოფლობით უმუშევრობას;
2. იძულებით უმუშევრობას;
3. ტექნოლოგიურ უმუშევრობას;
4. ფრიქციულ უმუშევრობას;
5. სტრუქტურულ უმუშევრობას;
6. ციკლურ უმუშევრობას.

ცალ-ცალკე გაგნებისათვის უმუშევრობის ჩამოთვლილი სახეების ეკონომიკური შინაარსი:

1. ნებაყოფლობით უმუშევრობას ეხედებით მაშინ, როცა შრომისუნარიანი მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილს არ სურს მუშაობა შემოთავაზებული ხელფასის მიხედვით, მაგრამ საერთოდ კი იმუშავენ, როცა ხელფასი გაიზრდება მათთვის სასურველი ოდენობით. იგი მაშინაც წარმოიშობა, როცა შემოთავაზებული სამუშაო არაპრესტიჟულია და

ხელს არ უწყობს პიროვნების შემოქმედებით განვითარებას, ან კიდევ, როცა შემოთავაზებული სამუშაო ადგილი დაშორებულია ადამიანის საცხოვრებელი ადგილიდან და სხვა შემთხვევაში.

2. იძულებითი უმუშევრობა წარმოიშობა სამუშაო ძალის არამობილური ფასისა და ფიქსირებული ხელფასის არსებობის პირობებში. თუ სამუშაო ძალის ფასი და ფიქსირებული ხელფასი მაღალია, მაშინ სამუშაო ადგილისადმი მისწრაფება მაღალია. იმ მშრომელთა რაოდენობა, რომელთაც სურთ მუშაობა ფიქსირებული მაღალი ხელფასის პირობებში, საგრძნობლად დიდია. ასეთ შემთხვევაში სამუშაო ძალის მიწოდება მეტია, ვიდრე მოთხოვნა. ამის გამო, შრომისუნარიანი მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი იღებს სამუშაო ადგილს, ხოლო ნაწილი რჩება უმუშევრად. მოსახლეობის შრომისუნარიანი ეს უკანასკნელი ნაწილი ეკუთვნის იძულებითი უმუშევრობის კატეგორიას. ისინი იძულებული არიან ელოდონ სამუშაოს მიღების დროს. ასეთი სახის უმუშევრობა მოლოდინის უმუშევრობის კატეგორიას მიეკუთვნება.

აღსანიშნავია, რომ როდესაც მუშახელი ჭარბია, მაშინ ფირმები ამკაცრებენ მოთხოვნებს მათ მიმართ შრომის ინტენსივობის, კვალიფიკაციისა და გამოცდილების თვალსაზრისით.

3. ყველაზე ცნობილია უმუშევრობის ისეთი სახე, როგორც არის ტექნოლოგიური უმუშევრობა.

ტექნოლოგიური უმუშევრობა დაკავშირებულია მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან, წარმოებაში მის დანერგვასთან. ტექნოლოგიური უმუშევრობის მიზეზი და საფუძველია ტექნიკურ-ტექნოლოგიური პროგრესის მიღწევები: ავტომატიზაცია, მექანიზაცია, კომპიუტერიზაცია, ქიმიზაცია, რობოტიზაცია. ისინი ეკონომიკის ცალკეულ დარგებში ამცირებენ შრომით რესურსებზე მოთხოვნებს. ეს კი ქმნის

უმუშევრობის ისეთ სახეს, როგორიც არის ტექნოლოგიური უმუშევრობა.

მაგალითად, საავტომობილო მრეწველობაში რობოტიზაციამ აშშ-ში ტექნოლოგიურ უმუშევრობას მასობრივი სახე მისცა. ასეთ შემთხვევაში შრომის ანაზღაურების სიდიდეც მცირდება. აშშ-ში საავტომობილო მრეწველობაში ზოგიერთი მუშა ოპერაციის შესრულებისათვის 25 დოლარს იღებს, მაშინ, როცა რობოტს ეს სამუშაო 6 დოლარად შეუძლია შეასრულოს. ანალოგიური მდგომარეობაა კომპიუტერული ტექნოლოგიების გამოყენების დროსაც. კომპიუტერული ტექნიკითა და მისი გამოყენების ცოდნით აღჭურვილ 10 მუშაკს შეუძლია 1 საათში 1 მილიონი ასოს აკრეფა, მაშინ როცა ამავე ხნის განმავლობაში ტიპოგრაფიის 40 კვალიფიციურ მუშას შეუძლია მხოლოდ 170000 ასოს აკრეფა. ეს და მსგავსი შემთხვევები ქმნიან ტექნოლოგიური უმუშევრობის გაზრდის დიდ საშიშროებას.

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროცესი თავისებურად მიმდინარეობს. ის არამხოლოდ განდევნის სამუშაო ძალას, არამედ იზიდავს კიდევ, რადგან მას სჭირდება მაღალკვალიფიციური მუშა, რომელიც იმუშავებს ამ ახალი ტექნიკით.

4. ფრიქციულ უმუშევრობას იწვევს მოსახლეობის ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე გადასვლა, პროფესიის შეცვლა, ცხოვრების ახალი პირობები პირობები: სწავლა, შვილების მოვლა, პენსიაზე ყოფნა და სხვა.

ფრიქციულ უმუშევრობას ადგილი აქვს სრული დასაქმების პირობებშიც კი. ხშირად მას ნებაყოფლობით უმუშევრობადაც მიიჩნევენ, რადგან ადამიანს შეუძლია თავისუფლად აირჩიოს სამუშაოს სახეობა და სამუშაო ადგილი. ფრიქციული უმუშევრობა ერთგვარად სასურველადაც შეიძლება ჩაითვალოს. საქმე ისაა, რომ მრავალი მუშაკი გადადის ნაკლებანაზღაურებადი სამუშაოდან უფრო მაღ-

აღანაზღაურებად სამუშაოზე. ეს გულისხმობს მომუშავეთა მაღალ შემოსავალს, შრომითი რესურსების რაციონალურად გამოყენებას და სხვას.

5. სტრუქტურული უმუშევრობა ჩნდება იმ შემთხვევაში, როცა შრომითი რესურსების მიწოდება მოთხოვნას არ ემთხვევა და უფრო მეტია მასზე როგორც რაოდენობრივი, ისე პროფესიული თვასაზრისითაც. სტრუქტურული უმუშევრობის დროს სამუშაო ძალის პროფესიული სტრუქტურა სრულად ვერ პასუხობს სამუშაო ადგილების ახალ სტრუქტურას. სტრუქტურული უმუშევრობის მასშტაბი ფართოა მაშინ, როცა წარმოებაში ფართოდ ინერგება მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევები.

სტრუქტურული უმუშევრობა და ფრიქციული უმუშევრობა განსხვავებიან ერთმანეთისაგან. ეს განსხვავება მდგომარეობს შემდეგში:

ა) ფრიქციულ უმუშევრებს აქვთ გამოცდილება და შეუძლიათ თავიანთი სამუშაო ძალა გაყიდონ სხვაგან. რაც შეეხება სტრუქტურულ უმუშევრებს, მათ სჭირდებათ პროფესიული მომზადება-გადამზადება-სწავლა, რათა აითვისონ ახალი პროფესია.

ბ) ფრიქციული უმუშევრობა უფრო ხანმოკლეა, ვიდრე სტრუქტურული უმუშევრობა. ეს უკანასკნელი უფრო ხანგრძლიავია და რთულ პრობლემად ითვლება, იმიტომ, რომ მომზადება-გადამზადებას საჭიროებს.

6. ციკლური უმუშევრობა წარმოიშობა ეკონომიკის ყველა დარგში სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის შემცირების გამო. იგი განსაკუთრებით მატულობს ეკონომიკის ვარდნისას, კერძოდ, დაცემის ფაზაში. ამ დროს სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა მცირდება, რის გამოც წარმოების მოცულობა კლებულობს. ციკლური უმუშევრობა უმუშევრობის გადახრაა მისი ბუნებრივი დონიდან.

სამწუხაროა, მაგრამ ციკლურმა უმუშევრობამ საქართვე-

ველოშიც იჩინა თავი ისეთი მოვლენების დროს, როდესაც საწარმოთა და ორგანიზაციების დიდი ნაწილი გაჩერდა. დღეისათვის საქართველოში ოფიციალურად რეგისტრირებულია 300000 უმუშევარი, რაც ქმნის მწვავე პრობლემებს.

4. მინიმალური ხელფასები. ეფექტიანი ხელფასების თეორია

მინიმალური ხელფასი უმუშევრობის ძირითადი მიზეზი არაა, მაგრამ ის მაინც დიდ ზეგავლენას ახდენს მოსახლეობის გარკვეულ ჯგუფზე.

ეკონომიკაში არსებობს მინიმალური ხელფასის დაწესების შესახებ კანონი, რომელიც ადგენს შრომის (სამუშაო ძალის) უმცირეს საზღაურს – მინიმალურ ხელფასს, რომლის გადახდაც განზრახული აქვს დამქირავებელს. აშშ-ის კონგრესმა მინიმალური ხელფასი მშრომელთა ცხოვრების მინიმალური პირობების უზრუნველყოფის მიზნით პირველად დააწესა 1938 წელს.

მინიმალური ხელფასის შესასწავლად უნდა განვიხილოთ შრომის ბაზარი, რომელიც სხვა ბაზრების მსგავსად მიწოდებისა და მოთხოვნის ძალთა ზემოქმედებას განიცდის. შრომის მიწოდებას განსაზღვრავენ ოჯახები – ჰაუსჰოლდები – მოსახლეობა, მოთხოვნას კი – ფირმები და სახელმწიფო. ასეთ პირობებში ხელფასი თვითრეგულირდება მიწოდებისა და მოთხოვნის გაწონასწორებამდე.

თუ მინიმალური ხელფასი მის წონასწორულ ფასზე მეტია, მაშინ მიწოდებული შრომის რაოდენობა მეტი იქნება მოთხოვნის რაოდენობაზე და წარმოიშობა შრომის სიჭარბე-უმუშევრობა. ამის შედეგად მინიმალური ხელფასი ზრდის იმ მშრომელთა შემოსავალს, რომლებიც მუშაობენ (სამუშაო აქვთ) და ამცირებს იმათ შემოსავალს, რომლებმაც სამუშაოს პოვნა ვერ მოახერხეს.

სამუშაოს ძიება არის პროცესი, რომლის დროსაც მშრომელები ეძებენ თავიანთი გემოვნებისა და უნარის შესაბამის სამუშაოს. აშშ-ში თელიან, რომ მინიმალური ხელფასი არის მშრომელთა ცხოვრების ნორმალური პირობების უზრუნველყოფის პირობა. ამის მიუხედავად მაინც ამტკიცებენ, რომ მინიმალური ხელფასის დაწესება არ არის სიღარიბესთან ბრძოლის საუკეთესო გზა.

ეფექტიანი ხელფასის თეორია. უმუშევრობის მუდმივად არსებობის მიზეზების ახსნა ეფექტიანი ხელფასის თეორიითაც შეიძლება. ამ თეორიის თანახმად, ფირმები უფრო ეფექტიანად თელიან, თუ ისინი ხელფასს წონასწორულ დონეზე მეტს დააწესებენ. აქედან გამომდინარე, ფირმების აზრით, მომგებიანი იქნება, თუ მაღალ ხელფასს შეინარჩუნებენ შრომის ჭარბი მიწოდების დროსაც კი. სწორედ ამიტომაც, რომ ზოგჯერ მინიმალური ხელფასის შესახებ მოქმედი კანონები და პროფკავშირები ფირმებს არ აძლევენ მშრომელთა ხელფასის შემცირების საშუალებას მათი სიჭარბის დროსაც კი. მინიმალური ხელფასის თეორიის თავიანთ სასარგებლოდ გამოყენებიდან გამომდინარე, ფირმები ასაბუთებენ, რომ მათი მდგომარეობა უკეთესია, როცა ხელფასი წონასწორულ დონეზე მეტია.

რატომ უნდა სურდეთ ფირმებს მაღალი ხელფასის შენარჩუნება?

ფირმების ასეთი გადაწყვეტილება ერთი შეხედვით უცნაურიც შეიძლება იყოს, მაგრამ საბოლოო შედეგის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მაშინ დავრწმუნდებით, რომ მას გამართლება აქვს. ეფექტიანი ხელფასის თეორიის ქმედითობიდან თუ გამოვალთ, დავინახავთ, რომ ეფექტიანი ხელფასის გადახდა ფირმებისათვის სასარგებლოა, რადგან მას შეუძლია (და რეალურადაც ასე ხდება აშშ-ის ეკონომიკისა და მისი ფირმების მაგალითზე) გამოიწვიოს მშრომელთა – წარმოების მუშაკთა შრომის ეფექტიანობის

ამაღლებს.

სამეურნეო რეალობაში არსებობს ეფექტიანი ხელფასის რამდენიმე თეორია, რომელთაგან თითოეული იძლევა იმის დასაბუთებას, თუ რატომ არის ფირმა დაინტერესებული მაღალი ხელფასის გადახდით. ეფექტიანი ხელფასის პირველი თეორია ამას ამართლებს იმით, რომ მაღალი ხელფასი საშუალებას აძლევს წარმოების მუშაკებს მიიღონ კალორიული საკვები და იყვნენ ჯანმრთელნი, რაც მაღალი შრომისუნარიანობით მათი დიდი ხნით მუშაობის პირობაა. ეფექტიანი ხელფასის მეორე თეორია მის არსებობას ამართლებს იმით, რომ ის ამცირებს მშრომელთა დენადობას. თუ წარმოების მუშაკს მაღალი ხელფასი ექნება ამა თუ იმ ფირმაში, მაშინ ის ნაკლებად იფიქრებს სხვაგან სამუშაოდ გადასვლაზე. ეფექტიანი ხელფასის მესამე თეორია მის არსებობას ამართლებს იმით, რომ მაღალი ხელფასი წარმოების მუშაკის ძალისხმევას ამაღლებს და სტიმულს იწვევს მუშაობის პროცესში. ეფექტიანი ხელფასის მეოთხე თეორია კავშირს ამყარებს მაღალ ხელფასსა და კვალიფიკაციას შორის და ასაბუთებს, რომ მაღალი ხელფასით ფირმას შეუძლია დაამაგროს წარმოების მუშაკი, რომლის შრომა სხვებთან შედარებით უფრო მწარმოებლურია.

5. სახელმწიფოს პოლიტიკა და სამუშაოს ძიება. უმუშევრობის დაზღვევა

სამეურნეო პრაქტიკაში არის კიდევ ერთი მიზეზი იმისა, რომ გარკვეული დონის უმუშევრობა ყოველთვის არსებობს. ეს მიზეზია სამუშაოს ძიება. სამუშაოს ძიება, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სათანადო სამუშაო ადგილის ძიებასთანაა დაკავშირებული, რომელიც შეიძლება ასე განისაზღვროს: სამუშაოს ძიება არის პროცესი, რომლის დროსაც მშრომელები ეძებენ მათი გემოვნებისა და უნარის

შესაბამის სამუშაო ადგილებს.

ყველა მშრომელი და ყველა სამუშაო ადგილი ერთნაირი რომ იყოს, მაშინ ნებისმიერი თანამშრომელი გამოსადეგი იქნებოდა ნებისმიერ სამუშაოზე და, აქედან გამომდინარე, სამუშაოს ძიება პრობლემა არ იქნებოდა. არ წარმოიშობოდა სამუშაო აუცილის ძიებით გამოწვეული უმუშევრობაც. მაგრამ რეალურებაში ეს ასე არ არის. მშრომელები თავიანთი გემოვნებით და კვალიფიკაციით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ასევე განსხვავდებიან სამუშაო ადგილები თავიანთი სპეციფიკით, რაც განაპირობებს სამუშაოს ძიების აუცილებლობას.

სამუშაო ადგილის ძიების აუცილებლობას ისიც განაპირობებს, რომ ფირმებსა და საოჯახო მეურნეობებს შორის სამუშაო ადგილების შესახებ ინფორმაციები საკმაოდ ნელა ვრცელდება. სამუშაო ადგილის ძიების აუცილებლობა ხშირად დაკავშირებულია სხვადასხვა ფირმების მოთხოვნილებათა ცვლილებასთან.

მართალია, სამუშაოს ძიებით განპირობებული უმუშევრობა გარდაუვალია, მაგრამ სახელმწიფო პოლიტიკას მაინც შეუძლია ამ პრობლემაზე ზემოქმედება – ძიებისათვის საჭირო დროის შემცირება და, აქედან, ბუნებრივია, სამუშაოს ძიებით გამოწვეული უმუშევრობის შემცირებაც.

სახელმწიფო პოლიტიკა ითვალისწინებს ღონისძიებათა სისტემას, რომლითაც ადვილდება ძიება, მცირდება სამუშაო ადგილების ძიების დრო. ერთ-ერთი ასეთი საშუალებაა უმუშევრობის სამთაერობო სააგენტოების გახსნა რომლებიც გასცემენ ინფორმაციას თავისუფალი სამუშაო ადგილების შესახებ და ამით ეხმარებიან მშრომელებს იპოვონ სამუშაო.

სამუშაოზე მოკლე დროში მოწყობის საშუალებას წარმოადგენს, აგრეთვე, სასწავლო სამთაერობო პროგრამები, რომლებიც მიზნად ისახავენ მშრომელთა კვალიფიკაციურ

გადამზადებას. ასეთი გადამზადების შემდეგ მათ შეუძლიათ ერთი ადგილიდან მეორეზე სწრაფად გადანაცვლება. გადამზადების პროგრამის განხორციელებისათვის აშშ-ში ყოველწლიურად 4 მლრდ დოლარზე მეტი იხარჯება. ეს თანხა წლითიწლობით იზრდება.

სამუშაო ადგილების ძიებას ემსახურებიან სხვადასხვა სახის სარეკლამო ფირმები, კოლეჯების გამანაწილებელი სამსახურები, ფირმათა აგენტები, რომლებიც მშრომელებს ეძებენ საჭიროების მიხედვით.

უმუშევრობის დაზღვევა ერთ-ერთი სამთავრობო პროგრამაა, რომელიც თავისდაუნებურად უმუშევრობის ზრდას იწვევს. უმუშევრობის დაზღვევა ნაწილობრივ ავსებს მშრომელთა შემოსავლებს. ეს პროგრამა დახმარებას უწევს მხოლოდ იმ პირებს, რომლებიც მომავალში ჭირდება დამქირავეებელს და დაითხოვა სამსახურებიდან. ისინი ხელფასის 50 პროცენტს ღებულობენ.

უმუშევრობის დაზღვევა არამარტო ამსუბუქებს უმუშევართა სიმძიმეს, არამედ აგრძელებს უმუშევრობის დროის ხანგრძლივობას. ამ დაზღვევით მიღებული თანხის შემდეგ ისინი ნაკლებად ან ძლიერ ნაკლებად ეძებენ ახალ სამუშაო ადგილებს. დაკვირვებამ უჩვენა, რომ უმუშევრობის დაზღვევა ამცირებს უმუშევართა ძალისხმევას ახალი სამუშაოს ძიებაში. მიუხედავად ამისა, უმუშევრობის დაზღვევა მრავალი ეკონომისტის მიერ შეფასებულია როგორც დღესაც მისაღები ეკონომიკური პოლიტიკა.

თემა №20

მონეტარული სისტემა

1. ფულის მნიშვნელობა და ფუნქციები

ეკონომიკურ მექანიზმებში ფულის წარმოშობის შესახებ გავრცელებულა რაციონალისტური და ევოლუციური მოსაზრება. პირველი მოსაზრების მიხედვით, ფული წარმოიშვა ადამიანებს შორის შეთანხმების საფუძველზე, ხოლო მეორე მოსაზრება ფულის წარმოშობას უკავშირებს ევოლუციური განვითარების პროცესს.

ჩვენ ვიზიარებთ ფულის ევოლუციური გზით წარმოშობის შესახებ მოსაზრებას.

საქონლისა და მომსახურების წარმოშობისა და ღირებულების ფორმების კანონზომიერებათა ჩამოყალიბება საშუალებას გვაძლევს გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ფულის წარმოშობა ისტორიული პროცესია, რადგან მას საფუძველად უდევს საქონლისა და მომსახურების წარმოშობისა და ღირებულების განვითარების ისტორიული პროცესი. ფული არის განსაკუთრებული სახის საქონელი, რომელიც საყოველთაო ეკვივალენტის როლს ასრულებს.

ფული საქონელთა სამყაროდან გამოყოფის შემდეგაც ინარჩუნებს საქონლის თვისებებს. ჩვეულებრივი საქონლის მსგავსად მასაც აქვს სახმარი ღირებულება და ღირებულება. ამასთან, ფული არაა ჩვეულებრივი საქონელი. იგი განსაკუთრებული სახის საქონელია. ჩვეულებრივ საქონელსა და ფულ-საქონელს შორის განსხვავება, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება მათ სახმარ ღირებულებათა განსხვავებაში. ეს თვისება ფულს გამოარჩევს სხვა ნებისმიერი საქონლისაგან. ფულს, როგორც სხვა ჩვეულებრივ საქონელს, აქვს სახმარი ღირებულება, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ოქროსაგან მზადდება სხვადასხვა სამკაული. მაგრამ ყველა სხვა საქონლის

სახმარი ღირებულებისაგან განსხვავებით ფულს, როგორც განსაკუთრებულ საქონელს, აქვს საზოგადოებრივი სახმარი ღირებულება, თვისება, რომ უშუალოდ გაიცვალოს ყველა სხვა საქონელზე. იგი ეკონომიკაში ყველაზე ლიკვიდური აქტივია, ფული წარმოადგენს საქონლის შინაგანი წინააღმდეგობის გადაჭრის საშუალებას. ეს წინააღმდეგობა არსებობს საქონლის სახმარ ღირებულებასა და ღირებულებას შორის, რომელიც ვლინდება ბაზარზე გაცვლის პროცესში და გადაიჭრება ფულის საშუალებით.

ფული მონოპოლიურად ასრულებს საყოველთაო ეკვივალენტის როლს, აქვს რამდენიმე ფუნქცია, რომელთა შესრულება მის გარდა სხვა ჩვეულებრივ საქონელს არ შეუძლია. ამის გამო ის უფრო მეტად გამოხატავს სიმდიდრეს და თითქმის ყველაფრის ყიდვის შესაძლებლობას სხვებთან შედარებით და განვითარებულ ეკონომიკურ კატეგორიას წარმოადგენს.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფულის ფუნქციების შესახებ ერთიანი აზრი დღესაც არ არსებობს. ეკონომისტთა ერთი ნაწილი ფულის სამ ფუნქციას ასახელებს, მეორე ნაწილი მის ოთხ ფუნქციას ანიჭებს უპირატესობას, ხოლო მესამე ნაწილი ხუთ ფუნქციასაც კი ასახელებს. ასე მაგალითად:

1. ბრონ-ფენი-ბრეანერის, ვ. სიჩელისა და უ. გარდერის „ეკონომიკის“ კურსის მიხედვით ფული ასრულებს:

- 1) მიმოქცევის საშუალების ფუნქციას;
- 2) საანგარიშო ერთეულის საშუალების ფუნქციას;
- 3) მყიდველობითი ძალის დაზოგვის საშუალების ფუნქციას.

2. მაკროეკონომიკური თეორიისა და ფულის პრობლემების ცნობილი მკვლევარის, ინგლისელი მეცნიერის ლ. ჰარისის აზრით, რომელიც მან 1990 წელს გამოცემულ ნაშრომში „ფულადი თეორია“ გამოთქვა, ფული ასრულებს სამ ფუნქციას:

- 1) მიმოქცევის საშუალების ფუნქციას;
 - 2) საანგარიშო ერთეულის ანუ ფულადი მასშტაბის ფუნქციას;
 - 3) ღირებულების დაზოგვის ფუნქციას;
3. გრეგორი მენქიუს, მაკკონელისა და ბრიუს აზრით, ფული ასრულებს:
- 1) ღირებულების საზომის ფუნქციას;
 - 2) მიმოქცევის საშუალების ფუნქციას;
 - 3) სიმდიდრის შენარჩუნების საშუალების ფუნქციას.
4. პეინეს, საკსის და ლორენცის აზრით, ფული, როგორც ლიკვიდური ქონება ასრულებს:
- 1) მიმოქცევის საშუალების ფუნქციას;
 - 2) საანგარიშო ერთეულის საშუალების ფუნქციას;
 - 3) სიმდიდრის შენარჩუნების საშუალების ფუნქციას.
5. კ. კნისი და სხვები მარქსს უახლოვდებიან და თანამედროვე ეტაპზე ფულის ხუთ ფუნქციას ასახელებენ;
6. ჩვენი და არა მარტო ჩვენი, არამედ მეცნიერთა გარკვეული ნაწილის აზრით, ფული თანამედროვე ეტაპზე ასრულებს ოთხ ძირითად ფუნქციას:
- 1) მიმოქცევის საშუალების ფუნქციას;
 - 2) დაგროვების საშუალების ფუნქციას;
 - 3) გადახდის საშუალების ფუნქციას;
 - 4) მსოფლიო ფულის ფუნქციას.
- ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, იმისათვის, რომ ყოველმხრივ და ღრმად შევისწავლოთ ფულის მოძრაობის თანამედროვე ფორმები, აუცილებელია მისი ოთხივე კონკრეტული ფუნქციის განხილვა, რამდენადაც ფულის არსი, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება სწორედ მის ფუნქციებში.
1. მიმოქცევის საშუალების ფუნქცია. ვინაიდან ქალაქის

ფულს საკუთარი ღირებულება არა აქვს, მას არ შეუძლია შეასრულოს ღირებულების საზომის ფუნქცია. ფული ოქროს მეშვეობით ასრულებდა ღირებულების საზომის ფუნქციას იმიტომ, რომ ოქრო თვითონ იყო ღირებულების მატარებელი. ეს თვისება ფულს ანიჭებდა ფუნქციას გაეზომა ყველა სხვა საქონლის ღირებულება. თანამედროვე პირობებში ეს აუცილებელი არ არის, ვინაიდან ამჟამად ქაღალდის ფულმა საანგარიშო ერთეულის ფუნქცია შეიძინა.

ქაღალდის ფული დღეს გამოხატავს ნებისმიერი საქონლისა და მომსახურების ფასს. ქაღალდის ფულით გამოიხატება ეროვნული წარმოებისა და მომსახურების მოცულობა, ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა და სხვა.

ფული, როგორც აღენიშნეთ, ასრულებს მიმოქცევის საშუალების ფუნქციას. საქონელმიმოქცევა (ს-ფ-ს), განსხვავდება საქონელგაცვლისაგან (ს-ს), ე.ი. ბარტერული გაცვლისაგან. საქონელმიმოქცევაში მონაწილეობს ფული. საქონელმიმოქცევა მიმდინარეობს გაყიდვა-ყიდვის გზით (ს-ფ და ფ-ს). ეს ნიშნავს საკუთარი ნაწარმის გაყიდვას სხვისი ნაწარმის ყიდვის მიზნით. ს-ფ-ს პროცესის განხორციელების დროს აუცილებელია ნაღდი ფული, იდეალურ ფულს ამ ფუნქციის შესრულება არ შეუძლია. აქ განვადებით საქონლის გაყიდვას უგულებელვყოფთ.

აღსანიშნავია, რომ საქონელმიმოქცევის პროცესის ნორმალური მიმდინარეობა აუცილებელია საერთოდ კულაწარმოების ნორმალურად მიმდინარეობისათვის. თუ გამყიდველ-მეწარმემ გაყიდა თავისი საქონელი და შეაჩერა სხვისგან სხვა საქონლის ყიდვა, მაშინ ეს მოქმედება გამოიწვევს მეორე მეწარმისათვის გაყიდვის შეწყვეტას ან შეფერხებას.

მიმოქცევისათვის საჭირო ფულის რაოდენობა დამოკიდებულია:

1. მიმოქცევაში მყოფი საქონლის რაოდენობაზე;

2. მიმოქცევაში მყოფი საქონლის ფასების დონეზე;
3. ფულის ბრუნვის სისწრაფეზე;
4. განვადებით გაყიდული საქონლის რაოდენობაზე;
5. გადასახადთა ურთიერთჩათვლის გზით რეალიზაცი- ისათვის განკუთვნილი საქონლის რაოდენობაზე.

აქედან ჩანს, რომ არსებობს საქონელმიმოქცევის ლოგიკური კანონზომიერება, რომელიც ობიექტური კანონის სახეს ატარებს და განსაზღვრავს მიმოქცევისათვის საჭირო ფულის რაოდენობას.

საქონელმიმოქცევისათვის საჭირო ფულის რაოდენობა ტოლია: მიმოქცევაში მყოფი საქონლის ფასების ჯამი გაყოფილი ფულის ერთეულის ბრუნვის რიცხვზე,

$$\text{ე.ი.} \quad \text{მ.ს.ფ.რ.} = \frac{\text{მ.მ.ს.ფ.ჯ.}}{\text{ფ.ბ. რიცხვი}}$$

სხვა მომენტების გათვალისწინებით ფულადი მიმოქცევის ფორმულა რამდენადმე რთულდება. ფულის მიმოქცევაზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გავლენას ახდენს მთელი რიგი ფაქტორები, რომლებსაც ადგილი აქვს ფულადი მიმოქცევის გარეთ.

ფულის ბრუნვა, თავის მხრივ, დამოკიდებულია ისეთ პირობებზე, როგორიცაა:

1. წარმოების პირობები;
2. ტრანსპორტის განვითარება;
3. ქალაქსა და სოფელს შორის ეკონომიკური კავშირი და სხვა.

თავდაპირველად ფული გვევლინებოდა ოქროს ზოდების სახით, რაც პრაქტიკული უხერხულობის გამო შეიცვალა ოქროს მონეტებით, ხოლო შემდეგში მისი ნიშნით – ქაღალდის ფულით.

2. ფული, როგორც დაგროვების საშუალება. ნატურალური მეურნეობის დროს სიმდიდრის დაგროვება

პროდუქტთა დაგროვების გზით ხორციელდება.

სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობის განვითარების დროს პროდუქტების სახით სიმდიდრის დაგროვება შეცვალა ფულით დაგროვებამ, ვინაიდან ფულით ყოველგვარი საქონლის შეძენა შეიძლება. თუ ფული იმაზე მეტია, რაც საჭიროა საქონელმიმოქცევისათვის, მაშინ ეს ზედმეტი ნაწილი ტოვებს მიმოქცევის სფეროს და განძად გროვდება.

როგორც ვხედავთ, ფულს შეუძლია განძის დაგროვების ფუნქციის შესრულება.

3. ფული, როგორც გადახდის საშუალება. თუ მიმოქცევის ფუნქცია გულისხმობს ნაღდი ფულის არსებობას, გადახდის ფუნქცია გულისხმობს საქონლისა და მომსახურების გასხვისებას დაუყოვნებლივ გადახდის გარეშე, გადავადებით. როცა დადგება გადახდის დრო, მყიდველი უხდის გამყიდველს იმ საქონლისა და მომსახურების ღირებულებას, რომელიც მას წინათ ჰქონდა მიღებული.

ფული, როგორც გადახდის საშუალება გამოიყენება: გადასახადის, ხელფასის, მიწის რენტის, პროცენტის, დივიდენდის და ა. შ. გადახდის პროცესში.

4. მსოფლიო ფული. შრომის საერთაშორისო დანაწილების პროცესის საფუძველზე საერთაშორისო გაცვლის განვითარებამ ობიექტურად განაპირობა აუცილებლობა, ფულს მონაწილეობა მიეღო მსოფლიო ბაზარზე და მომსახურება გაეწია საერთაშორისო ვაჭრობისათვის. ამ გარემოებამ შესძინა ფულს „მსოფლიო ფულის“ ფუნქცია. ფული მსოფლიო ბაზარზე წარმოადგენს:

1. საერთაშორისო საგადასახადო ვალდებულებათა დაფარვის საშუალებას;
2. საზღვარგარეთ ნაღდ ფულზე საქონლის ყიდვის საშუალებას;
3. ერთი ქვეყნიდან მეორეში სიმდიდრის გადატანის საშუალებას.

არ არის ქვეყანა, რომელსაც ურთიერთობა არ ჰქონდეს სხვა ქვეყანასთან. მათ შორის მყარდება ეკონომიკური კავშირი და გამოიყენება ფული ანგარიშსწორების დროს.

ცნობილია, რომ ქვეყნებს შორის ანგარიშსწორება ხორციელდება ბანკების მეშვეობით, აგრეთვე, კლირინგის წესით, რომლის დროსაც წარმოებს სავალო დავალიანებათა დაფარვა ურთიერთჩათვლის გზით. იმ შემთხვევაში, როცა საგადასახადო ვალდებულება ვერ იფარება ურთიერთჩათვლის გზით, მაშინ წარმოიშობა ნაღდი ფულის გადაგზავნის საჭიროება. სხვაობა, როგორც წესი იფარება სრულყოფილი კონვერტირებადი ვალუტით, კერძოდ, დოლარით, ევროთი ან სხვა ვალუტით. ამ შემთხვევაშიც ფული გამოდის “მსოფლიო ფულის” ფუნქციით და ასრულებს მსოფლიო ბაზარზე საყოველთაო საგადასახადო საშუალების ფუნქციას.

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფულს თანამედროვე პირობებში მსოფლიო ფულის ფუნქცია აქვს. მსოფლიო ფული თანამედროვე პირობებში ასრულებს არა მხოლოდ ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ანგარიშსწორების ფუნქციას, არამედ ის გამოიყენება პოლიტიკური ურთიერთობების რეგულირებისათვისაც. ამის ნათელი მაგალითია 1944 წელს ჩამოყალიბებული საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (ის ჩამოყალიბდა ბრეტონ-უუდსში, აშშ). საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, როგორც საერთაშორისო საკრედიტო ორგანიზაცია არეგულირებს სავალუტო ურთიერთობებს ამ ორგანიზაციის წევრ ქვეყნებს შორის წარმოშობილი სავალუტო სიძნელეების აღმოსაფხვრელად. ასეთი ურთიერთობების დროსაც ფული ასრულებს მსოფლიო ფულის ფუნქციას.

2. ფულის სახეობები: ძალადღის ფული. საბრედიტო ფული და მისი სახეები

საბაზრო ურთიერთობის განვითარებამ ახალი ასპარეზი შეუქმნა ფულის გამოყენებას. ეკონომიკამ შეიძინა „ფულადი“ ხასიათი, შეიზღუდა ნატურალური მეურნეობისა და ბარტერული გაცვლის სფერო.

ახალი მოთხოვნების წარმოშობის კვალობაზე განვითარდა ფულის ახალი ფორმები.

ფულის განვითარების ისტორიაში ცნობილია მისი შემდეგი ოთხი ძირითადი ფორმა:

1. ფულის საქონლური ფორმა;
2. ფულის ლითონურ-ჭედური ფორმა;
3. ფულის ემისიური ფორმა;
4. ფულის დეპოზიტურ-ელექტრონული ფორმა.

განვიხილოთ ფულის ეს ფორმები ცალ-ცალკე.

1. ფულის თავდაპირველი ფორმა არის საქონლური, რომელიც თავის მხრივ იყოფა:

- ა) ფულის საქონლურ-საანგარიშო ფორმად;
- ბ) ფულის საქონლურ-წონით ფორმად.

უფრო კონკრეტულად:

ა) ფულის საქონლურ-საანგარიშო ფორმას მიეკუთვნება ფულის ისეთი თავდაპირველი სახეობები, როგორიცაა: შრომის იარაღები, მსხვილფეხა პირუტყვი, სამკაულები, ბეწვეული და ა.შ., რომელთა წონაც გაცვლის პროცესში მთავარ როლს ასრულებდა.

ბ) ფულის საქონლურ-წონით ფორმას მიეკუთვნება მცენარეული წარმოშობის მაღფუჭადი პროდუქტები, მოგვიანებით ლითონებიც კი, რომელთა წონა და დანაწევრების შესაძლებლობა გაცვლის პროცესში დიდ მნიშვნელობას იძენდა. 2. ფულის ლითონურ-ჭედურ ფორმას მიეკუთვნება ლითონის ფული მონეტების სახით, რომელიც თავის მხრივ

იყოფა ა) სრულფასოვან ოქროსა და ვერცხლის მონეტებად და ბ) არასრულფასოვან ხურდა ლითონის მონეტებად. ეს ხურდა ლითონის მონეტები ქაღალდის ფულის ნაირსახეობაა, რომლის ნომინალური ღირებულება და მყიდველობითი უნარი აღემატება მის წინაგან ღირებულებას (თვით ლითონის ღირებულებასა და მასი მოჭრის ხარჯებს).

3. ფულის ემისიურ ფორმას მიეკუთვნება ღირებულების ნიშნების ნებისმიერი სახე, რომელიც ასახულია სპეციალურ ქაღალდზე გარკვეული ატრიბუტებით. ფულის ემისიურ ფორმას მიეკუთვნება ქაღალდის ფული და საკრედიტო ფულის სახეების უმრავლესობა.

4. ფულის დეპოზიტურ-ელექტრონული ფორმა წარმოდგება საბანკო დეპოზიტებით, საკრედიტო ბარათებით და ელექტრონული ფულით. ელექტრონული ფულის საუკეთესო ნიმუშად შეიძლება მიჩნეულ იქნას მეორე თაობის ელექტრონული საკრედიტო ბარათები, რომლებიც რეაგირებას ახდენენ მხოლოდ მათი მფლობელის თითების ანაბეჭდზე ან მის ხელმოწერაზე. ეს ელექტრონული ფული წარმოდგენილია არა ლითონის ან ფასიანი ქაღალდის სახით, არამედ წარმოდგენილია საბანკო-საკორესპონდენტო კავშირებით.

ელექტრონული ფულის სისტემას ავსებს საბანკო ავტომატები, რომლებიც განლაგებულია ქალაქების სხვადასხვა ადგილას – მიწისქვეშა გადასასვლელებში, მეტროს სადგურებთან და ა.შ. მათი მეშვეობით საბანკო ანგარიშის მფლობელს შეუძლია ნებისმიერ დროს, დამოუკიდებლად, საბანკო პერსონალის მონაწილეობის გარეშე, ჩაერთოს საბანკო კომპიუტერში და განახორციელოს ისეთი ოპერაციები, როგორიცაა: ფულის შეტანა, გამოტანა და გადატანა ერთი ანგარიშიდან მეორეზე, დადგენილი ლიმიტის ფარგლებში კრედიტის მიღება და ა.შ.

ელექტრონული ფული მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის

პირმშოა. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე პირობებში ცივილიზებულ ქვეყნებში კომპიუტერების მეშვეობით ხორციელდება მრავალი საგადასახადო და საანგარიშსწორებო ოპერაცია, ხდება საკრედიტო გარიგებების, ფულადი გადასახადებისა და ანგარიშსწორების შესახებ სხვადასხვა ინფორმაციის დამუშავება და გადაცემა.

ქალაქის ფული

ფულის ერთ-ერთი ფორმაა ქალაქის ფული. ქალაქის ფული წარმოიშვა ფულის როგორც მიმოქცევის ფუნქციის შესრულებასთან დაკავშირებით. მიმოქცევაში ოქროს მონეტების სახით ფულის ტრიალმა პრაქტიკულად დაადასტურა, რომ რამდენიმე ხნის შემდეგ მისი რეალური და ნომინალური შინაარსი არ ემთხვევა ერთმანეთს. ლითონის მონეტა მიმოქცევაში ცვდება და არასრულფასოვანი ხდება. ასეთი არასრულფასოვანი მონეტის მიმოქცევაში არსებობის თავიდან აცილების საჭიროებამ დღის წესრიგში დააყენა მისი ნიშნით – ქალაქის ფულით შეცვლის აუცილებლობა.

ქალაქის ფული არის სახელმწიფოს მიერ გამოშვებული ფულის ნიშანი, რომელიც ასრულებს მიმოქცევისა და გადახდის ფუნქციებს. ქალაქის ფული საერთოდ არაა დაკავშირებული ოქროსთან. ქალაქის ფული პირველად გამოშვებული იქნა ჩინეთში, IX საუკუნის დასაწყისში (812 წელს). ქალაქის ფულს საკუთარი ღირებულება არა აქვს (მისი ბეჭდვისა და ქალაქის ღირებულება მცირეა). ფულს, რომელსაც რეალური ღირებულება არა აქვს, დეკრეტული ანუ ქალაქის ფული ეწოდება. მისი მოქმედება მთავრობის გადაწყვეტილებით არის დაკანონებული.

როცა ქალაქის ფული გამოშვებული არაა იმაზე მეტი, რამდენიც საჭიროა, მისი კურსი მტკიცეა, მაგრამ როცა დარღვეულია ფულის მიმოქცევის კანონის მოთხოვნა, მაშინ

ფულის კურსი ეცემა.

ქალაქის ფული, როგორც წესი, ოქროზე არ ხურდავდებოდა. მიმოქცევაში საჭიროზე მეტი ფულის გამოშვება იწვევს მის ინფლაციას – გაუფასურებას. ფულის გაუფასურება იწვევს მუშაობის რეალური ხელფასის შემცირებას, რადგან მისი გავლენით საქონლისა და მომსახურების ფასი ბაზარზე იზრდება. ფულის გაუფასურება იწვევს ქვეყანაში ფულადი მიმოქცევის მოშლას და ა. შ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფული ყველაზე ლიკვიდური აქტივია არსებულ აქტივებს შორის, რადგან მისი საშუალებით შეიძლება სხვადასხვა სახის საქონლისა და მომსახურების შეძენა. ლიკვიდურობა აქტივის იმ უნარს ნიშნავს, რომლის საფუძველზეც ის სწრაფად გადაიცვლება სხვაზე – ეკონომიკაში არსებულ სხვა ვალუტაზე.

საკრედიტო ფული და მისი სახეები

საკრედიტო ფული და მისი სახეებიც უშუალოდ კრედიტის განვითარების საფუძველზე წარმოიშვა და ფულის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენს.

იბადება კითხვა: რა არის და როგორ განისაზღვრება საერთოდ საკრედიტო ფული და მისი სახეები?

საკრედიტო ფული და მისი სახეები არის საემისიო ბანკების მიერ გამოშვებული ფასიანი ქაღალდები, რომლებიც შეიცავენ ვალდებულებებს განსაზღვრული ფულადი თანხის გადახდისათვის. საკრედიტო ფული, ისევე როგორც ქალაქის ფული, მონაწილეობს მიმოქცევის პროცესში, ასრულებს მიმოქცევის საშუალებისა და გადახდის საშუალების ფუნქციებს.

სამეურნეო პრაქტიკაში არსებობს საკრედიტო ფულის რამდენიმე სახეობა, რომელთაგანაც აღსანიშნავია შემდეგი:

- 1) თამასუქი;
- 2) ბანკნოტი
- 3) საბანკო ჩეკი;
- 4) ობლიგაციები;
- 5) საკრედიტო ბარათები.

განვიხილოთ მათი შინაარსი ცალ-ცალკე.

1) **თამასუქი.** იგი არის საკრედიტო ფულის თავდაპირველი სახე და აღმოცენდა კომერციული კრედიტის საფუძველზე. თამასუქი აფართოებს კომერციული კრედიტის გამოყენების სფეროს. სათამასუქო ვალდებულებათა უმეტესი ნაწილი ურთიერთიფარება. ანგარიშსწორება ხორციელდება ძირითადად უნაღდო ანგარიშსწორების გზით.

თამასუქი საგადასახდლო ვალდებულების გარანტიას წარმოადგენს.

2) **ბანკნოტი.** ბანკნოტი ქალაქის ფულისაგან განსხვავებით წარმოიშვა ფულის, როგორც გადახდის ფუნქციის განვითარების შედეგად.

ბანკნოტი საკრედიტო ფულის უმაღლესი სახეა. მის წარმომდგენს ბანკში ნებისმიერ დროს შეუძლია ფულის მიღება.

3) **საბანკო ჩეკი.** ბანკების განვითარების საფუძველზე ფართო განვითარება ჰპოვა საბანკო ჩეკმა. საბანკო ჩეკი გამოხატავს ამა თუ იმ ფორმით ბანკის ვალდებულებას, დადგენილი პირობებისა და დროის შესაბამისად გადაიხადოს ჩეკში ჩაწერილი თანხა.

4) **ობლიგაციები.** ობლიგაცია არის განსაზღვრული ვადით გამოშვებული მყარი კურსის მქონე ფასიანი ქალაქი, რომელიც შეიცავს მითითებულ დროში სესხის დაფარვისა და სარგებლის ყოველწლიურად გადახდის ვალდებულებას. ობლიგაცია ისეთი საგადასახადო ვალდებულებაა, რომლის მიხედვითაც კრედიტორი ყოველწლიურად ღებულობს შემოსავალს ფიქსირებული სარგებლის სახით.

5) საკრედიტო ბარათები. საკრედიტო ბარათების შემოღება მნიშვნელოვანი მოვლენაა საკრედიტო ფულის განვითარებაში. საკრედიტო ბარათები პირველად სავალო ბარათების სახით იქნა შემოღებული (გამოშვებული) აშშ-ში, კერძოდ ფირმა „ლა ნერ კლაბის“ მიერ 1915 წელს.

საკრედიტო ბარათი გადახდის საშუალებაა და ასრულებს საანგარიშსწორებო, საგადასახადო და საკრედიტო ფუნქციებს. საკრედიტო ბარათის ძირითადი სახეებია:

- 1) განახლებადი ბარათი – მასტერკარდი „ვიზა“;
- 2) ერთთვიანი ბარათი;
- 3) საფირმო ბარათი;
- 4) პრემიალური ანუ „ოქროს“ საკრედიტო ბარათი.

განვიხილოთ საკრედიტო ბარათების ამ ძირითადი სახეების შინაარსი:

1) განახლებადი ბარათი გამოიყენება მაღაზიებსა და რესტორნებში ანაგრიშსწორებისათვის და აქვს წინასწარ დადგენილი ლიმიტი. ვალის გადახდის შემდეგ ხდება მისი განახლება, თუ ამოიწურა მისი ლიმიტი. ამიტომ ჰქვია მას განახლებადი ბარათი.

2) ერთთვიან ბარათს იყენებენ ტურისტული ფირმები ანგარიშსწორებისათვის. მასზე ლიმიტი არ წესდება, მაგრამ დავალიანების დაფარვა აუცილებელია თვის ბოლოს.

3) საფირმო ბარათი გამოიყენება სხვადასხვა სამსახურებრივი ხარჯების დასაფარავად. მოქმედებს ერთთვიანი ბარათების მსგავსად და დავალიანების დაფარვა თვის ბოლოს ხდება.

4) პრემიალური ანუ „ოქროს“ საკრედიტო ბარათი ეძლევათ მხოლოდ მაღალშემოსავლიან კლიენტებს, რომლებიც აკურატულად იხდიან ვალს. საკრედიტო ბარათის ამ სახეს აქვს შემდეგი უპირატესობანი:

- 1) იძლევა შეღავათიანი კრედიტის აღების უფლებას;
- 2) არა აქვს ლიმიტი, ან თუ აქვს, ძალზე მაღალი;
- 3) კლიენტი ავტომატურად იძენს სოლიდურ სადაზღვევო

თანხას უბედური შემთხვევის დროს;

4) მისი მფლობელებისათვის სასტუმროებში დაჯავშნულიაადგილი და სხვა.

უკანასკნელ პერიოდში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფართო განვითარება ჰპოვა საკრედიტო ბარათებმა, რომლებიც ცნობილია ელექტრონული ფულის სახელწოდებით.

3. ფედერალური სარეზერვო სისტემა და მისი სტრუქტურა. ღია ბაზრის ფედერალური კომიტეტი

მარტივი ჭეშმარიტებაა, რომ როცა ქვეყნის ეკონომიკაში ფუნქციონირებს სახელმწიფო კანონით შემოღებული ქალაქის ფულის სისტემა, მაშინ რომელიმე სააგენტომ (ორგანომ) პასუხი უნდა აგოს მის ნორმალურ ფუნქციონირებაზე. სწორედ ასეთ სააგენტოს წარმოადგენს ფედერალური სარეზერვო სისტემა, რომელსაც ხშირად უბრალოდ ფედს უწოდებენ. ფედერალური სარეზერვო საბჭო, რომელიც არჩეულია ცენტრალურ ბანკებში, შედგება 7 წევრისაგან, როგორც მმართველი ორგანო.

ფედერალური სარეზერვო სისტემა აშშ-ში შეიქმნა 1907 წლის საბანკო საქმიანობის ჩაუარდნის შემდეგ – 1913 წელს. იგი მეთვალყურეობას უწევს ეკონომიკაში არსებული ფულის მიმოქცევას და საბანკო საქმის ქმედითობას.

ცენტრალური ბანკის ფედერალურ სარეზერვო სისტემას (ფედს, ე.ი. ფედერალურ საბჭოს) ორი მნიშვნელოვანი ფუნქცია ეკისრება:

პირველი. ბანკების მუშაობის რეგულირება და მათი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა. თუ მათი ფინანსური მდგომარეობის შემოწმების საფუძველზე დადგინდა, რომ ისინი ფულის ნაკლებობას განიცდიან, მაშინ ფედერალურმა სარეზერვო საბჭომ მათ ხელი უნდა შეუწყოს სესხის მიღების საქმეში;

მეორე. ქვეყნის ეკონომიკისათვის საჭირო ფულის მიწოდების რაოდენობის განსაზღვრა.

ქვეყნის ეკონომიკისათვის ფულის მიწოდების ზუსტი რაოდენობის თაობაზე პოლიტიკოსების გადაწყვეტილებათა საფუძველზე შემუშავება მონეტარული პოლიტიკა, რომელიც ეყრდნობა ეკონომიკისათვის ფულის მიწოდების ოპტიმალური რაოდენობის განსაზღვრის შესახებ ცენტრალური ანუ ეროვნული ბანკის მიერ შემუშავებულ ეკონომიკურ ღონისძიებათა სისტემას.

სწორედ ასეთი მონეტარული პოლიტიკის საფუძველზე ხდება ეკონომიკისათვის ფულის მიწოდების რაოდენობის გაზრდა ან შემცირება.

100-პროცენტიანი რეზერვების საბანკო სისტემის მარტივი შემთხვევა

იმისათვის, რომ გავანალიზოთ, თუ როგორ მოქმედებენ ბანკები ფედერალური სარეზერვო სისტემის საშუალებით ეკონომიკისათვის ფულის მიწოდების რაოდენობის განსაზღვრის თვალსაზრისით, განვიხილოთ ასეთი მაგალითი. სიმარტივისათვის დაეუშვათ, რომ მსოფლიოში არის ერთადერთი ბანკი, რომელიც მხოლოდ დეპოზიტი ინსტიტუტია, ე.ი. ის იღებს დეპოზიტებს (ანაბრებს), მაგრამ სესხად არ გასცემს. ასეთ შემთხვევაში ეს დეპოზიტური თანხა ბანკებში იდება მანამ, სანამ პატრონი მის წასაღებად არ მოვა ან წერილობით თანხმობას არ განაცხადებს ჩეკის გამოწერით მის სხვაგან გადარიცხვაზე.

სწორედ იმ დეპოზიტს, რომელსაც ბანკი იღებს და ინახავს და სესხად არ გასცემს, სარეზერვო დეპოზიტი ეწოდება.

ვთქვათ არსებობს ბანკი, რომლის აქტივი და დეპოზიტი 100-100 ლარია. მაშინ ბანკის აქტივი და რეზერვი ერთმანეთის ტოლი იქნება.

ნაწილობრივი რეზერვების სისტემა

გამოკვეთილად უნდა აღინიშნოს, რომ ბანკებში მთელი ფულადი მასის საცავებში უქმად არსებობა არაა სასურველი. ამიტომ ისინი ნაწილს შეინახავენ იმისათვის, რომ დაუბრუნონ დეპოზიტორებს მათი მოთხოვნის შემთხვევაში, ნაწილს კი სესხად გამოიყენებენ სარგებლის მიღების მიზნით. ასეთი ქმედების სისტემას ნაწილობრივი რეზერვების საბანკო სისტემა ეწოდება.

საბანკო რეზერვების ნორმა

ნებისმიერი ქვეყნის ბანკს უნდა ჰქონდეს საბანკო რეზერვების ნორმა, რომლის მოცულობაც განისაზღვრება ქვეყანაში შექმნილი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით.

საბანკო რეზერვის ნორმის თანხა დეპოზიტის (ანაბრების) ის ნაწილია, რომელსაც ბანკები რეზერვების სახით ინახავენ ბანკის ფულის საცავებში.

ვთქვათ, ბანკმა გადააწყვიტა დეპოზიტის 10% შეინახოს ფულის საცავში, მაშინ ბანკის დეპოზიტის ნორმა არის 10%. რაც შეეხება დეპოზიტის დარჩენილ თანხას, ის გაიცემა სესხად და გამოიყენება ეკონომიკისათვის ფულის მიწოდების რაოდენობის გასადიდებლად. ნაწილობრივი სარეზერვო სისტემის ასეთი ქმედება არის ეკონომიკისათვის ფულის მიწოდების გადიდების ერთ-ერთი გზა. ასეთი ქცევა საერთოდ სასარგებლოა, რადგან ბანკებიდან სესხად გაცემული თანხა საშუალებას აძლევს გამსესხებლებს შეიძინონ მეტი საქონელი და ისარგებლონ მეტი მომსახურებით.

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, ბანკების ფედერალური სარეზერვო სისტემა ოპერაციებს აწარმოებს ღია ბაზარზე ობლიგაციების ყიდვა-გაყიდვის გზით. როცა ბანკის ფე-

დერალური სარეზერვო სისტემა ყიდულობს ობლიგაციებს, მაშინ იზრდება ფულის მიწოდება, რადგან მიმოქცევაში ირთება ფულის გარკვეული რაოდენობა. აქედან გამომდინარე, მოსახლეობას შეუძლია მიიღოს სხვადასხვა საქონლისა და მომსახურების ყიდვა-გაყიდვით ფულის გარკვეული რაოდენობა, რომლის ნაწილის დეპოზიტზე მოთავსება შეუძლია. დეპოზიტზე მოთავსებული თანხის გარკვეული ნაწილი, სარეზერვო ნორმის ზევით, ბანკს შეუძლია გასცეს სესხად, ანუ გაზარდოს ფულის მიწოდების რაოდენობა, ე.ი. ეს პროცესიც არის ფულის მიწოდების გაზრდის ერთ-ერთი გზა.

ფედერალური სარეზერვო სისტემის მოთხოვნები

ბანკების ფედერალური სარეზერვო სისტემა თავისი სარეზერვო მოთხოვნებითაც ახდენს ფულის მიწოდების გაზრდას.

ბანკების ფედერალური სარეზერვო სისტემა მოთხოვნების გაზრდით იშვიათად, მაგრამ დროდადრო ამცირებს სარეზერვო ნორმის პროცენტს, რაც საშუალებას აძლევს ბანკებს გასცენ დეპოზიტის მეტი ნაწილი სესხად და ამ გზითაც გაზარდონ ფულის მიწოდება. ასეთი ღონისძიებაც არის ფულის მიწოდების გადიდების ერთ-ერთი გზა.

დისკონტის სარგებლის განაკვეთი

ფედერალური საბანკო სარეზერვო სისტემის მიერ ფულის მიწოდების გაზრდის კიდევ ერთი საშუალებაა დისკონტის განაკვეთი და მისი ცვლილება. დისკონტის განაკვეთი იმ სესხზე სარგებლის განაკვეთია, რომელსაც ფედერალური სარეზერვო სისტემა კომერციულ ბანკებზე გასცემს.

კომერციული ბანკები ფედერალური სარეზერვო

სისტემისაგან სესხს იღებენ იმ შემთხვევაში, როცა საკუთარი რეზერვების გაზრდის საჭიროება უნდებათ. ასეთ შემთხვევაში ისინი იღებენ გადაწყვეტილებას დიდი რაოდენობით სესხის აღების შესახებ. მათ მიერ სესხის აღების მიზეზი ხშირად ხდება მათგან დეპოზიტების მოჭარბებული გადინებაც.

ამასთან, როდესაც ფედერალური სარეზერვო საბანკო სისტემიდან სესხების გაცემა ხდება კომერციულ ბანკებზე, ამით იზრდება საბანკო სისტემის რეზერვი და, შესაბამისად, იქმნება ეკონომიკაში მეტი ფულის შექმნის საშუალება.

აქ განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის, რომ ფედერალური საბანკო სარეზერვო სისტემა სადისკონტო სარგებლის განაკვეთის შემცირებით სისტემიდან სესხის აღების სტიმულს აძლევს კომერციულ ბანკებს. პრაქტიკულად შემცირებული სადისკონტო განაკვეთი კომერციულ ბანკებში საგრძნობ სტიმულს იწვევს საბანკო ფედერალურ სარეზერვო სისტემიდან სესხის დიდი რაოდენობით აღებისათვის.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ საბანკო ფედერალური სარეზერვო სისტემა ასეთი ქმედებითაც აღწევს ფულის მიწოდების გაზრდას.

4. ბანკები და ფულის მიწოდება. ფულადი მულტიპლიკატორი. ფულის კონტროლის ინსტრუმენტები

ნებისმიერი ქვეყნის ქონება გარკვეული თვალსაზრისით ფულია. ამიტომ ქონებაც, როგორც ფული ლიკვიდურია. ქონება ლიკვიდურია იმიტომ, რომ მისი გაცვლა, ისევე როგორც ფულისა, შესაძლებელია რომელიმე სხვა საქონელზე. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყნის ქონება აბსოლუტურად ლიკვიდურია.

ეკონომიკაში არსებული ფულის რაოდენობას, მის

მიწოდებას საერთოდ სახელმწიფო არეგულირებს. კანონმდებლობით ფულის ემისიას სახელმწიფო აწარმოებს ცენტრალური ან ჩროვნილი ბანკის საშუალებით. ფულადი მასის სიდიდე, რეგულირება ფულადი პოლიტიკის სახელწოდებითაა ცნობილი. ფულის მასის რეგულირება ძირითადად საკანონმდებლო ორგანოს გადაწყვეტილებით ქვეყნების ცენტრალური ბანკების ფუნქციაა და მათ ეკისრებათ. ცენტრალურ ბანკებს ფულადი ბაზრის რეგულირებაში პრიორიტეტული როლი ეკუთვნით. ამასთან, ფულის მასის რეგულირებაში და ფულის ბაზრის ფორმირებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მთელი საბანკო სისტემა და მათი როლის იგნორირება არ შეიძლება. ფულის მასის რეგულირებაში გარკვეულ როლს თამაშობს ფიზიკური პირის ქცევა, რადგან ხშირია შემთხვევა, როცა ფიზიკურ პირს გამოაქვს თავისუფალი ფულადი სახსრები და ხელზე აქვს ან, პირიქით – შეაქვს. ასეთი ქცევა გავლენას ახდენს ფულადი მასის რეგულირებაზე.

როგორც აღვნიშნეთ, ფულადი მასის კონტროლს ცენტრალური ბანკი ახორციელებს. ამ მიზნით ცენტრალური ბანკი იყენებს ისეთ რეგულატორებს, როგორიცაა:

- 1) ბანკთაშორისი კრედიტის განაკვეთი;
- 2) სავალდებულო რეზერვების ნორმა;
- 3) ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე მათ ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული ოპერაციები.

განვიხილოთ თითოეული მათგანის შინაარსი ცალკეულად.

1) ბანკთაშორისი კრედიტის განაკვეთი არის პროცენტი ანუ სარგებელი იმ კრედიტზე, რომელსაც ქვეყნის ცენტრალური ბანკი აძლევს ყველა სხვა ბანკს, კერძოდ, კომერციულ ბანკებს. როცა ბანკი შეამჩნევს, რომ იზრდება ინფლაციური პროცესი, მაშინ იგი კლიენტს უზრდის განაკვეთს. ეს გადიდებული განაკვეთი ამცირებს მოთხოვნას.

აქედან გამომდინარე, ბანკთაშორის კრედიტზე სარგებლის განაკვეთის ზრდა მიჩნეულია ინფლაციასთან ბრძოლის ეფექტიან საშუალებად. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ეკონომიკური ბერკეტი უარყოფით გავლენას ახდენს წარმოების განვითარებაზე, რადგან მცირდება სახსრები წარმოების გაფართოებისათვის.

2. სავალდებულო რეზერვების ნორმაში იგულისხმება კომერციული ბანკების ფულადი თანხა, რომლის სესხად გაცემის უფლება მათ არა აქვთ და ვალდებული არიან იქონიონ ეს სახსრები თავიანთ ანგარიშზე ცენტრალურ ანუ ეროვნულ ბანკებში. როცა ცენტრალური ბანკი მიზანშეწონილად ჩათვლის მიმოქცევაში მყოფი ფულადი მასის შემცირებას, მაშინ იგი ზრდის კომერციული ბანკების სავალდებულო რეზერვების ნორმას და ამით ამცირებს ფულის მასას, ხოლო როცა საჭიროა ფულადი მასის გადიდება, მაშინ დაბლა სწევს სავალდებულო რეზერვების ნორმას და ამით ადიდება ფულის მასას მიმოქცევაში. ასეთი გზით ცენტრალური ბანკი არეგულირებს ფულის მასას.

3. ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ცენტრალური ბანკი საგადასახადო ვალდებულებათა ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული ოპერაციებით ახდენს ფულის მასის რეგულირებას. სახელმწიფო, მისი ცენტრალური ბანკის მეშვეობით, ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე გამოდის ხან მყიდველის, ხან გამყიდველის როლში. ამას სახელმწიფო აკეთებს საჭიროების მიხედვით. მაგალითად, როცა ცენტრალურ ბანკს ჭირდება მიმოქცევაში ფულის მასის ზრდა, მაშინ ის ფასიანი ქაღალდის ბაზარზე გამოდის როგორც გამყიდველი და შეისყიდის სახელმწიფო სესხის ობლიგაციებს (ფასიანი ქაღალდები) იმათგან, ვინც ის ადრე შეიძინა მთავრობისაგან. ასეთ შემთხვევაში ფულის გარკვეული რაოდენობა, რომელიც ცენტრალურმა ან ეროვნულმა ბანკმა ადრე გადაუხადა ფასიანი ქაღალდების მფლობელთ, ისევ ერთგვარაა მიმოქცევაში და იზრდება ფულის მასა.

სახელმწიფო პირიქით იქცევა, როცა ჭირდება მიმოქცევაში ფულის მასის შემცირება.

ამ შემთხვევაში სახელმწიფო ყიდის მის ხელთ არსებული ფასიანი ქაღალდების (სახელმწიფო ობლიგაციების) გარკვეულ რაოდენობას. ამ გზით ამოღებული ფულადი სახსრები გადის მიმოქცევიდან და თავს იყრის ცენტრალური ან ეროვნული ბანკის რეზერვებში. სახელმწიფო ასე ზემოქმედებს ინფლაციურ პროცესზე.

ამრიგად, ცენტრალური ანუ ეროვნული ბანკი ბანკთა შორის კრედიტზე სარგებლის განაკვეთით, სავალდებულო რეზერვების ნორმით და ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული ოპერაციებით ზემოქმედებს ფულადი მასის რაოდენობაზე და არეგულირებს მას.

5. ფულის კონტროლისას წარმოქმნილი პრობლემები

ფედერალური საბანკო სარეზერვო სისტემა სამი ინსტრუმენტით: ოპერაციებით ღია ბაზარზე – ობლიგაციების ყიდვა-გაყიდვით, სარეზერვო მოთხოვნებით და დისკონტის განაკვეთით, შესამჩნევ გავლენას ახდენს ფულის მიწოდებაზე.

ამასთან, ფულის მიწოდებაზე ფედერალური საბანკო სარეზერვო სისტემის კონტროლის პროცესში წარმოიშეება ორი პრობლემა.

პირველი პრობლემაა ის, რომ იგი ვერ აკონტროლებს იმ ფულის რაოდენობას, რომელსაც საოჯახო მეურნეობები დეპოზიტების სახით ინახავენ ბანკებში. რაც მეტ ფულს შეინახავს დეპოზიტზე საოჯახო მეურნეობა, მით მეტია ბანკის რეზერვი და მით მეტი ფულის შექმნა შეუძლია საბანკო სისტემას, ხოლო რაც ნაკლებია საოჯახო მეურნეობების მიერ დეპოზიტზე შენახული თანხა, მით უფრო ნაკლები ფულის შექმნა შეუძლია საბანკო სისტემას.

ფედერალური საბანკო სარეზერვო სისტემის მეორე პრობლემაა ის, რომ ეს სისტემა ვერ აკონტროლებს იმ თანხებს, რომელთაც ბანკები სესხად გასცემენ კომერციულ ბანკებზე. საბანკო დეპოზიტზე შენახული ფული მეტ ფულს ქმნის მხოლოდ მაშინ, როდესაც ბანკი ამ ფულს სესხად გასცემს. მაგრამ ხშირია შემთხვევები, როცა სესხის მიმღები კომერციული ბანკები ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ მოთხოვნილ დონეზე მეტ რეზერვებს ინახავენ, რასაც ჭარბი რეზერვები ეწოდება და ქმნის ფულის მიწოდების შემცირების ფაქტიურ პირობას.

ფულის მასის ზრდა და ინფლაცია

1. ინფლაციის არსი. ინფლაციის დანახარჯები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები

ინფლაცია მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმაა.

ინფლაცია წარმოადგენს ყველაზე მწვავე სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემას. XXI საუკუნის დასაწყისში აშშ-ში საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის შედეგად ქვეყნის წინაშე მდგარ პრობლემათა შორის იგი სწორედ ასეთნაირად იქნა აღიარებული.

ტერმინი „ინფლაცია“ ლათინური წარმოშობისაა და ნიშნავს „გაბერვას“. პირდაპირი მნიშვნელობით, ინფლაცია გულისხმობს ჭარბი ქაღალდის ფულით მიმოქცევის არხების გაღებებს, რომლის საბოლოო შედეგია ფულის გაუფასურება, წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების ზრდა. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ინფლაცია გულისხმობს ფასების საერთო დონის ამაღლებას, ფულის, როგორც გაცვლის საშუალების ღირებულების შემცირებას.

ინფლაციის ცნება ფართოდ გაერცმულა XX საუკუნის დასაწყისში, განსაკუთრებით პირველი მსოფლიო ომის დაწყების (1914წ) შემდეგ. მაგრამ ინფლაციის პროცესი, ჩვენი აზრით, უფრო ძველია. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ ტერმინი „ინფლაცია“ შედარებით უფრო ადრე, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში იყო გამოყენებული ჩრდილოეთ ამერიკაში, მიმოქცევაში ქაღალდის ფულის მოზიდვასთან დაკავშირებით. ამ საკითხზე კამათს არ ვაპირებთ ცალკეულ ავტორებთან, მაგრამ საგნობრივი მსჯელობა კი აუცილებლად გვექნება სემინარული მეცადინეობისას.

ინფლაციისაგან არცერთი ქვეყანა არაა დაზღვეული. ინფლაცია ეხება როგორც განვითარებულ, ისე დაბალგანვითარებულ ქვეყნებსაც. ინფლაციის პროცესის დაწყებასთან

ერთად ფულს უძნელდება თავისი ფუნქციების ნორმალურად შესრულება. ფულის ინფლაციის პროცესში ჩაბუდებული ვირუსი ეკონომიკის სხვა პროცესებსაც ასნეულებს. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფომ უნდა გაატაროს ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც ხელს შეუწყობს მის შემცირებას ან აღკვეთას. საერთოდ კი აუცილებელია შერყეული ეკონომიკის გაჯანსაღება-მკურნალობა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ინფლაცია იწვევს ფასების საერთო დონის ამაღლებას, მაგრამ ეს არ გულისხმობს ყველა სახის საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების აუცილებლად მომატებას. მაგალითად, ინფლაციის ინტენსიურად ზრდის პირობებშიც ზოგიერთ საქონელზე ფასი შეიძლება უცვლელი იყოს, ზოგზე შემცირდეს კიდეც. ინფლაციას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ფასების სტაბილიზაციის დროსაც, თუ კი საქონლისა და მომსახურების მიწოდება ჩამორჩება მათზე მოთხოვნას. აქედან გამომდინარე, ფასების საერთოდ ზრდა სრულებით არ არის ინფლაციის ერთადერთი მაჩვენებელი.

ინფლაციის პროცესის, როგორც მძიმე სენის გავლენა თითქმის ყველა ქვეყანამ განიცადა მეტ-ნაკლები დოზით. ამასთან, ინფლაციური პროცესების საშუალო წლიური პროცენტი სხვადასხვა დროს განსხვავებულია. მაგალითად, საქართველოში ინფლაციის წლიური პროცენტი წლების მიხედვით ასეთ სურათს გვიჩვენებს: 2000 წელს ის იყო 4,6%; 2001 წელს-3,4; 2002 წელს-5,4; 2003 წელს-7,0; 2004 წელს-7,5; 2005 წელს-6,2; 2006 წელს-8,8; 2007წელს-11,0, 2008 წელს კი 5,5%.¹

აშშ-ის ყოფილმა პრეზიდენტმა ფორდმა ინფლაციას, „საზოგადოების ნომერი პირველი მტერი“ უწოდა. მართლაც, ინფლაცია უარყოფითად ზემოქმედებს წარმოების მოცუ-

¹ მონაცემები აღებულია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის შესაბამისი წლების ოფიციალური მასალებიდან.

ლობასა და ეკონომიკის ეფექტიანობაზე. ინფლაციურმა პროცესებმა სერიოზული სირთულეები შეუქმნეს პოსტ-საბჭოური სივრცის ქვეყნებს, განსაკუთრებით, ეკონომიკის ტრანსფორმირების საწყის ეტაპზე.

ინფლაციის პროცესის საპირისპირო მოვლენაა „დეფლაცია“, რომელიც ნიშნავს საქონლისა და მომსახურების ფასების საერთო დონის შემცირებას და „დეზინფლაცია“, რომელიც ნიშნავს საერთოდ ინფლაციის პროცესის ტემპების შემცირებას.

ინფლაციის არსში ღრმად ჩაწედომის და ანალიზის მიზნით აუცილებელია ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ ნომინალური შემოსავალი და რეალური შემოსავალი. ნომინალური შემოსავალი ფულის ის რაოდენობაა, რომელსაც ინდივიდი იღებს ხელფასის, რენტის, სარგებლის, დივიდენდის ან მოგების სახით. რეალური შემოსავალი კი განისაზღვრება ინდივიდის მიერ ნომინალური შემოსავლით შეძენილი საქონლისა და მომსახურების რაოდენობით, ე.ი. მისი ეკონომიკური შინაარსით.

რეალური შემოსავალი ცვალებადია. მასზე გავლენას ახდენს ინფლაცია. რეალური შემოსავლის ცვლილება ჩვენ შეგვიძლია ვაჩვენოთ ასეთი პირობითი მაგალითის საფუძველზე. ვთქვათ, ადამიანის ნომინალური შემოსავალი 2008 წელს გაიზარდა 10%-ით, ხოლო ფასების დონე ამავე წელს გაიზარდა 100%-ით. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ადამიანის რეალური შემოსავალი დაახლოებით 90%-ით შემცირდა, რადგან რეალური შემოსავლის ცვლილება = ფასების დონის ცვლილება - ინფლაცია = $10\% - 100\% = -90\%$.

აქედან გამომდინარე, ფიქსირებული ნომინალური შემოსავლების მიმღები ინფლაციით მეტ ზარალს განიცდის.

ინფლაცია უარყოფით გავლენას ახდენს მოსახლეობის დანაზოგებზეც. სამაგიეროდ, ინფლაციით შეიძლება მოიგონ იმ პირებმა, რომლებსაც აქვთ არაფიქსირებული შემოსავლები.

ინფლაციის დანახარჯები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები

ინფლაციის ზრდა აიძულებს მოსახლეობას დამატებითი ხარჯი გაიღოს მისთვის საჭირო საქონლის შესაძენად და მომსახურებით სარგებლობისათვის. ამიტომ იგი იწვევს მოსახლეობიდან გადასახადის სახით ფულადი სახსრების ამოღების გადიდებას.

ინფლაციის მიზეზით გამოწვეული დანახარჯების შემდეგი სახე დაკავშირებულია, როგორც გრ. მენქიუ აღნიშნავს, წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების ნიხრის ხშირ შეცვლასთან. იგი მოითხოვს საქონლისა და მომსახურების ახალი კატალოგების დაბეჭდვას და გავრცელებას. ეს უკანასკნელი კი მეწარმეებისაგან მოითხოვს დამატებითი ხარჯის გაწევის აუცილებლობას. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ინფლაციის ამ დანაკარგმა მიიღო „მენიუს“ დანახარჯის სახელწოდება, რამდენადაც რაც უფრო ხშირად იცვლება ინფლაციის დონე, მით უფრო ხშირად უხდებათ რესტორნებს ძველი მენიუ შეცვალონ ახლით, რაც იწვევს დამატებით ხარჯებს. ამის შესახებაც განსაკუთრებითაა აღნიშნული გრ. მენქიუს სახელმძღვანელოში „ეკონომიკის პრინციპები“.

2. ინფლაციის მიზეზები და სახეები

ზემოთ განხილულის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ინფლაცია მთელს ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესს ეხება. ეს უპირველესად ვლინდება ეკონომიკაში არსებული ფასების დონით.

თუ ჩვენ ღრმად ჩაუკვირდებით, დავინახავთ, რომ ინფლაცია განსაკუთრებით ეკონომიკაში არსებული ფულის როგორც გაცვლის საშუალების ღირებულებას შეეხება, რის დასაბუთებისათვის ეკონომიკაში ფასების საერთო დონე

ჩვენ ორი კუთხით (მიდგომით) შეგვიძლია განვიხილოთ:

პირველი, თუ ფასების საერთო დონეს ადრინდელივით განვიხილავთ როცა არც საქონლისა და მომსახურების კალათის ფასის სიდიდეს, მაშინ ფასების დონის გაზრდის პირობებში ადამიანებმა საქონლისა და მომსახურების შესაძენად მეტი უნდა გადაიხადონ.

მეორე, ფასების დონე ჩვენ შეგვიძლია აგრეთვე განვიხილოთ როგორც ფულის ღირებულების მაჩვენებელი. ცნობილია, რომ ფასების დონის ზრდა ეკონომიკაში მიმოქცევისათვის არსებული ფულის ღირებულების შემცირებას ნიშნავს. ასეთ შემთხვევაში, ცხადია, ფულის ყოველ ერთეულს ნაკლები საქონლისა და მომსახურების ყიდვა შეუძლია.

აქედან დასკვნა: ინფლაცია, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკაში არსებული ფულის როგორც მიმოქცევის საშუალების ღირებულებას ეხება.

საერთოდ, ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს მოსაზრება, რომ ინფლაცია შეიძლება წარმოიშვას მრავალი მიზეზით:

- 1) მოთხოვნის გადიდებით განპირობებული ინფლაცია;
- 2) მიწოდების შემცირებით გამოწვეული ინფლაცია;
- 3) ზომიერი სახის ინფლაცია;
- 4) ჭენებადი სახის ინფლაცია;
- 5) ჰიპერინფლაცია;
- 6) ღია და დათრგუნული სახის ინფლაცია.

განვიხილოთ ინფლაციის ჩამოთვლილი სახეების ეკონომიკური შინაარსი:

1. მოთხოვნის გადიდებით გამოწვეული ინფლაცია არის საქონლისა და მომსახურების მიწოდების შემცირებით მათზე ფასების მომატება. წარმოების სექტორს არ შეუძლია საქონლისა და მომსახურების წარმოების გადიდებით მოთხოვნის დაკმაყოფილება. ეს უკანასკნელი განპირობებულია

იმით, რომ არ არის წარმოების გადიდების შესაძლებლობა რესურსების უკმარისობის გამო, რადგან ის უკვე გამოყენებულია და დეფიციტურია. აქედან გამომდინარე, ჩნდება მოთხოვნის გაზრდასთან შედარებით მიწოდების შემცირება, რაც, როგორც ცნობილია, იწვევს ფასების ზრდას, ე.ი. ადგილი აქვს მოთხოვნის გაზრდით განპირობებულ ინფლაციას.

2. წარმოების მოცულობის შემცირებით განპირობებულ მიწოდების ინფლაციას ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როცა მოთხოვნის მოცულობა არ დიდდება, მაგრამ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასები მატულობს. ასეთი შემთხვევა მაშინ წარმოიშობა, როცა საქონლისა და მომსახურების ერთეულზე წარმოების დანახარჯები მკვეთრად იზრდება, რის გამოც მთელი ეკონომიკის მასშტაბით შესამჩნევად მცირდება მათ მოთხოვნასთან შედარებით მიწოდების მოცულობა. ასეთ შემთხვევაში ფასების ზრდას იწვევს არა მოთხოვნის გადიდება, როგორც მოთხოვნის ინფლაციის დროს ხდება, არამედ წარმოების დანახარჯების ზრდა, რაც საქონლისა და მომსახურების ღირებულებაში და, შესაბამისად, მათ ფასებში აისახება და ზრდის მათ. ასეთ შემთხვევაში ადგილი აქვს მიწოდების შემცირებით განპირობებულ ინფლაციას, რაც საქონლისა და მომსახურების ფასების ამადლეებაში გამოვლინდება (ნომინალური ხელფასის გადიდებით და ნედლეულსა და ენერგიაზე ფასების მომატებით.).

3. ზომიერი ინფლაციის არსებობა საზოგადოებისათვის ნაკლებად შესამჩნევია. მის პირობებში საქონელსა და მომსახურებაზე ფასები ეკონომიკაში იზრდება წელიწადში დაახლოებით 10%-ით, რაც შეუმჩნევლად მიმდინარეობს და ნაკლებად მტკივნეულია.

4. უფრო საგრძნობია ჭენებითი ხასიათის ინფლაცია. როცა ეკონომიკაში ჭენებადი ინფლაციაა, მაშინ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასები წელიწადში იზრდება 20%-იდან

200%-მდე. იგი დიდი წინააღმდეგობით მიმდინარეობს და უკმაყოფილებით აღიქმება საზოგადოებაში, რადგან ის გავლენას ახდენს ცხოვრების დონეზე.

5. ცნობილია, რომ ზოგჯერ ზომიერი და ჭენებადი ინფლაცია გადაიზრდება ჰიპერინფლაციაში.

ჰიპერინფლაციის დროს ფასები საქონელსა და მომსახურებაზე საოცრად სწრაფად იზრდება და ძლიერ სტრესებს იწვევს საზოგადოებაში. ჰიპერინფლაცია დამანგრეველ გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკის განვითარებაზე; ცხოვრების დონე მკვეთრად ეცემა. იგი აჩქარებს ფინანსურ კრახს, იწვევს დეპრესიას და ართულებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სიტუაციას.

სამწუხაროდ, ჰიპერინფლაციას ვერ ასცდა საქართველოც. 1991-1993 წლებში სამომხმარებლო საქონელზე (კუპონების პირობებში) ფასებმა პიკს მიაღწია. აღსანიშნავია, რომ ასეთი კატასტროფული ინფლაცია გამოწვეული იყო სახელმწიფოს მიერ დაუსაბუთებელი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარებით (სხვა მომენტებთან ერთად, მხედველობაში გვაქვს ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა), ფულადი მასის ზრდით.

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ სახელმწიფოს მიერ გონივრული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარებით შეიძლება აცილებულ იქნას ჰიპერინფლაცია და მისი უარყოფითი შედეგები.

6. ღია და დათრგუნული ინფლაცია. ღია ინფლაციისათვის დამახასიათებელია სამომხმარებლო საქონელზე ფასების ზრდის ტენდენცია, მაგრამ ის, ამავე დროს, სავსებით უთავსდება ბაზარზე საქონლის ცალკეულ სახეებზე ფასების შემცირების ტენდენციასაც, უკეთეს შემთხვევაში – ამ ფასების ზრდის შენელების პროცესს. აქედან გამომდინარე, ღია ინფლაცია არ ანგრევს ბაზრის მექანიზმს, როგორც ჰგონია ზოგიერთ სწავლულ ეკონომისტს, არამედ აყალიბებს

მას. ღია ინფლაცია საბაზრო მექანიზმის ხელშეწყობით აგრძელებს ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ელემენტების გენერაციას, სტიმულს აძლევს და აფართოებს წარმოებასა და მიწოდებას, რაც საბოლოო ჯამში ხელს უწყობს საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების შემცირებას. ასეთ შემთხვევაში საბაზრო მექანიზმი არსებობს, ცოცხალია და იმის გარანტიას, რომ გარკვეული დოზით დაიძლიოს ინფლაცია.

რაც შეეხება დათრგუნულ ინფლაციას, ამისათვის საჭირო ღონისძიებების გატარებით სახელმწიფო ნებისმიერ ქვეყანაში დაინტერესებულია გარკვეული ამოცანებიდან გამომდინარე. ამასთან, სახელმწიფო ხშირად დათრგუნული ინფლაციის დროს ყურადღებას არ ამახვილებს ინფლაციის წარმოშობის მიზეზებზე, ახდენს არა ინფლაციის განმსაზღვრელი მექანიზმის დემონტაჟს, არამედ ცდილობს მისი გამოვლენის ფორმების ხელოვნურად ჩაქრობას, დათრგუნვას. ამას სახელმწიფო აღწევს ხელფასისა და შემოსავლის დროებით გაყინვით, ფასებზე და შემოსავლებზე ტოტალური ადმინისტრატორული კონტროლის დაწესებით. ასეთი მიდგომით ინფლაციის შეჩერებას ეკონომიკურ მეცნიერებაში დათრგუნული ინფლაცია ეწოდება.

3. ფულის მიწოდება. ფულზე მოთხოვნა და მონეტარული პოლიტიკა

ფულის მიწოდების რაოდენობას, ნებისმიერი საქონლისა და მომსახურების მიწოდების მსგავსად, განსაზღვრავს მასზე მოთხოვნა. თუ იქნება ფულზე მოთხოვნა, მაშინ ის განაპირობებს არსებული ფულის რაოდენობის ცვლილებას.

აქედან გამომდინარე, ურყევად ფიქსირდება, რომ ფულის მიწოდების რაოდენობას განსაზღვრავს მასზე მოთხოვნა.

ახლა განვიხილოთ, თუ კიდევ რა განსაზღვრავს კონკ-

რეტულად ფულზე მოთხოვნას.

ფულზე მოთხოვნის რაოდენობას, ისე, როგორც მრავალ საქონელსა და მოსახურებაზე მოთხოვნას, განსაზღვრავს არა ერთი ფაქტორი (დეტერმინანტი). მაგალითად, ფულზე მოთხოვნის რაოდენობა დამოკიდებულია ფულის იმ რაოდენობაზე, რომლის შენახვას გადაწყვეტენ ადამიანები თავიანთ საფულეში, საკრედიტო ბარათებისადმი ადამიანების ნდობის ფაქტორზე, სარგებლის განაკვეთის სიდიდეზე, რომლის მიხედვით ღებულობს ფულის მფლობელი საჩეკო ანგარიშზე შეტანილ თანხაზე სარგებელს, საქონლისა და მომსახურების ფასების არსებულ დონეზე, რადგან ადამიანები ამ ფასების მიხედვით იძენენ საქონლისა და მომსახურების გარკვეულ რაოდენობას. თუ რა რაოდენობით შეიძენს მომხმარებელი თავისთვის საჭირო საქონელსა და მომსახურებას, ეს დამოკიდებულია მათ საბაზრო ფასებზე. აქედან ჩანს, რომ რაც უფრო მაღალია ფასები, მით უფრო მეტი ფულის რაოდენობაა საჭირო, მით უფრო მეტია ფულზე მოთხოვნა.

ფულის მიწოდება და ფულზე მოთხოვნა შეიძლება წონასწორულ მდგომარეობაში იყოს. მიწოდება და ფულზე მოთხოვნის წონასწორული მდგომარეობაში არსებობა მოკლევადიან პერიოდში დამოკიდებულია სარგებლის განაკვეთზე, ხოლო გრძელვადიან პერიოდში მდგომარეობა მარტივია და ფასების საერთო დონის თვითრეგულირებაზეა დამოკიდებული.

როცა ფულის მიწოდება გაუტოლდება ფულზე მოთხოვნას, მაშინ მყარდება მათ შორის წონასწორობა. ფულის მიწოდებისა და ფულზე მოთხოვნის ასეთ წონასწორობას ეკონომიკურ მეცნიერებაში მონეტარული წონასწორობა ეწოდება. სპეციალისტები გამოთქვამენ ეკონომიკური ნეიტრალიტეტის მოქმედების შესახებ მოსაზრებას, რომლის თანახმად ფულის მიწოდების ცვლილება მის რეალურ ცვლილებაზე არ მოქმედებს.

4. ფულის ბრუნვის სიჩქარე და რაოდენობრივი განტოლება. ივრინბ ზიშერის ეშეშტი

ეკონომიკაში ცნობილია, რომ ფულის რაოდენობა ფულის ღირებულებას განსაზღვრავს, ფულის რაოდენობის ზრდა კი, თავის მხრივ, ინფლაციის მიზეზია. მილტონ ფრიდმანი აღნიშნავდა, რომ „ინფლაცია ყველგან და ყოველთვის მონეტარული მოვლენაა“.

ეკონომიკაში იმის გასაგებად, თუ რამდენჯერ მოიხმარება ფულის გარკვეული რაოდენობა ახალი საქონლისა და მომსახურების შესაძენად, იყენებენ ცვლადს, რომელსაც „ფულის ბრუნვის სიჩქარე“ ეწოდება. იგი გვიჩვენებს ეკონომიკაში ფულის გარკვეული რაოდენობის მოძრაობას „საფულიდან საფულემდე“.

ფულის ბრუნვის სიჩქარის გამოსათვლელად პროდუქციის ნომინალური ღირებულების მოცულობა უნდა გავყოთ ფულის რაოდენობაზე. თუ გამოშვებული პროდუქციის ნომინალური ღირებულების მოცულობას აღვნიშნავთ m -ით, ფულის რაოდენობას n -ით, ფულის ბრუნვის სიჩქარეს V -თი, მაშინ მივიღებთ ფორმულას, რომლის მიხედვით გამოითვლება ფულის ბრუნვის სიჩქარე.

$$V = m:n.$$

მოვახდინოთ ფულის ბრუნვის სიჩქარის ილუსტრირება ასეთი პირობითი მაგალითის მიხედვით. ვთქვათ გამოშვებული პროდუქციის ნომინალური ღირებულება არის 1000 ლარის, ფულის გარკვეული რაოდენობა არის 50 ლარი, მაშინ ფულის ბრუნვის სიჩქარე იქნება:

$$V = 1000:50 = 20.$$

აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ ფულის რაოდენობამ (ჩვენი მაგალითის მიხედვით) 50 ლარის რაოდენობით საფულიდან საფულეში წელიწადში 20-ჯერ უნდა იმოძრაოს. როგორც ვხედავთ, აქ ერთმანეთთან დაკავშირებულია ფუ-

ლის ბრუნვის სიჩქარე, წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ნომინალური ღირებულების მოცულობა და ფულის რაოდენობა. აქედან გამომდინარე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ მათი დამოკიდებულების რაოდენობრივი განტოლების განსაზღვრება: განტოლება, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს ფულის ბრუნვის სიჩქარეს, წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ნომინალური ღირებულების მოცულობას და ფულის რაოდენობას, რაოდენობრივი განტოლებაა.

ივრინგ ფიშერის ეფექტი

მონეტარული ნეიტრალიტეტის საკითხის განხილვის დროს ჩვენ დავინახავთ, რომ მონეტარული ნეიტრალიტეტის პრინციპის თანახმად, ფულის მიწოდების ცვლილება არ მოქმედებს ისეთ რეალურ ცვლადებზე, როგორიცაა წარმოება, დასაქმება, რეალური ხელფასი, მაგრამ ფულის რაოდენობრივი ზრდა იწვევს ინფლაციის ღონის ზრდას.

ამ პრინციპიდან გამომდინარე, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დასკვნა ეხება ფულის რაოდენობის ზემოქმედებას სარგებლის განაკვეთზე. ფულის რაოდენობის, ინფლაციისა და სარგებლის განაკვეთების ურთიერთკავშირის გასაგებად უნდა ვიმსჯელოთ სარგებლის ნომინალურ განაკვეთსა და სარგებლის რეალურ განაკვეთს შორის სხვაობის შესახებ.

სარგებლის ნომინალური განაკვეთი ის განაკვეთია, რომლის სიდიდესაც ბანკში აცნობენ მენაბრეს და უჩვენებს მას, თუ რამდენად გაიზრდება მისი ანაბარი დროის გარკვეულ მონაკვეთში, ხოლო სარგებლის რეალური განაკვეთი ინფლაციის ღონის გათვალისწინებით კორექტირებას ახდენს სარგებლის ნომინალურ განაკვეთზე და გვიჩვენებს, რამდენად გაიზრდება მენაბრის დანაზოგის მყიდველობითი უნარი დროის გარკვეულ მონაკვეთში.

აქედან გამომდინარე, სარგებლის რეალური განაკვეთი

ტოლია სარგებლის ნომინალური განაკვეთისა და ინფლაციის დონის სხვაობის. მაგალითად, თუ ბანკში სარგებლის ნომინალური განაკვეთი არის 7%, ხოლო ინფლაციის დონე – 3%, მაშინ დეპოზიტის (ანუ ანაბრის) რეალური ღირებულების ზრდა წელიწადში იქნება 4% ($7-3=4$).

როგორც ვხედავთ, ინფლაციის დონის ცვლილებით იცვლება ნომინალური სარგებლის განაკვეთი. ინფლაციის დონის ცვლილების შედეგად სარგებლის ნომინალური განაკვეთის ცვლილებას მისი პირველი შემსწავლელი ეკონომისტის ივრინგ ფიშერის პატივსაცემად ფიშერის ეფექტი ეწოდება. ფიშერის ეფექტი მოქმედებს გრძელვადიან პერიოდში. რაც შეეხება მოკლევადიან პერიოდს, აქ იგი არ მოქმედებს, რადგან სარგებლის ნომინალური განაკვეთი, როგორც სესხის გადასახადი, სესხის გაცემისთანავე დგინდება.

5. ანტიინფლაციური პოლიტიკა.

მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა დაძლევის ბზები

ნებისმიერ ქვეყანაში, მისი განვითარების დონის მიუხედავად, ხელისუფლებას, მთავრობას ხელთ უნდა ჰქონდეს მეცნიერულად შემუშავებულ ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც საშუალებას მისცემდა მათ დროულად გადაჭრან ქვეყანაში არსებული მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობანი. მართალია, ასეთ ღონისძიებათა შემუშავება, როგორც მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერები პ. სამუელსონი და ვ. ნორდჰაუსი მიუთითებენ, ძნელი და რთულია, მაგრამ აუცილებელია.

ამჟამად, ქვეყანაში მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის დასაძლევად და ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად გამოიყენება პრაქტიკულად აპრობირებული შემდეგი სახის ძირითადი ღონისძიებანი:

1. მეცნიერულად შემუშავებული საბიუჯეტო-საგადასახადო (ფისკალური) პოლიტიკა;
2. სწორად შემუშავებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით გათვალისწინებული ღონისძიებანი;
3. ხელფასის (შემოსავლების) რეგულირების ყოველმხრივ დასაბუთებული პოლიტიკა;
4. ყოველმხრივ დასაბუთებული საგარეო პოლიტიკა.

განვიხილოთ ზემოთ ჩამოთვლილ ღონისძიებათა სისტემის ეკონომიკური შინაარსი და ენახოთ, როგორ მოქმედებენ ისინი:

1. საბიუჯეტო-საგადასახადო (ფისკალური) პოლიტიკა, რომელიც დაკავშირებულია სამთავრობო ხარჯებთან და საგადასახადო სისტემასთან, ერთ-ერთი მთავარი საშუალებაა ქვეყანაში არსებული მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა დაძლევისა და, საერთოდ, ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფის ღონისძიებათა სისტემაში.

როგორც ცნობილია, სამთავრობო ხარჯები ერთობლივი ხარჯების შემადგენელი ნაწილია, რომელიც საქონლისა და მომსახურების წარმოების მოცულობის გადიდების საფუძველზე შესამჩნევ გავლენას ახდენს ქვეყნის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის (მეპ) წარმოების მოცულობის დონეზე. თუ სამთავრობო ხარჯები მაღალია, მაშინ საქონლისა და მომსახურების წარმოების დონეც მაღალი იქნება, რომელიც მიიღწევა შრომისუნარიანი მოსახლეობის ნაწილის დამატებით დასაქმების ხარჯზე (რაც, თავის მხრივ, ამცირებს უმუშევრობას). აქედან გამომდინარე, სამთავრობო ხარჯები ისეთი ფაქტორია, რომელიც შრომისუნარიანი მოსახლეობის ნაწილის წარმოებაში დამატებით ჩართვის საფუძველზე იწვევს მთლიანი ეროვნული პროდუქტის გადიდებას და ხელს უწყობს ქვეყნის მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის დაძლევას ინფლაციისა

და უმუშევრობის შემცირების გზით.

რაც შეეხება საგადასახადო სისტემას, თუ შემცირდება გადასახადების განაკვეთი, მაშინ გაიზრდება ფირმებისა და საწარმოების შემოსავლები და მათ ექნებათ წარმოების გაფართოებისათვის დამატებითი ნედლეულისა და მასალების შეძენის, სამუშაო ძალის დაქირავების საშუალება. ამის გამო შეიქმნება პირობები მთლიანი ეროვნული პროდუქტის წარმოების მოცულობის გადიდებისათვის. ყოველივე ამის გამო საგადასახადო სისტემა უმუშევრობისა და ინფლაციის ნაწილობრივ შემცირებით დადებით გავლენას მოახდენს მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა დაძლევაზე. მაგრამ თუ გადასახადის განაკვეთი გაიზარდა, მაშინ შემცირდება ფირმებისა და საწარმოების შემოსავლები და მათ არ ექნებათ წარმოების გაფართოებისათვის საჭირო ნედლეულისა და მასალების დამატებით შეძენის, სამუშაო ძალის დაქირავების საშუალება. ამის გამო შემცირდება მთლიანი ეროვნული პროდუქტის წარმოების მოცულობა. ამიტომ ასეთ შემთხვევაში საგადასახადო სისტემა დადებით გავლენას ვერ მოახდენს მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობათა დაძლევის მიმართულებით, რადგან ვერ ახერხებს უმუშევრობისა და ინფლაციის შემცირებას.

2. მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობის დაძლევის მეორე მთავარი ფაქტორია სწორი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა. აქ განსაკუთრებით უნდა მივუთითოთ ფულის მიწოდების მასის ზრდის როლსა და მნიშვნელობაზე მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის დაძლევაში.

ამ საკითხზე კეინზიანური და მონეტარისტული შეხედულებები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. კეინზიანელების თვალსაზრისით, საბაზრო ეკონომიკის დროს მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობები შეიძლება დაძლეული იქნეს სახელმწიფოს ფისკალურ პოლიტიკაზე

დაყრდნობით, კერძოდ, საგადასახადო პოლიტიკის განხორციელების გზით ჰონეტარისტებს კეინზიანელებისაგან განსხვავებული მოსაზრება აქვთ და აღნიშნავენ, რომ ბაზრებს მაღალი კონკურენტუნარიანობა ახასიათებს და ამიტომ საჭიროა მეწარმეობისათვის უფრო მეტი თავისუფლების მინიჭება. თუ კეინზიანელები წარმოების მოცულობის გადიდების ფაქტორად ერთობლივ დანახარჯებს, მის ზრდას მიიჩნევენ, მათ საწინააღმდეგოდ მონეტარისტები წარმოების მოცულობის გადიდების საფუძველად ფულის მასის მიწოდებას თვლიან. ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს მონეტარისტი ფრიდმანი და მიუთითებს, რომ ფულის მიწოდება უნდა გადიდდეს ყოველწლიურად იმ ტემპით, რა ტემპითაც იზრდება მთლიანი ეროვნული პროდუქტი, რაც მოითხოვს დამატებითი სამუშაო ძალის ჩართვას წარმოებაში.

როგორც ვხედავთ, ფულადი მასის მიწოდება და მის საფუძველზე მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ზრდამოითხოვს დამატებითი სამუშაო ძალის დასაქმებას, რაც იწვევს უმუშევრობის ნაწილობრივ შემცირებას. აქედან გამომდინარე, მათი აზრით, ფულის მიწოდება ხელშემწყობი ფაქტორია მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის დაძლევისათვის, რომელიც ვლინდება ინფლაციისა და უმუშევრობის გარკვეული ზომით შემცირებით.

3. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის დაძლევის შემდგომ მიმართულებას წარმოადგენს ხელფასის (შემოსავლების) რეგულირების პოლიტიკა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ნებისმიერი ქვეყნის მთავრობა ინფლაციის დასაძლევად ტრადიციულ, ცნობილ საშუალებებსაც მიმართავს. კერძოდ, ფულის მიწოდების პოლიტიკას, სამთავრობო ხარჯების შეზღუდვით სტაბილური გარანტირებული ფასების დამყარების გზებს. მართალია, ასეთი გზა ამცირებს რეალური მთლიანი ეროვნული პროდუქტის (მეკ) მოცულობას, მაგრამ სამაგიეროდ ამ-

ცირებს საქონლისა და მომსახურების ფასებსაც და ინფლაციის, როგორც მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის დონეს, რადგანმატულობს ფულადი ერთეულის მსყიდველობითი ძალა. ეს უკანასკნელიც მისაღებაა მხედველობაში. ამ მიზნით სახელმწიფო ახორციელებს „ხელფასის“ ანუ შემოსავლების რეგულირების პოლიტიკას ხელფასის გაყინვით ან ადმინისტრირების გზით ფასების შეზღუდვას და სხვა.

ამასთან, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბაზარი ხელფასის ოდენობაში ოპტიმალურად გაწონასწორების სისტემისაკენ მიისწრაფვის, რომლის დროსაც სამუშაო ძალის ყოველ კატეგორიაზე ერთობლივი მოთხოვნა უნდა დაემთხვეს მასზე არსებულ ერთობლივ მიწოდებას. ყოველივე ამის მიღწევის საშუალებად აღიარებულია სამი სახის პროგრამის შემუშავება და განხორციელება, კერძოდ:

1. სხვადასხვა სამთავრობო პროგრამით კადრების პროფესიული მომზადება და გადამზადება;
2. ინფორმაცია სამუშაო ადგილების არსებობის შესახებ და მისი გაუმჯობესება;
3. დასაქმების დროს ყოველგვარი დისკრიმინაციის გამორიცხვა.

აღნიშნული სამივე სახის პროგრამის სწორად, შეუფერხებლად განხორციელებით უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს სამუშაო ძალის ყველაზე ზუსტი შესაბამისობა სამუშაო ძალის ყველა კატეგორიის მოთხოვნასთან. ეს უკანასკნელი ინფლაციისა და უმუშევრობის, როგორც მაკროეკონომიკური წინააღმდეგობისა და არასტაბილურობის შემცირების კიდევ ერთ საშუალებას წარმოადგენს.

4. უმუშევრობისა და ინფლაციის, როგორც მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის დაძლევის თვალსაზრისით საგარეო-ეკონომიკური პოლიტიკა გულისხმობს სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო ვალის

რაციონალურად გამოყენების მიზნით რეგულირებას და მართვას. მაგრამ, ოგორც ცნობილია, ვალის დაფარვის პრობლემა ერთ-ერთი მტკივნეული საკითხია ქვეყნის სამეურნეო პრაქტიკაში. სახელმწიფო, ბუნებრივია, ცდილობს მისი წყაროების მოძებნას და მიგნებას (როგორც საშინაო, ისე საგარეო ვალის რაოდენობა საკმაოდ დიდია პოსტსოციალისტური სივრცის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც. მაგალითად, საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებით, 2008 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით საქართველოს მთლიანმა საგარეო ვალმა 7302 მლნ დოლარი შეადგინა).

ქვეყნის საშინაო და საგარეო ვალის დაფარვის წყარო არის სხვადასხვა გადასახადები და მათი შეძლებისდაგვარად გადიდება. გადასახადების გადიდება და ამ გზით თანხების მიღება მძიმედ აწევა წარმოებას, მის განვითარებას, რადგან მცირდება წარმოების განვითარებისათვის საჭირო ინვესტიციები, ძნელდება წარმოების ფაქტორების ყიდვა სახსრების უკმარისობის გამო. ყოველივე ეს ადიდება მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის წინააღმდეგობის გამოვლენის ისეთ ორ ფაქტორს, როგორიც არის ინფლაცია და უმუშევრობა. აქედან გამომდინარე, ყოველი ქვეყანა ცდილობს შეიმუშაოს ღონისძიებათა კომპლექსი, რომ მიაღწიოს დასაქმების გადიდებას და სტაბილურობას ეკონომიკურ განვითარებაში. სახელმწიფოს საგარეო-ეკონომიკური პოლიტიკა მოიცავს ინსტრუმენტების ფართო წრეს, რომელშიც შედის კონტროლის გაძლიერება საგარეო ვაჭრობაზე, გაცვლითი კურსის მენეჯმენტი და სხვა. უნდა ითქვას, რომ ეს ეკონომიკის ძნელად მისაღწევ და გადასატარებელ პრობლემას წარმოადგენს.

1. უთანასწორობის რაოდენობრივი განსაზღვრა

ქვეყანაში მოსახლეობის შემოსავალი არის მის მიერ შესრულებული ყველა სახის სამუშაოდან მიღებული ფულისა და ფულით გამოხატული ნატურალურ-ნივთობრივი შემოსავლის ერთობლიობა.

საბაზრო ეკონომიკური სისტემისათვის საერთოდ უცხოა შემოსავლების თანაბარი განაწილება, რადგან მასში ინდივიდუალურ შესაძლებლობათა ხასიათი უშვებს უთანაბრო განაწილებას. აქ ერთადერთი განსხვავება მდიდრებსა და ღარიბებს შორის ის არის, რომ მდიდრებს მეტი ფული აქვთ, ვიდრე ღარიბებს. მათ შორის განსხვავების საკითხი მნიშვნელოვანი და საინტერესოა როგორც ფუფუნებაში მცხოვრები მდიდრებისთვის, ისე მშვიერი ღარიბებისთვის და ყოველთვის მშფოთვარე საშუალო ფენისთვის-საც.

საბაზრო ეკონომიკა საერთოდ ვერ იძლევა თანაბარი განაწილების გარანტიას. ზემოთ აღნიშნული მიზეზის გარდა, მის პირობებში არსებობს უთანასწორობისა და არათანაბარი განაწილების სხვა კონკრეტული ფაქტორებიც, რომელთაგან აღსანიშნავია შემდეგი:

1. ადამიანები, თავიანთი შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან როგორც ფიზიკური, ისე გონებრივი უნარით. ვისაც მეტი ფიზიკური, ინტელექტუალური, ესთეტიკური უნარი აქვს, მას შეუძლია შეასრულოს ისეთი ხასიათის სამუშაო, რომელიც მოითხოვს მაღალ კვალიფიკაციას, ნიჭიერებას და ანაზღაურებასაც მეტს მიიღებს. მაგრამ ადამიანები, რომლებსაც აღნიშნული თვისებები ნაკლებად ახასიათებთ, იძულებული არიან იმუშაონ დაბალკვალიფიციურ სამუშაოზე და, შესაბამისად,

დაბალ ანაზღაურებასაც მიიღებენ. ეს განაპირობებს აღნიშნული ორი კატეგორიის ადამიანებს შორის შემოსავლების რაოდენობრივ უთანაბრობას;

2. უთანასწორობის რაოდენობრივი განსაზღვრისათვის მნიშვნელოვანია განათლებისა და ცოდნის დონე. ადამიანები არსებითად განსხვავდებიან განათლების და მისგან გამომდინარე პროფესიული ოსტატობის დონით. აქედან გამომდინარე, შემოსავლების მიღების—განაწილების თვალსაზრისითაც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, რაც შემოსავლების უთანასწორო განაწილების რაოდენობრივ მაჩვენებელში ჰპოვებს ასახვას;

3. შემოსავლების უთანასწორობის რაოდენობრივი განსხვავებისათვის მნიშვნელობა აქვს შესასრულებელი სამუშაოს სიმძიმეს. მაგალითად, მაღაროელი, რომლის სამუშაო უფრო მძიმეა, მეტ შემოსავალს ღებულობს, ვიდრე გამყიდველი. ადამიანთა შემოსავლის რაოდენობრივ განსხვავებას განაპირობებს, აგრეთვე, ორ ადგილზე მუშაობა და სხვა;

4. ადამიანებს შორის შემოსავლების უთანასწორობის წარმოშობისათვის დიდი ფაქტორია მემკვიდრეობით მიღებულ ქონება. ადამიანთა ის კატეგორია, რომელსაც მემკვიდრეობით ერგო მოწყობილობა და დანადგარი, მეტ შემოსავალს იღებს და ეს აძლიერებს უთანასწორობას;

5. შემოსავლების განაწილების უთანასწორობას განაპირობებს ბაზარზე საქონლისა და მომსახურების ფასების სხვადასხვა გზით ხელოვნურად გაზრდა. მაგალითად, ლიცენზიების ან ავტომობილის მართვის მოწმობის გაცემისათვის ფასების ამაღლება და სხვა;

6. შემოსავლების განაწილების უთანასწორობის მიზეზი შეიძლება იყოს საჭირო შემთხვევაში საჭირო ადგილას ყოფნა. რაიმე პროფესიის ადამიანი სათანადო შემთხვევაში თუ აღმოჩნდა იქ, სადაც ის საჭიროა, მაშინ მან შეიძლება მეტი გასამრჯელო მიიღოს და გამდიდრდეს კიდევ;

7. შემოსავლების უთანასწორობის არსებობის პირობა შეიძლება იყოს სასოფლო-სამეურნეო და არასასოფლო-სამეურნეო მოსახლეობის ხელფასებს შორის სხვაობა.

მაგალითად: ირანის, თურქეთის, ფილიპინების, მექსიკის არასასოფლო-სამეურნეო მოსახლეობის ხელფასი 2-ჯერ აღემატება შესაბამისი სასოფლო-სამეურნეო მოსახლეობის ხელფასს.

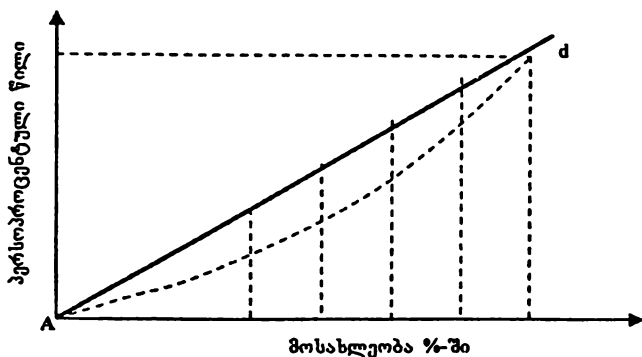
ქვემოთ წარმოდგენილ ცხრილში (22.1) ნაჩვენებია მოსახლეობის ყველაზე მდიდარი და ყველაზე ღარიბი 20%-ის შემოსავლები და ხარჯები და მათი თანაფარდობა სხვადასხვა ქვეყანაში.

ცხრილი 22.1

შემოსავლების უთანაბრობა მსოფლიოში

ქვეყანა	ყველაზე დაბალი 20%	ყველაზე მაღალი 20%	განსხვავება მდიდარსა და ღარიბს შორის
იაპონია	10.6	35.7	3.4-ჯერ
გერმანია	8.5	36.9	4.3-ჯერ
ინდოეთი	8.9	41.6	4.7-ჯერ
კანადა	7.0	40.4	5.8-ჯერ
დიდი ბრიტანეთი	6.1	44.0	7.2-ჯერ
აშშ	5.4	15.8	8.5-ჯერ
რუსეთი	4.9	51.3	10.5-ჯერ
ჩინეთი	4.7	50.0	10.6-ჯერ
ნიგერია	4.4	55.7	12.7-ჯერ
მექსიკა	3.1	59.1	19.1-ჯერ
ბრაზილია	2.0	64.4	32.2-ჯერ
სამხრეთ აფრიკა	2.0	66.5	32.2-ჯერ

მთლიან ეროვნულ პროდუქტში მოსახლეობის პერსონალური განსხვავებების პრაქტიკულად გამოსახატავად გამოიყენება „ლორენცის მრუდი“ (ნახ. 22.1), რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა ნაწილი ეკუთვნის მოსახლეობის თითოეულ პერსონას მეპ-ში. რაც უფრო შორსაა მრუდი დიაგონალისაგან, მით უფრო არათანაბარია პერსონალური მეპ-ის განაწილება.

ნახ. 22.1 პერსონალური მეპის განაწილება

2. შემოსავლების განაწილების პოლიტიკური ფილოსოფია: უტილიტარიზმი, ლიბერალიზმი, ლიბერტარიანიზმი

ჩვენ ვნახეთ, თუ როგორ ნაწილდება შემოსავლები, და გავაშუქეთ შემოსავლების უთანასწორობის საკითხები საერთოდ და, კერძოდ, აშშ-ში. ახლა განვიხილოთ შემოსავლების განაწილების პოლიტიკური ფილოსოფიის საკითხები.

უტილიტარიზმი

ფილოსოფიური მეცნიერების ერთ-ერთ ცნობილ მიმართულებას წარმოადგენს უტილიტარიზმი. მისი ფუძემდებლები არიან ინგლისელი ფილოსოფოსები ჯერემი ბენტამი (1748-1832) და ჯონ სტიურტ მილი (1806-1873). ამ მეცნიერების საფუძველს წარმოადგენს სარგებლიანობა, რომელსაც პიროვნება ღებულობს გარკვეულ სიტუაციაში. სარგებლიანობა კეთილდღეობის საფუძველია და საზოგადოების კერძო საქმიანობის საბოლოო მიზანს წარმოად-

გენს. უტილიტარისტები ამტკიცებენ, რომ მთავრობის მთავარი მიზანი საზოგადოების ყველა წევრის სარგებლიანობის ჯამის მაქსიმიზაციაა.

აქ ერთ მარტივ ჭეშმარიტებაზე უნდა მივუთითოთ. შემოსავლის ერთი დამატებითი ლარით გაზრდა ლარებს უფრო მეტ კმაყოფილებას ანიჭებს, ვიდრე მდიდარს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, თუ რომელიმე ადამიანის შემოსავალი ერთი ლარით იზრდება, მაშინ მისი სარგებლიანობაც იზრდება.

ლიბერალიზმი

შემოსავლების უთანასწორობის შესახებ არსებობს კიდევ ერთი შეხედულება – ლიბერალიზმი. ლიბერალიზმის თეორია ჩამოაყალიბა ცნობილმა ამერიკელმა ფილოსოფოსმა ჯონ როულზმა წიგნში „სამართლიანობის თეორია“, რომელიც გამოსცა 1971 წელს. წიგნის დასაწყისშივე იგი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ საზოგადოებრივი ინსტიტუტები, კანონები და პოლიტიკა სამართლიანი უნდა იყოს. სამართლიანობა, მისი შეხედულებით, მთელი თავისი პრინციპებით სამართლიანი შეთანხმებისა და მოლაპარაკების შედეგია. როულზი მიუთითებს, რომ სახელმწიფო პოლიტიკის მიზანი უნდა იყოს ყველაზე უარეს მდგომარეობაში მყოფი ადამიანების ეკონომიკური მდგომარეობის გაზრდა. ამ შეხედულებით როულზი გვთავაზობს (უტილიტარისტული თეორიის მომხრეთა შეხედულების ნაცვლად, რომლებიც გვთავაზობენ ყველა ადამიანის სარგებლიანობის ჯამის მაქსიმიზაციას) „მინიმალური სარგებლიანობის მაქსიმიზაციას“. როულზის მიერ ჩამოყალიბებული ეს წესი „მინიმალური კრიტერიუმის“ სახელწოდებით არის ცნობილი.

„მინიმალური კრიტერიუმის“ წესის შესაბამისად, „მთავრობა მიზნად უნდა ისახავდეს საზოგადოების უღარიბესი ადამიანის კეთილდღეობის მაქსიმიზაციას“. აქედან გამომ-

დინარე, „მინიმალის“ კრიტერიუმის“ წესი მხარს უჭერს და ამართლებს იმ სახელმწიფო პოლიტიკას, რომელიც მიმართულია შემოსავლების თანაბარი განაწილებისაკენ. მდიდრებიდან ღარიბებისაკენ შემოსავლების გადატანით საზოგადოება აუმჯობესებს საზოგადოების ყველაზე ღარიბი ადამიანის მდგომარეობას.

ამასთან, „მინიმალის კრიტერიუმის“ წესს არ მივყავართ სრულიად თანაბარ საზოგადოებამდე. ის გეიჟენებს, რომ თუ მთავრობა შემოსავლების განაწილების გათანაბრების იკისრებს, მაშინ ადამიანებს არ ექნებათ ბეჯითი შრომის სტიმული და საზოგადოების მთლიანი შემოსავალი მცირდება. ეს გააუარესებს ღარიბი ადამიანის ეკონომიკურ მდგომარეობასაც.

აქედან გამომდინარე, „მინიმალის კრიტერიუმის“ წესი საბოლოოდ დასაშვებად მიიჩნევა შემოსავლების უთანასწორობას, რადგან ეს გააძლიერებს შრომის სტიმულს და შექმნის შესაძლებლობას, მეტი დახმარება გაეწიოს ღარიბ ადამიანებს. როსულზის ფილოსოფიის მიხედვით, უფრო მეტად მოხდება შემოსავლების გადანაწილება ღარიბების სასარგებლოდ, ვიდრე ამას მოითხოვენ უტილიტარისტული თეორიის მომხრეები.

ზემოთ აღნიშნული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე გრ. მენქიუ აკეთებს დასკვნას, რომ უკეთესია გამოინახოს, როგორც იტყვიან, ოქროს შუალედი, როცა სახელმწიფოს პოლიტიკის მიზანი იქნება საზოგადოების წევრების საშუალო სარგებლიანობის მაქსიმიზაცია.

ლიბერტარიანიზმი

შემოსავლების უთანასწორობის შესახებ შეხედულება განხილულია კიდევ ერთ ფილოსოფიურ მიმართულებაში, რომელიც ცნობილია ლიბერტარიანიზმის სახელწოდებით.

ჩვენს მიერ განხილული ორი თეორია – უტილიტარიზმი და ლიბერალიზმი – საზოგადოების მთლიან შემოსავალს განიხილავს, როგორც გასანაწილებელ რესურსს, რომელსაც სოციალური მგებმავი თავისუფლად გადაანაწილებს ამა თუ იმ სოციალური მიზნების მისაღწევად. ამ შეხედულებისაგან განსხვავებით ლიბერტარიანიზმის თეორია ამტკიცებს, რომ საზოგადოება არავითარ შემოსავალს არ იღებს, შემოსავალს იღებს მხოლოდ საზოგადოების ინდივიდუალური წევრი. ლიბერტარიანიზმის შეხედულებით მთავრობამ არ უნდა წაართვას ერთს და გადასცეს მეორეს, თუნდაც იმ მიზნით, რომ მიაღწიოს შემოსავლების სამართლიან განაწილებას.

ამერიკელი ფილოსოფოსი ნოზიკი თავის წიგნში „ანარქია, სახელმწიფო და უტოპია“ (1974) ეწინააღმდეგება არამარტო საერთოდ უთანასწორობის თემაზე მსჯელობას, არამედ იმაზეც, თუ უთანასწორობის რა დონეა მისაღები საზოგადოებისათვის. ლიბერტარიანელები ასკენიან, რომ შესაძლებლობათა თანასწორობა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე შემოსავლიანობის თანასწორობა. ლიბერტარიანელების აზრით, მთავრობამ უნდა გააძლიეროს ინდივიდთა უფლებები, რათა ყველას ჰქონდეს თავისი შესაძლებლობებისა და უნარის გამოვლენის შესაძლებლობა.

ლიბერტარიანიზმი პოლიტიკური ფილოსოფიაა, რომლის თანახმად მთავრობის ძირითადი მოვალეობაა დამნაშავეთა დასჯა და ნებაყოფლობით შეთანხმებათა განხორციელება, ინდივიდების შესაძლებლობათა თანასწორობისათვის ხელშეწყობა და არავითარ შემთხვევაში – შემოსავლების განაწილების გათანაბრება.

3. სიღარიბე. 'თან ბრძოლის პოლიტიკური პროგრამები

ეკონომიკურ ლიტერატურაში მოცემულია სიღარიბისა და სიმდიდრის მკაფიო განსაზღვრება. სიღარიბეს განსაზღვრავენ, როგორც აბსოლუტური სიდიდეებით, ისე შეფარდებითი მაჩვენებლით – სხვა პირთა შემოსავლებთან შედარებით. ამის შესაბამისად განსაზღვრავენ აბსოლუტურ და შეფარდებით სიღარიბეს.

აბსოლუტური სიღარიბე არის შემოსავლის ის დონე, რომელიც მინიმალურადაც ვერ აკმაყოფილებს ოჯახის მოთხოვნილებას საკვები და სხვა სახის პირველადი მოხმარების საგნებზე.

შეფარდებითი სიღარიბე არის შემოსავლების ის დონე, რომლის მიხედვითაც საზოგადოების შესაბამის ჯგუფებს შიშშილი არ ემუქრებათ, მაგრამ ისინი ღარიბები არიან „მდიდრებთან“ შედარებით.

ზემოთ აღნიშნულის შესაბამისად, არსებობენ მდიდარი და ღარიბი ადამიანები. მდიდრის სიმდიდრედ მიჩნეულია მოცემულ პერიოდში ოჯახის საკუთრებაში არსებული ფინანსური სახსრების წმინდა რეალური მარაგი, რომელიც შეიძლება გამოხატული იყოს ფულით, მატერიალური და მომსახურებითი ფასეულობით, ბუნებრივი რესურსებითა და სხვა მოძრავი და უძრავი ქონებით.

ღარიბი პიროვნების სიღარიბედ მიჩნეულია მისი საკუთრება, მისი უმწეო მდგომარეობა, რომელიც განპირობებულია იმით, რომ თავისი სამუშაო ძალის ღირებულება მას ვერ აძლევს მოცემულ პერიოდში საჭირო მოხმარების საგნებისა და მომსახურების მეტი რაოდენობით შეძენის საშუალებას.

მოსახლეობის შემოსავლების უთანაბრობის საფუძველზე ეკონომისტთა გარკვეული ნაწილის დასკვნით, მოსახლეო-

ბის შედარებით დიდი ნაწილი პრაქტიკულად ცხოვრობს საშუალო დონის პირობებში, გარკვეული ნაწილი – ცხოვრების საშუალო დონეზე დაბლა, მცირე ნაწილი კი – საშუალო დონეზე ბევრად მაღალ პირობებში თავიანთი შემოსავლების სიდიდის გამო.

ყოველივე ამის გამო ეკონომისტები ცხოვრების დონეს წარმოდგენენ სამკუთხედის სახით, რომლის ფუძე უკავიათ ღარიბებსა და ლატაკებს, მწვერვალი კი – მდიდარ ფენას. რა თქმა უნდა, მწვერვალზე მოხვედრა ძალიან ძნელია, მაგრამ ადგილი კი ყოველთვის მოინახება.

სიღარიბის დაძლევის პროგრამები

სოციალური დაცვა არის სახელმწიფოს მიერ გატარებულ ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც მიმართულია შედარებით ნაკლებშემოსავლიან პირთა არსებობის შენარჩუნებისა და მათი ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისაკენ. მართალია, ამ ღონისძიებათა პრაქტიკულად მოქმედების სფერო შეზღუდულია, მაგრამ მათი შედეგები მაინც შესამჩნევია.

სოციალური დაცვის დარგში სახელმწიფო სტრუქტურების მუშაობის შედეგები, უპირველეს ყოვლისა, მუდავნდება იმაში, რომ ისინი ცდილობენ თანდათანობით შეამცირონ სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის რაოდენობა შემდეგი ღონისძიებების გატარებით:

1. პირველადი მოხმარების პროდუქტებზე ხელმისაწვდომობის უზრუნველსაყოფად სახელმწიფო სამომხმარებლო პროდუქტს აძლევს მცირეშემოსავლიან ოჯახებს, მრავალშვილიან დედეებს, მარტოხელა ქალებს, მოხუცებს, ინვალიდებს და სხვას. გარდა ამისა, მათ, ვინც კანონით სოციალურ დაცვას ექვემდებარება, ეძლევათ ერთდროული ფულადი დახმარება.
2. სახელმწიფო ცდილობს სოციალურად დაუცველი

ფენების ძვირადღირებული სამედიცინო მომსახურებისა და საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების სამსახურში ჩააყენოს სოციალური დაზღვევის ფონდი, რომელიც შექმნილია მოსახლეობის შენატანებისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯზე.

საქართველოში ამ მიმართულებით გადადგმულია პირველი ნაბიჯები, მაგრამ მოსაგვარებელი პრობლემები ჯერ კიდევ ბევრია. სოციალურად დაუცველი ფენის პრობლემების გადაწყვეტა, საზოგადოდ, განვითარებული საზოგადოების სისხლხორცეულ ამოცანად გვევლინება.

ამასთან, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის მოქმედება დაკავშირებულია სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის დახმარების პოლიტიკის უარყოფით მხარესთან. საქმე ისაა, რომ თუ ღარიბ-ღატაკი მონახავს სამუშაოს, სადაც მიიღებს მინიმალური ხელფასის ტოლ შემოსავალს, მაშინ ის კარგავს შეღავათებს, რომელსაც ღებულობდა სოციალური დახმარების სახით. ამ შეღავათების დაკარგვას ისინი ღებულობენ, როგორც „გადასახადს“ – დაბეგვრად თვლიან ამას. მართლაც, დაბეგვრის ასეთი სისტემა და ასეთი სახით წარმოდგენა ახშობს სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის სურვილს ექებონ და მიიღონ სამუშაო და ხელს უწყობს მათი სოციალური მდგომარეობის უცვლელობას. ამიტომ ხშირად ამბობენ, რომ სოციალური უზრუნველყოფისა და დაბეგვრის ასეთი სისტემის ურთიერთქმედების სპეციფიკა სიღარიბესა და სიღატაკეს კანონზომიერებად აქცევს და ქმნის წრეს, რომლისაგან გამოსვლა თითქმის შეუძლებელია.

იმ ქვეყნებში, სადაც მინიმალური ხელფასი არ იბეგრება, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის მდგომარეობაზე დადებითად მოქმედებს „უარყოფითი საშემოსავლო გადასახადი“. ამ ღონისძიების არსი იმაშია, რომ ცხოვრების მინიმალურ დონესთან შედარებით დაბალ შემოსავლიანი

ოჯახები თავისუფლდებიან გადასახადებისაგან და იღებენ „უარყოფითად“ წოდებულ დახმარებებს, რომლებიც მათ შემოსავალთან ერთად არ უნდა აღემატებოდეს შემოსავლების მინიმალურ დონეს.”

სოციალურად დაუცველი ფენის მიმართ სახელმწიფოს მიერ გატარებულ ღონისძიებათა სისტემის დადებით მხარედ მიჩნეულია ის, რომ ჯერ კიდევ არსებობს მათ მიმართ ჰუმანიტარული დახმარების გაწევის პრაქტიკა.

ამჟამად მოსახლეობაში არსებობს ფენა, რომელსაც ფიზიკური მდგომარეობის გამო დაკარგული აქვს თავისი სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების იმედი. რა თქმა უნდა, სახელმწიფომ დროულად უნდა იზრუნოს მათი მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე.

თემა №23
საერთაშორისო ვაჭრობა

1. საერთაშორისო ვაჭრობის არსი და მისი თავისებურებანი

ვაჭრობის როგორც საქონელმომოქცევის ძირითადი ფორმის წარმოშობის საფუძველია შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობა. საერთოდ, ვაჭრობა მომოქცევის პროცესში ასრულებს საშინაო და საგარეო ფუნქციას, ანუ ფუნქციონირებს საშინაო და საგარეო ვაჭრობის ფორმით. საშინაო ვაჭრობა ნებისმიერ ქვეყანაში ასრულებს მომხმარებლებისათვის საქონლისა და მომსახურების მიწოდების ფუნქციას.

საშინაო ვაჭრობა იყოფა საცალო და საბითუმო ვაჭრობად.

საცალო ვაჭრობა, როცა წარმოებული საქონელი და მომსახურება მიეყიდება უშუალოდ მომხმარებლებს საცალო ფასებით. რაც შეეხება საბითუმო ვაჭრობას, ის გულისხმობს საქონლისა და მომსახურების პარტიებად გაყიდვას საბითუმო ფასებით.

არცერთ ქვეყანას არ შეუძლია არსებობა სხვა ქვეყანასთან ეკონომიკური ურთიერთობის გარეშე. ამის აუცილებლობა განპირობებულია იმით, რომ ცალკეულ ქვეყნებს ჭირდებათ იმ რესურსების ან წარმოებული საქონლისა და მომსახურების შეძენა, რომლის ნაკლებობასაც ისინი განიცდიან. ამის საილუსტრაციოდ გამოგვადგება ის, რომ თუ ჩვენ ნაყიდი საქონლის ეტიკეტს შევამოწმებთ, აღმოვაჩენთ, რომ არაერთი მათგანი დამზადებულია სხვა ქვეყანაში.

ერთი რომელიმე ქვეყანა ერთ ან რამდენიმე ქვეყანასთან ცალ-ცალკე ამყარებს ეკონომიკურ კავშირს ვაჭრობის გზით. სწორედ საქონლისა და მომსახურების შეძენის ან გაყიდვის

თვალსაზრისით ერთი ქვეყნის ვაჭრობას სხვა ქვეყნებთან, რომელიც ხორციელდება ექსპორტისა და იმპორტის საშუალებით, საგარეო ვაჭრობა ეწოდება.

იმპორტი გულისხმობს საქონლისა და მომსახურების სხვა ქვეყნებისაგან ყიდვას, ექსპორტი კი პირიქით, წარმოებული საქონლისა და მომსახურების გაყიდვას უცხოეთში.

სხვადასხვა ქვეყნის ერთმანეთთან ვაჭრობის ერთობლიობას საერთაშორისო ვაჭრობა ეწოდება. საერთაშორისო ვაჭრობის დროს საქონლისა და მომსახურების ყიდვა-გაყიდვის პროცესში ერთობლივად მონაწილეობს სხვადასხვა ქვეყანაში მყოფი გამყიდველი, მყიდველი და შუამავალი.

საერთაშორისო ვაჭრობაში შუამავლობა ვლინდება იმ პროცესით, რომლის მეშვეობით ერთ ქვეყანაში მყოფი კომერსანტი მეორე ქვეყანაში ყიდულობს საქონელს და აგზავნის სხვა ქვეყანაში დანიშნულებისამებრ.

საერთაშორისო ვაჭრობის განხორციელების მოტივაცია სხვადასხვაა. საერთაშორისო ვაჭრობის განხორციელების ერთ-ერთი მოტივი არის ის, რომ ბიზნესის განხორციელების პროცესში ბიზნესმენებს ჭირდებათ სხვადასხვა ქვეყნის ნედლეული, საქონელი და მომსახურება. მეორე ისაა, რომ ფირმებს თავიანთი საქონლის რეალიზაციისათვის ჭირდებათ სხვა ქვეყნების ბაზარზე გასვლა, რაც უზრუნველყოფს მათი მოგების მაქსიმიზაციას. მესამე მოტივია ის, რომ ზოგიერთი ფირმა დახელოვნებულია სხვადასხვა ქვეყნების მყიდველ-გამყიდველთა ფუნქციებში, მოქმედებს როგორც ექსპორტ-იმპორტის დარგის კომერსანტი ფირმა და აქედან თვითონაც ღებულობს შემოსავალს.

საერთაშორისო ვაჭრობას უძველეს დროში ჩაეყარა საფუძველი, მაგრამ დღეს მისი გაფართოება და სრულყოფა დაკავშირებულია შრომის საერთაშორისო დანაწილების გაღრმავებასა და სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების გაფართოებასთან.

თანამედროვე ეტაპზე საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინა კაპიტალის კონცენტრაციამ და ცენტრალიზაციამ და მის საფუძველზე წარმოების მასშტაბების გაფართოებამ.

მრავალ ქვეყანას არა აქვს საკმარისი რაოდენობით სხვადასხვა სახის რესურსი, ამიტომ მათთვის საერთაშორისო ვაჭრობა ამ რესურსების მიღების საშუალებას წარმოადგენს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საერთაშორისო ვაჭრობა უშუალოდ დაკავშირებულია ექსპორტ-იმპორტთან. ქვეყნის ექსპორტსა და იმპორტს შორის სხვაობა თუ დადებითია, ის წარმოადგენს წმინდა ექსპორტს. ეს შეიძლება შემდეგი ფორმულით გამოიხატოს:

$$X_{\text{წკ}} = X_{\text{სკ}} - m,$$

სადაც $X_{\text{წკ}}$ არის წმინდა ექსპორტი;

$X_{\text{სკ}}$ - საერთო ექსპორტის მოცულობა;

m - იმპორტის მოცულობა.

საერთაშორისო ვაჭრობა ღია ეკონომიკის პირობებში ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების მძლავრი ხელშემწყობი ფაქტორია.

წმინდა ექსპორტის მოცულობა და მისი ზრდა გვიჩვენებს ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას, რომელიც, თავის მხრივ, წარმოების მასშტაბების გადიდებისა და უმუშევრობის შემცირების პირობაა.

საერთაშორისო ვაჭრობა გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება და განსხვავდება საშინაო ვაჭრობისაგან. ეს თავისებურებანი განპირობებულია შემდეგი გარემოებებით:

1. ქვეყნის საშინაო ვაჭრობაში რესურსების გამოყენების შესაძლებლობის ხარისხი უფრო დაბალია, ვიდრე საერთაშორისო ვაჭრობაში. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ცალკეული ქვეყნების ტერიტორია შემოსაზღვრულია და, ამასთან, აქ არსებობს ენობრივი და

კულტურული ბარიერებიც, რის გამოც ადამიანი-კაპიტალის და მატერიალური რესურსების თავისუფალი გადაადგილების შესაძლებლობა შეზღუდულია;

2. თითქმის ყოველ ქვეყანას აქვს საკუთარი ვალუტა. ამიტომ რომელიმე მათგანის საქონლისა და მომსახურების მეორე ქვეყანაში რეალიზაციისათვის საჭიროა სხვა ქვეყნის ვალუტის შეძენა. ამის გამო ექსპორტიორი ქვეყანა მყიდველს ანგარიშს წარუდგენს თავისი ვალუტით, ანუ ანგარიშსწორება უნდა მოხდეს უცხოური ვალუტის გამოყენებით. ზოგიერთ შემთხვევაში ანგარიშსწორებაში გამოიყენება მესამე ქვეყნის ვალუტა. ასეთ სიტუაციებში აუცილებელია საკუთარი ვალუტის უცხოურზე გაცვლა.
3. საერთაშორისო ვაჭრობა ზოგ შემთხვევაში განიცდის პოლიტიკურ ზემოქმედებას და კონტროლს, რის გამოც ის აშკარად განსხვავდება ქვეყნის საშინაო ვაჭრობისაგან.

2. ვაჭრობის დეტერმინანტები (ფაქტორები)

საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე პირობებში ნებისმიერი ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ვაჭრობაში გარკვეული კუთხით და ზომით ჩართვა. უკანასკნელ პერიოდში ეს ასეც ხდება. ფართოვდება საერთაშორისო ვაჭრობა, რასაც განაპირობებს მრავალი დეტერმინანტი (ფაქტორი). მათ შორის ძირითადია შემდეგი:

1. ბუნებრივი პირობები და ბუნებრივი რესურსების რაოდენობაში სხვაობა;
2. წარმოების ავტომატიზაციის დონე და მის საფუძველზე შექმნილი მსხვილი სპეციალიზებული წარმოება;
3. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დონე;

4. კაპიტალის სხვადასხვა ფორმით გატანის შესაძლებლობა;

5. საერთაშორისო ორგანიზაციები და სხვა.

ახლა ცალ-ცალკე განვიხილოთ, თუ როგორ ახდენენ გავლენას ეს ფაქტორები საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებაზე.

1. თანამედროვე ეტაპზე მსოფლიო მასშტაბით ახალი დარგების წარმოშობა, წარმოების მაღალტექნოლოგიური სახე და გამოშვებული პროდუქციის მასშტაბური ზრდა ავტომატურად იწვევს სხვადასხვა ნედლეულზე და მასალაზე მოთხოვნის ზრდას. ბუნებრივი პირობების გამო ეს რესურსები ზოგიერთ ქვეყანაში საერთოდ არ არის, ზოგიერთი კი მათ ნაკლებობას განიცდის. ამიტომ იქმნება სხვა ქვეყნისაგან მათი შეძენის საჭიროება. ეს მომენტი საბოლოო ჯამში იწვევს საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებას;
2. თანამედროვე ეტაპზე წარმოების ავტომატიზაციის მაღალი დონე და მის საფუძველზე შექმნილი მსხვილი სპეციალიზებული წარმოება შესაძლებლობას ქმნის ისეთი დიდი რაოდენობით დაამზადონ საქონელი, რომელიც აღემატება ადგილობრივ მოთხოვნებს. ამიტომ საწარმოებს უხდებათ სხვა ქვეყნებში მათი გატანა. ეს მომენტიც განაპირობებს საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებას;
3. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მაღალი დონის არსებობა შესაძლებლობას ქმნის ჩამოყალიბდეს ეკონომიკის ახალი დარგები, სადაც ფართოდ შეიძლება წარმოების ახალი, მაღალი ტექნოლოგიების გამოყენება. ამის საფუძველზე იქნება ახალი სახეობის საქონლისა და მომსახურების წარმოების გადიდების შესაძლებლობა, რაც საბოლოო ჯამში მოითხოვს რეალიზაციას საზღვარგარეთის ბაზრებზე. ამასთან

ერთად, იქმნება წარმოებისათვის საჭირო სხვადასხვა ახალი სახის რესურსების, მასალების, საწვავის შეძენის აუცილებლობა, რაც თავისთავად იწვევს საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებას;

4. ზემოთ დასახელებულ ცნობილ ფაქტორებთან ერთად ჩნდება ახალი ფაქტორები, რომელთა შორის აღსანიშნავია კაპიტალის გატანა მისი წრებრუნვის ყველა სტადიის ჩათვლით. კაპიტალის სხვადასხვა ფორმით გატანის შესაძლებლობა იქმნება მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში, გარკვეული გაგებით, ჭარბი კაპიტალის არსებობის პირობებში.

კაპიტალის გატანა საზღვარგარეთის ქვეყნებში წარმოებს:

- 1) პირდაპირი ინვესტიციების ფორმით;
- 2) საპორტფელო ინვესტიციების ფორმით;
- 3) კრედიტებისა და სესხების სახით.

1) პირდაპირი ინვესტიციების ფორმით კაპიტალის გატანა ხდება იმ შემთხვევაში, როცა კაპიტალს აბანდებენ სხვა ქვეყნების საწარმოებში. ამ შემთხვევაში კაპიტალის გამტანი ქვეყნის ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს უჩნდებათ იმ საწარმოებში კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობა, სადაც მოხდა კაპიტალის დაბანდება;

2) XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან სწრაფად ვითარდება საპორტფელო ფორმით კაპიტალის გატანა. ამ შემთხვევაში კაპიტალს აბანდებენ საზღვარგარეთულ ობლიგაციებში, საზღვარგარეთის საწარმოების აქციებსა და ფასიან ქაღალდებში, შემოსავლის მიღების მიზნით (ამის თაობაზე უფრო საგნობრივი მსჯელობა გექონდა, როცა განვიხილეთ საკრედიტო ბაზრები).

საპორტფელო ფორმით კაპიტალის გატანის შემთხვევაში გამტანი ქვეყნის ტრანსნაციონალური კორპორაციები კონტროლს არ ახორციელებენ საზღვარგარეთის საწარმოების

საქმიანობაზე. ეს განპირობებულია იმით, რომ საპორტუგულო ფორმის კაპიტალის ხვედრითი წილი დაბალია ფირმის კაპიტალში. აქედან გამომდინარე, საპორტუგულო კაპიტალის მფლობელები გამოდიან რანტიე პირების როლში, რომლებიც სარგებლით კმაყოფილდებიან.

3) უკანასკნელ პერიოდში კაპიტალის გატანის სახეებს შორის გამოკვეთილ ადგილი უჭირავს საერთაშორისო ბაზარზე სესხის სახით კაპიტალის გატანას. საერთაშორისო სესხი შეიძლება იყოს მოკლევადიანი (1 წელი), საშუალოვადიანი (3-5 წელი) და გრძელვადიანი (5 წელზე მეტი).

სესხის ამ წყაროებით სარგებლობენ საზღვარგარეთის ტრანსნაციონალური კორპორაციები და მათ იყენებენ წარმოების გაფართოებისათვის, რაც საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოების მატერიალური საფუძველია.

5. საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებას ხელს უწყობენ საერთაშორისო ორგანიზაციებიც, რომელთა შორის ძირითადია შემდეგი:

- 1) საერთაშორისო სავაჭრო პალატა;
- 2) გაეროს საერთაშორისო ვაჭრობის სამართლის კომისია;
- 3) გაეროს საერთაშორისო ვაჭრობისა და განვითარების კონფერენცია;
- 4) ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია;
- 5) მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია;
- 6) საერთაშორისო სავალუტო ფონდი;
- 7) რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (მსოფლიო ბანკი).

უფრო კონკრეტულად მათზე:

- 1) საერთაშორისო სავაჭრო პალატა ჩამოყალიბდა 1920 წელს არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ. მისი ძირითადი ამოცანაა ქვეყნებს შორის ვაჭრობის პირობების გაუმჯობესება. მას საკონსულტაციო სტატუსი აქვს.

თავისი პუბლიკაციებითა და პრაქტიკული საქმიანობით პალატას წონადი წვლილი შეაქვს საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებაში. მისი შტაბ-ბინა არის საფრანგეთში (პარიზში);

2) გაეროს საერთაშორისო ვაჭრობის სამართლის კომისია ფუნქციონირებს 1968 წლიდან და ხელს უწყობს საერთაშორისო ვაჭრობის კანონების უნიფიცირებასა და ჰარმონიზაციას. ამ ორგანიზაციის ადგილსამყოფელია აესტრია (ქ. ვენა);

3) გაეროს ვაჭრობისა და განვითარების კონფერენცია შეიქმნა 1964 წელს დაბალი განვითარების ქვეყნების ზემოქმედებით. ეს ორგანიზაცია იკრიბება ოთხ წელიწადში ერთხელ და მას აქვს ოპერატიულად მოქმედი სტრუქტურა: სამდივნო, საბჭო და სპეციალური კომისიები სხვადასხვა ტექნიკურ საკითხებზე. ამ ორგანიზაციის ნაწილი განთავსებულია ჟენევაში (შვეიცარია), ნაწილი კი – ნიუ-იორკში;

4) გაეროს ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია ჩამოყალიბდა 1960 წელს, 1961 წლიდან გარდაიქმნა „ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციად“ და მასში შევიდნენ: იაპონია, ავსტრალია, ფინეთი და ახალი ზელანდია. იგი დიდ როლს თამაშობს საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებაში. ამ ორგანიზაციის უმაღლესი ორგანოა მინისტრთა საბჭო. ჩამოყალიბებულია მისი აღმასრულებელი კომიტეტი და რამდენიმე სპეციალიზებული კომიტეტი, რომელთაგან ვაჭრობის საკითხზე მუშაობს სამი. ამ ორგანიზაციის შტაბ-ბინა არის საფრანგეთში (პარიზში);

5) საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებასა და განვითარებაში განსაკუთრებული როლი ეკუთვნის მსოფლიო საეაჭრო ორგანიზაციას, რომლის შექმნაზე გადაწყვეტილება ხელმოწერილ იქნა 1947 წელს¹. მისი ადგილსამყოფელია

¹ მაშინ მას ერქვა „გენერალური შეთანხმება ტარიფებსა და ვაჭრობაზე“.

შენევა (შვეიცარია). ორგანიზაცია ახორციელებს შეთანხმებას ვაჭრობის პოლიტიკის შესახებ. ეს შეთანხმება უნდა გაიზიაროს და განახორციელოს მასში გაერთიანებულმა ყველა სახელმწიფომ.

6) საერთაშორისო სავალუტო ფონდი შეიქმნა 1944 წელს ბრეტონ-ვუდსში (აშშ). იგი ოპერაციებს აწარმოებს 1947 წლიდან. მისი შტაბ-ბინა არის ვაშინგტონში (აშშ). ორგანიზაცია შექმნილია საერთაშორისო სავალუტო თანამშრომლობისათვის ხელშეწყობის მიზნით. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი სესხს აძლევს საგადასახდელო ბალანსში დეფიციტის მქონე და კრიზისში მყოფ ქვეყნებს. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ძირითადი კაპიტალი იქმნება მასში შემავალი ქვეყნების შენატანებით (კვოტებით);

7) რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (მსოფლიო ბანკი) შეიქმნა 1944 წელს ბრეტონ-ვუდსში (აშშ). მისი შტაბ-ბინა იმყოფება ვაშინგტონში (აშშ). ეს ორგანიზაცია ოპერაციებს აწარმოებს 1946 წლიდან, აქვს სააქციო საზოგადოების ფორმა, რომლის წევრები არიან მხოლოდ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წევრები.

საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარება-გაფართოების ხელშემწყობის როლში ჩამოთვლილ ორგანიზაციებთან ერთად გამოდიან სხვა ქვეყნებში სავაჭრო ურთიერთობის განვითარების სურვილის მქონე და დაინტერესებული პარტნიორები.

3. აბსოლუტური უპირატესობა, მისი არსი

ქვეყნის ეკონომიკას, რომელიც შეუზღუდავადაა ჩაბმული საერთაშორისო ვაჭრობაში, ეწოდება ღია ანუ გახსნილი ეკონომიკა. ღია ანუ გახსნილი ეკონომიკის საზომია ქვეყნის ექსპორტისა და იმპორტის თანაფარდობა მის მთლიან ერთობლივ პროდუქტთან.

ადამ სმითმა, რომელიც აბსოლუტური უპირატესობის თეორიის ფუძემდებელია, დაასაბუთა, რომ სხედასხვა მომენტების გამო ქვეყნების ერთ ჯგუფს შეუძლია უფრო ეფექტიანად აწარმოოს საქონელი სხვა ქვეყნებთან შედარებით.

როდესაც ეკონომისტები ერთი პიროვნების, ფირმის ან ქვეყნის მწარმოებლურობას ადარებენ მეორე პიროვნების, ფირმის ან ქვეყნის მწარმოებლურობასთან, ხმარობენ ტერმინს „აბსოლუტურ უპირატესობას“. იმ მწარმოებელს, რომელიც წარმოების ფაქტორთა ნაკლებ რაოდენობას ანდომებს საქონლისა და მომსახურების წარმოებას, აქვს აბსოლუტური უპირატესობა მეორესთან შედარებით, რომელიც ფაქტორთა მეტ რაოდენობას იყენებს. აბსოლუტური თეორიის ფუძემდებელმა ა. სმითმა მკაფიოდ უჩვენა, რომ ქვეყანამ შეუზღუდავი ღია ეკონომიკის პირობებში საერთაშორისო ვაჭრობის პროცესში უნდა განახორციელოს სპეციალიზაცია იმ საქონლის წარმოებაზე, რომლის წარმოებაშიც მას აქვს კონკურენტული უპირატესობა. წარმოების ასეთი სპეციალიზაცია განაპირობებს საერთოდ მწარმოებლურობის ამაღლებას და სხვა სასიკეთო ძვრებს, რადგან ასეთ შემთხვევაში:

1. სამუშაო ძალა უფრო კვალიფიციური ხდება ერთგვაროვანი სამუშაოს შესრულების დროს;
2. მუშაკები დროს არ კარგავენ ერთ სამუშაოდან მეორე სამუშაოზე გადასვლისათვის;
3. ერთგვაროვანი სამუშაო იძლევა შრომის უფრო ეფექტიანი მეთოდებისა და სტიმულების გამოყენების შესაძლებლობას.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნობილია აბსოლუტური უპირატესობის ორი ქვესახე, კერძოდ:

- ა) ბუნებრივი აბსოლუტური უპირატესობა;
- ბ) შექენილი აბსოლუტური უპირატესობა.

განვიხილოთ ისინი არსობრივად:

- ა) ბუნებრივი აბსოლუტური უპირატესობის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ქვეყნებს შორის რესურსები უთანაბროდ არის განაწილებული. ამასთან ერთად, დიდი მნიშვნელობა აქვს ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოებაში. მაგალითად, საქართველოში ჩაის, მანდარინის და ყურძნის წარმოების ეფექტიანობა დამოკიდებულია ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებზე. რაც უფრო დიდია ბუნებრივი უპირატესობა, მით უფრო მეტია პირობები საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებისათვის. ასეთი გაგებით ბუნებრივი უპირატესობა განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს;
- ბ) შეძენილი აბსოლუტური უპირატესობის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ მსოფლიო ვაჭრობაში ჭარბობს მზა საქონლით ვაჭრობა. ეს დაკავშირებულია შეძენილ აბსოლუტურ უპირატესობასთან, რომელიც განპირობებულია ტექნოლოგიური ხარისხით. მაგალითად, ქვეყანას შეიძლება არ ჰქონდეს რომელიმე საქონლის წარმოებისათვის რესურს-კომპონენტები, მაგრამ იყოს ამ საქონლის მწარმოებელი და ექსპორტიორი. მართლაც, იაპონია ფოლადის ექსპორტიორი ქვეყანაა, მაშინ, როცა მისი წარმოებისათვის ორ ძირითად კომპონენტს საზღვარგარეთიდან ღებულობს: რკინას და ნახშირს. ამ საქმეში იაპონიის წარმატების საფუძველია მეცნიერებატევადი პროგრესული ტექნოლოგიური პროცესების გამოყენება და სხვა.

4. მსოფლიო შასეპი დჟ შეფარდებითი უპირატესობჟ

შეფარდებითი უპირატესობის თეორიის ფუძემდებელი არის დევიდ რიკარდო, რომელმაც განავითარა ადამ სმი-თის მიერ შემუშავებული აბსოლუტური უპირატესობის თეორია.

აღნიშნული თეორია ლიბერალური ეკონომიკის ქვა-კუთხედი და მთავარი დოქტრინაა. რიკარდომ აბსოლუტური უპირატესობის იდეის საპირისპიროდ შეფარდებითი უპირატესობის იდეა შემოგვთავაზა როგორც ფუნდამენტური პრინციპი.

შეფარდებითი უპირატესობის თეორიის მიხედვით, ქვეყნებს შორის ეაჭრობა უნდა განხორციელდეს წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასების არა მხოლოდ აბსოლუტური უპირატესობით, არამედ შეფარდებითი უპირატესობითაც. ამასთან, ყველა ქვეყანამ უნდა მოახდინოს სპეციალიზაცია და იმ საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი, რომელთა წარმოება მას შეუძლია სხვებთან შედარებით ნაკლები დანახარჯებით. პირიქით, ყველა ქვეყანამ შემოიტანოს ის საქონელი და ისარგებლოს იმ მომსახურებით, რომელსაც ეს სახელმწიფო აწარმოებს შედარებით მაღალი დანახარჯებით. ასეთ უპირატესობაზე ჯერ კიდევ დიდი ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა: “ჯერ ერთი ჩვენი სასყიდელი უფრო იაფად დაგვჭირდებოდა და, მეორე, ჩვენი გასასყიდი უფრო მეტს ხეირს მოგვცემდა, უფრო მეტს ამოიღებდა” (ი.ჭავჭავაძე, ტ.7, გვ. 65).

როცა ეკონომისტები ადარებენ ერთი და იმავე საქონლისა თუ მომსახურების ორ მწარმოებელს და დაინახავენ, რომ პირველ მწარმოებელს უფრო ნაკლები უჯდება საქონლისა და მომსახურების წარმოება, ვიდრე მეორეს, მაშინ ამბობენ, რომ პირველს შედარებითი უპირატესობა აქვს

მეორის მიმართ.

ამ თეორიული დებულების საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ ასეთი პირობითი მაგალითი: თუ საქართველოში 1000 ლიტრი ღვინოს წარმოება ჯდება 10.000 ლარი, ხოლო მეზობელ სომხეთში – 20.000 ლარი, მაშინ ამბობენ, რომ საქართველოს ღვინის წარმოებაში შედარებითი უპირატესობა აქვს სომხეთის მიმართ.

აღსანიშნავია, რომ XIX-XX საუკუნეების ნეოკლასიკური სკოლის წარმომადგენელმა ეკონომისტებმა გარკვეული მიმართულებით დახვეწეს საერთაშორისო ვაჭრობის კლასიკური თეორია. მათ თვითღირებულებაში შეიტანეს ტრანსპორტირების ხარჯები და სხვა მომენტები და შედეგად წარმოადგინეს საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიის ახალი ხედვა (ფორმულირება). ნეოკლასიკოსების ეს ახალი ფორმულირება ამჟამად ცნობილია „ჰეკბერ-ოლინ-სამუელსონის თეორიის“ სახელით.

ქვეყანა ღია ბაზარზე რომელიმე საქონლის ექსპორტიორი ან იმპორტიორი რომ ჭახდეს, ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორია ამ საქონელზე ფასი მსოფლიო ბაზარზე. ფასს, რომელიც დომინირებს მსოფლიო ბაზარზე, მსოფლიო ფასი ეწოდება. თუ ამა თუ იმ ქვეყნის რომელიმე საქონელზე მსოფლიო ფასი უფრო მაღალია, ვიდრე ამ ქვეყნის ადგილობრივი ფასი, მაშინ ეს ქვეყანა გახდება ამ საქონლის ექსპორტიორი. მაგრამ თუ მოხდება პირიქით, რომ ამ საქონელზე მსოფლიო ბაზარზე ფასი გახდება ნაკლები, ვიდრე ადგილობრივი ფასი, მაშინ ქვეყანა გახდება იმპორტიორი და დაიწყებს აღნიშნული საქონლის შეტანას.

5. ქვეყნის საგადასახდელო და სავაჭრო ბალანსი

სავალუტო პოლიტიკისა და ვალუტების კურსების ანალიზისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი ეკუთვნის ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსს. იგი არსებით ზემოქმედებას ახდენს სავალუტო პოლიტიკასა და სავალუტო კურსებზე, რადგან საერთაშორისო ვაჭრობაში გაცვლა ფულის მეშვეობით მიმდინარეობს და ფულის გადინება ქვეყნიდან ან ქვეყანაში მისი შემოტანა აღირიცხება საგადასახდელო ბალანსში.

საგადასახდელო ბალანსი ის დოკუმენტია, რომლის საშუალებითაც ხდება რომელიმე ქვეყნის ადგილობრივ და საზღვარგარეთის წარმომადგენელთა შორის საერთაშორისო ოპერაციების შეჯერება. საგადასახდელო ბალანსში ასახულია გარკვეული პერიოდის, ჩვეულებრივ – ერთი წლის, განმავლობაში განხორციელებული ოპერაციების სტატისტიკური მონაცემები. კერძოდ, მასში მოცემულია რომელიმე ქვეყნის მიერ სხვა ქვეყნებთან წარმოებული საქონლისა და მომსახურების გაცვლის საფინანსო ოპერაციები. საგადასახდელო ბალანსის განუყოფელი ნაწილია სავაჭრო ბალანსი.

საგადასახდელო ბალანსის იმ ნაწილს, რომელშიც ასახულია საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი და იმპორტი, სავაჭრო ბალანსი ეწოდება. სავაჭრო ბალანსი როგორც ასეთი ცალკე არ არის – ის საგადასახდელო ბალანსის შემადგენელი ნაწილია.

თუ ექსპორტი მეტია იმპორტზე, მაშინ სავაჭრო ბალანსი აქტიურია და წმინდა ექსპორტი დადებითია. იმ შემთხვევაში, როცა იმპორტი მეტია ექსპორტზე, მაშინ ქვეყნის სავაჭრო ბალანსი პასიურია, ხოლო წმინდა ექსპორტი უარყოფითია.

ქვეყნის სავაჭრო ბალანსის უარყოფითი სიდიდის შესამჩნევი ზრდა არასასურველია, რადგან ეს ეკონომიკაზე

უარყოფით ზემოქმედებას ახდენს და შეიძლება სრული კრახით დამთავრდეს.

ქვეყნის სავაჭრო ბალანსი შეიძლება იყოს აქტიური და პასიური სალდოთი. აქტიური სავაჭრო ბალანსი თავისი აქტიური სალდოთი დამახასიათებელია იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც მსოფლიო ბაზარზე აქტიური სავაჭრო ექსპანსიის პოლიტიკას ახორციელებენ და ლიდერი ქვეყნების რიცხვში არიან (მაგალითად, იაპონია, გერმანია და ა.შ.). პასიურია სავაჭრო ბალანსი იმ ქვეყნებში, სადაც იმპორტი სჭარბობს ექსპორტს.

ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსის მდგომარეობა ვალუტის კურსზე მოქმედი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ფაქტია ისიც, რომ ვალუტის კურსი სისტემატურად მერყეობს სავალუტო ბირჟებზე მოთხოვნა-მიწოდების შესაბამისად.

ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსი გვიჩვენებს ქვეყნის შემოსავალსა და გასავალს. შემოსავალსა და გასავალს შორის სხვაობას ეწოდება საგადასახდელო ბალანსის სალდო. ვთქვათ, საქართველოს შემოსავალი პირობითად არის 300, ხოლო გასავალი - 200 მლნ. მაშინ საგადასახდელო ბალანსის სალდო იქნება +1000 მლნ (300მლნ. -200მლნ.=100მლნ.).

ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსი შეიძლება იყოს დადებითი და უარყოფითი. უარყოფითი სალდო უარყოფითად მოქმედებს ეროვნული ვალუტის კურსის სტაბილურობაზე.

ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსის სტატისტიკური ფორმა შემუშავებულია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ. ეს ფორმა ამჟამად გამოიყენება მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში.

6. დასკვნები სავაჭრო პოლიტიკის შესახებ

საქონელზე ადგილობრივი ფასისა და მსოფლიო ფასის ზემოხსენებული შედარებითი ანალიზის საფუძველზე სავაჭრო პოლიტიკის მიმართ შეიძლება გაკეთდეს ასეთი პირველი დასკვნა:

ადგილობრივი წარმოების საქონლის ფასი პირველად მიუახლოვდება და საბოლოოდ კი გაუტოლდება მსოფლიო ბაზრის ფასს. ეს ის შემთხვევაა, როცა საქონლის მსოფლიო ფასი ადგილობრივი წარმოების საქონლის ფასზე მეტია. ასეთ პირობებში, ბუნებრივია, ადგილობრივი წარმოების საქონელზეც გაიზრდება ფასი. ადგილობრივი წარმოების საქონლის ფასის გაზრდა შეამცირებს ამ საქონლის ადგილზე მოხმარების რაოდენობას და ამით გაზრდის ამ ქვეყნის მიერ წარმოებული საქონლის გამოშვების რაოდენობას. შედეგად კი ეს ქვეყანა გახდება ამ საქონლის ექსპორტიორი, ვინაიდან მის წარმოებაში მას აქვს შედარებითი უპირატესობა.

იმის გასარკვევად, თუ ვინ მოიგებს და ვინ წააგებს საქონლის თავისუფალი ვაჭრობის შედეგად და გადაატარებებს თუ არა მოგება დანაკარგებს, სავაჭრო პოლიტიკის მიმართ შეიძლება გაკეთდეს ასეთი სახის მეორე დასკვნა: ეს დამოკიდებულია იმ ფაქტზე, შემცირდება თუ გაიზრდება ფასი თავისუფალი ვაჭრობის პირობებში. თუ საქონელთა ფასი გაიზრდება, მაშინ მოიგებენ მწარმოებლები, ხოლო წააგებენ მომხმარებლები და პირიქით, თუ ფასი შემცირდება საქონელზე, ასეთ შემთხვევაში წააგებენ მწარმოებლები, ხოლო მოიგებენ მომხმარებლები.

ღია ეკონომიკის მაკროეკონომიკური ცნებები

1. საქონლისა და კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადი

როდესაც გვინდა წარმოების მოწყობის მიზნით შევიძინოთ წარმოების საშუალებები – დანადგარები, მოწყობილობანი, ნებისმიერი სახის ტრანსპორტი, გვსურს დავისვენოთ და ა.შ., კავშირს ვამყარებთ არამარტო ადგილობრივ მომწოდებლებთან, მწარმოებელ და მომსახურე ფირმებთან, არამედ ნებისმიერი ქვეყნის მომწოდებლებთან, მომსახურე ორგანიზაციებთან და ვირჩევთ ჩვენთვის სასურველ ნებისმიერ პარტნიორს. ამით ფაქტიურად მონაწილეობას ვიღებთ არამარტო ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ ეკონომიკაში, არამედ მსოფლიო ეკონომიკაშიც. ეს ხორციელდება საერთაშორისო ვაჭრობის გზით. საერთაშორისო ვაჭრობას აშკარად მოაქვს სარგებლობა ადამიანებისათვის, ქვეყნისათვის. ეკონომიკის ათი პრინციპიდან ერთ-ერთში, კერძოდ მე-5-ში, აღნიშნულია, რომ ვაჭრობას ყველას ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება შეუძლია. საერთაშორისო ვაჭრობას შეუძლია ყველა ქვეყანაში ცხოვრების დონის ამაღლება, რადგან ის უბიძგებს ქვეყანას აწარმოოს და მომსახურება განავითაროს იმ მიმართულებით, რომელშიც მას შედარებითი უპირატესობა აქვს.

ამასთან, მაკროეკონომიკის ზოგიერთი საკითხის განხილვის დროს შეიძლება საერთაშორისო ასპექტის მეორეხარისხოვნად ჩათვლა და უმტკივნეულოდ უგულვებელყოფა. მაგალითად, როცა უმუშევრობის ბუნებრივი დონისა და ინფლაციის მიზეზებზე ვმსჯელობთ, სიმარტივისათვის შეიძლება დროებით გვერდი ავუაროთ მის საერთაშორისო ასპექტებს, პრაქტიკულად დაუშვათ ჩაკეტილი ეკონომიკის ფუნქციონირება.

ჩაკეტილი ეკონომიკა არის ისეთი ეკონომიკა, რომელიც

არ ურთიერთმოქმედებს სხვა რომელიმე ქვეყნის ეკონომიკასთან. ამისგან განსხვავებით ღია ეკონომიკა ისეთი ეკონომიკაა, რომელიც შეუზღუდავად, თავისუფლად ურთიერთქმედებს სხვა ქვეყნის ეკონომიკასთან.

ქვეყნებს შორის ხორციელდება საქონლისა და კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადების მოძრაობა. ჩვენ გავეცნობით და შევისწავლით ღია ეკონომიკის პირობებში საქონლისა და კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადების მოძრაობის ისეთ საკითხებს, როგორიცაა ექსპორტი, იმპორტი, სავაჭრო უპირატესობა, სავალუტო კურსები, დანაზოგები, ინვესტიციები და მათი დამოკიდებულება საერთაშორისო ნაკადებთან, მყიდველობითი უნარის პარიტეტის საკითხი და ა.შ.

2. ექსპორტი, იმპორტი და წმინდა ექსპორტი

არ არსებობს ქვეყანა, რომელსაც არ ჭირდებოდეს მეორე ქვეყანასთან ეკონომიკური კავშირურთიერთობა. იგი ქვეყნებს შორის ხორციელდება საქონლისა და მომსახურების ექსპორტისა და იმპორტის გზით, ე.ი. საერთაშორისო ვაჭრობის ფორმით. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ღია ეკონომიკა უფრო აადვილებს და აფართოებს ქვეყნებს შორის ამ ეკონომიკურ კავშირურთიერთობას.

ქვეყნები მსოფლიო ბაზარზე სხვა ქვეყნებს მიჰყიდიან და, პირიქით, მათგან ყიდულობენ საქონელსა და მომსახურებას. ეს მიმდინარეობს ექსპორტისა და იმპორტის გზით.

ექსპორტი არის რომელიმე ქვეყნის შიგნით წარმოებული და ქვეყნის გარეთ გაყიდული საქონელი და მომსახურება. რაც შეეხება იმპორტს, ის არის მოცემული ქვეყნის გარეთ წარმოებული და ქვეყნის შიგნით გაყიდული საქონელი და მომსახურება. მაგალითად, როცა აშშ-ის თვითმფრინავმშენებელი ქარხანა „ბოინგი“ მიჰყიდის თვითმფრინავს საფრანგეთს, მაშინ აშშ-სათვის ის ექსპორტია, საფრანგეთისათვის კი – იმპორტი. ასევე, თუ ავტომობილების მწარ-

მოებელი შეედური ქარხანა „ვოლვოს“ მიჰყიდის აშშ-ის მოქალაქეს, მაშინ აშშ-სათვის ის იმპორტია, შეედეთისათვის კი – ექსპორტი.

ექსპორტისა და იმპორტის საკითხებთან პირდაპირ დაკავშირებულია წმინდა ექსპორტის პრობლემა. წმინდა ექსპორტი არის უცხოელთა მიერ შეძენილი სამამულო წარმოების საქონლის ღირებულებისა (ექსპორტი) და ადგილობრივი მოქალაქის მიერ შეძენილი უცხოური წარმოების საქონლის ღირებულების (იმპორტი) სხვაობა. თუ ქვეყნის ექსპორტი მეტია იმპორტზე, ეს იმას ნიშნავს, რომ ქვეყანა მეტ საქონელსა და მომსახურებას ყიდის, ვიდრე ყიდულობს სხვებისაგან. ამ შემთხვევაში ამბობენ, რომ ქვეყნის წმინდა ექსპორტი დადებითია. თუ ქვეყნის წმინდა ექსპორტი ნულის ტოლია, მაშინ ამბობენ, რომ ქვეყნის ექსპორტი და იმპორტი ტოლია, ე.ი. მას დაბალანსებული ვაჭრობა აქვს სხვა ქვეყნებთან.

ქვეყნის ექსპორტზე, იმპორტზე და წმინდა ექსპორტზე ზემოქმედებენ სხვადასხვა ფაქტორები, რომელთა შორის აღსანიშნავია შემდეგი:

1. მომხმარებლის გემოვნება;
2. საქონლისა და მომსახურების ფასი უცხოეთში;
3. ვალუტის კურსი, რომლითაც ადამიანებს შეუძლიათ ეროვნული ვალუტით იყიდონ უცხოური ვალუტა;
4. ქვეყნიდან საქონლის ტრანსპორტირების დანახარჯების მოცულობა;
5. მთავრობის პოლიტიკა საგარეო ვაჭრობის მიმართ და სხვა.

ამ ფაქტორების ზემოქმედება ექსპორტზე, იმპორტზე და წმინდა ექსპორტზე ცვალებადია. ამიტომ ნებისმიერი ქვეყნის საერთაშორისო (საგარეო) ვაჭრობის მოცულობა იცვლება – იზრდება ან მცირდება. მაგალითად, დღეს აშშ-ში საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი ორჯერ აღემატება 2001 წლის დონეს, როდესაც ექსპორტის საშუალო წლიური

დონე 6%-ზე ნაკლები იყო. ეს შედეგი ნაწილობრივ ტრანსპორტირების გაუმჯობესების და გაადვილების შედეგია. აღსანიშნავია, რომ იმპორტიც ასეთი ტემპით იზრდება.

საგულისხმოა ასეთი სტატისტიკა: თუ 2001 წელს აშშ-ს საეაჭრო ხომალდის მიერ გატანილი ტვირთის წონა შეადგენდა 10.000 ტონას, დღეს ის აღემატება 100.000 ტონას. სატრანსპორტო საშუალებების განვითარებამ შესაძლებელი გახადა საერთაშორისო ბაზრებზე ეაჭრობის გაფართოება, რადგან მიწოდების საშუალება გაუმჯობესდა და საქონელი გაიაფდა.

ექსპორტ-იმპორტისა და წმინდა ექსპორტის განვითარებაში დიდი როლი ითამაშა ტექნოლოგიურმა პროგრესმა. გაუმჯობესებული ტექნოლოგიის საფუძველზე საქონლის წარმოება ხელს უწყობს ექსპორტის, იმპორტისა და წმინდა ექსპორტის განვითარებას. ამის ერთ-ერთი კლასიკური მაგალითია კინოინდუსტრია. მაგალითად, პოლიეუდის რომელიმე კინოსტუდია ფილმს რომ გადაიღებს, მისი ასლების გადაღება ახალი ტექნოლოგიის გამო იაფია და ნაკლები ჯდება მათი მსოფლიოში გავრცელება. სწორედ ამიტომაც ფილმების ექსპორტი აშშ-ის საერთო ექსპორტის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

აღსანიშნავია საერთაშორისო ეაჭრობისთვის ნებისმიერი ქვეყნის მთავრობის მხრიდან არსებითი ხასიათის მნიშვნელობის მინიჭება. ეს ხელს უწყობს ქვეყნებს შორის საეაჭრო ბარიერების მოხსნას, რაც ყველა ქვეყნისათვის მომგებიანია.

3. წმინდა უცხოური ინვესტიციები

წინა საკითხის განხილვის დროს ჩვენ ვნახეთ, რომ ღია ეკონომიკაში ჩართული სუბიექტები მონაწილეობას ღებულობდნენ საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ბაზრებში. გარდა ამისა, ისინი მონაწილეობენ მსოფლიო ფინანსურ ბაზ-

რეზიდი. ამის გამო, ვთქვათ, ამერიკის მოქალაქეს, რომელსაც აქვს ფული, შეუძლია იყიდოს როგორც „ტოიოტას“ მარკის ავტომობილი, ისე მისი აქციები. სწორედ ეს ნიშნავს, რომ ის მონაწილეობს მსოფლიო ფინანსურ ბაზრებში.

ახლა რაც შეეხება წმინდა უცხოურ ინვესტიციებს: იგი წარმოადგენს ქვეყანაში მუდმივად მცხოვრებთა (რეზიდენტების) მიერ უცხოურ აქტივებში გადახდილი თანხისა და ეროვნულ (სამამულო) აქტივებში უცხოელთა მიერ გადახდილი თანხის სხვაობას. მაგალითად, აშშ-ში მცხოვრებლებმა იყიდეს მექსიკის კორპორაციის 5000000 დოლარის აქციები, ხოლო იაპონიაში მცხოვრებლებმა – აშშ-ის რომელიმე კორპორაციის – 4.000000 დოლარის აქციები. მაშინ აშშ-სათვის წმინდა უცხოური ინვესტიცია იქნება $(5.000000 - 4.000000 = 1.000000)$ 1.000000 დოლარი. ინვესტიციები ორი სახისაა: 1. პირდაპირი და 2. პორტფელური.

1. მაგალითად საქართველოს ან რუსეთის დედაქალაქში და სხვაგან რესტორან “მაკდონალდსის” გახსნა პირდაპირი ინვესტიციების მაგალითია. აქ ამერიკელი პირდაპირ ახორციელებს ინვესტიციის მენეჯმენტს (მართვას).

2. როდესაც ამერიკელი რუსეთის რომელიმე კორპორაციისაგან ყიდულობს აქციებს, მაშინ ეს პორტფელური ინვესტიციის მაგალითია. ამ შემთხვევაში ამერიკელი ინვესტორი აქ პასიურ როლს თამაშობს და დივიდენდის მიღებით კმაყოფილდება.

4. დანაზოგები, ინფლაციები და მათი დამოკიდებულება საერთაშორისო ნაბაღებთან

ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ ქვეყნის დანაზოგებსა და ინვესტიციებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს გრძელვადიან პერიოდში ეკონომიკური ზრდისათვის.

ახლა ვნახოთ, რა დამოკიდებულება აქვთ დანაზოგებსა

და ინვესტიციებს საქონლისა და კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადებთან, რომლებიც გამოხატულია წმინდა ექსპორტითა და წმინდა უცხოური ინვესტიციებით. მათ შორის დამოკიდებულება ჩვენ შეგვიძლია მარტივი მათემატიკის გამოყენებით დავინახოთ.

როგორც ვიცით, მთლიანი შიდა პროდუქტი (Y) ოთხი კომპონენტისაგან შედგება. ეს კომპონენტებია: მოხმარება (C), ინვესტიციები (I), სახელმწიფო შესყიდვები (G) და წმინდა ექსპორტი (NX), ანუ:

$$Y = C + I + G + NX$$

როგორც ვხედავთ, ეკონომიკის მთლიანი დანახარჯები მოხმარების, ინვესტიციების, სახელმწიფო შესყიდვებისა და წმინდა ექსპორტის დანახარჯების ჯამის ტოლია, რადგან თითოეული დახარჯული ლარი ამ ოთხი კომპონენტიდან ერთ-ერთის ნაწილია.

ვიცით, რომ ქვეყნის ეროვნული დანაზოგი (S) ქვეყნის შემოსავლის ის ნაწილია, რომელიც რჩება მიმდინარე მოხმარების (C) და სახელმწიფო შესყიდვის ხარჯების (G) გაწევის შემდეგ, ე.ი.

$$S = Y - C - G.$$

თუ ამ ფაქტს გავითვალისწინებთ ზემოთ მოყვანილ მთლიანი დანახარჯების ტოლობაში, იგი მიიღებს შემდეგ სახეს: $Y - C - G = I + NX$ ანუ $S = I + NX$. ე.ი. ქვეყნის ეროვნული დანაზოგი უდრის ეროვნული ინვესტირებისა (I) და წმინდა ექსპორტის (NX) ხარჯების ჯამს.

5. ნომინალური და რეალური სავალუტო ბურსები. მყიდველობითი უნარის პარიტეტი

აქ ჩვენ გავაშუქებთ საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე ისეთ საკითხებს, როგორიცაა ნომინალური და რეალური სავალუტო კურსები და მყიდველობითი უნარის პარიტეტი.

ნომინალური სავალუტო კურსი

ნომინალური სავალუტო კურსი ის კურსია, რომლითაც ერთი ქვეყნის ვალუტა იცვლება მეორე ქვეყნის ვალუტაზე. მაგალითად, თუ ბანკში დღევანდელი მონაცემებით ლარის კურსი ერთ დოლართან მიმართებაში 1 ლარი და 65 თეთრია, მაშინ, 1 დოლარის სანაცვლოდ თქვენ მიიღებთ 1 ლარსა და 65 თეთრს, ხოლო თუ 1 დოლარს მოითხოვთ, მის სანაცვლოდ 1 ლარი და 65 თეთრი უნდა მისცეთ. ხშირად, როგორც წესი, დოლარის ყიდვისა და გაყიდვის ფასები ერთმანეთისაგან განსხვავდება. ეს განსხვავება ბანკს აძლევს გარკვეული რაოდენობის მოგებას, რომელსაც ბანკი გაცვლის პროცესში მომსახურების სანაცვლოდ ღებულობს.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია განვმარტოთ ნომინალური სავალუტო კურსი: ნომინალურია სავალუტო კურსი, რომლითაც ადამიანს შეუძლია ერთი ქვეყნის ვალუტით მეორე ქვეყნის ვალუტა შეიძინოს.

დოლარის კურსი სამეურნეო პრაქტიკაში ხშირად არა, მაგრამ მაინც იცვლება. თუ დოლარის კურსი ისე იცვლება, რომ 1 დოლარით მეტი უცხოური ვალუტის ყიდვა შეიძლება, მაშინ ასეთ ცვლილებას დოლარის ღირებულების ზრდა ეწოდება, ხოლო პირიქით, ისეთ ცვლილებას, როცა 1 დოლარი ნაკლებ უცხოურ ვალუტას ყიდულობს, მაშინ ასეთ ცვლილებას დოლარის ღირებულების შემცირება ეწოდება. თუ 1 დოლარს დროის გარკვეულ მონაკვეთში შეეძლო 1 ლარის და 47 თეთრის ყიდვა, ხოლო გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ – 2 ლარის ყიდვა, მაშინ ამბობენ, რომ დოლარის ღირებულება გაიზარდა, ხოლო ლარის ღირებულება შემცირდა.

ნებისმიერ ქვეყანაში მრავალი ნომინალური სავალუტო კურსი არსებობს. მაგალითად აშშ-ის დოლარებით ადამიანს შეუძლია იყიდოს იაპონური იენა, ბრიტანული გირვანქა სტერლინგი, რუსული რუბლი და ა.შ.

არსებული მრავალი სავალუტო კურსის საერთაშორისო ღირებულების გამოსახატავად გამოიყენება სავალუტო კურსის ინდექსი. აქედან გამომდინარე, როდესაც მსჯელობენ დოლარის ღირებულების შემცირების ან გაზრდის შესახებ, ხშირად მიმართავენ სავალუტო კურსის ინდექსს, რომელიც მრავალ ინდივიდუალურ სავალუტო კურსს ითვალისწინებს.

რეალური სავალუტო კურსი

რეალური სავალუტო კურსი ისეთ თანაფარდობას გულისხმობს, რომლითაც ადამიანს შეუძლია შეიძინოს როგორც ერთი, ისე მეორე ქვეყნის საქონელი და მომსახურება. მაგალითად, მაღაზიაში შესვლისას ვნახეთ, რომ 1 ბოთლი გერმანული ლუდი ღირს ორჯერ მეტი, ვიდრე ამერიკული. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათი ღირებულებათა თანაფარდობაა 2:1.

რეალური და ნომინალური სავალუტო კურსები ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია, მაგრამ რეალურ სავალუტო კურსს განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა. ეს იმიტომ, რომ რეალური სავალუტო კურსი ქვეყნის ექსპორტისა და იმპორტის ძირითადი დეტერმინანტია (ფაქტორია).

მაგალითად, როდესაც რომელიმე ფირმა, საქონლის წარმოებისათვის მასალის შეძენის გადაწყვეტილებას ღებულობს, ცდილობს იყიდოს ის მასალა-ნედლეული, რომელიც იაფია. რომელი მასალა-ნედლეულია იაფი, ამის შესახებ მას პასუხს აძლევს რეალური სავალუტო კურსი.

რეალური სავალუტო კურსი ქვეყნის მიერ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების წმინდა ექსპორტის ძირითადი დეტერმინანტია (ფაქტორია). მაგალითად, თუ რომელიმე ქვეყნის ვალუტის რეალური სავალუტო კურსი შემცირდა, ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ქვეყნის საქონელი და მომსახურება გაიაფდა უცხოურთან შედარებით. ეს ცვლილება როგორც

ამ ქვეყნის, ისე უცხოელ მომხმარებლებს გაიაფებული საქონლისა და მომსახურების დიდი რაოდენობით შეძენისა და სხვა ქვეყნებიდან მათი მცირე რაოდენობით შემოტანისკენ უბიძგებს. ამის შედეგი ისაა, რომ ამ ქვეყნის ექსპორტი იზრდება, იმპორტი კი მცირდება, რაც წმინდა ექსპორტის ზრდას იწვევს და დადებითი მომენტია.

მყიდველობითი უნარის პარიტეტი

მყიდველობითი უნარის პარიტეტის თეორია ემყარება კანონს, რომელსაც ერთიანი ფასის კანონი ეწოდება.

მყიდველობითი უნარის პარიტეტი არის თეორია, რომლის მიხედვით ნებისმიერი ვალუტის ერთი ერთეულით შესაძლებელია საქონლის ერთი და იმავე რაოდენობის შეძენა ყველა ქვეყანაში. ამ თეორიის მიხედვით საქონელი ყველგან ერთ ფასად უნდა იყიდებოდეს, რაც გარკვეულ განსჯასაც მოითხოვს.

ახლა ვნახოთ საქონლის ერთიანი ფასის კანონის მოქმედება საერთაშორისო ბაზარზე.

თუ დოლართან შედარებით სხვა ნებისმიერი ვალუტით აშშ-ში მეტი ყავის ყიდვა შეიძლება, ვიდრე იაპონიაში, მაშინ საერთაშორისო ვაჭრობის მონაწილეებს შეუძლიათ მოგება მიიღონ, თუ ყავას იყიდიან ამერიკაში და გაყიდონ იაპონიაში. პირიქით, თუ იაპონიაში 1 დოლარით მეტი ყავის ყიდვას შეძლებენ და გაყიდონ აშშ-ში, მაშინაც უზრუნველყოფილი იქნება მათი მოგება. მაგრამ, საბოლოოდ, ერთიანი ფასის კანონის მოქმედებისა და ფუნქციონირების თანახმად, 1 დოლარს ყველა ქვეყანაში ერთი და იმავე რაოდენობის საქონლის ყიდვა უნდა შეეძლოს.

ამ წესის თანახმად, როგორც უკვე ვთქვით, ვალუტას ყველა ქვეყანაში ერთნაირი მყიდველობითი უნარი უნდა ჰქონდეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ აშშ-ის დოლარით ამერიკასა

და იაპონიაში ერთი და იმავე რაოდენობის საქონლის ყიდვა უნდა შეიძლებოდეს. აქედან გამომდინარე უნდა დავასკვნათ, რომ მყიდველობითი უნარის პარიტეტის მიხედვით ფულის ერთეულს ყველა ქვეყანაში ერთნაირი ღირებულება უნდა ჰქონდეს.

მყიდველობითი უნარის პარიტეტის თეორია სავალუტო კურსებთან დაკავშირებით იმას გვეუბნება, რომ ორი ქვეყნის ვალუტებს შორის ნომინალური სავალუტო კურსი ამ ქვეყნებში არსებული ფასების დონეზეა დამოკიდებული. თუ 1 დოლარი საქონლის ერთსა და იმავე რაოდენობას ყიდულობს ამერიკაშიც (დოლარებში) და იაპონიაშიც (იენაში), მაშინ 1 დოლარის შესაბამისი იენის რაოდენობა უნდა ასახავდეს საქონლის ფასებს შეერთებულ შტატებსა და იაპონიაში. მაგალითად ერთი გირვანქა ყავა 500 იენა ღირს იაპონიაში და 5 დოლარი ამერიკაში. მაშინ 1 დოლარის ნომინალური სავალუტო კურსი უნდა იყოს 100 იენა, ე.ი. $500 \text{ იენა} = 100 \text{ იენა} \times 5\text{-ზე}$. წინააღმდეგ შემთხვევაში დოლარის მყიდველობითი უნარი ორივე ქვეყანაში ერთნაირი არ იქნება.

თემა №25
ერთობლივი მოთხოვნა და ერთობლივი
მიზნობა

1. ეკონომიკური რყევების საში ძირითადი
ფაქტი

სუპერქეფენების ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებლები გვიჩვენებს, რომ საქონლისა და მომსახურების წარმოება გამუდმებით იზრდება. ფიქსირდება, რომ სამუშაო ძალის, კაპიტალის მარაგის ზრდისა და ეკონომიკაში პროგრესული ტექნოლოგიების გამოყენების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება უფრო მეტი დოვლათის წარმოება. ამის დასტურია ის, რომ აშშ-ის ეკონომიკაში ბოლო 50 წლის განმავლობაში მშპ-ი წელიწადში 3%-ით იზრდებოდა. მიუხედავად ამისა, არის წლები, როცა ეკონომიკური განვითარება ფერხდება, ძნელდება წარმოებული საქონლისა და მომსახურების რეალიზაცია. ამის გამო მიმდინარეობს წარმოების შემცირება, იზრდება უმუშევრობა, მცირდება რეალური მშპ-ის რაოდენობა.

მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების დაქვეითების პერიოდს რეცესიის პერიოდი ეწოდება, ხოლო პროცესს – რეცესიის პროცესი. რეცესიის პროცესი ხშირად ნელი ტემპით მიმდინარეობს, მაგრამ მას შეიძლება მკაცრი ხასიათიც ჰქონდეს. რეცესიის მკაცრ ხასიათს დეპრესია ეწოდება. რეცესიების და დეპრესიების მიზეზია რყევები, რომლებსაც ეკონომიკა განიცდის მოკლევადიან პერიოდში. ისინი მეტ-ნაკლები მოცულობით თავს იჩენს თითქმის ყველა ქვეყანაში.

იმის გასაგებად, თუ რას იწვევენ ეკონომიკური რყევები, უნდა განვიხილოთ და გავაანალიზოთ ეკონომიკური რყევების საში ძირითადი ფაქტი.

ეკონომიკური რყევის პირველი ფაქტის შინაარსი გვიჩვენებს, აქვს თუ არა ეკონომიკურ რყევებს რეგულარული

ხასიათი და შეიძლება თუ არა თუნდაც მიახლოებითი სიზუსტით მათი წინასწარმეტყველება. პირდაპირ შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკურ რყევებს რეგულარული ხასიათი არა აქვს და თითქმის შეუძლებელია მათი წინასწარ განჭვრეტა. ამას უჩვენებს და ადასტურებს აშშ-ის ეკონომიკის განვითარება. აქ ეკონომიკური რეცესიები რეგულარულად არ ხდებოდა (1965-1980 წლები), ზოგჯერ, ერთმანეთს მისდევდა (1980-1982). ზოგჯერ კი ქვეყნის ეკონომიკა რეცესიების გარეშე ვითარდებოდა (1991-2001წწ.).

მაკროეკონომიკური რყევების მეორე ფაქტი გვიჩვენებს იმას, რომ ამ რყევების პერიოდში თითქმის ყველა მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი განიცდის ცვლილებას, რადგან გარკვეულ პერიოდში ქვეითდება ეკონომიკური განვითარება. მოკლევადიანი პერიოდის ეკონომიკური დაქვეითების ანუ რეცესიის პროცესი ისეთი ფენომენია, რომელიც ყველა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელში იჩენს თავს, ამ მოკლევადიან პერიოდში ეკონომიკური განვითარების ცვლილებებზე დაკვირვებისათვის ყველაზე ეფექტიანად გამოიყენება რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) მაჩვენებელი (როგორც დროის გარკვეულ მონაკვეთში წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ღირებულების მოცულობის საზომი).

ეკონომიკური რყევების მესამე ფაქტი გვიჩვენებს იმას, რომ საქონლისა და მომსახურების წარმოების მოკლე დროით დაქვეითება მჭიდროდ უკავშირდება რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის შემცირებას. ფირმები წყვეტენ საქონლისა და მომსახურების წარმოებას და ათავისუფლებენ წარმოების მუშაკებს, რაც, რასაკვირველია, ზრდის უმუშევართა რაოდენობას. მაგრამ როდესაც დამთავრდება ეკონომიკური დაქვეითების ანუ რეცესიის პერიოდი, მაშინ იწყება დასაქმების გარკვეული დონით გადიდება, რაც რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობის ზრდაში პოვებს ასახვას.

2. ერთობლივი მოთხოვნის არსი. ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი. ერთობლივ მოთხოვნაზე მოქმედი არა-ფასისმიერი ფაქტორები

მაკროეკონომიკის პრობლემებზე მსჯელობისას ჩვენ დავასაბუთეთ, რომ მოკლევადიან პერიოდში მოხმარებასა და ინვესტირებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ნებისმიერი ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკის განვითარებისათვის. დავინახეთ ისიც, რომ სადაც წარმოების გაფართოება-სრულყოფისათვის შემოსავლების დიდი ნაწილის მოხმარება და ინვესტირება ხდება, იქ ეკონომიკა სწრაფად იზრდება.

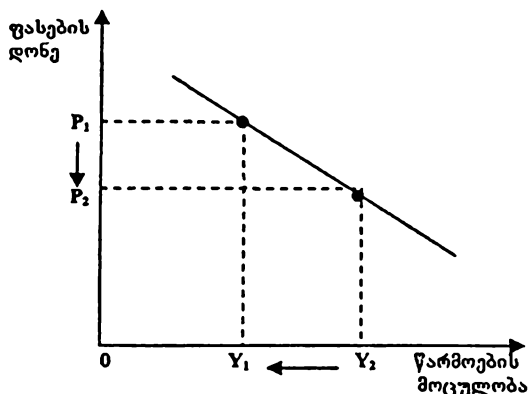
წინა ლექციებზე მოხმარებისა და ინვესტირების საკითხს ფართოდ შევეხეთ არა იმიტომ, რომ, უბრალოდ, გვეჩვენებინა, თუ რომელი ქვეყანა მეტს მოიხმარს შემოსავლების მოცულობიდან ან მეტ ინვესტირებას ახორციელებს; ჩვენ გვინდოდა, ასევე, დაგვესაბუთებინა, რომ მოკლევადიან პერიოდში (1 წელი) მოხმარება და ინვესტირება არის წარმოების გაფართოებისა და დასაქმების გადიდების მნიშვნელოვანი ფაქტორი. მართლაც, ფაქტია, რომ სადაც შემოსავლიდან მოხმარებისათვის ნაკლები ხარჯების გაწევა ხდება, ხოლო ინვესტირებაზე უფრო მეტის, იქ უფრო სწრაფად იზრდება და ფართოვდება წარმოება და დიდდება დასაქმება. აქედან გამომდინარე, ცხადი ხდება, რომ ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების პრობლემებსაც უშუალო კავშირი აქვთ მოხმარებასა და ინვესტირებასთან. ამიტომ ჩვენ ამ პრობლემებს გავაშუქებთ მოხმარებისა და ინვესტირების თეორიაზე დაყრდნობით. ჯერ განვიხილავთ ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების პრობლემებს, ხოლო შემდეგ გავაანალიზებთ წარმოების რეალური მოცულობისა და ფასების დონის საკითხებს.

როგორც ვიცით, ნებისმიერ ქვეყანაში ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების ურთიერთქმედების საფუძველზე განისაზღვრება წარმოების მოცულობა და ფასების

დონე. აქედან გამომდინარე, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია განისაზღვროს ერთობლივი მოთხოვნის არსი.

ერთობლივ მოთხოვნას განსაზღვრავს ქვეყანაში წარმოებული საქონლისა და მომსახურების მთელი რაოდენობა, რომლის ყიდვაც ფასების მოცემული დონის პირობებში სურს მოსახლეობას, საოჯახო მეურნეობებს (კაუსჰოლდებს), ბიზნეს-ბლოკსა და მთავრობას. სხვანაირად, ერთობლივი მოთხოვნა შეიძლება განისაზღვროს ასე: ერთობლივი მოთხოვნა არის მოსახლეობის, საოჯახო მეურნეობების, ბიზნესისა და მთავრობის მიერ ფულადი ხარჯების გაწევის რეალური რაოდენობა. მისი მრუდი კლებადია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფასების საერთო შემცირება სხვა თანაბარ პირობებში იწვევს საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნის რაოდენობის ზრდას (ნახ. 25.1).

ერთობლივი მოთხოვნა შედგება ძირითადად ოთხი სახის

ნახ. 25.1 ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი

ხარჯისაგან:

- 1) სამომხმარებლო ხარჯებისაგან (C);
- 2) საინვესტიციო ხარჯებისაგან (I);
- 3) სახელმწიფო ხარჯებისაგან (G);

4) წმინდა საექსპორტო ხარჯებისაგან (X).

ასეთ შემთხვევაში მეპ-ი $=C+L+G+X$.

ახლა განვიხილოთ ცალ-ცალკე ამ ხარჯების ეკონომიკური შინაარსი.

1. სამომხმარებლო ხარჯები (C) შედგება მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად საჭირო საქონლისა და მომსახურების შესყიდვის ხარჯებისაგან. მისი ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი შემადგენელი ელემენტებია ბინის, ავტოტრანსპორტის, კვების, სამედიცინო მომსახურების ხარჯები. მოხმარება და მისი ხარჯები არის მეპ-ის ყველზე უფრო დიდი კომპონენტი (ნაწილი).

2. საინვესტიციო ხარჯები (L) მოიცავს, ძირითადად, შენობა-ნაგებობის, მანქანა-დანადგარების და სარეზერვო მარაგის ინვესტირების ხარჯებს;

3. სახელმწიფო ხარჯები (G) მოიცავს წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ხარჯებს, თავდაცვის სამინისტროს მიერ საბრძოლო ვერტმფრენების შეძენის ხარჯებს, ქვეყნის საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების მუშაკების ხელფასის სახით გადახდილ ხარჯებს და სხვა. ამ სახის ხარჯების (კომპონენტის) გაწვევის აუცილებლობა განისაზღვრება უშუალოდ სამთავრობო გადაწყვეტილებების საფუძველზე.

4. წმინდა საექსპორტო ხარჯები (X) მოიცავს ექსპორტის განხორციელებისათვის გასაწევ ხარჯებს. ცნობილია, რომ წმინდა ექსპორტის ღირებულება ტოლია ექსპორტის ღირებულებას მინუს იმპორტის ღირებულება, რაც შეიძლება გამოისახოს შემდეგნაირად:

$$\text{წმ}_{\text{ექს}} = X_{\text{ექს}} - Y_{\text{იმპ.ღირ.}}$$

ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი AD, ისე, როგორც ცალკეულ საქონელზე მოთხოვნის მრუდი, იხრება მარცხნივ დაბლა და მარჯვნივ მაღლა. ამგვარი გადახრის ბეური

მიზეზია. უპირველეს ყოვლისა, ესაა წარმოებულ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების ზრდა ან შემცირება, მაგრამ ასევე მნიშვნელოვანია ფულის მიწოდების ეფექტიც. ფულის მიწოდების ეფექტი ნიშნავს იმას, რომ როდესაც ფულის ნომინალური რაოდენობა დაფიქსირებულია, მაშინ რაც უფრო იზრდება წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასები, მით უფრო მცირდება ერთობლივი მოთხოვნა. ამიტომ ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი AD იხრება მარცხნივ და დაბლა. მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი ზრდის ფულის მიწოდებას, ე.ი. აამოქმედებს მონეტარულ მექანიზმს, მაშინ, ფასების უცვლელობის პირობებში, ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი გადაიხრება მარჯვნივ და მაღლა, რადგან მეტი დოვლათისა და მომსახურების შეძენის შესაძლებლობა იქმნება. სწორედ ასეთ ცვლილებაში გამოიხატება ფულის მიწოდების ეფექტი.

აღსანიშნავია, რომ ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს სხვა მრავალი არაფასისმიერი ფაქტორიც, რომლებიც იწვევენ ერთობლივი მოთხოვნის მრუდის გადახრას მარცხნივ და დაბლა და მარჯვნივ და მაღლა. განესაზღვროთ, თუ რა არის ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი.

მრუდი, რომელიც გვიჩვენებს იმ საქონლისა და მომსახურების მოცულობას, რომლის ყიდვაც სურთ საოჯახო მეურნეობებს, ფირმებს, ბიზნეს-ბლოკს და მთავრობას, ერთობლივი მოთხოვნის მრუდია.

იმ არაფასისმიერ ფაქტორთა შორის, რომლებიც იწვევენ ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილებას და მისი მრუდის გადახრას, არის შემდეგი:

- 1) სამომხმარებლო ხარჯების ცვლილება;
- 2) ინვესტიციური ხარჯების ცვლილება;
- 3) სახელმწიფო ხარჯების ცვლილება;
- 4) წმინდა ექსპორტის ხარჯების ცვლილება;

- 5) გადასახადების განაკვეთის ცვლილება;
- 6) მომხმარებელთა მოლოდინი;
- 7) მომხმარებელთა დავალიანება;
- 8) სარგებლის განაკვეთის სიდიდე;
- 9) ჭარბი სიმძლავრეების რაოდენობა, საერთოდ მათი არსებობა და სხვა.

ახლა განვიხილოთ, თუ როგორ გავლენას ახდენენ ზემოჩამოთვლილი არაფასისმიერი ფაქტორები ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილებაზე.

1. სამომხმარებლო ხარჯების ცვლილებას ძირითადად იწვევს საქონლისა და მომსახურების შეძენის ხარჯები, კერძოდ, ბინის, ტანსაცმლის, ავტოტრანსპორტის, კვების, სამედიცინო მომსახურების, ფეხსაცმლის შეძენის ხარჯები. თუ ადამიანის გემოვნების შესაბამისად შეიცვალა მათი ასორტიმენტი და სტრუქტურა, მაშინ შეიცვლება სამომხმარებლო ხარჯების ოდენობა და ამიტომ მეტს ან ნაკლებს შეიძენს იგი. ეს ცვლილება კი გავლენას ახდენს სამომხმარებლო ხარჯების მოცულობაზე, ზრდის ან ამცირებს მას;

2. ინვესტიციური ხარჯების ცვლილებაც ზრდის ან ამცირებს ერთობლივი მოთხოვნის მოცულობას, კერძოდ, შენობა-ნაგებობის, მანქანა-დანადგარების შეძენის ხარჯები, ბინის აშენების და სხვა. თუ მათი ყიდვის რაოდენობა გაიზარდა, მაშინ შესაბამისად გაიზრდება ამ სახის ხარჯების მოცულობა, რომელიც ცვლის ერთობლივი მოთხოვნის მოცულობას.

3. ერთობლივი მოთხოვნის მოცულობის ცვლილებაზე, სახელმწიფო ხარჯების ცვლილებაც მოქმედებს, როგორც არაფასისმიერი ფაქტორი, მაგალითად, თუ მთავრობამ გადაწყვიტა თვითმფრინავების, ვერტმფრენების თუ სხვა სახის საქონლის შეძენა დიდი რაოდენობით წინანდელთან შედარებით ან ასორტიმენტი შეცვალა, მაშინ ის აისახება სახელმწიფო ხარჯებში ცვლილების სახით. შემცირება

გამოიწვევს სახელმწიფო ხარჯების შემცირებას, გადიდება კი - გაზრდას, რაც პირდაპირ გავლენას ახდენს ერთობლივი მოთხოვნის რაოდენობაზე.

4. წმინდა ექსპორტის ხარჯების მოცულობაში გადიდების თვალსაზრისით ცვლილება გავლენას ახდენს ერთობლივი მოთხოვნის სიდიდეზე და ზრდის მას. მაგალითად, თუ წმინდა ექსპორტის ხარჯები იზრდება (მოცემული ფასის პირობებში), მაშინ გაიზრდება რომელიმე ქვეყნის საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნა. ასეთ შემთხვევაში იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა.

5. გადასახადების განაკვეთის ცვლილებაც გავლენას ახდენს ერთობლივი მოთხოვნის მოცულობაზე. საერთოდ, გადასახადების ან მისი განაკვეთის შემცირება იწვევს წმინდა შემოსავლის გადიდებას, რის შედეგადაც ფირმებს შეეძლებათ მათთვის სასურველი მეტი საქონლის შექმნა და მომსახურებით სარგებლობა. ეს კი ზრდის ერთობლივი მოთხოვნის ხარჯებს და მრუდს გადახრის მარჯვნივ და მაღლა, საწინააღმდეგო შემთხვევაში კი - მარცხნივ და დაბლა.

6. მომხმარებელთა მოლოდინის ცვლილება. მაგალითად, მომხმარებელი თუ ფიქრობს, რომ მას შემოსავალი მომავალში გაეზრდება, მაშინ ის თამამად იძენს მეტი რაოდენობით საქონელს და სარგებლობს მეტი მომსახურებით ახლანდელი შემოსავლის ხარჯზე. ამის შედეგად იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა.

7. მომხმარებელთა დავალიანება. თუ მომხმარებელს აქვს დიდი რაოდენობით ვალი, მაშინ ის იძულებულია შემოსავლის ნაწილის ხარჯზე დაფაროს ვალის ნაწილი. ეს ზღუდავს სხვა ხარჯების გაწევის შესაძლებლობას და მცირდება საერთო მოთხოვნის დონე.

8. სარგებლის განაკვეთის შემცირება სხვა თანაბარ პირობებში იწვევს ინვესტიციური ხარჯების და ერთობლივი მოთხოვნის შემცირებას, რადგან ინვესტიციების

მფლობელს უმცირდება შემოსავალი, ამიტომ ეზღუდება ხარჯების განხორციელების საშუალება. საწინააღმდეგო პროცესს ადგილი ექნება სარგებლის განაკვეთის გადიდების შემთხვევაში, რაც ერთობლივი მოთხოვნის გაზრდით გამოვლინდება.

9. ცნობილია, რომ ჭარბი საწარმოო სიმძლავრეების მქონე ორგანიზაციები მუშაობენ არასრული დატვირთვით. ჭარბი სიმძლავრეები აფერხებენ მოთხოვნას ახალ ინვესტიციურ საქონელზე. ფირმებს არა აქვთ ახალი სიმძლავრეების შექმნის სტიმული, რის გამოც მცირდება ერთობლივი მოთხოვნა. ეს გარემოება განაპირობებს ერთობლივი მრუდის გადაადგილებას მარცხნივ და დაბლა. მაგრამ როცა ფირმებს საწარმოო სიმძლავრეების დეფიციტი აქვთ, მაშინ ისინი ცდილობენ შეიძინონ ახალი სიმძლავრეები, რაც ზრდის ერთობლივ მოთხოვნას.

3. ერთობლივი მიწოდების არსი. ერთობლივი მიწოდების მრუდი. ერთობლივ მიწოდებაზე მოქმედი არაფასისმიერი ფაქტორები

ერთობლივი მიწოდება მოთხოვნის⁹ დაკმაყოფილების მნიშვნელოვანი ფაქტორია და დიდ როლს თამაშობს ეკონომიკის განვითარებაში როგორც მოკლევადიან, ისე გრძელვადიან პერიოდში.

ერთობლივ მიწოდებას განსაზღვრავს საქონლისა და მომსახურების ის რაოდენობა, რომელსაც აწარმოებენ საოჯახო მეურნეობები, ფირმები, ბიზნესმენები და რომელთა გაყიდვაც მათ სურთ ფასების მოცემული დონის პირობებში.

ერთობლივი მიწოდება ძირითადად დამოკიდებულია ფაქტორთა ორ ჯგუფზე: პირველი, საწარმოო პოტენციალზე; მეორე, რესურსების ხარჯების დინამიკაზე. საწარმოო პოტენციალი არის საქონლის ის მაქსიმალური მოცულობა,

რომელიც შეიძლება წარმოებული იქნეს საწარმოში. სხვანაირად რომ ეთქვათ, საწარმოო პოტენციალი საქონლის ის რაოდენობაა, რომელიც იქნება წარმოებული და მიწოდებული მომხმარებლებისათვის რესურსების მაქსიმალურად გამოყენების პირობებში. დროის ნებისმიერ მონაკვეთში ფირმას უნდა ჰქონდეს შრომის, მიწის და კაპიტალის გარკვეული რაოდენობა და ისეთი ტექნოლოგია, რომელიც ხელმისაწვდომი იქნება ფირმისათვის, რომ აწარმოოს პოტენციური შესაძლებლობის რაოდენობის საქონელი.

აქ შეიძლება გვექონდეს სამი შემთხვევა. პირველი, ფირმამ შეიძლება აწარმოოს თავისი პოტენციური შესაძლებლობის შესაბამისი რაოდენობის საქონელი, მეორე, ფირმამ შეიძლება აწარმოოს თავის პოტენციურ შესაძლებლობაზე მეტი საქონელი და, მესამე, ფირმამ შეიძლება აწარმოოს თავის პოტენციურ შესაძლებლობაზე ნაკლები საქონელი.

თუ ფირმა შეეცდება რესურსების ინტენსიური, რაციონალური გამოყენების საფუძველზე აწარმოოს თავის პოტენციურ შესაძლებლობაზე მეტი პროდუქცია, მაშინ ის გამოიწვევს ერთობლივი მიწოდების გადიდებას; თუ წარმოებული იქნება ნაკლები, მაშინ საპირისპირო მოვლენა მოხდება და შემცირდება ერთობლივი მიწოდება. მისი მრუდი გადაიწევს მარცხნივ და დაბლა.

ერთობლივ მიწოდებაზე პოტენციურ საწარმოო შესაძლებლობასთან ერთად გავლენას ახდენს რესურსების ხარჯების დინამიკა. როდესაც იზრდება წარმოების ხარჯები, საქონლის რაიმე მოცულობას მწარმოებლები მომხმარებლებს მიაწოდებენ, შესაბამისად, მხოლოდ უფრო მაღალი საბაზრო ფასების პირობებში. მაგალითად, თუ რესურსების ღირებულება გაორმაგდა, მაშინ მეწარმეები მომხმარებლებს საქონელს მიაწოდებენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საქონლის ფასებიც გაორმაგდება. ამასთან, სხვადასხვა რესურსების ფასიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს

ხელფასს, იმპორტული რესურსების და ენერგორესურსების და სხვათა ფასებს. ამ ფაქტორებს სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, აშშ-ში ყველაზე დიდი მნიშვნელობა აქვს ხელფასებს, ხოლო საქართველოში დაბალი ხელფასების პირობებში აქ ეს ფაქტორი ნაკლები მნიშვნელობისაა. ჩვენთან უფრო მეტი მნიშვნელობისაა ენერგორესურსების და ზოგიერთი სხვა იმპორტული რესურსების ფასები.

გრძელვადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდი ვერტიკალურია, მოკლევადიანში კი – ზრდადი.

აღსანიშნავია, რომ ერთობლივ მიწოდებაზე მოქმედებს არა მარტო წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასები, არამედ არაფასისმიერი ფაქტორებიც. ასეთ არაფასისმიერ ფაქტორებს მიეკუთვნება:

- 1) რესურსებზე (მიწა, შრომა, კაპიტალი, სარგებლის განაკვეთი, სამეწარმეო უნარი და ა.შ.) ხარჯების ცვლილება სხვა თანაბარ პირობებში;
- 2) ცვლილება შრომის მწარმოებლურობაში;
- 3) სამართლებრივი ნორმების ცვლილება.

ახლა ვნახოთ, ცალ-ცალკე როგორ მოქმედებენ არაფასისმიერი ფაქტორები ერთობლივ მიწოდებაზე.

1. რესურსებზე ხარჯების გადიდება, სხვა თანაბარ პირობებში, იწვევს ხარჯების გადიდებას საქონლის ერთეულზე და, შესაბამისად, ერთობლივი მიწოდების შემცირებას, რადგან ფასების ამალღების პირობებში მოთხოვნილება მცირდება. მწარმოებლებს სტიმული ეკარგებათ. საპირისპირო შემთხვევაში იზრდება ერთობლივი მიწოდება და მისი მრუდი გადაადგილდება მარჯვნივ და ზევით.

2. შრომის მწარმოებლურობა არის ერთობლივ მიწოდებაზე მოქმედი მეორე მნიშვნელოვანი არაფასისმიერი ფაქტორი. თუ მწარმოებლურობა იზრდება, ეს იმას ნიშნავს, რომ მოცემული რესურსების უკეთ გამოყენების პირობებში

იზრდება გამოშვებული საქონლის რაოდენობა, რაც ერთობლივი მიწოდების გადიდების საფუძველია. შრომის მწარმოებლურობის ამაღლება, სხვა თანაბარ პირობებში, საქონლის ერთეულზე ფასის შემცირების მნიშვნელოვანი ფაქტორია, ეს კი განაპირობებს ერთობლივი მიწოდების გადიდებას და მისი მრუდის მარჯვნივ და მაღლა გადაადგილებას. პირიქით, მწარმოებლურობის შემცირება იწვევს საქონლის ერთეულზე ხარჯის გადიდებას და ერთობლივი მიწოდების მრუდის მარცხნივ და დაბლა გადაადგილებას.

3. სამართლებრივი ნორმის ცვლილება არის ერთობლივ მიწოდებაზე მოქმედი მესამე მნიშვნელოვანი არაფასისმიერი ფაქტორი. ცნობილია, რომ ყველა საწარმო ფუნქციონირებს ქვეყანაში არსებული სამართლებრივი ნორმების მიხედვით. მათმა ცვლილებამ შეიძლება გამოიწვიოს საქონლის ერთეულზე ხარჯების ცვლილება და ერთობლივი მიწოდების მრუდის გადაადგილება. სამართლებრივი ნორმების ცვლილება შეიძლება გამოიხატოს გადასახადების, სუბსიდიების და სახელმწიფოებრივი რეგულირების ხასიათის ცვლილებაში.

ისეთი გადასახადების გადიდება, როგორიცაა დამატებულ ღირებულებაზე გადასახადი, სააქციზო გადასახადი, ხელფასის გადიდება და სხვა არაფასისმიერი ფაქტორები, ზრდიან საქონლის ერთეულზე წარმოების ხარჯებს და ამით იწვევენ ერთობლივი მიწოდების შემცირებას. მართლაც, მწარმოებლებს სტიმული ეკარგებათ იმის გამო, რომ შემოსავალი შეუმცირდათ. სამაგიეროდ გადასახადების ყველა სახის შემცირება და სუბსიდიები ამცირებს წარმოებული პროდუქციისა და მომსახურების ერთეულზე წარმოების ხარჯებს და ადიდებს ერთობლივ მიწოდებას. ეს იწვევს მისი მრუდის გადაადგილებას მარჯვნივ და ზევით. აღსანიშნავია, რომ საწარმოებს ხშირად ძვირად უჯდებათ სახელმწიფოებრივი რეგულირება, რადგან ის ადიდებს წარმოებული საქონლის ერთეულის ხარჯს და ამით ამცირებს ერთობლივ მიწოდებას. აქედან გამომდინარე,

წარმოებაზე ორიენტირებული თეორიის მომხრე სწავლული ეკონომისტები მოითხოვენ სახელმწიფოს ინტერვენციის მინიმიზაციას. სულ სხვა შეხედულება აქვთ მოთხოვნაზე ორიენტირებული ეკონომიკის თეორიათა მომხრე სწავლულ ეკონომისტებს.

4. ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების მრუდების გადაადგილების შედეგები

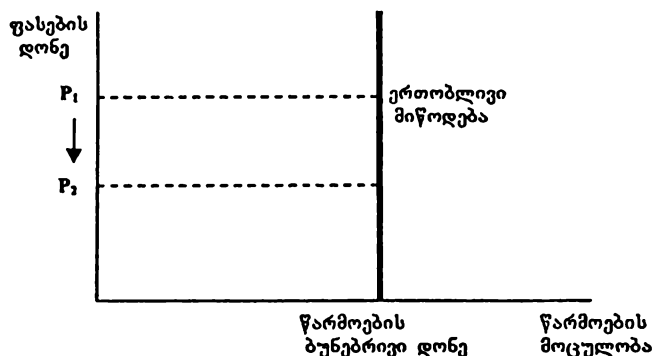
ერთობლივი მიწოდების ანალიზის პროცესში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ერთობლივი მიწოდების მრუდების ერთმანეთისგან განსხვავებას დროის მონაკვეთის მიხედვით. ეკონომიკურ ლიტერატურაში განასხვავებენ: გრძელვადიან პერიოდში (10 წლამდე) ერთობლივი მიწოდების მრუდს და მოკლევადიან პერიოდში (2 წლამდე) ერთობლივი მიწოდების მრუდს.

გრძელვადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების რაოდენობა დამოკიდებულია ეკონომიკაში კაპიტალისა და შრომის რაოდენობაზე, აგრეთვე, იმ ტექნოლოგიაზე, რომელიც ამ ფაქტორებს საქონლად აქცევს. ასეთ შემთხვევაში საქონლისა და მომსახურების ერთობლივი მიწოდების რაოდენობა არ არის დამოკიდებული ფასების საერთო დონეზე. ამის გამო გრძელვადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდი, როგორც უკვე ვთქვით, ვერტიკალურია. გრძელვადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდის ვერტიკალურ მდგომარეობაში ყოფნას ხშირად ერთობლივი მიწოდების კლასიკურ მრუდს უწოდებენ.

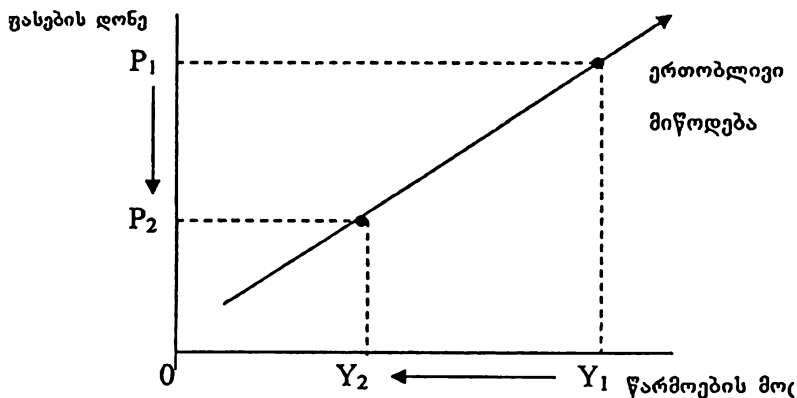
ერთობლივი მიწოდების მრუდი გრძელვადიან პერიოდში ნაჩვენებია ნახ. 25.2-ზე.

რაც შეეხება მოკლევადიანი პერიოდის განმავლობაში ერთობლივი მიწოდების მრუდს, ხშირად მას კეინზიანურ მრუდსაც უწოდებენ. მრუდი დახრილია, როგორც ეს ნაჩვენებია ნახ. 25.3-ზე.

აქ ნაჩვენებია, თუ როგორ იწვევს მოკლევადიან პერი-

ნახ. 25. 2 გრძელვადიანი პერიოდის ერთობლივი მიწოდების მრუდი

ნახ. 25.3 მოკლევადიანი პერიოდის ერთობლივი მიწოდების მრუდი

ოდში ეკონომიკაში ფასების საერთო დონის ცვლილება – მატება P_2 -დან P_1 -მდე საქონლისა და მომსახურების მოცულობის ზრდას Y_2 -დან Y_1 -მდე, ხოლო ფასების დონის შემცირება – ერთობლივი მიწოდების რაოდენობის შემცირებას Y_1 -დან Y_2 -მდე.

**მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის
გავლენა ერთობლივ მოთხოვნაზე**

1. როგორ მოქმედებს მონეტარული პოლიტიკა ერთობლივ მოთხოვნაზე

ვიცით, რომ როგორც მონეტარულ, ისე ფისკალურ პოლიტიკას შეუძლია ერთობლივ მოთხოვნაზე გავლენის მოხდენა. ერთობლივ მოთხოვნაზე მონეტარული პოლიტიკის გავლენა ვაჩვენოთ ერთობლივი მოთხოვნის მრუდზე ამ პოლიტიკის ზემოქმედების მაგალითზე.

ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი გვიჩვენებს საქონლისა და მომსახურების რაოდენობის ცვლილებას ფასების თითოეულ დონეზე. მრუდზე გავლენას ახდენს სამი სახის ეფექტი: პირველი, ა. პიგუს სიმდიდრის ეფექტი; მეორე, კეინზის სარგებლის განაკვეთის ეფექტი; მესამე, ფლემინგ-მანდელის სავალუტო კურსის ეფექტი.

პირველი, ა. პიგუს სიმდიდრის ეფექტი გამოიხატება იმაში, რომ ფასების შემცირება იწვევს საოჯახო მეურნეობების ფულადი სახსრების ღირებულების ზრდას, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს სამომხმარებლო ხარჯების გადიდებას. ამით იგი იწვევს ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილებას გადიდების თვალსაზრისით და მის მრუდს გადაადგილებს ზემოთ და მარჯვნივ.

მეორე, კეინზის სარგებლის განაკვეთის ეფექტი გამოიხატება იმაში, რომ საქონლისა და მომსახურების ფასების შემცირება იწვევს სარგებლის განაკვეთის შემცირებას, რადგან ფასების დონის შემცირებით მიღებული სამომხმარებლო ხარჯების დანაზოგებით მოსახლეობას მეტი შესაძლებლობა ექნება, რომ გაზარდოს ბანკებში დეპოზიტების მიწოდება. ეს სარგებლის განაკვეთის შემცირების საფუძველია და

საინვესტიციო ხარჯების (G) გადიდების შესაძლებლობას განაპირობებს, გამოიწვევს გარკვეული ზომით ერთობლივი მოთხოვნის მრუდის გადაადგილებას ზევით და მარჯვნივ, ე.ი. ერთობლივი მოთხოვნის გადიდებას.

მესამე, ფლემინგ-მანდელის სავალუტო კურსის ეფექტი გამოიხატება იმაში, რომ ფასების შემცირება, როგორც კეინზის სარგებლის განაკვეთის ეფექტის განხილვისას ვნახეთ, იწვევს სარგებლის განაკვეთის შემცირებას. ინვესტორებს ამის გამო სახსრების ნაწილის საზღვარგარეთ გატანის აუცილებლობა უჩნდებათ და გააქვთ კიდევ, რაც ადგილობრივი ვალუტის ღირებულებას ამცირებს უცხოურ ვალუტასთან შედარებით. ამ შემცირების შედეგად სამამულო საქონლისა და მომსახურების ფასი იაფდება და იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა, მისი მრუდი კი გადაადგილდება ზევით და მარჯვნივ. ეს უკანასკნელი კი წმინდა ექსპორტის სტიმულირებასაც იწვევს.

ამ სამი ცნობილი მეცნიერის გვარებთან დაკავშირებული ეფექტები ჩვენ არ უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ურთიერთგამომრიცხავი მოვლენები. ისინი ერთდროულად მოქმედებენ და საქონლისა და მომსახურების მოთხოვნის რაოდენობის გადიდებას იწვევენ ფასების შემცირების პირობებში.

მიუხედავად ამისა, ეს ეფექტები თანაბარი მოქმედებისანი არ არიან. მაგალითად, რადგან ფული საოჯახო მეურნეობის სიმდიდრის მცირე ნაწილია, ამიტომ ა. პიგუს ეფექტს ყველაზე ნაკლები მნიშვნელობა აქვს. რაც შეეხება ფლემინგ-მანდელის ეფექტს, მას დიდი მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ პატარა ქვეყნებისათვის, სადაც იმპორტ-ექსპორტი ამ ქვეყნების მთლიანი შიდა პროდუქტის დიდი ნაწილია. კეინზის სარგებლის განაკვეთის ეფექტს დიდი მნიშვნელობა აქვს ერთობლივ მოთხოვნაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით. ამას სარგებლის განაკვეთის ეფექტის დეტალური

ანალიზით უფრო გავიგებთ.

შესწავლის თვალსაზრისით აუცილებელია ჯერ ჩამოვაყალიბოთ კეინზის თეორია, რომელიც სარგებლის განაკვეთის განსაზღვრას შეეხება.

კეინზის ამ თეორიას „ლიკვიდურობის უპირატესობის თეორიასაც“ უწოდებენ, რომლის მიხედვითაც სარგებლის განაკვეთს შეუძლია გააწონასწოროს ფულის (როგორც ყველაზე ლიკვიდური აქტივის) მიწოდება და ფულზე მოთხოვნა.

კეინზმა თავის კლასიკურ ნაშრომში „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“, ჩამოაყალიბა და შემოგვთავაზა „ლიკვიდურობის უპირატესობის თეორია“, იმის ასახსნელად, თუ რომელი ფაქტორები განსაზღვრებენ ეკონომიკაში სარგებლის განაკვეთს. კეინზის თეორიის მიხედვით „სარგებლის განაკვეთი“ თვითრეგულირდება ფულის მიწოდებისა და მოთხოვნის სრულ გაწონასწორებამდე.

ეხლა განვიხილოთ, არის თუ არა დამოკიდებული სარგებლის განაკვეთი ფულის მიწოდებასა და ფულის მოთხოვნაზე კონკრეტულად.

ფულის მიწოდება

სარგებლის განაკვეთი დამოკიდებულია ფულის მიწოდებაზე.

ფულის მიწოდება, როგორც წესი, განსაზღვრულია აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის პოლიტიკით. ეკონომიკაში ფულის მიწოდებას აკონტროლებს ფედერალური სარეზერვო სისტემა. ფედერალური სარეზერვო სისტემა ფულის მიწოდებას არეგულირებს, ძირითადად, საბანკო სისტემის რეზერვების რაოდენობის ცვლილებებით. იგი ხორციელდება ღია ბაზარზე სამთავრობო ობლიგაციების ყიდვისა და გაყიდვის გზით – ფედერალური სარეზერვო სისტემის სარეზერვო მოთხოვნათა ნორმის დაცვით (ნორმა

რეზერვების ის რაოდენობაა, რომელიც აუცილებლად უნდა იყოს ბანკების დეპოზიტებზე) და დისკონტის განაკვეთით, ე.ი. სარგებლის განაკვეთით, რომლის მიხედვით ბანკები იღებენ სესხს ფედერალური სარეზერვო სისტემიდან.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ თუ მიმოქცევაში ფულის მიწოდება შემცირდება, მაშინ გადიდება სარგებლის განაკვეთი და პირიქით. აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ სარგებლის განაკვეთი დამოკიდებულია ფულის მიწოდებაზე, რის დასაბუთებაც გვინდოდა.

ფულზე მოთხოვნა

კეინზი თავის კლასიკურ ნაშრომში „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“ ეხება ფულზე მოთხოვნის საკითხსაც.

ფულზე მოთხოვნის არსში ჩაწედომა მოითხოვს აქტივების ლიკვიდურობის შინაარსის ახსნას. ლიკვიდურობა, როგორც ზემოთ განვსაზღვრეთ, არის აქტივების უნარი სწრაფად გაიცვალოს ეკონომიკაში არსებულ ყველა გაცვლის საშუალებაზე. ფული ამ თვალსაზრისით ყველაზე ლიკვიდური აქტივია. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ფულზე მოთხოვნა მისი ლიკვიდურობის აქტიური უნარითაც აიხსნება.

იმის გამო, რომ ფულით საქონლისა და მომსახურების ყიდვა ყოველთვის შეიძლება, ადამიანები თვლიან, რომ ფულის შენახვა უკეთესია, ვიდრე სხვა აქტივების, რომლებსაც უფრო მაღალი უკუგება მოაქვთ. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფულზე მოთხოვნა დამოკიდებულია მის ძლიერ ლიკვიდურობაზე. აქ აშკარად ჩანს, რომ ფულზე მოთხოვნა-მიწოდება დამოკიდებულია მის ლიკვიდურობაზე. ფულის მიწოდების გადიდება კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გავლენას ახდენს სარგებლის განაკვეთზე.

2. როგორ მოქმედებს ფისკალური პოლიტიკა ერთობლივ მოთხოვნაზე

მთავრობას ეკონომიკური მდგომარეობის შეცვლა შეუძლია არა მარტო მონეტარული პოლიტიკით, არამედ ფისკალური პოლიტიკითაც.

ფისკალური პოლიტიკა მთავრობის ის გადაწყვეტილებაა, რომელიც დაკავშირებულია სახელმწიფო შესყიდვებისა თუ გადასახადების საერთო დონის ცვლილებასთან.

წინა ლექციებში განვიხილეთ ფისკალური პოლიტიკის ზემოქმედება დანაზოგებზე, ინვესტიციებსა და ეკონომიკურ ზრდაზე გრძელვადიან პერიოდში, მაგრამ არაფერი გვითქვამს იმაზე, თუ როგორ და რა მასშტაბით მოქმედებს იგი საქონლისა და მომსახურების ერთობლივ მოთხოვნაზე.

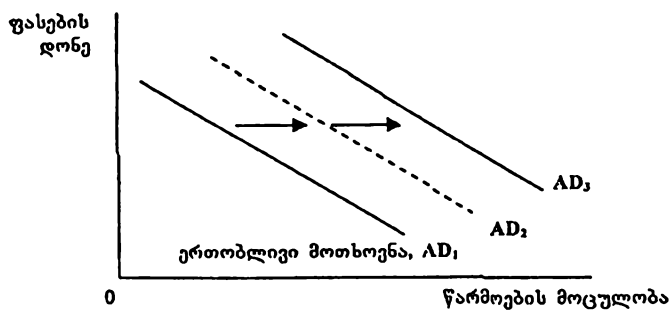
სახელმწიფო შესყიდვებისა და გადასახადების ცვლილების გზით მთავრობა საქონლისა და მომსახურების მრუდს აშკარად გადაადგილებს მარჯვნივ, მაგრამ რა მანძილით, ამის დასადგენად გამოიყენება მაკროეკონომიკური ეფექტის ორი სახე: მულტიპლიკატორისა და გამოდენის ეფექტი, რომელთა განხილვასაც ეხება ამ ლექციის მესამე საკითხი.

3. მულტიპლიკატორისა და გამოდენის ეფექტი

მულტიპლიკატორის ეფექტი როგორც რაოდენობრივი ზრდის ეფექტი გულისხმობს სამომხმარებლო მოთხოვნის გაზრდის გზით ერთობლივი მოთხოვნის გადიდებას, რაშიც აშკარად ვლინდება სახელმწიფო შესყიდვების ფისკალური პოლიტიკის გავლენა. მოკლედ რომ ვთქვათ, ერთობლივ მოთხოვნაზე მოქმედებს სახელმწიფო შესყიდვების მულტიპლიკატორის ეფექტი. მაგალითად, თუ მთავრობა სახელმწიფო შესყიდვების გაზრდის გზით გაადიდებს რომელიმე ფირმის მშრომელების შემოსავლებს, მაშინ მათ ექნებათ

მეტი საქონლის შეძენისა და მეტი მომსახურებით სარგებლობის შესაძლებლობა, ე.ი. გაიზრდება მათი საქონლისა და მომსახურების მოხმარების მოცულობა. სწორედ ერთობლივ მოთხოვნაზე ასეთი ზემოქმედებით გამოიხატება სახელმწიფო შესყიდვების მულტიპლიკატორის ეფექტი.

ერთობლივი მოთხოვნის მრუდი რეაგირებს სახელმწიფო შესყიდვების გადიდებაზე და მისი ყოველი გადიდების შემთხვევაში გადაადგილდება მარჯვნივ და ზევით, რასაც გვიჩვენებს ქვემოთ მოყვანილი ნახ. 26.1.

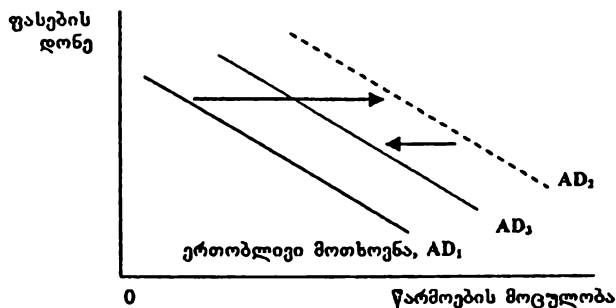

ნახ. 26.1 მულტიპლიკატორის ეფექტი

გამოდენის ეფექტი

სახელმწიფო შესყიდვის მულტიპლიკატორის ეფექტი გულისხმობს ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილებას გაზრდის თვალსაზრისით. მაგრამ არსებობს მეორე – გამოდენის ეფექტი, რომელიც საპირისპიროდ მოქმედებს. საქმე ისაა, რომ სახელმწიფო შესყიდვების ზრდა არამარტო საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნის ზრდას იწვევს, არამედ სარგებლის განაკვეთის ზრდასაც. ეს, თავის მხრივ, ამცირებს საქონელსა და მომსახურებაზე ერთობლივ მოთხოვნას. სახელმწიფო შესყიდვის გადიდების გზით – ფისკალური პოლიტიკის ექსპანსიით განპირობებული სარგებლის განაკვეთის ზრდის

შედგად ერთობლივი მოთხოვნის შემცირებას გამოდენის ეფექტი ეწოდება (ნახ. 26.2).

ნახ. 26.2 გამოდენის ეფექტი

როგორც ენახეთ, სახელმწიფო შესდციდების ფისკალური ეფექტი ზრდის მოსახლეობის შემოსავალს, რის გამოც იზრდება მათი სამომხმარებლო მოთხოვნები. ასეთ შემთხვევაში საოჯახო მეურნეობები მეტი საქონლისა და მომსახურების ყიდვას გეგმავენ, თავიანთი ფულის უფრო მეტ ნაწილს მათთვის სასურველი საქონლისა და მომსახურების შეძენაზე ხარჯავენ და ბანკებში დეპოზიტზე არ შეაქვთ. ამის გამო მცირდება ანაბრების რაოდენობა და ძვირდება სესხი, ე.ი. იზრდება სარგებლის განაკვეთი. გამოდენის ეფექტი უკვე იწყებს მოძრაობას და მცირდება საბინაო მშენებლობის ინვესტირება და საწარმოო ინვესტიციებზე მოთხოვნა. ასეთი გზით „გამოდენის ეფექტი“ გავლენას ახდენს ერთობლივ მოთხოვნაზე და ამცირებს მას.

4. ავტომატური სტაბილიზატორები

წინა საკითხების განხილვის პროცესში დავინახეთ, თუ როგორ მოქმედებს სახელმწიფოს მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკა საქონლისა და მომსახურების ერთობლივ მოთხოვნაზე. შევამჩნიეთ ისიც, რომ სახელმწიფოს

მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკას, მიუხედავად დიდი დადებითი შედეგებისა, აქვს ნაკლოვანი მხარეებიც. ამიტომ ნებისმიერი ქვეყნის მთავრობა ფრთხილი და ზომიერი უნდა იყოს მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკით ცვლილებების განხორციელების პროცესში, რადგან მკვეთრმა ცვლილებებმა შეიძლება გამოიწვიოს ერთობლივი მოთხოვნის დიდი რყევები.

საერთოდ ერთობლივი მოთხოვნა ორი ურთიერთსაპირისპირო პირობების – პესიმიზმისა და ოპტიმიზმის ურთიერთქმედების გამო მერყეობს. როცა ეკონომიკაში პესიმიზმი ვრცელდება, მაშინ საოჯახო მეურნეობები (ჰაუსჰოლდები) სამომხმარებლო, ხოლო ფირმები კი საინვესტიციო ხარჯებს ამცირებენ. ამის შედეგად მცირდება საწარმოთა რაოდენობა, საერთოდ, ერთობლივი მოთხოვნა და იზრდება უმუშევრობა. სამაგიეროდ, როცა ეკონომიკაში ოპტიმიზმი იძალებს, მაშინ საოჯახო მეურნეობები და ფირმები ზრდიან ხარჯებს, რის შედეგადაც იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა. ასეთ შემთხვევაში მთავრობა ვალდებულია მოახდინოს საოჯახო მეურნეობებისა და ფირმების პესიმისტური და ოპტიმისტური განწყობის ოპტიმალური რეგულირება და ამით მიაღწიოს ერთობლივი მოთხოვნის სტაბილიზაციას.

მაგალითად, როდესაც განწყობა ზედმეტად პესიმისტურია, მაშინ ფედერალურ სარეზერვო სისტემას შეუძლია ფულის მიწოდების გაზრდა, ხოლო როცა ზედმეტად ოპტიმისტურია, მაშინ – შემცირება. აქედან ჩანს, რომ სახელმწიფოს მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკას ერთობლივ მოთხოვნაზე ზემოქმედება შეუძლია. ამიტომ მთავრობამ ეს ბერკეტები ეკონომიკის განვითარების სტაბილიზაციისათვის უნდა გამოიყენოს. ამის განხორციელების შესაძლებლობა ნების გამოხატვის შემთხვევაში ყველა ქვეყანას აქვს.

ამასთან, ეკონომიკაში არსებობს ფისკალური პოლიტიკის ავტომატური სტაბილიზატორებიც, რომლებიც ყოველგვარი

წინასწარი ზომების მიღების გარეშე ბადებენ ერთობლივი მოთხოვნის გადიდების სტიმულს, როდესაც ეკონომიკა რეცესიას განიცდის. ყველაზე მნიშვნელოვანი სტაბილიზატორია “ავტომატური” საგადასახადო სისტემა. მაგალითად, როდესაც ეკონომიკა განიცდის რეცესიას – დაქვეითებას, მაშინ მთავრობის მიერ ყველა სახის შემოსავლიდან აკრეფილი გადასახადიც ავტომატურად მცირდება. ეს იმიტომ, რომ ყველა ის შემოსავალი, რომლიდანაც მთავრობა იღებს გადასახადს, როგორიცაა საოჯახო მეურნეობების შემოსავალზე, მშრომელთა ხელფასებზე, ფირმების მოგებაზე რეცესიის დროს ავტომატურად მცირდება. ეს აჩენს ერთობლივი მოთხოვნის ზრდის სტიმულს, რაც ეკონომიკური რყევების შეჩერების საფუძველია.

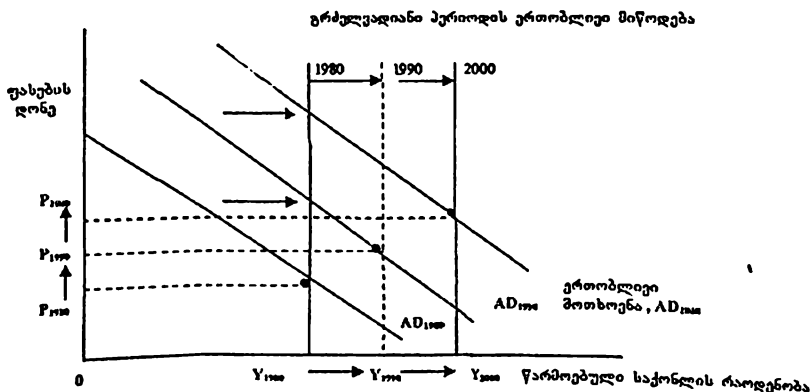
ეკონომიკის ავტომატური სტაბილიზატორის როლს ასრულებს, აგრეთვე, სამთავრობო ხარჯებიც. ეს მტკიცდება იმით, რომ როდესაც ეკონომიკა განიცდის რეცესია-დაქვეითებას, მაშინ მშრომელები კარგავენ სამუშაო ადგილებს, მაგრამ სამაგიეროდ დახმარებას ღებულობენ უმუშევრობის დაზღვევის ფონდიდან, სოციალური უზრუნველყოფის და სხვა სოციალური ფონდების პროგრამებიდან.

როცა ერთობლივი მიწოდება საკმარისი არაა იმისათვის, რომ შენარჩუნებულ იქნას სრული დასაქმება, სახელმწიფო ხარჯების ავტომატური ზრდა იწვევს ერთობლივი მოთხოვნის სტიმულირებას. მართლაც, როდესაც 1930 წელს აშშ-ში პირველად ამოქმედდა უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამა, მაშინ ყველამ ერთხმად დაუჭირა მხარი ამას, ვინაიდან დარწმუნდნენ იმაში, რომ მის განხორციელებას ეკონომიკის განვითარების ავტომატური სტაბილიზატორის ძალა ექნებოდა.

5. ეკონომიკა ბრძელვადიან და მოკლევადიან პერიოდებში

ეკონომიკაში ცვლილებების განმსაზღვრელი მრავალი მიზეზი არსებობს. მიუხედავად ამისა, მას ძირითადად ორი ფაქტორი ედება საფუძველად, კერძოდ: ტექნოლოგიური და მონეტარული. შესაბამისად, დიდი როლი აკისრია ტექნოლოგიურ და მონეტარულ პოლიტიკას.

უნდა აღინიშნოს, რომ პროგრესული ტექნოლოგიები შესაძლებლობას იძლევა განვითარდეს ეკონომიკა, წარმოებული იქნას მეტი რაოდენობისა და უკეთესი ხარისხის საქონელი და მომსახურება, რომელიც ერთობლივი წარმოების მოცულობის გადიდების საფუძველია. ამავე დროს, ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ ფულის მასის მიწოდებაც გააღწენას ახდენს და ზრდის მოთხოვნის მოცულობას, რადგან განაპირობებს წარმოების ზრდის შესაძლებლობას, როგორც ეს ნაჩვენებია ნახ. 26.3-ზე.

ნახ. 26. 3 გრძელვადიანი ზრდა ერთობლივი მოთხოვნა-მიწოდების მოდელში

ნახაზიდან ჩანს, თუ როგორ იზრდება ახალი, პროგრესული ტექნოლოგიებისა და ფულის მასის მიწოდების გადიდების საფუძველზე გრძელვადიან პერიოდში ეკონომიკაში საქონლისა და მომსახურების წარმოების შესაძლებლობა და ფასების დონე 1980, 1990 და 2000 წლამდე, რამაც მიწოდებისა და მოთხოვნის მრუდის გადანაცვლება განაპირობა მაღლა და მარჯვნივ.

ეკონომიკაში ცვლილებას გვიჩვენებს, ასევე, მოკლევადიან პერიოდში ფასების მოცემული დონის პირობებში წარმოებული საქონლისა და მომსახურების მოცულობა, რომელიც მიეწოდება ამავე დროში ბაზარს.

მოკლევადიან პერიოდში ეკონომიკის ცვლილების მაჩვენებელი ერთობლივი მიწოდების მრუდი და მისი გადანაცვლება მსგავსია გრძელვადიან პერიოდში ეკონომიკაში ცვლილების მაჩვენებელი მიწოდების მრუდის გადანაცვლებისა, თუმცა, აქ გარკვევით შევნიშნოთ, რომ მიწოდების მრუდი გრძელვადიან პერიოდში ვერტიკალურია, მაშინ, როცა მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდი, სხვა დამატებითი მიზეზების გამო, ზრდადია და მარჯვნივ გადახრა ახასიათებს.

დამატებითი ფაქტორები, რომლებიც იწვევენ მოკლევადიან პერიოდში ეკონომიკაში ცვლილების მაჩვენებელი ერთობლივი მიწოდების მრუდის ზრდად ხასიათს, არის: ხისტი ფასები, ხისტი ხელფასები და მცდარი შეხედულებები. სამივე ეს ფაქტორი დამოკიდებულია და წარმოიქმნება ფასების მოსალოდნელი დონის ცვლილებაზე დაყრდნობით.

როგორც წინა ლექციებიდან ვიცით, გრძელვადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდის გადაადგილებას ასევე იწვევს შრომის, კაპიტალის, ბუნებრივი რესურსებისა და ტექნოლოგიების ცვლილებები. ეს ფაქტორები მოქმედებენ ასევე მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდის გადაადგილებაზე. მაგალითად, როცა იზრდება ეკონომიკაში ძირითადი კაპიტალის რაოდენობა,

მაშინ იმატებს წარმოების მწარმოებლურობა, რის გამოც ეკონომიკაში შეიძლება მეტი საქონლისა და მომსახურების წარმოება. ყოველივე ამის შედეგად როგორც გრძელვადიან, ისე მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდი მარჯვნივ გადაინაცვლებს. ამასთან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოკლევადიან პერიოდში ეკონომიკის ცვლილების მაჩვენებელი ერთობლივი მიწოდების მრუდის ცვლილებაზე მოქმედებს დამატებით სამი ფაქტორი. კერძოდ: ხისტი ფასები, ხისტი ხელფასები, მცდარი შეხედულებები.

დავიწყოთ იმით, რომ მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდის მდებარეობის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს ფასების მოსალოდნელი დონის ცვლილება (ხისტი ფასები). ეს იქიდან ჩანს, რომ როცა იზრდება საქონლისა და მომსახურების ფასები, მაშინ ერთობლივი მიწოდების მრუდი გადაადგილდება მარჯვნივ, ხოლო როცა მცირდება, მაშინ მარცხნივ და დაბლა, ე.ი. ხისტი ფასები დამატებით მოქმედებს მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდის გადაადგილებაზე.

მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს ხისტი ხელფასებიც. როცა მომუშავეები მოელიან წარმოებულ საქონელსა და მომსახურებაზე მაღალ ფასებს, მაშინ ისინი სავარაუდოდ თანმხედებიან მაღალ ნომინალურ ხელფასზე. მაღალი ხელფასის პირობებში ფირმის წარმოების დანახარჯები იზრდება, რის გამოც მაღლდება საქონლისა და მომსახურების ფასები. ეს, თავის მხრივ, იწვევს მოთხოვნის შემცირებას, შედეგად კი მწარმოებლები იძულებული არიან შეკვეცონ საქონლისა და მომსახურების მიწოდება. ამ შემთხვევაში, როგორც ვიცით, ერთობლივი მიწოდების მრუდი გადაადგილდება დაბლა და მარცხნივ, ე.ი. ხისტი ხელფასები არის მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების ცვლილების დამატებითი ფაქტორი და მიზეზი.

მოკლევადიან პერიოდში ერთობლივი მიწოდების მრუდის ცვლილებაზე გაელენას ახდენს მცდარი შეხედულებებიც. მათი არსი მდგომარეობს შემდეგში: ზოგიერთი მიმწოდებელი, მოსალოდნელ დონეზე დაბლა ფასების დაწევის მოლოდინის გამო, არასწორად, შეცდომით ფიქრობს, რომ მხოლოდ მის მიერ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ფასი დაეცემა სხვასთან შედარებით და ამ მოვლენას პასუხობს წარმოების შემცირებით.

°

მოკლევადიანი პერიოდის ალტერნატივა ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის

1. ფილიპის მრუდი, მისი ისტორია

ინფლაცია და უმუშევრობა, როგორც ვიცით, წარმოადგენენ ეკონომიკის ფუნქციონირების მნიშვნელოვან განმსაზღვრელ ფაქტორებს, რომლებსაც ყველაზე მეტი ყურადღება ეთმობა ეკონომიკურ მეცნიერებაში.

გრძელვადიან პერიოდში ინფლაცია და უმუშევრობა არაფრით არ არიან დაკავშირებული ერთმანეთთან. ეს ჩვენ გრძელვადიან პერიოდში უმუშევრობისა და ინფლაციის დეტერმინანტებზე მსჯელობისას დავინახეთ. დავინახეთ ისიც, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე დამოკიდებულია შრომის ბაზრის მრავალ მაჩვენებელზე, მათ შორის ისეთებზე, როგორიცაა: მინიმალური ხელფასის კანონები, პროფკავშირთა საბაზრო ძალაუფლება, ეფექტიანი ხელფასების როლი, სამუშაოს ძიების ეფექტიანობა და სხვა. რაც შეეხება ინფლაციის დონეს, იგი ძირითადად დამოკიდებულია ფულის რაოდენობის ზრდაზე, რომელსაც ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი აკონტროლებს.

მდგომარეობა მოკლევადიან პერიოდში საპირისპიროა. ეკონომიკის ათი პრინციპიდან პირველის მიხედვით, საზოგადოება მოკლევადიან პერიოდში ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის ალტერნატივის წინაშე დგას. ამ ალტერნატივის გაცნობიერებას დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან ადამიანები მხოლოდ მაშინ იღებენ სწორ გადაწყვეტილებას, როდესაც ზუსტად იციან რისი არჩევა შეუძლიათ და რისი არა. მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის ავტორთა მოსაზრებით, თუ ერთობლივი მოთხოვნა გაიზრდება, მაშინ ამით მოკლევადიან პერიოდში უმუშევრობა შემცირდება, მხოლოდ – ინფლაციის ზრდის ხარჯზე. მაგრამ თუ პირიქით, ერთობლივი მოთხოვნა შემცირდება, მაშინ ინფლაციაც

შემცირდება, მაგრამ უმუშევრობა დროებით გაიზრდება.

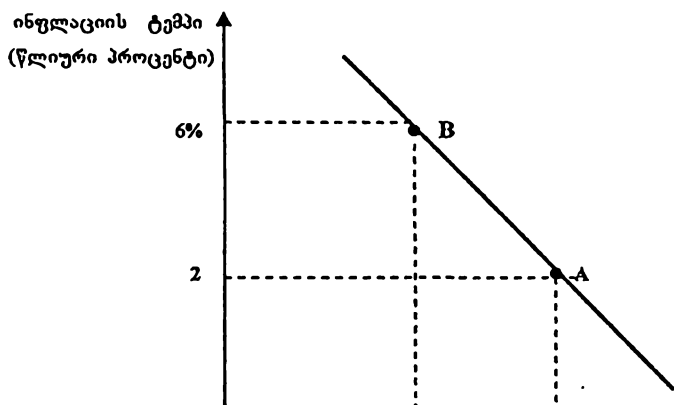
ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის კავშირის საკითხს მოკლევადიან პერიოდში დიდი ხნის ისტორია აქვს. მას განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ XX საუკუნის ცნობილი ეკონომისტები. მოკლევადიან პერიოდში უმუშევრობასა და ინფლაციას შორის დამოკიდებულებას ისინი საფუძვლად უდებდნენ ფილიპსის ცნობილ მრუდს. ცნობილ მკვლევარ მეცნიერებს არც შემდეგ შეუნელებიათ ყურადღება ამ პრობლემებისადმი. მაგალითად, ჯორჯ აკერლოვმა 2001 წელს ნობელის პრემიის მიღების დროს წაკითხულ ლექციაზე აღნიშნა, რომ ფილიპსის მრუდი არის მოკლევადიან პერიოდში ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის დამოკიდებულების უდიდესი აღმოჩენა, „მგონი ერთადერთი უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური ურთიერთკავშირი“.

ბუნებრივია, ისმის კითხვა, რას გვიჩვენებს ფილიპსის მრუდი ისეთს, რომელსაც ასეთი დიდი შეფასება და მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკურ მეცნიერებაში? ამ კითხვაზე პასუხს ამომწურავად იძლევა მისი ეკონომიკური შინაარსის განსაზღვრა, რომ ფილიპსის მრუდი გვიჩვენებს მოკლევადიან პერიოდში ალტერნატივის არსებობას ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის.

საინტერესოა ფილიპსის მრუდის აღმოჩენის და ამერიკაში მისი მიგრაციის ისტორია: 1958 წელს ეკონომისტმა ა.ვ. ფილიპსმა ბრიტანულ ჟურნალ „ეკონომიკაში“ გამოაქვეყნა სამეცნიერო სტატია სათაურით „დამოკიდებულება უმუშევრობასა და ფულადი სარგოს ცვლილების დონეს შორის დიდ ბრიტანეთში 1861-1957 წლებში“, რომელმაც მას საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი. მასში ფილიპსმა უჩვენა, რომ იმ წლებში, როდესაც უმუშევრობის დონე დაბალი იყო, ინფლაციის მაჩვენებელი მატულობდა, ხოლო უმუშევრობის დონის ამაღლების წლებში ინფლაცია დაბალი იყო. იგი კვლევის შედეგად მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ორი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური სიდიდე – ინფლაცია

და უმუშევრობა ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული, რასაც ეკონომისტები მანამდე სრულყოფილად ვერ აცნობიერებდნენ.

ამ სტატიის გამოქვეყნებიდან ორი წლის შემდეგ ეკონომისტებმა პოლ სამუელსონმა და რობერტ სოლოუმ ამერიკულ ჟურნალ „ამერიკან იკონომიკ რევიუში“ გამოაქვეყნეს სტატია სათაურით „ანტიინფლაციური პოლიტიკის ანალიზი“, რომელშიც აჩვენეს მსგავსი დამოკიდებულება ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის მოკლევადიან პერიოდში აშშ-ის მონაცემებზე დაყრდნობით. მათ ახსნეს ამ დამოკიდებულების მიზეზიც და მიუთითეს, რომ ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის ფილიპსისეული დამოკიდებულება დიდ აღმოჩენას წარმოადგენს და მისი სახელის პატივსაცემად ამ დამოკიდებულების გამომსახველ მრუდს „ფილიპსის მრუდი“ უწოდეს – ნახ. 27.1.

ნახ. 27.1 ფილიპსის მრუდი

მრუდის A წერტილი მაღალ უმუშევრობასა და დაბალ ინფლაციას აფიქსირებს, ხოლო B წერტილი – დაბალ უმუშევრობას და მაღალ ინფლაციას. რა თქმა უნდა, პოლიტიკოსებს როგორც ინფლაციის, ისე უმუშევრობის დაბალი დონის მიღწევა სურთ, მაგრამ ისტორიული მო-

ნაცემები, რომლებსაც ა. ფილიპის მრუდი გვიჩვენებს, იმაზე მეტყველებს, რომ ასეთი შედეგის მიღწევა (დაბალი ინფლაციისა და დაბალი უმუშევრობის) შეუძლებელია. ამიტომ პ. სამოუელსონისა და რ. სოლოუს აზრით, პოლიტიკოსები ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის ალტერნატივის წინაშე დგანან. ფილიპის მრუდი ამ ალტერნატივას თვალნათლივ გვიჩვენებს. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ერთობლივი მოთხოვნის მრუდის გადაადგილება ინფლაციასა და უმუშევრობას მოკლევადიან პერიოდში სხვადასხვა მიმართულებით უბიძგებს.

2. ფილიპის მრუდის გადაადგილებები. მიწოდების შოკური ცვლილებების როლი

ცნობილმა მეცნიერებმა მ. ფრიდმანმა და ა. ფილიპმა 1968 წელს გაბედული პროგნოზი შესთავაზეს ეკონომიკურ მეცნიერებას. ისინი ერთობლივ ნაშრომში აღნიშნავენ, რომ, თუ პოლიტიკოსები შეეცდებიან ა. ფილიპის მრუდის უპირატესობის გამოყენებას და ინფლაციის გაზრდით უმუშევრობის შემცირების მიღწევას, მაშინ ეს მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში იქნება შესაძლებელი.

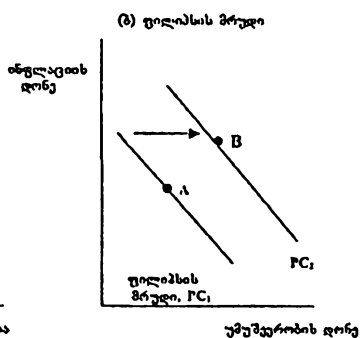
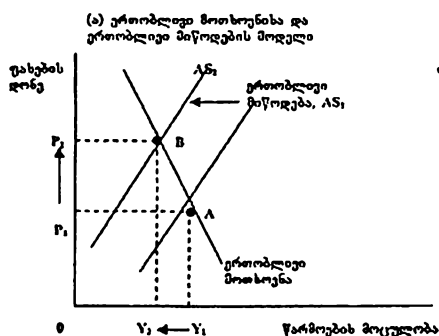
მ. ფრიდმანისა და ა. ფილიპის აღნიშნული პროგნოზი, რომ ინფლაციის მოლოდინის ცვლილება მოკლევადიან პერიოდში ა. ფილიპის მრუდს უმუშევრობის შემცირებისაკენ დაბლა გადაადგილებს, შემდგომი წლების პრაქტიკულად მიღებული შედეგებით გამართლდა და ამ ვარაუდის სამართლიანობაში გამოცდილი ეკონომისტები დაარწმუნა.

რამდენიმე წლის შემდეგ ეკონომისტების ყურადღება მოკლევადიან პერიოდში ა. ფილიპის მრუდის გადაადგილების კიდევ ერთმა მიზეზმა მიიპყრო. ეს იყო ცნობილი ერთობლივი მიწოდების „შოკი“. ეს მოსაზრება ამჯერად არაბი შეიხების ჯგუფისაგან მომდინარეობდა. მასზე დაყრდნობით 1974 წელს ნავთობის ექსპორტიორმა ქვეყნებმა – საუდის არაბეთმა, ქუვეითმა, ერაყმა და სხვებმა – თავიანთი

მოგების გაზრდის მიზნით გადაწყვეტეს მსოფლიო ბაზარზე გასაყიდი ნედლი ნავთობის მოცულობის შემცირება. მათი გადაწყვეტილების რეალიზაციამ რამდენიმე წელიწადში ნავთობის ფასის თითქმის გაორმაგება გამოიწვია. ნავთობის ფასის ზრდა მსოფლიო ბაზარზე მიწოდების (ნედლი ნავთობის შეცვლის ხარჯზე) შემცირების საფუძველზე მიწოდების შოკის მაგალითია.

მიწოდების შოკი ისეთი მოვლენაა, რომელიც უშუალოდ ცვლის ფირმის დანახარჯებს და ფასებს და გადაადგილებს ერთობლივი მიწოდებისა და ა. ფილიპსის მრუდს. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ მიწოდების შოკური ცვლილება პირდაპირ გავლენას ახდენს ფირმების წარმოების დანახარჯებსა და ფასებზე, რომლებსაც ისინი აწესებენ.

როგორც მოსალოდნელია, ნედლი ნავთობის მიწოდების შემცირება ერთობლივი მიწოდების მრუდს გადაადგილებს მარცხნივ AS_1 -დან AS_2 -მდე, ფასებს ზრდის P_1 -დან P_2 -მდე, პროდუქციის გამოშვებას ამცირებს Y_1 -დან Y_2 -მდე, რასაც მკაფიოდ გვიჩვენებს ნახ. 27.2 (ა).

ნახ. 27.2 ერთობლივი მიწოდების არასასურველი შოკი

ერთობლივი მიწოდების მრუდის გადაადგილების ყველა იმ შედეგს, რომელიც ჩანს ნახ. 27.2 (ა)-ზე, სტაგფლაცია ეწოდება.

ამასთან, ერთობლივი მიწოდების მრუდის ეს გადაადგილება დაკავშირებულია მოკლევადიან პერიოდში ფილიპსის მრუდის ასეთსავე გადაადგილებასთან, რომელსაც გვიჩვენებს ნახ. 27.2 (ბ).

იმის გამო, რომ წარმოება შემცირდა, ფირმებს ჭირდებათ მომუშავეთა ნაკლები რაოდენობა. ამიტომ იზრდება უმუშევრობა. რადგან ფასების დონე იზრდება, იზრდება ინფლაციის დონეც. ერთობლივი მიწოდების მრუდის გადაადგილება უმუშევრობისა და ინფლაციის ზრდას გვიჩვენებს და მრუდი გადაადგილდება მარჯვნივ PC_1 -დან PC_2 -მდე, რაც ნათლად ჩანს ნახაზიდან.

ერთობლივი მიწოდების მრუდის ასეთი გადაადგილების პირობებში ამა თუ იმ ქვეყნის პოლიტიკოსები რთული არჩევანის წინაშე დგებიან, რადგან თუ ისინი ინფლაციის დონის შემცირების მიზნით ერთობლივ მოთხოვნას შეამცირებენ (რაც წარმოების შემცირების საფუძველზეა შესაძლებელი), მაშინ უმუშევრობა კიდევ უფრო გაიზრდება, ხოლო თუ უმუშევრობის დონის შემცირების მიზნით ერთობლივ მოთხოვნას გაზრდიან (რაც წარმოების გაზრდის საფუძველზეა შესაძლებელი), მაშინ ინფლაცია გაიზრდება. სხვანაირად რომ ვთქვათ, პოლიტიკოსები ასეთ დროს ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის რთული ალტერნატივის წინაშე დგებიან. მათთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, იმის რეალურად გარკვევას, ფილიპსის მრუდის ეს არასასურველი გადაადგილება დროებითია თუ მუდმივი. ამის გარკვევა და გაცნობიერება, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ აფასებენ ადამიანები თავიანთ მოლოდინს ინფლაციასთან დაკავშირებით.

თუ ადამიანები ამ მოვლენას დროებითად თვლიან, მაშინ ინფლაციური მოლოდინი – გაზრდის თვალსაზრისით

– არ იცვლება და ფილიპისის მრუდი მალე უბრუნდება თავის საწყის პოზიციას. მაგრამ თუ ადამიანები ამ შოკს (მოლოდინის გაზრდის თვალსაზრისით) მაღალი ინფლაციის ახალი ეპოქის დასაწყისად თვლიან, მაშინ ინფლაციური მოლოდინი იზრდება და ფილიპისის მრუდი თავის ახალ – ნაკლებად სასურველ პოზიციას იკავებს. ასეთ შემთხვევაში უნდა ითქვას, რომ ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის ალტერნატივის არჩევა რთულია.

3. ანტიინფლაციური პოლიტიკის დანახარჯები. „მსხვერპლის ნორმა“

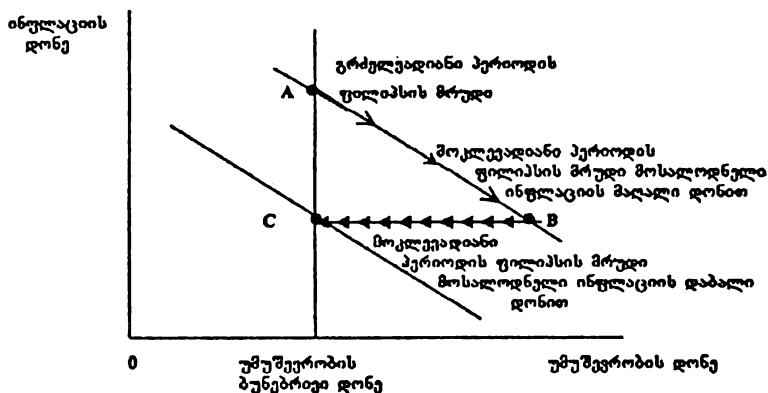
ინფლაციური პროცესის შერბილებისათვის აუცილებელია გააზრებული პოლიტიკის განხორციელება. ანტიინფლაციური პოლიტიკის განხორციელება შეუძლია ქვეყნის ფედერალურ სარეზერვო სისტემას ფულის რაოდენობის კონტროლის გაძლიერებით. ამ შეხედულების დამცველი და ურყევი მიმდევარი იყო აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის ყოფილი თავმჯდომარე პოლ ვილკერი. ვილკერს ეჭვი არ ეპარებოდა იმაში, რომ ფედერალურ სარეზერვო სისტემას შეეძლო ქვეყანაში ინფლაციური პროცესის შეჩერება.

ამჟამად ეკონომიკურ მეცნიერებაში დამკვიდრებულია ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ ანტიინფლაციური პოლიტიკის განხორციელებით ინფლაციის შემცირების შესაძლებლობის მოსაზრება, მაგრამ, ამავე დროს, გაურკვეველია ინფლაციის შემცირებისათვის „დანაკარგების“ შესახებ შეხედულება.

„მსხვერპლის ნორმა“

ინფლაციის დონის შესამცირებლად აუცილებელია მკაცრი მონეტარული პოლიტიკა, რომლის განხორციელება

ძალუძს ქვეყნის ფედერალურ სარეზერვო სისტემას. ამის ზოგიერთი შედეგი მოცემულია ნახ. 273-ზე:

ნახ. 273 ანტიინფლაციური მონეტარული პოლიტიკა

ამ ნახაზის მიხედვით, ქვეყნის ეკონომიკა თავდაპირველად A წერტილში იმყოფება, ხოლო შემდეგში მოკლევადიან პერიოდში ფილიპსის მრუდის გასწვრივ გადაადგილდება B წერტილში, სადაც ინფლაცია ნაკლებია, ხოლო უმუშევრობა – მეტი. მაგრამ გარკვეული დროის შემდეგ ადამიანები გააცნობიერებენ, რომ ფასების ზრდა შენელებს, ინფლაციური მოლოდინი შემცირდება და ფილიპსის მრუდი მოკლევადიან პერიოდში ქვემოთ გადაადგილდება. ეკონომიკა B წერტილიდან C წერტილში გადაინაცვლებს, ინფლაცია შემცირდება, უმუშევრობა კი თავის ბუნებრივ დონეს დაუბრუნდება.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ქვეყანამ ინფლაცია რომ შეამციროს, მაღალი უმუშევრობისა და პროდუქციისა და მომსახურების მცირე მოცულობის პერიოდი უნდა გაიაროს. ინფლაციის შემცირების „დანაკარგები“ ნახ. 273-ზე

გამოხატულია B წერტილით, რომელსაც ეკონომიკა A-დან C წერტილისაკენ მოძრაობის დროს გაივლის. აღნიშნული ინფლაციის შემცირებისათვის დანაკარგის რაოდენობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად შეიცვლება ინფლაციასთან დაკავშირებული „მოლოდინი“ გატარებული ახალი მონეტარული პოლიტიკის შესაბამისად.

ინფლაციისა და უმუშევრობის შედეგების შესახებ მონაცემების შესწავლის საფუძველზე ამჟამად დადგენილია, რომ ანტიინფლაციური პოლიტიკის გატარების შედეგად „დანაკარგები“ შეჯამებულია და ფასდება სიდიდით, რომელსაც „მსხვერპლის ნორმა“ ეწოდება.

მსხვერპლის ნორმის მიხედვით დაშვებულია, რომ ინფლაციის 1%-იან შემცირებას პროდუქციის წლიური წარმოების 5% უნდა ემსხვერპლოს. მაგალითად, ინფლაციის 3%-ით შემცირების მიზანს წლიური პროდუქციის წარმოების 15% უნდა შეეწიროს მსხვერპლად და ა.შ.

4. რაციონალური მოლოდინი და უდანახარჯო ანტიინფლაციური პოლიტიკა

ანტიინფლაციური პოლიტიკის დანახარჯებისა და მისი შეჯამებული დანახარჯის სიდიდის გამომხატველი „მსხვერპლის ნორმის“ მიმართ ეკონომიკურ მეცნიერებაში ერთიანი აზრი დღესაც არ არსებობს. ამ პრობლემის მიმართ ეკონომისტები ორგვარ პროგნოზს აკეთებენ.

ეკონომისტთა ერთი ჯგუფი „მსხვერპლის ნორმაზე“ დაყრდნობით თვლის, რომ ინფლაციის შემცირებას დიდი დანახარჯები მოყვება დაკარგული საქონლისა და უმუშევრობის გაზრდის ხარჯზე.

ეკონომისტთა მეორე ჯგუფი თვლის, რომ რაციონალური მოლოდინის თეორიაზე დაყრდნობით ინფლაციის შემცირების დანახარჯები შეიძლება იყოს ნაკლებდანაკარგიანი ან

სრულიად უდანახარჯო.

მეორე ჯგუფის მოსაზრებას სათავეში ჩაუდგენინებულ ექვთიმე მთაბრაშის რევოლუციის მომხრეები, ჯგუფში კი გაერთიანდნენ ეკონომისტები, რომლებიც ეჭვქვეშ აყენებდნენ „მსხვერპლის ნორმის“ სამართლიანობას. ესენია რობერტ ლუკასი, თომას სარჯენტი და რობერტ ბარო. მათი რევოლუციური აზრი ემყარება ახალ ეკონომიკურ თეორიასა და პოლიტიკის ახალ მიდგომას, რომელიც დღეს ცნობილია „რაციონალური მოლოდინის“ სახელწოდებით. ამ ახალი მიდგომის მნიშვნელობა ყველაზე ფასეული იყო ინფლაციასა და უმუშევრობას შორის ალტერნატივისათვის. რაციონალური მოლოდინის თეორიას მოკლევადიანი პერიოდისათვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ცნობილი მეცნიერი ფრიდმანი.

რაციონალური მოლოდინის თეორიის მომხრეები ამტკიცებდნენ, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის ცვლილება ინფლაციასთან დაკავშირებულ მოლოდინსაც ცვლის. ამ მომენტს სათანადოდ არ ითვალისწინებდნენ ის ეკონომისტები, რომლებიც „მსხვერპლის ნორმის“ დადგენაზე მუშაობდნენ. სწორედ ამ მომენტის გაუთვალისწინებლობით ხსნიდნენ რაციონალური მოლოდინის თეორიის მომხრეები პოლიტიკის წარმართვისათვის „მსხვერპლის ნორმის“ მონაცემების ნაკლებ დამაჯერებლობასა და სანდოობას.

რაციონალური მოლოდინის მთავარ შინაარსს თომას სარჯენტი 1981 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში „ოთხი დიდი ინფლაციის დასასრული“ შემდეგნაირად გამოხატავს: დღეს ფირმები და მშრომელები სამომავლო ინფლაციის მაღალ დონეს ელიან და მის მოლოდინში არიან. ამ ახალი მოლოდინის პირობებში აწარმოებენ ისინი ახალ მოლაპარაკებებს, რომლის საფუძველს იძლევა დღევანდელი მთავრობის მოსალოდნელი მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკა, რომლიდან გამომდინარე ინფლაცია უფრო

სწრაფად შეიძლება შეჩერდეს, ვიდრე „მსხვერპლის ნორმის“ გაღების დროს.

„მსხვერპლის“ გაღების ნორმა ასეთ ახალ პირობებში, თომას სარჯენტის აზრით, შეიძლება გაცილებით ნაკლები იყოს წინა წლებთან შედარებით, თანაც ეკონომიკაში შეიძლება მიღწეული იქნას ინფლაციის დაბალი დონე დროებით მაღალი უმშევრობისა და, რაც მთავარია, საქონლის მოცულობის შემცირების გარეშე, რასაც არ ითვალისწინებს „მსხვერპლის“ გაღების ნორმა. აქედან გამომდინარე, „რაციონალური მოლოდინის“ თეორია უშვებს უდანახარჯო ანტიინფლაციური პოლიტიკის არსებობას და განხორციელებას.

**შემაჯავებელი თემა: მაკროეკონომიკური
პოლიტიკის ბაზემო გამართული დებატების
ხუთი მახალითი**

**1. უნდა ცდილობდეს თუ არა მონეტარული
და ფისკალური პოლიტიკა ეკონომიკის
სტაბილიზებას**

ნებისმიერი ქვეყნის მიმდინარე პოლიტიკის დებატების ერთ-ერთი მთავარი თემაა ეკონომიკის სტაბილიზების პრობლემები. მათგან პირველი იმის გარკვევას ეხება, უნდა იყენებდეს თუ არა მთავრობა მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკას ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის.

ცნობილია, რომ როდესაც მთავრობა ეკონომიკის განვითარების პროცესს თავის ნებაზე მიუშვებს, მაშინ ის რყევას დაიწყებს. მაგალითად, თუ საოჯახო მეურნეობები და ფირმები თავიანთი განწყობის მიხედვით შეამცირებენ ხარჯებს, მაშინ ეს პროცესი გამოიწვევს საქონლისა და მომსახურების ერთობლივი მოთხოვნის შემცირებას. ამას, თავის მხრივ, მოჰყვება საქონლისა და მომსახურების წარმოების შემცირება, ფირმები კი დაითხოვენ თანამშრომლებს, რის გამოც გაიზრდება უმუშევრობის დონე. აშკარა ფაქტი გახდება შემოსავლის შემცირება.

ასეთი რეცესიის (დაქვეითების) პროცესი საზოგადოებისათვის საზიანოა. მის გამო ნორმალურ სახელმწიფოში, მზრუნველი და გონივრული მთავრობის ფუნქციონირების პირობებში საზოგადოება არ უნდა ზარალდებოდეს, – ასეთი დასკვნა უნდა გამოიტანოს მთავრობამ ეკონომიკის სტაბილიზაციის მიზნით მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის შემუშავებისას.

თუ მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკას მთავრობა

ეკონომიკის თვითდინების საწინააღმდეგოდ მიმართავს, მაშინ შეიძლება წარმოებისა და დასაქმების ზრდის მიღწევა და ერთობლივი მოთხოვნის ამაღლება. მთავრობამ, პოლიტიკოსებმა ამ მიზნით უნდა გაზარდონ სამთავრობო ხარჯები, შეამცირონ გადასახადები და გაზარდონ ფულის მიწოდება.

მაგრამ პირიქით, იმ შემთხვევაში, როცა ერთობლივი მოთხოვნა ჭარბი გახდება, მაშინ პოლიტიკოსებმა უნდა შეამცირონ სამთავრობო ხარჯები, გაზარდონ გადასახადები და შეამცირონ ფულის მიწოდება. პოლიტიკოსების ასეთი ქმედების შედეგად შესაძლებელი ხდება მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის ოპტიმალურად გამოყენება ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის, რაც ყველასათვის სასარგებლო საქმეს წარმოადგენს.

მიუხედავად იმისა, რომ მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის გონივრულად გამოყენების შემთხვევაში მთავრობას შეუძლია ეკონომიკის სტაბილიზება, ასეთი პოლიტიკის პრაქტიკულად გამოყენებას მნიშვნელოვანი ნაკლოვანებაც აქვს.

პირველი ნაკლოვანება ის არის, რომ ხსენებული პოლიტიკის გამოყენება ეკონომიკის სტაბილიზებისათვის მაშინვე კი არ ახდენს დადებით და შესამჩნევ გავლენას, არამედ დაგვიანებით ავლენს თავის მოქმედებას. სამეურნეო საქმიანობაზე დაკვირვებამ უჩვენა, რომ მონეტარული პოლიტიკის გამოყენება ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილებაზე თითქმის არ მოქმედებს დაახლოებით ექვსი თვის განმავლობაში.

მეორეც, ფისკალური პოლიტიკის განხორციელება ხშირად ყოვნადაა იმის გამო, რომ მთავრობას ხარჯებისა და გადასახადების რაოდენობაში ცვლილების შეტანა სხვადასხვა ინსტანციებში განხილვის გამო უგვიანდება და მისი ამოქმედება შესამჩნევი დროის გასვლის შემდეგ ხდება.

აღნიშნულის გამო ეკონომისტებიც, როდესაც ეკონომი-

კის სტიმულირებას ცდილობენ, სრულიად საწინააღმდეგო შედეგებს ღებულობენ.

კარგი იქნებოდა პოლიტიკოსებს შეეძლოთ დაავადებული ეკონომიკის მკურნალობა და ყველა ნაკლოვანების აღმოფხვრა, მაგრამ ეს შეუძლებელია მაკროეკონომიკური ცოდნის უკმარისობის და მსოფლიოში მიმდინარე არაპროგნოზირებადი პროცესების პირობებში.

აქ გასათვალისწინებელია ექიმების ქცევის ერთ-ერთი წესი. როცა სარწმუნო ცოდნის არქონის გამო ავადმყოფის დიაგნოზი საეჭვოა, მაშინ მათ არ უნდა იმოქმედონ ავადმყოფობასთან ბრძოლის ნებისმიერი საშუალებით, რადგან ამას შეიძლება მოჰყვეს პაციენტის ჯანმრთელობის გაუარესება.

იგივე შეიძლება ითქვას დაავადებული ეკონომიკის შესახებაც: პოლიტიკოსებმა დიდი სიფრთხილე უნდა გამოიჩინონ მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის განხორციელების პროცესში და დაკმაყოფილდნენ დაავადებული ეკონომიკისთვის „ვნების არმიყენების“ პრინციპით.

2. ბანონი უნდა წარმართავდეს თუ ზღუდავდეს მონეტარულ პოლიტიკას.

ეკონომიკური პოლიტიკის მეორე პრობლემა ეხება იმის გარკვევას, თუ ვინ უნდა წარმართავდეს ქვეყანაში მონეტარულ პოლიტიკას. სხვანაირად რომ ვთქვათ, მონეტარულ პოლიტიკას უნდა მართვდეს ფედერალური სარეზერვო სისტემა თუ მონეტარული პოლიტიკის განმსაზღვრელი კანონები.

როგორც ეს ადრე განვიხილეთ და დავინახეთ, აშშ-ში მონეტარულ პოლიტიკას უნდა წარმართავდეს ღია ბაზრის ფედერალური კომიტეტი.

ღია ბაზრის ფედერალური კომიტეტი იკრიბება კვირაში ერთხელ, იხილავს ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობას, აფასებს მას და ამის შესაბამისად იღებს გადაწყვეტილებას

მოკლევადიანი პერიოდისათვის. ამ გადაწყვეტილებებით მოქმედებს ფედერალური სარეზერვო სისტემა, რომელიც არეგულირებს ფულის მიწოდებას ფედერალური კომიტეტის მეორე სხდომის მოწვევამდე. ფედერალურ კომიტეტს მონეტარული პოლიტიკის წარმართვაში ღია ბაზრის პირობებში თითქმის სრული თავისუფლება აქვს მინიჭებული. კანონები, რომელთა საფუძველზეც შეიქმნა ფედერალური სარეზერვო სისტემა, ბაზრის ფედერალურ კომიტეტს აძლევს შესაბამის რეკომენდაციებს, თუ როგორ უნდა იხელმძღვანელოს მან მიზნების მიღწევის დროს. ამასთან, ამ კანონებში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, თუ რა გზებით უნდა ახორციელებდეს ფედერალური სარეზერვო სისტემა მის წინაშე დასახული მიზნების მიღწევას. ერთ-ერთი ამოცანა, რომელიც მათ საერთოდ ევალებათ, არის „წორი მოქმედების“ დაცვა.

მონეტარული პოლიტიკის მოქმედების თავისუფლებას ორი პრობლემა ახლავს:

პირველი პრობლემა ის არის, რომ ასეთი მოქმედების თავისუფლება არ ზღუდავს არაკომპეტენტურობას და ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობას, რაც ზოგჯერ შეიძლება საზიანო იყოს. როდესაც მთავრობა ეკონომიკური წესრიგის დამყარების საქმეში თავისუფლებას აძლევს ბანკირებს, იგი არაფრით ზღუდავს მათ და მონეტარული პოლიტიკის წარმმართველებს სრული თავისუფლება აქვთ, რაც ზოგ შემთხვევაში სახიფათოც შეიძლება იყოს.

ბანკების მიერ მონეტარული პოლიტიკის ბოროტად გამოყენების მაგალითია არჩევნების შედეგებზე ზემოქმედებისათვის მისი მანიპულირება. ეთქვათ, როდესაც ქვეყნის პრეზიდენტი თანამდებობაზე მეორედ იყრის კენჭს, მაშინბანკს შეუძლია მონეტარული პოლიტიკის ექსპანსიის განახორციელოს და დიდი რაოდენობით გამოუშვას მიმოქცევაში ფული, ამით კი არჩევნების წინ ხელი შეუწყოს

წარმოებისა და დასაქმების ზრდას. ამ შემთხვევაში ანგარიში არ ეწევა იმას, რომ მონეტარული პოლიტიკის ასეთი გზით გამოყენებას შეიძლება მოჰყვეს ინფლაცია, რომელიც გამოვლინდება არჩევნების შემდეგ.

მეორე, მონეტარული პოლიტიკის შეუზღუდავი მოქმედების დროს შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სასურველზე მეტი დონის ინფლაციას. ინფლაციის ეს არასასურველი დონე და მისი თანმდევი უარყოფითი შედეგების გამოსწორება ხშირად დიდ სირთულეებს უქმნის ეკონომიკას.

ამასთან ერთად, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მონეტარული პოლიტიკის წარმართვის პროცესში ამ პრობლემების აღმოფერის ხერხებიც არსებობს. ერთ-ერთი ასეთი ხერხი, რომელიც ხელს შეუწყობს მონეტარული პოლიტიკის შეუზღუდავი თავისუფლების პროცესში ზემოთ დასახელებული ორი პრობლემის მოგვარებას, არის დახვეწილი კანონების შექმნა, რომლებიც ცენტრალური (ეროვნული) ბანკების ქმედებას განსაზღვრავს. მაგალითად, აშშ-ში კონგრესი ამტკიცებს კანონს, რომელიც ფედერალური სარეზერვო სისტემის ფულის მიწოდების ზრდას უშვებს მხოლოდ 3%-ით. ეს იმიტომ, რომ ქვეყნის რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტი წელიწადში საშუალოდ 3%-ით იზრდება. ხოლო ფულის მიწოდება მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდასთან შესაბამისობით უნდა იზრდებოდეს.

შესაძლებელია სხვა კანონების მიღება და ამოქმედებაც. მაგალითად, უფრო აქტიურ კანონს შეეძლო ფედერალური სარეზერვო სისტემისთვის დაევალებინა ფულის მიწოდების ზრდა 1%-ით უმუშევრობის ბუნებრივი დონისა და რეალური უმუშევრობის ფარდობის თითოეული პროცენტისათვის და ა.შ.

მიუხედავად მონეტარული პოლიტიკის წარმართვაში ზემოაღნიშნული პრობლემების არსებობისა, მას ერთი მნიშვნელოვანი დადებითი უპირატესობაც აქვს: ფედერალური სარეზერვო სისტემა ისეთ მოვლენებს და ეკონომიკის სფ-

ეროში მიმდინარე პროცესებს ებრძვის, რომელთა წინასწარ გათვალისწინება კანონმდებელს არ შეუძლია.

3. უნდა ისახავდეს თუ არა მიზნად ცენტრალური ბანკი ნულოვანი ინფლაციის მიღწევას

ეკონომიკური პოლიტიკის გარშემო გამართული დებატების მესამე პრობლემა ეხება იმის გარკვევას, არის თუ არა ნულოვანი ინფლაცია ცენტრალური ბანკის საქმიანობის სწორი მიზანი.

ცნობილია, რომ ინფლაციას არაერთარი სარგებლობა არ მოაქვს საზოგადოებისათვის, თუმცა, მას დანახარჯები ახლავს თან. ეკონომისტები განასხვავებენ ინფლაციის ექვსი სახის დანახარჯს, კერძოდ:

1. „გაცვეთილი ფეხსაცმლის“ დანახარჯებს, რომლებიც დაკავშირებულია ნაღდი ფულის შემცირებასთან;
2. „მენიუს“ დანახარჯებს, რომლებიც დაკავშირებულია ფასების ხშირ ცვლილებასთან;
3. ფარდობითი ფასების ცვალებადობის ზრდასთან დაკავშირებულ დანახარჯებს;
4. გადახდისუნარიანობის გაუთვალისწინებელ ცვლილებებთან დაკავშირებულ დანახარჯებს, რომლებიც საგადასახადო კოდექსში ინდექსაციის წესის არარსებობის შედეგია;
5. გაუგებრობასთან დაკავშირებულ დანახარჯებს, რომლებიც ღირებულების საზომის ცვლილების შედეგია;
6. სიმდიდრის შემთხვევით გადანაწილებასთან დაკავშირებულ დანახარჯებს, რომლებიც დაკავშირებულია ღირებულებაშემცირებული ვალუტით აღებულ ვალუტებთან.

ზოგიერთ ეკონომისტს ეს დანახარჯები მცირე დანახარჯებად მიაჩნია, ყოველ შემთხვევაში, ზომიერი ინფლაციის

პირობებში, როცა ინფლაცია 10%-ის ფარგლებშია (ზომიერი ინფლაცია). მაგრამ ეკონომისტების გარკვეული ნაწილი ამტკიცებს, რომ ეს დანახარჯები შეიძლება საკმაოდ დიდი იყოს ზომიერი ინფლაციის პირობებშიც.

გამოკითხვის საფუძველზე ჩამოყალიბდა აზრი, რომ ინფლაცია საზოგადოებას არ უყვარს და ის ქვეყნის ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემაა. მაგრამ აქ დასადგენია საკითხი, სწორია თუ არა ცენტრალური ბანკის ქმედება ნულოვანი ინფლაციის მიღწევის თვალსაზრისით. რა თქმა უნდა, ამ საკითხის გარკვევის დროს აუცილებლად უნდა გაითვალისწინო, რა უჯდება საზოგადოებას ნულოვანი ინფლაციის მიღწევა, რადგან ინფლაციის შემცირება ისეთი ეკონომიკური პროცესია, რომელსაც თან ახლავს დროებითი დანახარჯები (ანტიინფლაციური დანახარჯები). უნდა ითქვას, რომ „ნულოვანი ინფლაციის“ მიღწევისათვის დანახარჯების გაწევა მიზანშეწონილია.

ზემოთაღნიშნული მიზნით დანახარჯების გაწევის მიზანშეწონილობას ასაბუთებს აშშ-ში ჯიმი კარტერის პრეზიდენტობის დროს ფედერალური სარეზერვო სისტემის თავმჯდომარე პოლ ვოლკერი, რომელიც ამჟამად ცენტრალური ბანკების ხელმძღვანელებს შორის გმირადაა აღიარებული. იგი აღნიშნავდა, რომ „შორსმჭვრეტელი“ პოლიტიკოსები მზად უნდა იყვნენ ნულოვანი ინფლაციის მიღწევის დანახარჯების გაწევისათვის, რადგან ის გათვლილია მუდმივი სარგებლობის მიღებაზე.

4. უნდა ცდილობდეს თუ არა მთავრობა ქვეყნის ბიუჯეტის დაბალანსებას

ეკონომიკური პოლიტიკის გარშემო გამართული დებატების მეოთხე პრობლემა ეხება იმის დაზუსტებას, უნდა ცდილობდეს თუ არა ქვეყნის მთავრობა თავისი ბიუჯეტის დაბალანსებას.

ცხადია, მთავრობა უნდა ზრუნავდეს ქვეყნის ბიუჯეტის დაბალანსებაზე. ამ მიზნით ნებისმიერი ქვეყნის აქტიური პოლიტიკა, როგორც წესი, უნდა ითვალისწინებდეს ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებას.

ქვეყნის მთავრობამ, რომელსაც სურს ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება, შესაძლებლობის ფარგლებში უნდა შეამციროს სამთავრობო ხარჯები, ანდა საერთოდ უარი თქვას და შეწყვიტოს ბიუჯეტის დაბალანსებაზე ზრუნვა. უფრო რბილად რომ ვთქვათ, ნაკლები ყურადღება უნდა მიაქციოს ბიუჯეტის დეფიციტის პრობლემას დროის გარკვეულ მონაკვეთში, მიუხედავად იმისა, რომ საბიუჯეტო დეფიციტს მრავალი მაკროეკონომიკური პრობლემა ახლავს თან.

ბიუჯეტის დეფიციტი წარმოადგენს საზოგადოებრივ დანაკარგს, რადგან ის ამცირებს კერძო და საზოგადოებრივ დანაზოგებს, ე.ი. ეროვნულ დანაზოგს, რაც უარყოფითად აისახება ზოგიერთ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელზე. კერძოდ:

პირველი, ეროვნული დანაზოგების შემცირება იწვევს სარგებლის განაკვეთის ზრდას დეპოზიტების რაოდენობის შემცირების გამო;

მეორე, ეროვნული დანაზოგების შემცირება იწვევს ინვესტიციების შემცირებას. ინვესტიციების შემცირების შემდეგ მცირდება კაპიტალის მარაგი, რომელიც, თავის მხრივ, მწარმოებლურობის შემცირების ფაქტორია. ეროვნული დანაზოგების შემცირებიდან გამომდინარე კაპიტალის მარაგის შემცირება იწვევს რეალური ხელფასებისა და წარმოებული საქონლის რაოდენობის შემცირებასაც.

მიუხედავად ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემებისა, დეფიციტიანი ბიუჯეტი ზოგ სიტუაციაში გამართლებულია:

1. მაგალითად, ცნობილია, რომ სამთავრობო ხარჯების დროებით ზრდას იწვევს ომი, რაც განაპირობებს ბიუჯეტის დეფიციტს იმის გამო, რომ მთავრობამ დროებითი საჭიროე-

ბისათვის უნდა აიღოს ვალი ან გადაიხადოს გადასახადები. ომის დროს გადასახადების გაზრდა იწვევს გადამხდელთა სტიმულის შემცირებას და განაპირობებს დიდ დანაკარგებს. გარდა ამისა, გადასახადის გაზრდა გადამხდელთა მიმართ, მეორე მხრივ, უსამართლოც იქნება, რადგან ისინი ომის პროცესში დიდ მსხვერპლს წირავენ. ამიტომ გადასახადების გაზრდა სახიფათო მომენტიცაა.

2. ბიუჯეტის დეფიციტი გამართლებულია ეკონომიკური აქტიუობისა და რეცესიის დროს, ვინაიდან ასეთ სიტუაციაში ავტომატურად მკვეთრად მცირდება საგადასახადო შემოსავალი.

ყოველივე აქედან გამომდინარე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ბიუჯეტის დეფიციტის შედეგების იზოლირებულად განხილვას შეუძლია ანალიტიკოსთა შეცდომაში შეყვანა და ამიტომ ის სხვა პოლიტიკასთან ერთად უნდა იქნას განხილული. მაგალითად, ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირების მიზნით განათლების ხარჯების პირდაპირ შემცირება უმართებულოა, რადგან თუ ახალგაზრდები სათანადოდ განათლებული არ იქნებიან, მაშინ მათი შრომის მწარმოებლურობა და შემოსავალი დაბალი იქნება. ეს კი განაპირობებს ამ თაობების ეკონომიკური მდგომარეობების გაუარესებას და სხვა.

5. უნდა შეიცვალოს თუ არა საგადასახადო კანონმდებლობა დანაზოგების სტიმულირების მიზნით

ეკონომიკური პოლიტიკის გარშემო გამართული დებატების მეხუთე პრობლემა ეხება იმის გაშუქებას, უნდა განახორციელონ თუ არა პოლიტიკოსებმა საგადასახადო კანონმდებლობის რეფორმა, რათა სტიმული მიეცეს დანაზოგებისა და ინვესტიციების ზრდას.

დანაზოგებისა და ინვესტიციების ზრდის თვალსაზ-

რისით საგადასახადო კანონმდებლობის რეფორმა მიზანშეწონილია, რადგან ეროვნული დანაზოგის რაოდენობა გრძელვადიან პერიოდში საზოგადოების კეთილდღეობის ამალღების ერთ-ერთი არსებითი დეტერმინანტია (ფაქტორია). ცნობილი ფაქტია, რომ როდესაც იზრდება ეროვნული დანაზოგი, მაშინ მატულობს იმ რესურსების გადიდების საშუალება, რომლებიც საჭიროა ახალი საწარმოების, მათთვის ახალი მოწყობილობების, დანადგარების შეძენის ინვესტირებისათვის. ეს პროცესი, თავის მხრივ, იწვევს შრომის მწარმოებლურობის, შემოსავლებისა და ხელფასების ზრდას. აქედან გამომდინარე, ეროვნულ დანაზოგსა და საზოგადოების კეთილდღეობის დონეებს შორის კავშირის არსებობა უტყუარი ფაქტია.

რაც უფრო მიმზიდველი და სტიმულის მომცემია ქვეყნის საგადასახადო კანონმდებლობა, ადამიანები შემოსავლების მით უფრო დიდ ნაწილს ზოგავენ და მით უფრო იზრდება საზოგადოების სამომავლო კეთილდღეობა. ამის მიუხედავად, არის შემთხვევები, როცა საგადასახადო სისტემა დაზოგვის მიმზიდველობას ამცირებს. ასე, მაგალითად:

1. დაზოგვის მიმზიდველობა მცირდება, როცა დიდი გადასახადი წესდება დანაზოგის უკუგებაზე. ეთქვათ 25 წლის ადამიანმა უზრუნველყოფილი სიბერის მიზნით გადაწყვიტა გააკეთოს დანაზოგი – 1000 ლარი წელიწადში. თუ სარგებლის განაკვეთი წელიწადში იქნება 10%, მაშინ მისი თანხა 45 წლის განმავლობაში გახდება 49500 ლარი. მაგრამ, თუ გადასახადის განაკვეთის სხვადასხვა მიზეზით გადიდების გამო სარგებლის განაკვეთი შემცირდება 6 პროცენტამდე, მაშინ დანაზოგი 49500 ლარიდან შემცირდება 47700 ლარამდე, ე.ი. 1800 ლარით.

2. საგადასახადო სისტემა ამცირებს დაზოგვის სტიმულს კაპიტალური შემოსავლის ზოგიერთი სახეობის ორმაგი დაბეგვრის გამო. ეთქვათ, ადამიანი რომელიმე კო-

რპორაციისაგან ყიდულობს აქციას. ეს კორპორაცია თავისი საერთო შემოსავლიდან აქციის მყიდველს უხდის გადასახადს დივიდენდის სახით, მაგრამ აქციის მფლობელიც, თავის მხრივ, საგადასახადო კოდექსის შესაბამისად იხდის საერთო შემოსავლიდან გადასახადს, სადაც შედის აქციიდან მიღებული დივიდენდური შემოსავალიც. პრაქტიკულად აქ გამოდის აქციიდან მიღებული შემოსავლის ორმაგი დაბეგვრა. დაბეგვრის ეს პრაქტიკა რეალურად ამცირებს დაზოგვის სტიმულს, რომელიც კორპორაციის ფუნქციონირებისა და წინსვლის ერთ-ერთი ბიძგის მიმცემია.

3. საგადასახადო სისტემა პრაქტიკულად ამცირებს დაზოგვის სტიმულს იმ შემთხვევაშიც, როცა ადამიანს სურს თავისი დანაზოგი დაუტოვოს მემკვიდრეს. ეს იქიდან ჩანს, რომ დანაზოგის დამტოვებლის გარდაცვალების შემდეგ გარკვეული თანხა არ იბეგრება, მაგრამ ამ თანხის ზემოთ დარჩენილი ნაწილის გადასახადი მაღალია და დაახლოებით 55%-ს აღწევს. ეს გარემოებაც იწვევს დაზოგვის სტიმულის შემცირებას, რაც აისახება მომავალი თაობების კეთილდღეობის უზრუნველყოფის მდგომარეობაზე.

4. საგადასახადო პოლიტიკა, თავისი გარკვეული მეთოდით, ამცირებს მრავალი საოჯახო მეურნეობის მიერ დაზოგვის სტიმულს. მაგალითად, ზოგიერთი სამთავრობო პოლიტიკის შესაბამისად, სოცუზრუნველყოფით და სამედიცინო დაზღვევით სარგებლობა მცირდება მათთვის, ვინც წარსულში თავისი შემოსავლის ნაწილი დაზოგა. მაგალითად, უნივერსიტეტები და კოლეჯები დახმარებას უწევენ მოსწავლეახალგაზრდობას მათი მშობლების ეკონომიკური მდგომარეობის მხედველობაში მიღებით. ეს მეთოდი ქონების გადასახადის მსგავსია და მოსწავლეახალგაზრდობისა და მათი მშობლების მიერ დაზოგვის სტიმულს გარკვეულწილად ამცირებს.

პარმენ ლემონჯავა, ანზორ აბრალავა (ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები). ეკონომიკის პრინციპები. „გრაალი“, თბილისი 2011. 408 გვ.

Parmen Lemonjava, Anzor Abzalava (doctors of economic science, professors). **Principles of Economics**. „Graali“, Tbilisi 2011. 408 p.

Пармен Лемонджава, Анзор Абралава (доктора экономических наук, профессора) Принципы Экономики. „Дани“, Тбилиси 2009, 408 стр.

გამომცემლობა: „გრაალი“

graalig@rambler.ru

დირექტორი: ტარიელ გობრონიძე

ტექნიკური რედაქტორი: ასმათ ფიფია

სტილისტ-გორექტორი: მერაბ კვანტალიანი

